

Baş redaktor:

Afaq Məsud

Redaksiya heyəti:

Vaqif Bayatlı Odər

Zakir Fəxri

Saday Budaqlı

Yaşar

Zahid Sarıtorpaq

İlqar Əlfi

Mahir N. Qarayev

Etimad Başkeçid

Məsul katib:

Əlisəmid Kür

Redaktor:

Kəmalə Cəfərzadə

Kompüter tərtibatı:

Aqil Əmrahov

Korrektor:

Tamilla Rüstəмова

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında
Tərcümə Mərkəzi

“XƏZƏR” 3 / 2015
(Dünya ədəbiyyatı dərgisi)
240 səh.

ISBN 978 9952-503-13-5

© Azərbaycan Respublikasının Nazirlər
Kabineti yanında Tərcümə Mərkəzi,
Bakı-2015

B U S A Y D A

NOBEL KÜRSÜSÜ

Xuan Ramon Ximenes – şeirlər.....5

AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATI

Vaqif Bayatlı Odər – şeirlər.....9

Saday Budaqlı – “Yaxşı oğlan” (hekayə)18

BALKAN ƏDƏBİYYATI

Milorad Paviç – “Küləyin astar üzü”.

Gero və Leandr haqqında roman24

YADDAŞ

Yekaterina Vitis – “Cəhənnəmdən məktub”63

RUS POEZİYASINDAN SEÇMƏLƏR

Fyodor Tütçev, Maksimilian Voloşin,
Semyon Nadson, Andrey Voznesenski74

KORİFEYLƏR

Sadiq Hidayət – “Kor bayquş” (povest)84

MƏKTUB

Şervud Andersonun məktubları147

TÜRK DÜNYASI

Altay mif və əfsanələri155

LATIN AMERİKASI NƏSRİ

Auqusto Roa Bastos – “Kurupi” (hekayə).....166

ESSE

Herman Hesse – “Xoşbəxtlik haqqında”192

YAZIÇI EMALATXANASI

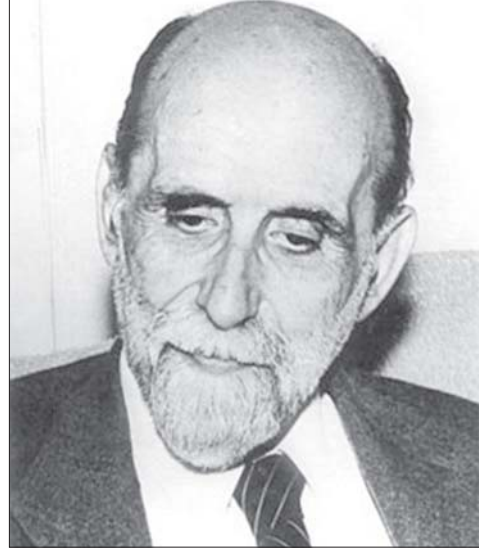
Vladimir Nabokov –

“Yaxşı oxucu və yaxşı yazıçı”196

ROMAN

Kamilo Xose Sela – “Paskual Duartenin ailəsi”202

ƏDƏBİ MOZAIKA232

XUAN RAMON XİMENES

HƏSSASLIĞIN TƏRƏNNÜMÜ

XX əsr ispan ədəbiyyatını Xuan Ramon Ximenesin adı olmadan təsvir etmək çətindir. Bu poeziyanı həssaslığın tərənnümü adlandırmaq olar: şair hissiyyat və düşüncənin elə ağlagəlməz detallarını elə ustalıqla təsvir edir ki, heyran qalmaya bilmirsən.

Xuan Ramon Ximenes 1881-ci ildə Əndəlus vilayətinin Moğer qəsəbəsində anadan olub. Ailəsinin istəyi ilə hesablaşıb Sevilya universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunsada, o vaxtının çoxunu uşaqlıqdan sevdiyi incəsənətə, xüsusən də poeziyaya həsr edir.

Universitetin ilk kursunda oxuyarkən artıq onun Madrid mətbuatında silsilə şeirləri çap olunur, bu şeirlər ona qarşı ilk diqqətin yaranmasına səbəb olur. Bundan sonra gənc şairi paytaxta dəvət edirlər. O, universitet təhsilini yarımçıq qoyub gənc yazarkən birlikdə Madriddə modernist yönü "Helios" və "Renacimiento" jurnallarını təsis edir.

1900-cu ildə “Bənövşənin ürəyi” adlı ilk şeirlər kitabı çap olunan gənc Ximenes üslub gözəlliyi və incə lirikasına görə tənqidçilərin rəğbətini qazanır.

Bundan sonra Ximenesin kitabları ardıcıl nəşr olunmağa başlayır. 30 yaşında o artıq ondan çox kitabın müəllifi idi.

Modernist şeirin ruhuna uyğun ümitsizlik, kədərli ovqat Ximenes poeziyasında aparıcı yer tutsa da, əslində onun modernist şeirlərinin kökündə klassik ispan poeziyasının ənənələri durur.

1912-ci ildə Ximenes qırx il birgə ömür sürdüyü gələcək xanımı – ispan əsilli şairə Zenobiya Kamprubi ilə tanış olur və birlikdə Rabindranat Taqorun şeirlərini ispan dilinə çevirirlər.

XX əsr ispan ədəbiyyatında Ximenes şair kimi deyil, həm də tənqidçi və naşir kimi də tanınıb. O həmçinin şeirin fəlsəfəsi və nəzəriyyəsi ilə məşğul olub, araşdırmalar aparıb.

İspaniyada vətəndaş müharibəsinin başlanması Ximenesin həyatını dəyişir. O Franko rejiminin qəti əleyhinə çıxır. Respublika hökuməti şairin həyatına yaranan təhlükəni nəzərə alaraq, onu ABŞ-a mədəniyyət işləri üzrə attaşə göndərir. Frankonun qələbəsindən sonra Ximenesin İspaniyaya yolu bağlanır.

1949-cu ildə onun “Dərinlikdəki vəhşi” kitabı çap olunur. Yaradıcılığının son onilliyinin nəticəsi olan bu kitabı, amerikalı tənqidçilərin fikrincə Ximenesin mənəvi avtobioqrafiyası, onun poetik ideallarının tərənnümü də adlandırmaq olar.

1951-ci ildən Puerto-Rikoda məskunlaşan Ximenes burada əsasən pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olur.

1956-cı ili Ximenesin həyatında ən uğurlu və ən kədərli il adlandırmaq olar: o, Nobel mükafatına layiq görülür, iki gün sonra isə xanımı vəfat edir.

Nobel mükafatı Ximenesə “poeziyada bədii saflığı və yüksək mənəviyyəti tərənnüm edən lirikasına” görə verilir. İsveç Akademiyasının yaydığı məlumatda o da deyilirdi ki, “Ximenesin şəxsində ispan ədəbiyyatının bütöv bir nəsli mükafatlandırılır”. Həqiqətən də ispan dilli poeziyanın şöhrət tapmasında, dünya miqyasına çıxmasında Ximenesin adı ön sıralarda çəkilir.

Xuan Ramon Ximenes iki il sonra vətəndən uzaqda – Puerto-Rikonun paytaxtı San Xuanda vəfat edir.

Son səfər

Və mən gedirəm. Quşlar qalacaq
nəğməkar quşlar;
qalacaq mənim bağım:
yaşıl ağaclarıyla
bir də ağ quyusuyla qalacaq.

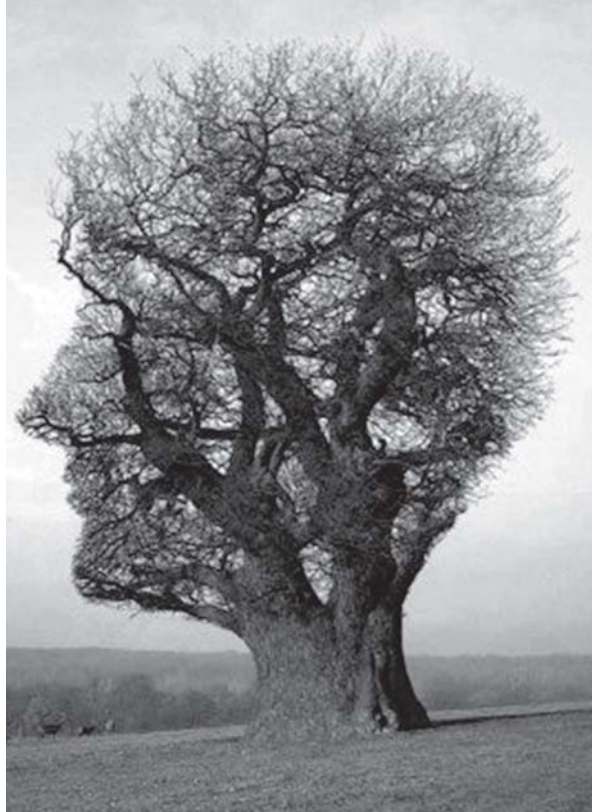
Günortalar buludsuz olacaq,
mavi olacaq səma;
və səslənəcək – bu axşamkı kimi
səslənəcək
qüllələrdəki kilsə zəngləri.

Bilirəm, öləcək məni sevenlər;
Kənd də dəyişəcək illər ötuncə;
və orda, bağdakı çiçəklər arasında
başlanacaq qərib ruhumun
sərgərdanlığı.

Və mən gedirəm. Tək olacam:
yurdsuz-yuvasız
yaşıl ağaclarızsız səssiz-səmirsiz.
Bir də quşlar qalacaq,
nəğməkar quşlar.

Sarı bahar

Bol-bəhərli gəldi aprel
hər tərəf sarı güllərdi:
sarı təpələr
uşaq məzarlığı;
sarı çəpərli təpələr
eşqin məskən saldığı o bağ.

Sarıya bürüyür dünyanı günəş,
Gözqamaşdıran şəfəqləriylə;
Ah, bu sarı zanbaqlar –
Sulardan boylanan qızıl sayağı;
sarı güllər üstündə
sarı kəpənəklər!

Ağacları sarılır
Sarı-sarı çələnglər
Gün də təşəkkürdür –
qızıl qoxulu.
Qızıltək sarılır
Dünyaya açılan yuxulu gözlər.
Saralmış əllərini uzadır Tanrı
ölülərin sümükləri içindən...

Şimşək altında güllər

Çiçəklər əllərini açıb
quşlar sayağı uçmaq istəyir.
Uçmaq istəyirlər.
(Yenə də uçmaq istəyirlər.)

Dartına-dartına qaçmaq istəyir
şimşək buludunun altında
Uçmaq istəyirlər.
(Şimşək buludunun altında.)

Çağırırlar kədərli-kədərli,
saralırlar ağrıdan.
Uçmaq istəyirlər.
(Saralırlar ağrıdan.)

Hər gün öz oxuyla
qorxu saçır ildırım.
Uçmaq istəyirlər.
(Qorxu saçır ildırım.)

Öz burnunu dişləmiş kimi
qan axır qoxuların içindən.
Uçmaq istəyirlər.
(Qan axır qoxuların içindən.)

Uçub gedərdi quşlar
titrəməsəydilər qorxudan.
Uçmaq istəyirlər.
(Titrəməsəydilər qorxudan.)

Çiçəklər əllərini açıb
Qıyya çəkir quşlar sayağı
Uçmaq istəyirlər.
(Yenə qıyya çəkir quşlar sayağı.)

İllüziyalar

Su.
- Sudan başqa kim var?
- Heç kim?
- Niyə, su kimsə deyil?

Gül.
Güldən başqa heç kim.
- Kimsə yoxdumu?
- Bəs gül kimsə deyil?

Külək.
Kimsə yoxdu.
- Heç kim?
- Kimsə deyilmi külək?

Xəyal.
- Kimsə yoxdumu?
- Xəyaldı.

GÖZ YAŞIYLA AXAN ŞAİR

*Bir göz yaşında azmışam
üzlə axıram aşağı,
ancaq üzü tanımıram
Bu göz yaşı məndən axır?..
Mən bu gözü tanımıram...*

Bütün vücudu və ruhuyla daim Al-laha can atan Vaqifi yolundan heç nə döndərə bilmədi. Nə bu dünya, nə onun mal-dövləti, nə çox şairləri yolundan azdırıb qələmini əlindən salan şöhrət azarı. Vaqifi, şəhidi olduğu Sözün əlindən almağa heç nəyin və heç kəsin qüdrəti çatmadı.

Vaqif Sözün xəstəsi, Onun quludu. Bir sözün o biri sözün yanında hansı vəziyyətdə durmasından, hansı sözün hansına daha çox yaraşmasından izah olunmaz zövq alan, hansı sözün hansına kölgə salmasından günlərlə, bəzən aylarla əzab çəkən Vaqifin şairliyi mənə, kimsəsizlər evində çalışan əzabkeş dayənin həyatını xatırladır. Vaqif, əslində, sözlə ötürülməsi mümkün olmayan ələgəlməz duyğularını, necəsə, oturduğu bu sözlərə, əsl mənada, dayəlik edir.

Vaqif Bayatlı bu gün Azərbaycanda ən çox tanınan və oxunan şairlərdəndir.

Şeirleri bir çox dillərdə və ölkələrdə oxunur, sevilir. Lakin özünün və şeirlərinin ətrafında ildən-ile cücərib yaşıllaşan kütləvi sevgi bizim Vaqifi ovutmur, onu qışın çovğununda, yayın istisində sərgərdan gəzdirdi küçələrdən, yollardan ala bilmir, gözlərinin dərinliyinə həkk olunmuş kimsəsizlik qorxusunu yoxa çıxarmır. Vaqifin daim oyaq qəlbini, əbədi ac ruhunu nə geniş xalq kütlələrinin məhəbbəti, nə əcnəbi millətlərin marağı, nə varlı mərhəmətlilərin pərəstişi doyura bilmir. Uzaq, qədim qərinələrdən gəlmiş bu qəlbi tək bir İlahi Sevgi – ona nə vaxtsa rəhmlə: “Ol!..” – demiş və elə həmin an da, gözlərinin dərinliyinə baxıb: “Şair ol!” – demiş Uca Eşqin səbəbsiz nisgillər oyadan Böyük Sevgisi doyurur.

A. Məsud

VAQIF BAYATLI ODƏR

“Bəy Atlı Şeirilər” diyarından:

Diz çöküb torpağı – əslində bütün yerüzünü öpənlər həmin anda
həm də yerüzünə uzanan Göyüzünü – Tanrı ətəyini də öpürlər

Gündüz, ya gecə
diz çöküb torpağı, həm də beləcə –
bütün yerüzünü öpənlər
əslində yerüzüylə birgə Tanrı göyünü –
onun bütün kainatı örtən,
öpən ətəyini öpürlər.

10

2015

Tanrı ətəyini yerüzündən diz çöküb
göyüzündə öpənlərin həmişə, hər an,
hamısının bir-bir, tək-tək
balaca günəşlərtək qalxan,
balaca günəşlərtək öpən alınları, öpən gözləri,
balaca günəş budaqlarıtək qatlanıb öpən,
qatlanıb günəş açan dizləri mübarək.

“Dünyanın ən təhlükəli anlarında dünyanı ağıllandıran dəli gerçəkləri, - ancaq təhlükələrdən açılan uçurum çiçəkləri” silsiləsindən

Çox adam çaxırdan, araqdan, hətta ən son anda boş şüşədən, mənə
şeyirdən, elə ilk andan boş varaqdan sərxoş oluram

Kimlərsə bir coşqun çayı keçəntək
bir şüşə şərabdən keçməkdən,
o coşqun çayı
hər iki dünyanı birdən içirmişmək içməkdən,
bədənləri, ruhları, canları

boşaltdıqları sərxoş badələrtək şərabdən çox,
hər iki dünyayla dolmaqdan,
hətta üçüncü dünya həsrətində qalmaqdan sərxoş olurlar.

Ən şairanələrsə,
dünya gözəli gözlərinə baxantək
eşqlə dolu bədənin gözlərinə
elə bircəcə an baxmaqdan,
baxcaq da, o badəylə dolmaqdan,
elə o andan da o bədənin,
o gözlərin olmaqdan sərxoş olurlar.

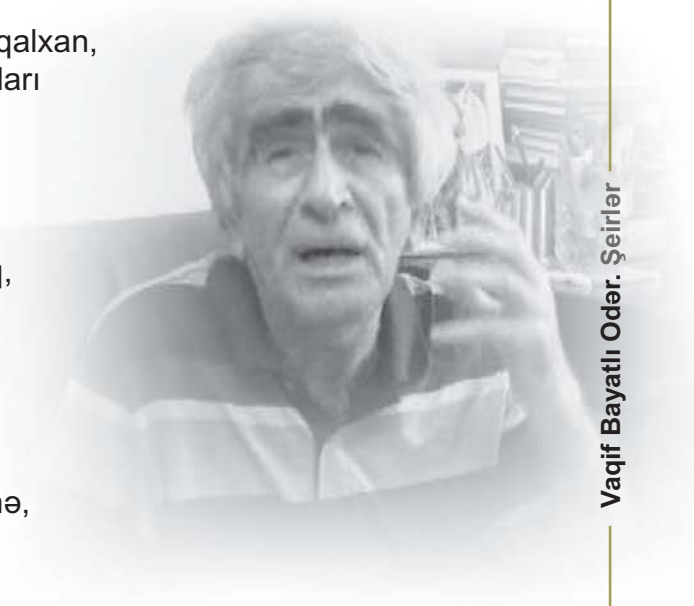
Mənsə badə eşqlə dolantək sözlə dolub,
önündə ən dəli bədənin də diz çökdüyü
eşqdən də sərxoş, dəli söztək ağılamaqdan, gülməkdən,
eyni anda ağlaya-ağlaya, gülə-gülə
ən ağıllı sözdən də çox,
ən dəli sözün eşqindən ölməkdən sərxoş oluram.

Ruha, cana çox zaman yalan deyən şərablər haqda yox, ruha, cana eşqtək qalxan Şahanə Şərablər haqda

Dünyaya günəştək çıxan,
ən buludlu canlara da günəştək, eşqtək qalxan,
günəştək, eşqtək baxan o şahanə şərabləri
hər zaman, hər çağ içmək günah ancaq

Hər zaman, hər çağ
onları ancaq gültək, çiçəktək qoxlamaq,
diz çöküb sevgilə, eşqlə onlara baxmaq,
onları ruhun gözləriylə görmək,
öpmək, oxşamaq gərək ancaq.

Hər zaman, hər çağ onları içmək –
gözəlliyi, göyü içmək, gülü yeməktək,
adi suya çevirib mədəyə, gödənə, bədənə,
ordən da ayaqlar altına atmaq demək.

Eşqtək mübarək başlar dalğalanar Eşqtək mübarək dəniz çiyinlər üstdə

Allah ətəyinə aşan an
hamı hamıdan körpə,
hamı hamıdan qoca,
hamı hamıdan cavan,
hamı hamıdan uca,

Orda Sevinc də, Dərd də
hər an hər biri həm tək-tək,
həm də ikisi bir yerdə
bir-birinə eşqdən çiçək,
eşq göz yaşından mübarək

12

Əbədiyyət də aşar, daşar
şəhid ayinləri üstdə,
vurulmuş mübarək başlar
əbədiyyətdən sonra da
mübarək eşqtək dalğalanar
əbədi dəniz çiyinlər üstdə.

Bu dünyada o nə eşq idi, o nə sevgiydi, hardan gəldi, hər iki dünyada ancaq çiçəklər, güllər bildi

O nə eşq idi bircəcə anda
hər iki dünyadan ucada açdı,
bir şanda - iki bal canda,
hamını hamıdan çox sevən,
heç vaxt "sevirəm" deməmiş
iki şam qocada açdı,

Ən qədim Eşqi də şamlar
həm də hər an təzə bilər,
o eşqin göz yaşını da

kipriklər, gözlər incidər,
ən eşqli şamlar şamgüllə,
şamgöylə, göyüzüylə silər.

Ta şamgül, qəmgül açma, Eşq,
qəm onlarla da gülmədi,
ancaq bildi, tək güllə yox,
şamla da, qəmlə də heç kim
mənim qədər sevmədi,
sənin qədər sevlmədi.

Ram olunanlar, olunmazlar

Ən ram olunmaz kişi
hər an ram edə biləcəyi
beləcə özü də duymadan,
həm də onu ram edəcək qadını axtarır hər an,
əlbəttə, bu dünyada, hər küçədə, hər tində
elə qadın tapılmır,
qalır bu dünyanın uzantısı dünyalar,
elə o qadın da onuntək
hansı dünyadasa onu ram edəcək
ram olunmaz kişi həsrətində.

**Avropa qadınları dünyanı daha çox öz bədənləriylə,
Şərq qadınlarısa, daha çox öz gözləriylə duyarlar, sevrələr**

Avropa qadınları dünyanı
daha çox öz bədənləriylə devirərlər,
Şərq qadınlarısa dünyanı
daha çox gözləriylə devirərlər,
devirib sonra sevrələr.

Hər iki dünya üçün də daha tez ayılar qadınlar,
hamını hər an sevgiyə,

gözəlliyyə yönəldən Tanrını da onlar
çox anlar kişilərdən daha tez duyar, anlar,
elə ona görə də Tanrı
onu daha çox duyduqları anlarda
qat-qat, çin-çin gözəllik yaradar qadınlarda,
o Tanrı gözəlliyi anları
Tanrı eşqçün daha da şahənə edər onları,
onların çiçəktək açılan gözlərini,
hətta gözlərdə bir-bir tumurcuqlayıb,
üzlərdə eşqin gülləritək açılan göz yaşlarını da
eşq ətirli edər Tanrı.

Çünki Tanrı da daha çox sevər
onu gözəllikləriylə duyan ruhları, canları,
Tanrı eşqini duyarkən hər an canlarında,
ruhlarında yeni-yeni gözəlliklər açanları.

14

2015

Bu dünyada hər bir insan, hər bir ölkə, xalq, haqq, ruhunda oyanacaq hər bir dəli ana hər an oyaq.

Kim deyəcəksə, məndə dəli anlar yox, demək onda daha çox,
dəlilik bu dünyada kimdə açıq,
kimdə də gizli də olsa da, amma
bir az az, bir az çox hamıda var,
həm də gizlicə hamıya doğma,
o hərdən çox duyulmasa da,
həmişə hər bir insanın,
hətta hər bir ölkənin, dövlətin, xalqın
hər bir canın heç olmasa, bir azca dəliliyi var,
hətta o ölkə tarixinin dəli anları da

Ancaq, dəli bənzəməz dəliyə - hərənin bir ayrı, ayrı bir dəliliyi,
böyük dövlətlərin böyük dövlət, kiçik dövlətlərin kiçik dövlət,
şahın şah, nökerin nöker, şairin şair dəliliyi,
hətta ən məşhur qəhrəmanımız – qoç Koroğlumuz da
dəli deyirdi igidlərimizə,
qələt eləyir başqa xalqlar: dəlilik də hamıdan daha doğma bizə

Çox dövlətin tarixində çox dəli anlar da bir gerçək.
O dəli anlar, kim daha çox ağıllıysa yox tək,
həm də ağıllı olduğu qədər də dəliyə bəzən daha haqq,
o yarı dəli, yarı ağıllı tarixdə, taxtda da ancaq,
çox vaxt o tarixə bənzər yarı ağıllı, yarı dəli oturacaq,

Çox şeydə – ölkəmiz,
ağıllılıqda da, elə dəlilikdə də
dünyada ən zəngin bəlkə –
Koroğludan üzü bəri həтта dəliliklə fəxr edən tək ölkə.

* * *

**Bu dünyanın da yaşı, heç deməynən, ancaq bircəcə anmış, o,
başqa dünyadan qalmış bir Ruhi dağ yanında yaranmış**

Ancaq ruhunla bax,
onda görərsən, duyarsan ancaq:
əbədiyyətdən əbədiyyətə axır o dağ,
hərdən ona əbədiyyətin sahillərində
bir damlatək ya bir dəniz,
ya da bir okean ilişib qalır,
hərdən də indi yaşadığımız yox, hərdən duyduğumuz,
min illik, milyon, milyard illik ruhi ömürlərimiz,

Hərdən də ora əbədiyyətdən
Əbədiyyət Tənhası bir səs uzanır:
“Göyüzü, bu ruha bir yüz il də,
bir min il də, bir milyon il də süz,
o ruhasa süzmə, o ruh ölümsüz”.

Anlaşılmaz bir şey yox,
bu dünya o dağın yanında körpəcə uşaq,
bu dünyanın yaşı da
əslində bircəcə anmış,
bu dünya başqa bir dünyadan qalmış
görünməz bir ruhi dağ yanında yaranmış.

Bütün insan haqlarından daha üstün insani haqq dünyanın ən kasıb, Allahın ən varlı adamı olmaq – Allahçün yaratdığı bu dahi kainatdan da maraqlı

16

2015

Vaqif Bayatlı Ode. Şeirler

Tanrım, ən uzaq dünyaları da
ən yaxın, ən doğma sözə çevirməkçün
onları dönə-dönə hər gün
canımda sevgilə yan-yana düzdürə-düzdürə,
yəni mənə şeir yazdırı-yazdırı,
şeir yazdırmaq əzabını özünə,
şeir olmaq sevincini sözə,
öyünmək sevincini verirsən mənə.

Duyuram, sən bütün yaratdıqlarınla deyirsən:
Hər an hər şeyini hamıya vermək –

Tanrı sevən insanlıq budur, bu, tək !
Həm də hamıya hər şeyini verə bildiyinçün
dünyanın ən kasıb,
Allahın ən varlı adamı tək hər an sevinmək.

Hər an hər şeyini dünyaya verən adam
hər an hamıdan daha azad, daha haqlı
yaratdığı bu yer, göy ruhu, hətta Allaha da
yaratdığı bu dahi kainatdan da daha maraqlı.

Uçurumlartək sən də ən gözəl çiçəyi özündən uca aç, uca tut, uçurumlar uçurdantək ən uca uçuşu da öz canından uçurt, hərdən də ula, əsl eşq ulartısıyçün darıxan göylərə doğru

Adamlar çox zaman araqdan, çaxırdan, çaydan,
siqaretdən, min cürə qeliz peşədən, əndişədən,
bəziləri də hətta narkotikdən, nəşədən keçir dünyaya,
mənsə bəy təhlükələrdən, xan uçurumlardan eşqtək keçir,
o uçurumları, təhlükələri çəkir, içirəm,
həm də bilirəm, hər bir fəlakətlə, təhlükəylə Tanrı
daha böyük fəlakətlərdən, təhlükələrdən xilas edir insanları.

Bu dünyada adamı ən yaxşı tanıyan da onlar,
keçdiyim təhlükələr, uçurumlar da bilir, bütün anlar
mən hamını özündən soruşmadan eşqə çevirən tək zalımam,
ancaq bilmirəm bu zalımdan nədən belə doğmalıq duyur onlar,
deyəsen, bu zalım onlarçün həm də dəlilik əlifbasının
bütün hərfləriylə yeni dünya açır hər şeyi eşqə yoza-yoza,
şəlalələrdə suların, adamların eşqtək hamıdan zalım uçmasını,
uçurum çiçəkləritək hamıdan zalım açmasını da
eşq əlifbasının ən zalım hərfləriylə yaza-yaza.

Sən də, sən də uçurumlartək ən eşqli çiçəyi,
ən eşqli sözü özündən uca aç, özündən uca tut,
uçurumlartək ən zalım eşqli sözü də, uçuşu da canından uçurt,
dağlar çiçək, göylər ulduz, şairlər söz açan, uçurdantək
sən də söz aç, söz uçurt, sözə dön, söztək hər an sevin, ağrı,
hərdən də ula, insanı həm də eşqlə ulamaqçün doğan
əsl eşq ulartısıyçün darıxan göylərə doğru.

SADAY BUDAQLI

YAXŞI OĞLAN

(hekayə)

Onu üzünə tərifləyəndə, həmişə özü-özündən xoflanırdı, içində bir etiraz qaynayırdı, elə bilirdi onu dolayırlar, başını aldadırlar, istəyirdi qarşısındakını sancsın, necəse incitsin, xətrinə dəysin. Bu hiss ona hələ məktəbdə oxuyandan tanışdı. Oğlanlar vardı, işləri-gücləri qızlara sataşmaq idi. Gündə birinə eşqname oxuyurdular, küçədə eşitdikləri şit-şit söhbətləri onlara danışmaqdan ləzzət alırdılar. Belələrinə qızlar, “həyasızdı”, deyirdilər, “pis oğlandı”, deyirdilər. O isə qızların gözündə yaxşı oğlandı, tərbiyəli, qanacaqlı idi. Ancaq elə oğlanlarla qızları tuturdu, elələriylə

darıxmırdılar, “həyasızdı” deyə-deyə yenə gedib çənələrinin dibini kəsdirirdilər, üçü bir yerə yığışanda da söhbətləri onlardan olurdu. Belə görəndə, heç kimin yadına düşməyəndə, hərdən-hərdən onun da ürəyindən pis oğlan olmaq keçirdi.

O vaxtdan xeyli sular axmışdı. Artıq ailəsi, uşağı var idi, saçını ordan-burdan ağartmışdı, müvəqqəti sayə-saya iki ildi nəşriyyatda korrektor işləyirdi və çoxu qız-gəlin çalışan, müvəqqəti sayə-saya isnişdiyi bu korrektura şöbəsində də, görünür, onun xətrini istəyirdilər, yaxşı oğlan bilirdilər, elə yaxşı oğlan idi ki, hətta ürəyinin ən məhrəm sözünü də ona deyən tapılırdı.

Otaqda altı nəfərdilər. İki-iki oturdular, biri hündürdən əlyazmanı oxuyurdu, o biri korrekturayı yoxlayırdı. Ona görə bu balaca otaq həmişə səslüküylü olurdu, ancaq səs-küydən çox onu beş qadının içində oturmaq bezdirirdi. Elə bil iynə üstündədi; nə dedi, necə oturdu, nə geyinib, kimə baxdı, necə baxdı – gərək hər hərəkətini, hər sözünü ölçüb-biçəydi, baxışlarını özbaşına buraxmayaydı ki, gedib camaatın ora-burasında xumarlana. Onun qaraltısı da qadınları çox əl-ayaq açmağa qoymurdu, hərdən gözləri onda ola-ola pıç-pıça keçəndə qanırdı ki, otaqda artıq adamdı. Ancaq pıç-pıça qədər danışılanlar bəs eləyirdi, otaqdan çıxmaya-çıxmaya nəşriyyatın dəhlizlərində dolaşan iş yoldaşlarının künc-bucaqda, ya nəşriyyatdan xeyli uzaqlarda nə hoqqadan çıxdıqlarından xəbərdar olsun. Yaxşı ki, otağın eyvanı var idi, sərbəst olmaq istəyəndə, siqaret çəkmək bəhanəsiylə bu eyvana çıxırdı, küçədən keçənlərə baxa-baxa gündəlik qayğılardan, müvəqqəti də olsa uzaqlaşmış, özünü baş tutan, baş tutmayan arzularının axarına buraxırdı.

Nərgizi ilk dəfə görəndə, ağına gəlməzdi ki, həyatında nəse dəyişəcək, onu bezdirən bu səslüküylü otaq üçün darıxacaq. Qonurgözlü, sısqqa, uzunboğaz, nəzər-diqqəti cəlb eləməyən cavanca bir qızdı. Otaqdakilərə yovuşmurdu, çox vaxt orda-burda büzüşüb, qarnı ilə əlləşirdi. Bəlkə elə uzaqdan hiss olunan tənhalığı, fikirli gəzməyi onu çəkdi, ya da hər şey bir yerdə korrektura oxumaqdan başladı. İstəməz hər gün hal-əhval tuturdu,

işarası, ya eyvanda dayananda kəlmə kəsirdilər, nəse soruşurdular, nə iləse maraqlanırdılar, ona görə hər gün istəməz bir-birinin haqqında təzə bir şey öyrəndilər. Əvvəl-əvvəl onun öyrəndiyi üzde olanlardı; bilirdi, Nərgiz üç ildi Bakıdadı, kiçik qardaşı ilə, telefonuna görə dözdüyü xəfə bir otaqda kirayədə qalır, universitetdə axşam oxuyur, hərdən verilşlər yazdığı radioya da qaçdığından, evə çatanda xurt düşür, daha onun gəzməyi, kinosu, teatrı – paltar yumaq, yemək bişirmək, ən yaxşı vaxtlarda da kitab, jurnal olur. Sonra yağış yağdı. Sonra soyuqlar düşürdü, payız yarpaq-yarpaq ölürdü. Kiminsə işi çətinliyə düşürdü – o da bilirdi ki, Nərgiz özge dərdinə biganə deyil, xeyirxahlıq görəndə kövrəlir, yaxşılıq eləyəndə utanır; bilirdi ki, Nərgiz yol getməyi, yağışa baxmağı, yol gedə-gedə fikirləşməyi xoşlayır; bilirdi ki, az qala, hər gün yuxular görür, intəhası, nə qədər çalışsa da, gördüyü yuxunu səhərlər yadına sala bilmir. Elə bil əlinə təzə kitab keçmişdi. Macal tapan kimi istəyirdi götürüb oxusun, qəhrəmanın taleyindən xəbər tutsun, haqqında daha nələrsə öyrənsin və daha çox şey öyrəndikcə, maraq onu çəkib aparırdı, özü də unamadan hadisələrin iştirakçısına çevrilirdi, onunla bir yerdə sevinirdi, ağlayırdı, əzab çəkirdi. Günlərin bir günü isə gördü ki, Nərgiz onun üçün yad adam deyil, Nərgizin həyatını, yaşayışını gözüyumulu təsəvvür eləyə bilər, hətta yada sala bilmədiyi yuxularından da xəbəri var; onu da hiss elədi ki, irili-xırdalı qayğıların içində Nərgiz möhkəmcə darıxır, özünə

yer tapa bilmir, nəse istəyir, nəse axtarır və nəse axtara-axtara, nəse gözləy-gözləyə bədbinləşir, ümitsizləşir, həyatından bezikir. Bu hal ona tanış idi, bir vaxt o da nə üçün doğulduğu, yaşadığı barədə, həyat, ölüm, xoşbəxtlik barədə baş sındırılmışdı, hamıda təmizlik axtarmışdı, tərsəməssəb suallarla özünü çox üzmüşdü. Onu da bilirdi ki, bu hal müvəqqəti, ötürədi, qızılca kimi bu “xəstəliyi” hansı yaşdasa keçirirsən, oddan, sudan adlayıb dünya ilə barışırsan, gec-tez hər şeyi olduğu kimi qəbul eləyirsən. Elə bunları Nərgizə deyirdi, istəyirdi ona kömək eləsin,

təsəlli versin, ümitsizliyin, düşkünlüyün öteri olduğuna inandırсын. Bir ətrafına bax, deyirdi, hamı sənə kimidi, hərənin öz dərdi-səri var, öz qayğıları var. Heç kim qeyri-adi həyat sürmür, kimsə vurtut o birindən bekara yaxşı dolanır. Evindəki mebel o birisininkindən bir az qəşəngdi. Gəzmək, görmək, dincəlmək imkanı bir az çoxdu; əgər sən bunları xoşbəxtlik sayırsansa, qibte eləməyə dəyməz, çünki bunları hamı qazana bilər, bu hamının öz əlindədi. Danışa-danışa da bir laqeydlik duyurdu. Hiss eləyirdi ki, sözləri ürəkdən gəlmir, içini qımıldatmır. Gözündə hamı cılızlaşır, mənasızlaşır, böyür-başında gördüyü elə bil ölü adamlardı, öz arzularını, istəklərini öldürmüş adamlar; kövrəlirdi, gözləri dolurdu, çünki o da bu adamlardan biri idi, arzularının heç mində birinə də çatmamışdı, heç vaxt istədiyi kimi yaşaya bilməmişdi, özünü ağrıtmamaq üçün bacardığı arzulamamaq, arzusuz yaşamaq olmuşdu. Sən indi elə yaşdasan ki, deyirdi, hamını yaxşı görmək istəyirsən. Pisliyin üstündən keçə bilmirsən, yaxşı saydığın adamda pis bir şey tapan kimi bədbinləşirsən, ondan da, özündən də, dünyadan da zəhlən gedir, amma vaxt gələcək, pisdə yaxşı axtaracaqsan, o yaxşını tapanda sevinəcəksən, o adamı başa düşə biləcəksən. Nərgiz ona dinməzəcə qulaq asırdı, onu eşidib-eşitmədiyini, onun keçirdiyi hissləri keçirib-keçirmədiyini necəsə sezdirmirdi, ona görə boş yerə danışdığını fikirləşib, bəzən həvəsdən düşürdü, yarı yolda söhbəti dəyişirdi, hərdən də zarafata salıb, məhəbbətdən söz açırdı, bədbinliyinin heç kimi

sevmədiyindən olduğunu deyirdi. Nərgiz bircə bu vaxt bir az canlanırdı, başını yırgalayır ki, heç bu haqda danışmağa dəyməz, o heç kimi sevməyib, sevmir, sevməyəcək də. Belə sözlərə inanmırdı, ancaq onu sorğu-sualla qısnamırdı da, indi bu cür danışsən, deyirdi, hələ nə yaşın var, hələ nə görübsən, bir də gözünü açacaqsan ki, bir ağ atlı oğlan peyda olub, həyatını alt-üst eləyib, ürəyini ovlayıb, onda dünya da gözəlləşəcək, həyatın da; onda bu gün fikirləşdiklərini yadına salıb, özünə güləcəksən.

İmkan tapdıqca altdan-altdan ona göz qoyurdum, onun zərif boynuna, boynundakı qara xalina, dolu nəmli dodaqlarına baxırdım, fikirləşirdim, görəndə, o mənim haqqımda nə düşünür, ya heç nə düşünmür, qanıqara olanda, darıxanda məni gözünün qabağına gətirir mi. Deyirdim, görəsən, hiss eləyirmi ki, zəhləm getdiyi işə tələsməyim, bu balaca, səslə-küylü otağa can atmağım, axır vaxtlar geyimimə, görkəməmə vasvasılıqla fikir verməyim ondan ötrüdü; ondan ötrü mən daha nəzakətli, daha səbirli, daha diqqətli olmuşam. Hərdən ağzından bilə-bilməzə elə söz qaçırırdı ki, nələrsə inanmaq istəyirdim; bir də görürdün, guya filan qızla söhbət elədiyimə görə məni qısqanırdı, ya inciyirdi ki, o, işə gəlməyəndə niyə zəng çalmamışam, niyə narahat olmamışam. Bunlar yəqin adi sözlərdir, bəlkə belə sözləri yenə kimlərsə deyirdi, ancaq mən özümə bacarmırdım, uşaq kimi and-aman eləyirdim, özümü təmizə çıxarmağa çalışırdım və o gün bir yerdə bənd ala

bilmirdim, həmin sözün başına fırlanırdım, sözdən söz çəkə-çəkə uzaqlara gedirdim, görüşümüzü, ürəyimizi bir-birimizə açacağımız anı təsəvvürümdə düzüb-qoşurdum. Həmişə də ürəyini birinci o açırdı, ya elə şərait yaradırdı ki, mənə olan sevgisinə, azacıq da olsun, şübhəm qalmırdı; evli olmağım dilimi bağlayırdı. Başına fırlandığım o adi sözlərə uyub qabağa düşməklə aramızda olan pis-yaxşı mehribançılığı da itirəcəyimdən qorxurdum. İşə gəlmədiyim günün əvəzini çıxmaq üçün bəzi axşamlar qalıb, korrekturanı tək oxuyurdum. Həmin vaxtlar fikrimdə düzüb qoşduğum ana lap yaxın olurdu. Deyirdim, əgər mənim zəng eləməməyimdən inciyirsə, başa düşər ki, mən də onun zəng eləməməyindən, məni yadına salmadığından inciyə bilərəm. Hələ ağılıma lap dəli fikirlər gəlirdi, gözümün telefonda qaldığı bir yana, qulağım ayaq səsi arayırdı; hər şıqqıltıya diksinirdim, həyəcədən yerimdə otura bilmirdim. Ancaq özüm də bilirdim ki, əvvəlcə telefon zəngi olmalıdı. Heç nəyə dəxli olmayan bir söz, bir pıçıltı, “neynirsən”, “kefin necədi”, “o boyda binada tək qorxmursan ki” – mən hər şeyi onun səmindən hiss eləyəcəkdim, heç olmasa, inanacaqdım ki, mən yadımdayam, onun üçün dünyada mən adlı bir adam var. Bax, ondan sonra gəlişi mənim üçün möcüzə olmayacaqdı, hər şıqqıltıya diksindiyim üçün ürəyimdə sonra özümə gülməyəcəkdim, onu görüş vermiş adam arxayınçılığı ilə gözləyəcəkdim; mən səbrimdən asılacaqdım, qapıyla pəncərənin arasında

qalacaqdım, bilməyəcəkdım o içəri girəndə necə oturum: oturummu, başımı əllərimin arasınamı alım, pəncərədənmi baxım; bir də onu görəndə ilk-əvvəl nə deyəcəyimi kəsdirə bilməyəcəkdım, onun qara gözləri, baxışı, özü nəse başqa cür olacaqdı, heç mən də özümə oxşamayacaqdım, onu görəndə deyəcəyim söz də, bu vaxta qədər dediyim sözlərə oxşamayacaqdı: onda Allah bilir, bəlkə heç sözə ehtiyac da qalmayacaqdı.

Bir dəfə Nərgiz gözüne çox həyəcanlı deydi. Ətrafındakıları görmürdü, eşitmirdi, fikri hardasa uzaqda idi. Yavaşca soruşdu, bəlkə evdə-eşikdə nəse olub, kimse xətrinə toxunub. Soruşa-soruşa da başa düşürdü ki, heç kim xətrinə toxunmayıb, heç bir bədbəxt hadisə olmayıb, nə olursa, indi olur, öz aləmində olur, çaşqınlıqdan çıxıb nəyisə birdəfəlik qət eləməyə çalışır. Nərgizin narahat aləmində o adlı adam yox idi – o bunu qısqançlıqla, ağrı ilə hiss elədi, elə bil onu aldadıb atmışdılar, ona qarşı haqsızlıq eləmişdilər. Ona görə ürəyi durmurdu, özünü necəsə yada salmaq, heç olmasa, dindirib danışdırmaqla, fikrindəkiləri bilməklə, doğma adam kimi təsəlli tapmaq istəyirdi. Eyvanda ikilikdə qalanda bir də bu söhbətə qayıtdı, görürəm axı nəse olub, dedi, niyə məndən gizlədirsən, bəlkə sənə köməyim deydi, bir məsləhət verdim, yoxsa mənə inanmırsan?! “Mən sənə inanıram, hamıdan çox inanıram”, – bu sözləri pıçıldayanda da hələ dalğındı, elə bil nə elədiyini hələ də kəsdirə bilmirdi, o uzaqlıqdan geri qayıda bilmirdi. Daha

şübhəsi qalmadı ki, nə isə baş verib. Bu saat qeyri-adi bir söz eşidəcək və artıq tərəddüdlə: inanırsansa, danış, dedi. “Mən hiss eləyirəm ki, istəyə bilərəm”, – Nərgizin üz-gözündə həyəcanla utancaqlıq bir-birinə qarışmışdı. Yox, o bunu gözləmirdi, unamışdı, qeyri-adi bir şey eşidəcək, ancaq bunu gözləmirdi. Çalışdı zarafata salsın. Bu söhbətin ciddiliyinə inanmadığını nə təhərsə göstərsin: “Necə yəni, istəyə bilərəm, yoxsa sifarişlədi?!” “Bilmirəm, yəqin istəyirəm, – bir az duruxub, – hə, – dedi, – istəyirəm”. Demək, bayaq heç kimi eşitməyəndə, gözü heç kimi görməyəndə, elə bunun üstündə baş sındırılmış, axır ki, qət elədi, şübhədən çıxdı, son sözünü dedi. Bəs o nağıllar harda qaldı: sevmirəm, sevməmişəm, heç vaxt da sevməyəcəm. “O da səni istəyirmi,” – bu sualı verən adam, doğrudan da, artıq hər şeydən əlini üzmüşdü, ona, doğrudan da, məsləhət vermək, onu səhv eləməkdən qorumaq istəyirdi. “Deyəsən, istəyir, intəhası, o evlidi”. Elə “deyərsən”, “evlidi” kəlmələrinə görə onu səhv eləməkdən qorumaq istəyən adam hirsələnməliydi, qarşısındakını danlamalıydı, amma bir az əvvəlki adam qəfil peyda olduğu kimi, qəfil də yoxa çıxmışdı. “Evlidi, demək, evlidi”, – zorla mızıldandı. Daha heç nə düşünə bilmirdi. Özünə gəlib toxtamaq üçün istədi nəse eləsin; harasa çıxsın, gəzinsin, ya siqaret yandırsın, di gəl əl-ayağının əsməcəsilə bacarmırdı. “Mən axmağam, hə, gicəm?!” – Nərgiz düz onun gözlərinin içinə baxırdı. Elə bil nə hiss keçirdiyini, nə fikirləşdiyini tutmağa çalışırdı.

Gözlərini yayındırdı, ancaq bilmirdi baxışlarını harda gizlətsin, əllərini axtara-axtara, səsi titrəyə-titrəyə: “Niyə ki, olur, – dedi, – hər şey olur”. Nərgizin səsində məzəmmət sezdi: “Elə bilirdim, acığın tutacaq, məni danlayacaqsan, abrımı tökəcəksən”. Gərək ehtiyatlı olaydı, içini dolduran sevinci tez-tələsik bürüzə verməyəydi. O bu anı çox gözləmişdi, yuxularında, işdən sonra qaldığı boş otaqda vurnuxa-vurnuxa bu anı, bir-birlərini başa düşəcəkləri anı çox yaşamışdı. İndi hər şey fikirləşdiyi kimiydi, özü dilə gəlmişdi, birinci özü ürəyini açmışdı. Nərgiz hələ də gözlərini ondan çəkməmişdi; utancaqlıqla, narahatlıqla azca qıyılmış qonur gözlər onun nə deyəcəyini gözləyirdi. Yene özünü saxladı, şübhədən biryolluq qurtulmaq üçün cavabında nə eşidəcəyini bilə-bilə, bayaqdan beynində fırlatdığı sözü axır ki, dilinə gətirdi: “O kimdi, mən onu tanıyırammı?”

Özümə heç belə yazığım gəlməmişdi, elə bil hamının qabağında döymüşdülər məni, yaxşıca əzişdirmişdilər, alçaltmışdılar, gözümün içinə demişdilər ki, mən heç nəyəm, heç nəyə dəymərəm. Başqa ad eşidəndə, tezcə üzümü əllərimlə qapadım ki, necə pörtdüyümü, gözlərimin yaşsız-filansız ağıladığını görməsin. İntəhası, ola bilməzdi, danışığımdan, sir-sifətimdən haldan-hala düşdüyümü, ürəyimdən nələr keçdiyini duymamış olsun. Yəqin indi onun da mənə yazığı gəlirdi, bəlkə, üstəlik, acığı da tuturdu, fikirləşirdi ki, yaxşılıqdan, xeyirxahlıqdan, adamlıqdan dəm vururdu, demə, hamısı hoqqaymış, ağılındakı tamam başqa şeymiş. Ancaq

bunda pis nə var idi ki! İstəyirdim o məni sevsin, lap Nərgiz olmasın, kimsə məni sevsin, dünyadan, özümdən, adilikdən bezəndə, darıxanda sığınmağa, üz tutmağa bir yerim olsun, yadıma salım ki, kimsə bu saat məni arzulayır, məni görmək istəyir, bu saat hardasa, kimsə məni düşünür, dünyada mən ona hamıdan əzizəm, doğmayam. Axı bunda pis nə var idi ki.

Sonra avtobus basabasında fikirləşdi ki, daha hər şey qurtardı, daha telefon zəngi onu diksindirməyəcək, səhərlərdən heç nə ummayacaq, axşamlar şöbədə tək-tənha qalmaq cəhənnəm əzabına dönəcək. Sonra onu da fikirləşdi ki, görəni, öz adını eşitsəydi, həmin an nə deyəcəkdi, nə eləyəcəkdi. Yəqin xoşbəxtlik deyilən şeyi hiss eləyəcəkdi, indiyə kimi nələr keçirdiyini, onu necə gözlədiyini, ondan ötrü necə darıxdığını deyəcəkdi. Bəlkə də xoşbəxt-xoşbəxt susacaqdı, istədiyini almış adam rahatlığı ilə özünü qurudacaqdı; guya bu onun üçün gözlənilməzdi, bunu heç ağılına da gətirmirmiş, yəqin hələ ona ağıl da verəcəkdi, deyəcəkdi, gəl gözləyək, hər şeyi beləcə də saxlayaq, elə bilək aramızda bu söhbət olmayıb, sən də öz ürəyinə qulaq as, yaxşı-yaxşı düşün, bəlkə öteri bir hissdi, keçib-gedəcək, unudulacaq. Bəs sonra? Sonrasını beləcə düzüb-qoşa bilərdi, yəqin hələ çox düzüb-qoşacaqdı da. Ancaq bir şeyi yaxşı başa düşürdü ki, bunların hamısı yalan olacaqdı və heç biri ürəyinə toxtaqlıq gətirməyəcəkdi.

MİLORAD PAVIÇ

Görkəmli serb yazıçısı Milorad Paviç (1929-2009) çağdaş dünya ədəbiyyatının unikal simalarından, bir romanla adını korifeylər sırasına yazdırmış nadir sənətkarlardandır.

Yaradıcılığa 1967-ci ildə çapdan çıxmış poetik toplu ilə, sıradan bir şair kimi başlayan Paviçin 1984-cü ildə yazdığı "Xəzər sözlüyü" romanı bütün dünyada ədəbi hadisə kimi dəyərləndirildi, Avropa, ABŞ və Braziliyadan olan ekspertlər tərəfindən müəllifin Nobel mükafatına namizədliyi irəli sürüldü, mütəxəssislər 100 000 sözdən ibarət bu kitabı çağdaş dünyanın öz vaxtını qabaqlamış ən yaxşı romanı elan etdilər.

Cənubi Amerikada "Müasir dövrün ən mühüm yazıçısı" tituluна layiq görülən, fransız və ispan ədəbiyyat araşdırmaçılarınin "XXI əsrin ilk kitabının müəllifi", Avstriya tədqiqatçılarınin isə "Avropa modernizminin qərargah rəisi" adlandırdıqları Paviçin çoxşaxəli yaradıcılığının daha dərin qatları "Konstantinopolda sonuncu məhəbbət" (1994), "Balıq dərisindən şlyapa" (1996), "Şüşə ilbiz" (1998) romanlarında daha aydın açılır.

Yazıçının 1991-ci ildə qələmə aldığı "Küləyin astar üzü" romanını oxuculara təqdim edirik.

KÜLƏYİN ASTAR ÜZÜ

Gero və Leandr haqqında

ROMAN

Gero

*Küləyin astar üzü – yağışın içindən keçib quru qalan tərəfidir.**Yalançı peyğəmbərlərdən biri*

“Həyatının birinci yarısında qadın uşaq doğur, ikinci yarısında isə özünü, yaxud doğmalarını öldürüb öz içində dəfn edir. Məsələ yalnız ondadır ki, ömrün bu ikinci yarısı nə vaxt başlayır”.

Kimyaçı tələbə Geroneya Bukur bu fikri beynindən keçirə-keçirə soyutma yumurtanı elə alınıdaca sındırıb yedi. Bununla da bütün azuqə ehtiyatını tükətdi.

Qızın saçları hədsiz uzun idi; saçından hörük düzəldib, ayaqqabılarını

geyinəndə dabankeş yerinə istifadə edirdi. Özü də Belqradın ən qələbəlik yerində məskunlaşmışdı – “Qızıl çəllək” kafesinin üstündə otaq kirələmişdi, soyuducusu da sevgi romanları və kosmetikayla doluydu. Cavan idi, dükana alış-veriş eləməyə gedəndə kağız əskinasları ovcunda burun dəsmalıtək bərk-bərk sıxır, fikirləşirdi ki, kaş günortadan sonra hansısa dənizin suları üzərində uzanıb, yarım saatlığa dincini alaydı. Atasının küləyin qovduğu ləpələr sayacağı qırıqlı əlləri çox yaxşı yadıdaydı və qız həm majorda, həm minorda susmağı bacarırdı. Hamı onu Gero çağırırdı. İstiotun ölüsüydü, öpüşlərinin tamı həmişə sərt olurdu, ağ kimyaçı xalatının altında isə bir cüt tüklü döş qabarırdı. Elə cəlddi ki, hətta öz qulağını da dişləyə bilərdi. Xörəyi ağzındaca həzm edirdi və bilirdi ki, qadın adlarının böyük əksəriyyəti öz əslini saxladığı halda, bəziləri hər bir neçə əsrdən sonra kişi adına çevrilir.

Lakin elə nəsnelər vardı ki, Gero onları öz dünyasının ağ səhifəsinə

yazmağı heç cür bacarmırdı. Məsələn, yuxular. Fikirləşirdi ki, hər şeyin ona beş barmağıtək bəlli olduğu belə bir sadə həyatda adına yuxu deyilən bunca anlaşılmaz nəsnelər, görəsən, hər axşam necə peyda olur, haradan yaranırdı? Elə bir nəsne ki, hətta ölümdən sonra da davamı vardı.

“Yuxular canlanıb dirilir, – qız düşündü, – özü də əksər halda qadın yuxuları kişi bədənində, kişi yuxuları isə qadın bədənində... Son vaxtlar mən öz yuxularımda o qədər adamlar rastlaşırım ki, gəl görəsən! Artıq içim adamlar doludur!”

Bu qənaətə gələndən sonra Gero çox düşünmədən qalın cildli bir dəftərxana kitabı aldı, yuxularını ikili mühasibatlıq qaydalarına uyğun şəkildə kitaba köçürməyə başladı. Bu işin axırına çıxmaqda qərarlıydı. Özü də yuxularında vaxtaşırı peyda olan hər şeyi – çini qabları, armud və tikililəri, Taybuynuzları və atları, saç sancağı və gəmiləri, vəhşi qatırları və mələkləri, stəkanları və budağına qonanda göyərçinin qarğaya çevrildiyi Perideks ağacını, mətbəx stullarını və qulağından mayalanan yexidnaları, avtomobilləri və yuxularındakı bütün digər vəhşi heyvanlar üçün inanılmaz cazibədarlığa malik kəskin qoxulu pantera nəriltilərini – bircə-bircə ora yazırdı. Hamısını xüsusi bölmələrə köçürüb, hər bir hadisə üçün nömrə ayırır, dəyərini müəyyənləşdirir və kitaba köçürülmə tarixini qeyd edirdi.

Qızın yuxularına ən çox giren ağacın kölgəsindən uzağa sürünmək

izni olmayan ilan idi. Adətən, belə hallarda ilan ağaca dırmaşırdı və üstünə quş qonmayınca özünü budaq kimi aparırdı. İlan quşa sual verirdi, quşun cavabı düzgün olmurdusa, ilan quşu udurdu və onda Gero çaşıb qalırdı: bilmirdi bu vəziyyəti bir bölməyə salsın, yoxsa iki bölməyə.

Geronun öz inventar kitabına tez-tez qeyd etdiyi digər bir hadisə də – ufacıq oğlan uşağı idi. Uşağın atası ətdən, anası mərcidən başqa dilinə heç nə vurmurdu. Beləliklə, oğlan atasına görə yalnız ətə, anasına görə yalnız mərciylə qidalanmalı olurdu və bu uşaq acından ölməlidir.

“Bəllidir ki, biz hər gün öz içimizdə xeyli məsafə qət edirik, bunu bizim içimizdə başqaları da edə bilər, – Gero öz inventar kitabının qırağında yazmışdı, – biz bu səyahəti xüsusi daxili hərəkətlə, çevikcəsinə, həyatda heç zaman əlimizdən gəlməyən bir bacarıqla edirik. Yuxudakı bu daxili hərəkət həyatdakından xeyli dolğundur, çünki hərəkətsizlik mükəmməldir, o hər şeyin ilkin səbəbidir və öz sabitliyində hərəkəti də ehtiva edir. Lakin – sonra qız düşündü, – yuxu heyvan kimi də qəbul edilə bilər”.

Uşaq vaxtlarında Gero qardaşıyla birgə əcnəbi dilləri öyrəndiyindən yuxularında həm özünün, həm də başqalarının yararlandığı dil formalarını xüsusi diqqətlə inventarlaşdırırdı. Bu, yuxu qrammatikasına, yuxugörmə linqvistikasına və yuxuda işlədilən sözlərin toplusuna bənzər bir şey idi;

ən çox da iyirminci əsrin iyirminci illərində cavan xanımlar arasında dəbə minmiş “it lüğəti” deyilən lüğətə oxşayırdı. Gənc xanımlar ora öz tazılarının, pudellərinin, bulteryələrinin anladığı ifadələri qeyd edirdilər.

Geronun lüğətində də yuxu öz sahibi ilə müxtəlif dillərdə danışan, ancaq qızın leksikonundakı müəyyən sözləri öyrənmək qabiliyyətində olan heyvan kimi yozulurdu. Qız bu əcaib heyvanın danışq qrammatikasını az-az, tədricən mənimsəyirdi, hətta o qənaətə gəlmişdi ki, yuxuların dilində ismin bütün halları mövcud olsa da, feilin bütün zamanları mövcud deyil.

Lakin bu səhər Geronun halı yuxuluq deyildi. Mart fevralın günlərini çırpışdırırdı, kresloların üstünə səpələnmiş otların qoxusu da sanki canlı idi.

O, hazırda tətillə buraxılmış şagirdlərinin fransızca yazdıqları poçt açıqcalarında qırmızı karandaşla düzəlişlər aparır, yazılara qiymət qoyurdu. Gero dərslərindən axsayan məktəblilərlə məşğul olur, bununla gündəlik ruzisini qazanırdı. İntəhası, dərs mövsümü təzəlikcə başa çatmışdı, o da balıq kimi aclıq çəkir, acından az qala damağı zoqquldayırdı. Qəzeti vərəqlədiyi müddətdə sol ayağı sağ ayağını yandırmaqdaydı. Orda belə yazılmışdı:

“Həftədə iki dəfə uşaqlarla məşğul ola biləcək fransız dili müəllimi axtarıyıq. Dobraçına küçəsi, 6/111”.

Gero uzun hörüyünü həlqə kimi başına dolayıb qulağının arxasında

yumruladı, Dobraçına küçəsindəki altı nömrəli evin üçüncü mərtəbəsində peyda oldu. Giriş həyətdən idi. Hər mənzilin günəşli tərəfə açılan pəncərəsi vardı; bir pəncərə də külək tutan tərəfə açılırdı. Yayda güvə burda hətta itlərin də canına daraşırdı.

Qız arxasını qapıya söykəyib başını zəngin düyməsinə sıxdı, çantasından çıxartdığı üzüm məlhəminin qutusunu çevirib alt dodağını, alt dodağıyla üst dodağını yağladı. Düymənin altına bənd edilmiş lövhəcikdə «Simonoviç» soyadını oxuyub içəri keçdi.

Mənzilə onu təxminən on yaşlı bir oğlan uşağı buraxmışdı; Gero dərhal başa düşdü ki, gələcək şagirdi məhz bu uşaq olasıdır və oğlanın arxasınca gedə-gedə fikirləşdi: “Bunun sağrısı kürəyindən başlayır”.

Ər-arvad Simonoviçlər qonağı uçayaq kətildə oturdular, ilk sözləri də dərsə görə ayda nə qədər ödəyəcəklərini bildirmək oldu: hər uşaq üçün min dinar. Məbləğ cəlbedici görünürdü, Gero da razılaşdı. O, hörüyünü peysərinə yığmış halda uçayaq kətildə oturub dili ilə ağızındakı dişləri sayır və Simonoviçin hər dəfə “r” səsini tələffüz edərkən səyriyə sol bəbəyi ilə göz vurduğunu nəzərdən qaçırırdı. Ev sahibləri məqam göz-ləyirdi, hava qaralan kimi üç uzunsov stəkana nəsə tünd içki süzdülər.

– Sizin sağlığınıza! – ev sahibi sanki ağızındakı sümükləri saya-saya səyriyə sol bəbəyi ilə iki dəfə göz vurdu.

Gero nahaq yerə vaxt itirdiyini fikirləşməyə macal tapmamış sahibənin dodaqlarında yalvarıcı təbəssüm gördü; təbəssüm qadının çöhrəsində hürkmüş balaca heyvan kimi titrəyirdi.

“Əgər anaları belədirsə, uşaqlar kütbeyinin yekəsidir, başqa cür ola bilməz!” – Gero bu qənaətə gəldiyi anda əli stəkana toxundu, içkinin bir neçə damcısı paltarına töküldü. Damcıların düşdüyü yerə baxanda ləkənin parça boyunca üzəşığı süründüyünü gördü və tez-tələsik xudahafizləşməyə başladı. Bu zaman qızda belə bir təsəvvür yaranmışdı ki, dirnaqları ağlagəlməz sürətlə uzanır.

Vasina küçəsində Gero bir cüt qalın dəftər aldı, həmin axşam dəftərləri gələcək şagirdləriylə məşğələ üçün hazırladı. Uşaq vaxtı özünü necə öyrətdiklərinə əsaslanaraq, şaquli xətlə hər vərəqi iki hissəyə ayırdı. Sağ tərəfdəki sütunda fransız dilində feillərin indiki və keçmiş zaman növlərini qeyd etdi, sol tərəfdəki sütun gələcək zaman feillərinin lazım forması və əsas hərəkətlə eyni vaxtda baş vermiş hərəkəti bildiren feli sifət üçün nəzərdə tutulmuşdu.

Küçədə qış nəmişliyi yay nəmişliyinə qarışdığından bütün evlərdə otaqlardan ötən ilin iyi gəlirdi. Gero dəftərləri götürüb Dobraçına küçəsinə, ilk dərsə yollandı. Simonoviçlərin üçüncü mərtəbədəki mənzillərinə qalxanda dabanlarındakı lənətə gəlmiş döyənək yeri yamanca göynəyirdi.

– Mənə de görüm, bu gün həftənin hansı günüdür? – o, ilan qurbağaya

baxan kimi, öz şagirdini acıqla süzüb soruşdu. – Amma düzünü de!

Gero pərtləşmiş oğlanın gözlərini yerə dikib nəsə çox qəribə şəkildə tərlediyini və arxasını təzədən ona çevirdiyini gördü.

Oğlan onu böyür-başına yaşıl rəngli üç kətil qoyulmuş masanın yanına gətirdi. Alaqaranlıq otaqda gündüzlər çiraq yanırdı, gecələrsə yəqin onu söndürürdülər, çünki gecə bu otaqda heç kim olmurdu. Bir azdan çay mərasimi başlandı. Gero oğlanın qənd parçasını dirnaqlarıyla fincanın üzərində nə təhər didib ovduğunu, ardınca da barmaqlarını necə sorduğunu gördü. Sonra onlar təzə dəftərə fransız dilindəki ilk feilləri köçürtməyə başladılar. Masanın üzərində, çay içdikləri bir cüt fincanın böyründə daha bir fincan vardı, ancaq bu üçüncü fincan istifadəsiz qalmışdı.

– Sən ölümdən qorxursan? – oğlan qəfildən soruşdu.

– Ölüm haqqında heç nə bilmirəm, – Gero cavab verdi. – Bildiyim birce odur ki, mən saat on ikidən beş dəqiqə ötmüş öləcəm.

– “On ikidən beş dəqiqə ötmüş” necə olur ki?!

– Çox sadə. Ailəmizdə Bukur soyadlı kim varsa, hamısı minaaxtaran olub. Onlar minaları o hesabla basdırırdılar ki, partlayış düz günortaya düşsün. Bukurların işlədiyi mədənlərdə, dəmiryol tikintisində, sair yerlərdə bunu hamı bilirdi, ona görə də günorta saat on ikini vuranda adamlar qaçıb hərəsi bir yerdə gizlənirdi. Əgər partlayış baş

vermədisə, onda Bukurlardan hansısa on ikidən beş dəqiqə ötmüş gedib nəyin işləmədiyini, minanın niyə partlamadığını yoxlamalıydı. Onlar, adətən, bax bu cür öldülər.

– Bəs əgər sən minaaxtaran deyilsənsə, onda on ikidən beş dəqiqə ötmüş necə oləcəksən?

– Çox sadəcə. Saat on iki tamamda mənim təhsil aldığı kimya institutu bağlanır. Orda bizə qadağan edilən bütün təhlükəli sınaqları mən on ikidən sonraya saxlayıram. Hamı dağılışan kimi gedib birinci oduğu yandırırım. Deyirlər, bax ha, birdən sən də on ikidən beş dəqiqə ötmüş gəbərərsən... İndi isə, zəhmət çək, qayıt öz dərsinə, fikrini cəmləşdir, əks təqdirdə heç vaxt müstəqil adam olmazsan: qocalana qədər bütün ömrün boyu atan kimi asqırıb, anan kimi əsnəyərsən...

Bunları deyərkən Gero istifadəsiz qalan üçüncü fincana və üçüncü kətilin tuşundakı ikinci dəftərə baxır, o biri şagirdinin gəlib çıxmasının pərtliyini hiss edirdi. Axı qəzətdə, elə ev sahibləri ilə danışarkən də söhbət cəm halda getmişdi, ayrılan pul mükafatı da buna uyğun idi.

“Nəsə oyun qurublar”, – Gero fikirləşdi. Sonra növbəti dərs üçün oğlana ev tapşırığı verib, “andıra qalmış döyənəyi” indi daha bərk ağrıyan dabanlarının üstündə yağışlı küçəyə çıxdı; pəncələri az qala od tutub yanırdı.

Amma pəncələri yanmağa macal tapmamış gözənilməz bir şey baş verdi. Ay sona yaxınlaşırdı, itlərin kürsəyə gələn vaxtıydı və bir səhər Dobraçına

küçəsindəki evin masası üzərində Gero içinə pul qoyulmuş zərf gördü. Zərfdə min dinarın əvəzinə ikiqat artıq məbləğ – iki min dinar vardı. Yəni, Geroya bir yox, iki şagirdin haqqı ödənilmişdi.

Bəs niyə iki min veriblər? – oğlandan soruşdu.

– Yəqin Kaçunitsaya görədir.

– Kaçunitsa kimdir?

– Bizdə Kaçunitsa da var...

– İndi sənə birini ilişdirərəm ha! De görüm, kimdir bu Kaçunitsa?

– Mənim bacım, – oğlan cavab verdi və elə güldü ki, ağız qulağının dibinə getdi.

– Bəs sən bu Kaçunitsan niyə gəlib dərsdə oturmur?

– Bunu mən özüm də bilmək istərdim.

– Doğrudanmı sən bunu bilmirsən?

– Bilmirəm. Mən Kaçunitsanı heç vaxt görməmişəm.

“Bundan çətin bir şey öyrənəsən”, – Gero fikirləşdi və səsinin gur yerinə salıb soruşdu:

– Yaxşı, sən bu Kaçunitsan var, yoxsa yox?

– Mən hardan bilim?! Valideynlərim deyir, guya var. Anam buna kiminsə şübhə etdiyini görəndə bərk hirsələnir. Bircə onu bilərəm ki, Kaçunitsanın yeri həmişə boş qalsa da, anam yenə hər gün süfrəni bizə dörd adamlıq açır. Kaçunitsanın səhər yeməyi üçün hər dəfə mütləq dördüncü soyutma yumurtanı da bişirir. Hələ itimiz Kolyanın da Kaçunitsanın iti olduğunu deyirlər... Bu qış məni uşaq otağından köçürtdülər, valideynlərim dedilər ki, bu yaşda

oğlanla qız uşağının bir otaqda yatması yaxşı deyil...

Oğlan nəfəs dərib susdu. Gero onun göz çəkmədən dəyirmi masa arxasındakı boş stula, üçüncü kətilə baxdığını gördü.

– Qəribədir, eləmi? – oğlan əlavə elədi; Gero isə yaxşı bilirdi ki, oğlanın dili “r” səsinin tələffüzündən titrədiyi anda sol gözü də qırılıb göz vura-
caq.

“Bunlar hava kimidir, qabaqcadan bilə bilməzsən!” – Gero özlüyündə qət etdi və pul zərfini götürüb çıxışa yollandı.

Ancaq növbəti məşğələyə gələndə şüshəli qapının yanında onu oğlan yox, anası qarşılıdı. Yağışdan qorunmaqçün qadın eyvandan keçərkən üzünə tökdüyü saçlarının arasından nəfəs alırdı; otağa girəndə isə fransızca elə səlis danışdı ki, Gero öz dördillik tədris müddətində hələ bu səviyyəyə gəlib çatmamışdı. Qonağı dəyirmi masanın arxasında əyləşdirəndən sonra xahiş elədi ki, qoy Gero dərs vaxtı uşaqların çətinlik çəkdiyi məsələlərə xüsusi diqqət ayırsın. Söhbət zamanı qadın bir neçə dəfə qulaqlarını şəkələdi, sanki nəyisə dinşeyirdi. Uşaqlar haqqında cəm halda danışdı, üzündəki təbəssüm də ötən dəfəkindən daha bərk oynayırdı; bir əlinin dırnaqlarını isə az qala masanın qırağına sancmışdı. Ağrı saçının cığırıtək başında açıq-aşkar sezilirdi. Qadın fransız dili dərsləri haqqında elə danışdı ki, elə bil söhbət “olum, ya ölüm” məsələsindən gedirdi.

“Yazıqlar olsun mənim qulaqlarıma!”
– Gero onu dinləyə-dinləyə düşündü.

– Əlbəttə, biz uşaqların əldə etdikləri uğurlardan bütövlükdə razıyıq, çox razıyıq, – oğlanın anası onu sakitləşdirdi. – Ancaq belə məlum oldu ki, onların əsas çətinliyi indiki zamanla keçmiş zaman sarıdandır. Gələcək zamanı isə, əksinə, uşaqlar çox yaxşı bilirlər, yəni siz bununla xüsusi məşğul olmaya bilərsiniz...

Gero öz uzun hörüyünün üstündə oturmuşdu və heç cür qana bilmirdi ki, indicə dilindən səlis fransız kəlmələri eşitdiyi bu qadın niyə, nə səbəbdən uşaqlarla özü məşğul olmur, əvəzində onları bilik süfrəsinin artıq-urtuğu ilə yemləyir?

Elə bu vaxt söhbət elədikləri otağın toranlığında, günəşin evə işıq saldığı tərəfdən oğlan içəri girdi. Qadın geriye çəkildi, Gero isə diqqətini baskarın üzərinə yönəldib, çənəsinin hərəkətiylə ona oturmaq əmri verdi. Masanın altında ayağını oğlanın ayağına dolaşdırıb, fransız feillərinin yazıldığı dəftəri hökmlə əlinə aldı ki, indiki və keçmiş zaman feillərini dolu kimi onun üstünə yağdırsın. Eyni vaxtda dırnaqlarının sürətlə uzandığını bir daha hiss elədi. Əllərinə göz gəzdirəndə gördü ki, dırnaqları həqiqətən də uzanır, üstelik, şagirdindən soruşmağa hazırlaşdığı sağ sütundakı bütün növləri unudub. Unutduqlarını yada salmaq üçün dəftəri açdı və formaları tutuşduratutuşdura oğlanı köməkçi fransız feillərinin indiki və keçmiş zamanı üzrə imtahana çəkdi. Oğlanın verdiyi əla cavablar Geronu mat qoydu.

– Sən hamısını bilirsən ki! Məktəbdə

isə ağzına su alırsan, elə bil dilini ud-musan. De görüm, nə baş verir axı sənənlə? Anan bərk narazıdır, səndən şikayət edir.

– Onun şikayəti mənə görə yox, Kaçunitsaya görədir.

– Sən yenə başladın?

– Anam deyir ki, Kaçunitsa gələcək zamanı çox yaxşı bilir, indiki zamanla keçmiş zamanı isə heç cür mənimsəyə bilmir. Mən başa düşmürəm, bu necə ola bilər: axı indiki zaman, elə keçmiş zamanın özü də çox sadədir, gələcək zamandan qat-qat asandır... Anamsa deyir, sizi məhz ona görə tutublar ki, bu işdə Kaçunitsaya kömək edəsiniz...

Gero zənnlə oğlana baxdı, sonra hörüyünü boynuna dolayıb çıxıb getdi. Növbəti gəlişində dəbə uyğun olaraq saçını iki rəngə boyamışdı və oğlana fransız dili dərsliyində sırası çatmış Gero və Leandr haqqındakı dastandan on şeiri çevirməyi tapşırırdı. Oğlan fransız mətnini astadan oxumağa başladı, əslində isə bu, qədim yunan poemalarının birindən tərcümə idi:

**Tant que Hero tint
son regard baisse
vers la terre,
Leandre, de ses yeux d'amour,
ne, se lassa pas
De regarder le cou delicat
de la jeune
fille...**

Dərsliyin bu yerində səhifədəki mətn rəsmlə qırılırdı, odur ki, oğlan susmalı oldu. Sonra soruşdu:

– Bəs o harda üzür?

– Bu nə gic sualdır, belə?! Dənizin dalğaları üzərində üzməyib, başqa harda üzəcək ki?

– O sənənin yanına üzür? Axı sən Gerosan!

– Hə, elədir, mən Geroyam, bütün günü oturub dırnaqlarımı gəmirirəm, sənə isə, gənc cənab, bu qadağandır.

– Bəs Leandr niyə sənənin yanına üzürdü?

– Çünki Geronu sevirdi. Leandr üzəndə Gero onun yoluna işıq salırdı.

– Bəs sən ondan qorxmursan? Bəs birdən üzüb sənə çatsa?

– Lap desəm də, sən bir şey başa düşməyəcəksən, – daş kimi bir cüt bərk döşü, qulaq içi kimi dərin göbəyi və ayaq barmaqlarında üzüyü olan Gero cavab verdi.

– Axırda necə oldu, üzüb çatdı?

– Oxusan, görərsən... Üzə bilmədi. Belə deyirlər ki, Geronun qardaşı qayığın dor ağacından fənər asıb, həmin işıqla Leandri aldaraq açıq dənizə yönəldib, boğulsun deyə onu Gerodan çox-çox uzaqlarda, qaranlıqda tək buraxıb, özü isə sahilə qayıdıb.

– Bax, bu mənim xoşuma gəlir! Qardaşın sənə qahmar çıxıb!

– Sən gic-gic danışırısan. Mənim qardaşım Praqadadır, orda musiqi öyrənir, yaxşısı budur onu rahat buraxaq. Ardını oxu, özün də diqqətli ol, yoxsa səhər yataqdan kefsiz durarsan.

Amma səhər yataqdan kefsiz duran Gero özü oldu. Yuxudan ayılanda ona elə gəldi ki, dili ilanını kimi iki yerə paralanıb, hissiyyat isə yalnız sol

yarısında qalib. Sağ hissə qəti işə yaramırdı.

Yerindən qalxıb “Saf su” odekolo-nuyla bədənini sildi, sonra hörüyü ilə masanın tozunu süpürüb, belə qərara gəldi ki, diplom imtahanına, buraxılışa hazırlaşsın. Əvvəlcə hazırlıq yaxşı gedirdi, amma sonra yerində saymağa başladı. Onda Gero şagirdlərinin dəftərini yoxlamağa girişdi. Bu vaxt gördü ki, heç özü də indiki və keçmiş zamanlara köklənə bilmir. Lap dəqiqi, səhifənin sağ tərəfindəki formalar ona qəti çatmırdı, sol tərəf isə, əksinə, indi daha anlaşıqlı olmuşdu, hətta belə demək mümkündür ki, Gero tək-cə fransızca deyil, öz doğma dilində də gələcək zamanı heç vaxt indiki qədər yaxşı qavramamışdı. Xüsusən də, adına ikinci deyilən gələcək zaman diqqətini daha çox cəlb eləmişdi. Hiss etdi ki, bəzi adamlar zamana o biri başından – indiki zamana daha yaxın olan yerindən girişir və bu nöqtədən irəliyə gedirlər; digərləri isə, eynən ağac qurdutək birbaşa ortadan başlayır və özlərindən sonra xeyli dəlmə-deşik qoyurlar. Bütün bu fikirlərdən ona elə göründü ki, başındakı saçın iki növü var; belədə Gero nəfəs dərməyə qərar verdi...

Dobraçına küçəsinə ilk gedişi zamanı üstünə ləkə düşmüş paltarını rəfdən tapıb, onu camaşırxanaya apardı.

“İnsanı qəfil yaxalasan, onun heyvan olduğunu görərsən! – yolda gedərkən fikirləşdi. – Ona görə də kimse başının üstünü qəfildən kəsdirsə, diqqət

yetir ki, təhlükəyə qarşı səndə hər şeydən qabaq və hər şeydən tez reaksiya verən nə olacaq: səsmi, əlmi, fikirmi, baxışımı, saçları, tamı dəyişmiş tüpürcək, yoxsa qoxusu dəyişmiş tərmi? Və hərgah gec deyilsə, onu sakitləşdirməyə çalış. Avanqarddır bu, qabaqda gələndir, səni gözləyən hansısa təhlükənin ilk işarəsidir...”

Məsələ ondadır ki, Simonoviçlərin masası arxasında paltarına içki dağılarkən Geroda, demək olar, heç bir reaksiya baş verməmişdi; yalnız əli təsadüfən stəkana toxunmuşdu, vəssalam. Hə, bir də dırnaqları qeyri-adi sürətlə uzanmağa başlamışdı. Bu, Geronun indi, yarım ildən sonra anladığı yeganə həyəcan signalı idi. Amma hər şeydən göründüyü kimi artıq gec idi və yuxudan kefsiz duran Gero qəfildən yaxalanmışdı. İndi o, vaxtında fikir vermədiyi uzanmış dırnaqlarına dəhşət içində baxırdı.

– Deyəsən, yenə fikrin göylərdədi, – eyni fakültədə çalışdığı həmkarlarından biri onu sancdı, sonra da saati xəbər aldı. Gero suala cavab vermədən Kalemeqdanın hər iki tərəfindən əsən külək axınının arasıyla getdiyi yola davam etmək istəyirdi ki, cavab dilindən qəfil qopub çıxdı, özü də gələcək zamanda:

– Tezliklə on ikidən beş dəqiqə ötmüş olacaq...

– Bax ha, ehtiyatlı ol ki, on ikidən beş dəqiqə ötəndə başına bir iş gəlməsin: bu gün nəse huşun başında deyil, – həmkarı bu sözlərlə Geronu təəccüb içində, mat-məəttəl qoyub

aralandı. Heç şübhəsiz, özünü gələcək zamanda ifadə edən fransız dili xəstəliyi onun doğma dilinə də keçmişdi.

“Hazırda mən indiki zamanımı tərkdirəmsə, bəs o necə olacaq? – Gero dərşət içində özündən soruşdu. – Bəlkə indi bir ayrı adama üz tutacaq? Doğrudanmı tanımadığım həmin o başqası indiki zamanımla birgə mənim xatirələrime də sahib çıxacaq, keçmişimi də miras alacaq?”

Həqiqətən də Gero indi öz müasirlərinin danışdığı dildən fərqlənən hansısa başqa bir dildə izaha başlamışdı, baxmayaraq ki, dil elə həmin dil idi. Onda belə hissiyyat vardı ki, sanki açıq dənizdə, yelkənləri qabardacaq küləyə öz nəhəng qanadlarıyla əngəl törədən quşun – yuxularına girən həmin quşun ucbatından yerində hərəkətsiz dayanıb qalmış bir gəmidədir. Düymə əvəzinə paltarına xırda saatlar tikməyə başladı, ancaq bunun köməyi olmadı. Diplom imtahanından kəsildi, çünki biletə göstərilən təcrübəni elə şəkildə izah edirdi ki, hansı hərəkətlərin əvvəl, hansıların sonra baş verdiyini heç cür anlamaq olmurdu. Anormal sürətlə, dəlicəsinə uzanan dırnaqlarını isə hər yerdə, hətta qonaq getdiyi evlərdə də kəsirdi, halbuki düşər-düşməzi ola biləcəyini, onlara bədbəxtlik üz verəcəyini əsas gətirən narazı ev sahibləri bunun əleyhinə idi.

Dobraçına küçəsinə daha getmirdi, çünki oğlan dəftərin sağ tərəfini ondan qat-qat yaxşı bilirdi; üstəlik, Gero o yerdə ayıldı ki, gələcək zamanın yazıldığı və çox yaxşı bildiyi sol tərəfi

şagirdindən getdikcə daha tez-tez soruşur. Amma Dobraçına küçəsindəki evi tərkdirməsinin bir başqa, həm də daha vacib səbəbi vardı: qorxurdu ki, xoş günlərin birində əlaqədarlıq otaqdakı dəyirmi masanın arxasında oğlanı deyil, Kaçunitsanı görsün – ağızının bir tərəfiylə gülən, əlində oynatdığı üzük qaşının parıltısı hərdən bir Geronun gözünə düşən Kaçunitsanı. Qorxurdu ki, bu onu qətiyyətləndirməsin və heç nə olmamış kimi qıza dərş deməyə başlasın. Həm də qorxurdu Kaçunitsaya indiki zamanı öyrədə bilməsin, çünki bunu özü də tez-tez dolaşır salır, fərqləndirə bilmirdi. Qorxusu tək bu sarıdan deyildi. Onların hər ikisi – Gero bunu bilir və yamanca çəkinirdi – öz gələcək zamanlarında, başqa çaxırlara rəng vermək üçün hazırlanmışından yəhudilərin giləsindən heç kəsin içmədiyini çaxır düzəldə-düzəldə artıq qabaqcadan müəyyən edilmiş, lakin hələ başlanmamış işlərində asanlıqla ümumi dil tapa bilirdilər; hazırda oğlanın oturduğu indiki zamana aid həmin o üçüncü kətillər də hər biri üçün ömürlük boş qalardı.

Bütün bunların üzərində baş sındırarkən gözü təsadüfən kitab rəfinə, yuxularını köçürtdüyü inventar kitabına sataşdı. Kitabın üzərindəki hörümçək torunu hörüyü ilə çırpıb təmizlədi və kitabı açanda ildirir vurubmuş kimi yerindəcə donub qaldı. Qıza hər şey aydın oldu. Siyahıları araşdırarkən aşkar etdi ki, heç yuxularda da indiki zaman mövcud deyilmiş, orda yuxu

zamanıyla eyni vaxtda baş verən hərəkət qismində yuxugörmənin həqiqi reallığına uyğun gələn feli sifətə bənzər nəşə peyda olurdu. Yuxuların linqvistikası ona birmənalı şəkildə göstərirdi ki, yuxuda axıb keçən vaxtın feli sifəti mövcuddur və gerçəkliyə gedən yol gələcəkdən keçir, özü də yuxu şəklində. Axı yuxularda keçmiş zaman yoxdur. Orda hər şey hələ yaşanmamış qərribə bir günü, qabaqcadan, çox-çox əvvəldən başlanmış hansısa əcaib sabahı xatırladır; insanın sonrakı həyatından götürülmüş hansısa avansı, yuxuya getmiş (gələcək zaman içərisində təcrid olunmuş) adamın qaçılmaz «indi»dən qaçması sayəsində mövcud olan hansısa gələcəyi xatırladır.

Hər şey birdən-birə beləcə sadələşib aydınlaşdı. Geronun dili öz inventar kitabında diqqətlə araşdırdığı yuxu qrammatikasının fərqləndirici xüsusiyyətləriylə, qüsurlarıyla doluydu. Orda indiki zamandan əsər-əlamət yox idi. Beləliklə, Gero öz dil mərazinin nədən əmələ gəldiyini başa düşdü: xəstəliyin səbəbi ondan ibarət idi ki, daim yatır, yuxudan gerçəkliyə heç cür adlaya bilmirdi; bütün mümkün üsullarla ayılmağa çalışsa da, çəhdlərinin hamısı puça çıxırdı. Axırda qız təlaş içində bu fikrə gəldi ki, azad olmağın, xilas olmağın yalnız bir yolu, bir imkanı qalır: saat on ikidən beş dəqiqə ötmüş, kimya institutu boşalan kimi, binanın külünü havaya sovurmaq! Ağılına batdı ki, elə onda da oyanar: əgər həqiqətən oyaqdırsa – onda ölmək

üçün aylar; yox əgər yuxudadırsa – onda yaşamaq üçün aylar.

– Mən bunu etməliyəm, – Çika-Lyuba küçəsiylə tələsik addımlaya-addımlaya burnunun altında pıçıldadı. Amma baxdı ki, hələ tezdir, on ikidən beş dəqiqə ötmüşə düz yarım saat qalır. Bu vaxt o, ləkəli paltarını təmizlətməyə verdiyi camaşırxananın yanından keçirdi.

“Girim haqqını ödəyim, onsuz da hələ vaxtım var”, – Gero fikirləşdi; fikirləşdiyi kimi də elədi.

– Budur, hazırdır, – camaşırxana işçisi paltarı ona göstərdi. – Ancaq diqqətinizə çatdırım ki, iş ləkədə deyildi. Sizin ləkə hesab etdiyiniz bax bu sağ tərəfdəki yer paltardakı yeganə təmiz yer idi...

“Bəlkə də bu tip haqlıdır, – Gero küçəyə çıxarkən düşündü. – Cəhənnəm olsun dəftərin həmin o sağ tərəfi! Onsuz da sağ tərəf həmişə sol tərəfdən çirkli olacaq!”

Bu qərardan sonra Geronun planları dəyişdi və qız instituta gedib saat on ikidən beş dəqiqə ötmüş onu partlatmaq əvəzinə, simonoviçlərə fransız dili dərsi vermək üçün Dobraçına küçəsinə yollandı.

İzzəti-nəfsi təmin olunub təkəbbürü sifətinə qayıtmış xanım Simonoviç kilsəyə aparırmış kimi qalibənə və tənənəli şəkildə onu cənab Simonoviçə tərəf apardı; Geronun qayıtmasını hər ikisi öz qələbəsi kimi qəbul etdi. Bütün ailənin iştirakı ilə oğlan ala qarənliq otaqdakı dəyirmi masanın arxasında əyləşdirildi, Kaçunitsa üçün nəzərdə

tutulmuş üçüncü kətil isə, həmişəki kimi, boş qaldı. Və bu yerdə, Gero öz hərəkəti ilə onların hamısını mat qoydu – dördüncü kətli də çəkib masaya yaxınlaşdırdı, beynində dolanan isə bu fikir idi: “İndi mənim zarafatımı sinirməli olacaqsınız!”

– Bu kimdən ötrüdür? – oğlanın anası heyrət içində soruşdu; bu vaxt qadının üzündəki təbəssüm qorxmış heyvancığazın kimi titrəyirdi.

– Leandrdan ötrü, – Gero sakitcə cavab verdi. – Leandr üzüb gəldi, özü də bu gündən etibarən mənimlə, Kaçunitsa ilə, sizin oğlunuzla birgə məşğələlərdə iştirak edəcək. İndi mən hər səhər Leandr üçün də soyutma yumurta bişirirəm.

Həmin məqamda Gero hiss etdi ki, onu dörd tərəfdən əhatə eləmiş nəşə qırıldı; tilsimdimi, yuxuydumu, ya bəlkə fantaziya – bircə Allah bilir nəmənəydi – sabun köpüyü tək qəfildən partladı.

– Nə gözünü zilləmişən mənə? – bu dəfə Gero oğlana tərəf çevrilib ürəkdən şaqqanaq çəkdi və elə həmin gün Praqaya, qardaşının yanına yollandı.

2

Geronun Praqaya getmək və təhsilini orda davam etdirmək qərarı, bizə göründüyü kimi, heç də qəfildən olmamışdı. Öz həyat tərzini dəyişməyə çoxdan tələbat duyurdu. Qaz boynuna bənzər zərif boynu ilə xalis gözəllər gözəli olsa da, bir gözündən gündüz, bir gözündən gecə baxsa da, qız

əslində tənha idi. Belqradda gördüyü bütün yuxularına, sərgərdan gəzişmələrinə, cürbəcür qəribəliklərinə, dördüncü yumurta və üçüncü kətil arasında keçirdiyi subaylıq həyatına vida söyləyib, nə vaxtdı normal ailə düzəninə qayıtmaq istəyirdi ki, bu da yalnız dünyada yeganə doğması olan qardaşının yanında, konservatoriya tələbəsi Manassiya Bukurun yaşadığı Praqada mümkün idi.

Gero artıq üç ildi qardaşıyla görüşməmişdi, buna dözməksə çox çətindi. Həqiqətən ağır dərddi, həm də ona görə ki, Bukurların sonuncu nümayəndəsi öz ömür yolunu hansısa daş karxanasında, düz saat on ikidən beş dəqiqə ötmüş başa vurmuşdu. Tənhalığın yorub əldən saldığı, tənəgə gətirdiyi Gero qardaşıyla məktublaşdı, amma bu yazışma, ən azından, qəribə idi.

Yeri gəlmişkən, Geroda yazıçılıq iddiası da vardı, intəhası, əlyazmaları nəşirlərdən heç birini hayıl-mayıl etmədi. Elədə Gero qərara gəldi ki, tərcüməçiliyə girişsin. Bu işdə bəxti daha çox gətirdi. Düzdür, çevirdiyi hər kitaba, yəni Anatol Fransın, Pyer Lotinin, yaxud Robert Müzilin romanlarına Gero öz yazılarından da nəşə salır, nəşriyyatların geri qaytardığı novelələrin fraqmentlərindən bir şey dürtürdü. Axırda çevirdiyi mətnlərin içində, yəni başqa yazıçıların romanları arasında özünün bütöv bir məcmuəsi çap olundu.

Tərcümə etdiyi hər hansı növbəti roman çapdan çıxan kimi (istər ayrıca kitab, istər qəzet-jurnala əlavə şəklində),

Gero özgə müəllifin mətninə pərçimlədiyi həmin parçanı dodaq boyası ilə işarələyib Praqada yaşayan qardaşına göndərirdi. Qəribədir ki, bu fraqmentlər həmişə hansısa gizli fikrə, yalnız bacı-qardaşın ikisinin anlayacağı müəyyən sirrə malik olurdu.

Gero poeziyanı qəti xoşlamırdı, onun fikrincə, yazar üçün şeir ölüm hökmüdür, nəsr isə – əfv fərmanı. Ququ quşutək öz yumurtasını özgə yuvasına – ya Anatol Fransın romanına, ya başqa kitablardan birinə – qoyan Geronun novellası bacı-qardaş yazışmasının əsl örnəyi ola bilər.

Kapitan fon Vitkoviçin hekayəti

1909-cu ilin həmin o erkən payız səhəri hərbi şeypurun səsinə oyanan Avstriya-Macaristan texniki qoşunlarının kapitanı əlahəzrət Petar fon Vitkoviç öz yatağında deyil, kiminsə ruhunda yatmışdı.

İlk baxışda geniş görünən bu ruhun havası təzələnmemişdi, tavanı da xeyli alçaq idi. Bir sözlə, ruh olmağına xalis ruh idi, intəhası, yad idi, heç şübhəsiz, özgəninkiydi. Onun işıqlandırılması əvvəlkindən, yəni fon Vitkoviçinkindən nisbətən babatdı, amma kapitan heç də əmin deyildi ki, bu yad ruhun içində qəfildən hər hansı çıxıntıya, yaxud divara toxunmayacaq. Cənab kapitan beşinci onilliyə qədəm qoymağı həyatda hər şeydən vacib saysa da,

bununla belə, özünü çox narahat hiss edirdi. Təbii ki, kapitan dəyişikliyi dərhal sezdi, halbuki bunu heç nə hiss etməyən hərbi geyimli iki müşayiətçisi barədə demək olmazdı. Digər iki nəfər də, çiyini tufəngli həmin o bir cüt gözətçi kimi, bu dəyişiklikdən xəbər tutmamışdı – nə podpolkovnik rütbəli hərbi prokuror Kox bunu sezmişdi, nə də mayor rütbəli müstəntiq fon Palanski. Söhbət o mayordan gedir ki, hər dəfə sorğu-sual zamanı təqsirləndirilən kapitan fon Vitkoviç proseslə əlaqəli təzahürlərin, şəxslərin və əşyaların həqiqi adını dilə gətirəndə hələ də sancıları tuturdu.

İstintaq və məhkəmə orqanlarının bu cür səhlənkarlığı ucbatından, ya bəlkə elə bunun sayəsində, kapitan fon Vitkoviçin işi getdikcə daha çox dolaşığa düşürdü. Ömürlük həbs cəzasına (əcnəbi dövlətin, məhz Serbiya Krallığının hərbi dairələri ilə əlaqəyə görə) məhkumluğundan və çox tezliklə qatarla Vyanadan cəzasını çəkməli olduğu yerə – Petrovaradinə göndəriləcəyindən savayı, indi kapitanın yad ruhla bağlı əlavə narahatlığı yaranmışdı. Həm də narahatlıq bir deyil, ən azından ikiydi. Əvvəla, kapitan tam əsasla özündən soruşurdu ki, bəs onun doğma ruhu hardadır və uzun zəncirdə, bir cüt gözətçinin nəzarəti altında yad (təzəlikcə ona ötürülmüş) ruhun içiyə Petrovaradinə tərəf yönəldiyi vaxt həmin ruhla nə baş verir? Digər tərəfdən isə, kapitan bu yad ruhun qəlibində özünü getdikcə daha pis hiss edirdi (hazırda buna heç bir şübhə yox idi); bilmirdi bu ruhun

içində səmti necə müəyyənləşdirsin, üstelik, yerdəyişmə vaxtı istiqaməti müəyyən etmək üçün nəzərdə tutulmuş hərbi kompasın olub-olmadığından tam xəbərsizdi.

Bu fikirlərdən diksinən kapitan fon Vitkoviç sifətinin vaqonun şüşəsinə düşmüş əksində qəfildən atasının yorğun gözlərini gördü və həmin andaca beynində belə bir sual yarandı: bəs indi onun ixtiyarında olan bu ruhun sahibi ilə nələr baş verir; o kimdir, nə işlə məşğuldur, harda yaşayır, sonradan başqa birisinə ötürülən öz ruhundan haçan qovulub? Ən betəri isə ayrı şey idi: cənab kapitanın heç gümanına belə gəlməzdi ki, qazamatda canına darışmış bitlərlə hazırda qatarla yol getdiyi bu yad ruh onun vərdişlərinə, yeni vəziyyətinin sadə olmayan şəraitinə reaksiya göstərə bilər.

Məsələn, məlum deyildi ki, bu ruh onun xroniki diş ağrısına, yaxud kapitanın məcburiyyət ucbatından hərdənbir həbsxana siçovullarını közdə bişirib yeməsinə necə münasibət göstərəcək?

Bu vaxt qatarın arxa tərəfində kiminsə ucadan eşidilən yanıqlı səsi, sanki təmiz yuyulmuş saçların arasından süzülüb gələn qəmgin sədası cənab kapitanın düşüncələrini yarımçıq kəsdi və kapitan fon Vitkoviçin diş ağrısı səsə cavab vermiş kimi xeyli şiddətləndi; hazırda ona ötürülmüş yad ruh isə özünün bütün telləriylə titrədi. Beləcə cənab kapitan onun musiqi duyumlu olmasından xəbər tutdu, halbuki bunu öz ruhu barədə

söyləmək qəti mümkün deyildi... Onda əlahəzrət fon Vitkoviç bu yeni ruhun nə olduğunu araşdırmağa girişib, onun işğal etdiyi, kapitanın özünə isə təbii ki, tamamilə yad olan naməlum sahələri tapmağa cəhd göstərdi; vaqonun içində eləcə qoluzəncirli oturub təhqiqata başladı.

Cənab kapitan fon Vitkoviç yad ruhun içində (məhiyyətə kor-koranə, hazırkı situasiyada yeganə mümkün üsulla) hərəkət edərək pəncərəyə doğru əyildi. Adi pəncərəydi (işə bax ha, heç demə ruhda pəncərə də ola bilərmiş, – o düşündü və pəncərədən çölə baxdı). O üzdə heç bir şey görsənmirdi, heç nə yox idi. Heç nə. Amma özgə ruhunda yerləşən pəncərənin özü tamamilə yeni mənə kəsb edirdi, bütün həyatı boyu kapitan fon Vitkoviçin başqa pəncərəsi olmamışdı. Bu, taxta örtükdən ibarət xaçşəkilli şəbəkəsi olan adi pəncərə haşiyəsi deyildi, yox, bu pəncərə zamanın yozumunu və cənab fon Vitkoviçin, ümumiyyətlə, dünyada yaşamış istənilən adamın həyatını təcəssüm etdirirdi. XVIII əsrin məşhur fiziki, Qaussun müasiri Atanasiye Stoykoviçə bir deyil, iki əbədiyyətin mövcud olması hələ iki əsr öncə məlum idi və bunu kapitan fon Vitkoviç yaxşı bilirdi, çünki hərbi məktəb proqramına fizika fənni də daxil idi. İndi bu bir cüt əbədiyyət mərkəzi pəncərə haşiyəsinin şaquli xəttiylə, zaman isə üfüqi xəttiylə təqdim edilirdi. Əbədiyyətlərin və zamanın kəsişmə yeri qələmlə, yəni pəncərə

şəbəkəsiylə qeyd olunmuşdu. Sırr, yaxud həyat açarı burda yerləşirdi. Məhz burda, - cənab fon Vitkoviç fikirləşdi, – çünki zaman kainatın bu hissəsində dayanmağa vərmiş eləmişdi. Ola bilsin, biz hansısa əhliləşdirilmiş zamanla əlaqəni məhz burda axtarmalıyıq. Həyatın varlığı yalnız o vaxt mümkündür ki, əhliləşdirilmiş zaman bir anlığa ayaq saxlasın və o vaxt mümkün deyil ki, zaman əhliləşdirilməmiş şəkildə axıb keçsin.

Əgər biz anlasaq ki, əbədiyyət Tanrı nemətitək, işığın köhnəlməyən bir növü kimi göylərdən əta olunur (Bizans monaxları belə hesab edirdi), zaman isə məbədin daim solunda yer alan şeytandan gəlir, onda bizə aydın olar ki, əbədiyyətlə zamanın müəyyən bir yerdə kəsişdiyi «qızıl nöqtə» olmalıdır. Zamanla əbədiyyətin kəsişdiyi həmin nöqtədə vaxt bir anlığa dayanır; ondan ötrü dayanır ki, əbədiyyət ona öz xeyirduasını versin və bu göz qırpımı elə indiki zamandır. İndinin sərhədləri xaricində (nə keçmiş, nə də gələcək zamanda) həyat mövcud deyil – heç vaxt olmayıb, heç vaxt da olmayacaq.

Deməli, biz ona görə burdayıq ki, kainatın bu hissəsində zaman dayanır və bununla bizim həyatımızı mümkün edir. Ehtimal ki, həm əbədiyyətlə təmasdan məhrum olan zamanı, həm də dayanmaq imkanını təsəvvür etmək mümkündür. Zamanın indisi yoxdur, ona görə də qısırdır. Biz kainatın bu hissəsində ola bilmərik, bizim başlıca fərqli xüsusiyyətimiz – həyatdır.

Ölümlərə gəlincə isə, onlar zaman oxu boyunca həm yuxarı, həm aşağı sürüşə bilər.

Beləliklə, “Vaxt hardan götürülür?” sualının cavabında biz belə bir nəticə çıxara bilərik: *zaman ölümdən gəlir*. Çünki nə qədər ki, ölüm mövcuddur, zaman da mövcud olacaq. Ölüm yoxa çıxanda zaman da yoxa çıxır. Ölüm torunu hörən hörümçək sayacağı bizim vaxtımızı toxuyur. Çünki həyat bir anlığa dayanaraq zamanın hərəkət etmədiyi yerdə qərar tutursa, ölüm zamanın axdığı yerdə mövcud olur. Deməli, zaman ölümün içərisindən axıb həyatda dayanır. O nöqtədə ki, əbədiyyətlə zaman ruhun pəncərə hörgüsündəki bir cüt çarpaz tirin üstündə kəsişir...

Bu məqamda cənab kapitan fon Vitkoviç zəncirin dərisini sürtdüyünü hiss edib, sonrakı təhqiqatlarını dayandırdı. O, bu cür düşüncə və axtarışlara uzun müddət sinə gərəsi, tab gətirəsi adamlardan deyildi. Üç günlük yoldan sonra pırtlaşq saqqalı və soyuqdan donub keyimiş ayaqlarıyla Petrovaradinə gəlib çatdılar. Nəhəng çayın sahilində yerləşən bu şəhər cənab kapitanın həyatda gördüyü sonuncu şəhər idi. O vaxt gözətçilərin birinin dilindən eşitdiyi sözləri eyni vaxtda həm təsəlli, həm təhdid, həm də nəsihət kimi qəbul etmək olardı:

– İnsan həyatı qərribə bir yürüşdür: çatmaq istədiyiniz yer yolun sonunda yox, hardasa ortalarındadır, sənə qaçırsan, qaçırsan, bəlkə də çoxdan onun böyründən ötüb-keçmişən, amma

bunu özün bilmirsən, bunun necə baş verdiyini görməmişən, xəbərin olmayıb. Beləcə, heç vaxt da bilməyəcəksən. Odur ki, qaçmağa davam eləyirsən.

Zənciri açıb, onu nərdivanla aşağı – əbədi payızın, lap dəqiq desək, əbədi payız gecəsinin (çünki gündüzün işığı bura keçə bilmirdi) hökmranlıq etdiyi yeraltı kameraya düşürtdülər. Kameranın lyuku başı üzərində qapanmazdan qabaq, cənab kapitan fon Vitkoviç imkan tapıb qirovla örtülmüş əsgər çarpayısını, divardakı katolik çarmıxını (baxmayaraq ki, kapitan pravoslav idi) və tutqun yeraltı dəhlizə baxan pəncərənin qarşısını kəsmiş iri barmaqlığı gördü. Pəncərənin böyründəki masada yandırılmamış şam, kağız və «Korona» şirkətinin yazı makinası, çarpayının üstündə isə çex dilində İncil vardı (baxmayaraq ki, kapitan fon Vitkoviç serb idi).

Tavandakı lyuk gurultuyla örtüləndən sonra cənab kapitan fon Vitkoviçin ağılına iki həyəcanlı fikir gəldi.

Birincisi: özgenin, yeni yad birisinin ruhuna (lap qoy hazırkı şəraitdə məhkum şəxsən ona girmiş olsun) ömürlük həbs cəzası kəsməyə, bu barədə hökm çıxarmağa kiminsə (hüquqi baxımdan) haqqı çatırmı və bunu bacarmı? Məhkəmənin yol verdiyi ciddi səhvın qarşısını almaq məqsədilə müstəntiqlərin diqqətini bütün bu dolaşmış şəraitə yönəltmək lazım deyilmi?

İkincisi: ondan dünyanın hər iki tərəfinə kilometrərlə, sonra millərlə yayılan bu yeni ruh hansındandır –

onun əvvəlki ruhu kimi pravoslavdır, yoxsa protestant? Ya bəlkə katolikdir?

Bu, çox vacib məsələ idi, o səbəbdən ki, cənab kapitan fon Vitkoviç Məhşər günü şeytanların tərəzidə çəkəcəkləri ruhun məhz hansı ruh olacağını dəqiq bilmək istərdi. Həqiqətən də, tərəzidə çəkilən hansı olacaqdı: Allah bilir, bəlkə müsəlman ruhu? ya bəlkə qabaqlar hansısa rəvvinə məxsus olmuş bu yad ruh? yoxsa məhkəmə hökmünün səslənməsinə bəndmiş kimi dərhal işə düşən öz pravoslav ruhu?

Bax bu şəraitdə cənab kapitan fon Vitkoviç öz qazamatı və qazamat üzərindəki Petrovaradinlə birgə dustaq edildiyi yad ruha göz qoymaq qərarına gəldi, o ruh ki, gözəgörünməz Dunay və güclə nəzərə çarpan öz şəxsi həyatı indi onun ardınca axırdı.

Amma göz qoyan tək cənab kapitan deyildi, onun özünə də göz qoyurdular. Əlbəttə, dəmir çarpayıda oturarkən cənab kapitan bilirdi ki, barəsində hökm çıxarılmasına baxmayaraq, məsələ hələ bitməyib – ondan bulaşmış olduğu bu hərbi işə aid sonrakı etiraf və məlumatları gözləyirlər. Məhz buna görə müstəntiq fon Mölk kameraya şam və yazı makinası qoymaq barədə göstəriş vermişdi və istintaqını apardığı kapitanın masa üzərinə səliqə-sahmanla yığılmış kağız topasını əlavə etirafı ilə yazıb dolduracağına böyük ümidlər bəsləyirdi. Cənab müstəntiq hərdən bir lyukun qapağını qaldıraraq aşağı baxır, cücərmiş qara qarğıdalıya bənzəyən tükü-qıllı sinəyə, cılız və sısqı bədənə tamaşa edirdi. İntəhası,

heç cür baş aç a bilmirdi: axı bu necə ola bilərdi ki, illər məhbusun sifətində özününkündən daha sürətlə ötüb-keçir. Həm də bu vaxt cənab müstəntiq xəyalından belə keçirə bilməzdi ki, xidməti maraqlarının predmetinə çevrilən bu cılız bədən ona tamamilə yad olan hansısa üçüncü bir adamın ruhu arasından görsənir; o ruh ki, özünün bu şəkildə cənab kapitan fon Vitkoviçin işinə qabaqcadan nəzərdə tutulmayan bir çox gözlənilməz çətinliklər gətirir, rəsmi təhqiqata bütün hallarında və bütövlüklə ciddi təhlükə yaradır.

Aydındır ki, gözətçilər dustağın davranışındakı hər hansı cüzi dəyişikliklə əlaqədar cənab müstəntiqi təcili məlumatlandırmaq barədə ciddi göstəriş almışdılar, odur ki, öz qurbanlıqlarına ayıq-sayıq şəkildə nəzarət edirdilər. Öz növbəsində məhbus da dibində qərar tutduğu yad ruha diqqətlə göz qoyurdu. Bu cür müşahidə altında həm bu, həm də digər tərəf üçün vaxt çox sürətlə axıb keçirdi. Və budur, həmin o günəşli səhər artıq yetişmişdi (cənab kapitan fon Vitkoviçin qeydinə görə, yuxarıda, onların üzərində səhərin açılması, artıq günəşin parlaq şəfəqlər saçması yad ruha məlum idi; özü isə bunu bilmirdi və bilməsi heç mümkün də deyildi).

Beləliklə, həmin səhər cənab kapitan şəksiz belə bir qənaətə gəlmişdi ki, hazırkı anda içində olduğu və masa arxasında səhər yeməyinə əyləşən yad ruh onun həqiqi ruhundan xeyli ləngdir. Amma bir müddət keçəndən

sonra, gecə vaxtı (əgər bu həqiqətən gecə idisə) kameranın qaranlığından eşidilən öskürək səsi cənab kapitan fon Vitkoviçi yuxudan oyatdı. Öskürən hansısa metafizik soyuqdəymədən xəstələnmiş yad ruh idi. Amma bu, kapitan fon Vitkoviçi çox da narahat etmədi. Cənab kapitanı narahat edən başqa şey idi: bu təzə ruhun kişiyyə deyil, məhz qadına məxsus olduğunu öskürəyin tərzindən bilmək əsla çətin deyildi.

“Yəqin kişiylə qadının ruhları da ölümləri kimi qoşa gəzir”, – cənab kapitan fon Vitkoviç fikirləşdi və ilk dəfə yazı makinasının arxasına keçib yazmağa başladı. Məhbusa heç bir halda, işə başlayacağı təqdirdə hətta müşahidə vasitəsilə də mane olmaq barədə ciddi göstəriş almış mühafizə bunu görcək dərhal canlandı və makinadan çıxan səsləri məmnuncasına dinşəməyə girişdi.

– Nəhayət ki! – cənab müstəntiq fon Molk ucadan dilləndi; burnu eynən qarnı kimi qur-qur quruldadı və şəxsi əminlik üçün əlüstü durub kameraya cumdu ki, hər şeyi öz gözüylə görsün.

Makinanın tiqqılıtsı kameranı başına götürmüşdü, düzdür, arada qısa fasilələr də olurdu, hərdən hansısa hərfin yazılışından sonra kapitan fon Vitkoviç bir müddət əl saxlayırdı, bəzən bir neçə dilə birdən toxunduğu üçün şriftlər ilişirdi, amma bütövlükdə iş lazımi sürətlə gedirdi və bu, arvadının bədənini, bu bədənin bütün incəlikləri barədəki xatirələri çevik əllərinin yaddaşında indiyəcən qoruyub sax-

lamış kapitan fon Vitkoviçin vəziyyə-tində elə də təəccüblü deyildi.

Dustağın diqqətini cəlb eləməmək-dən ötrü mühafizə xidməti onun hər səhər makinada tiqqıldatdığı donosun, etirafın, ya başqa nəyinsə birçə vərəqini belə heç bir halda bayıra çıxarmamaq, məhbusu yalnız yeni şamlarla təmin etmək barədə xüsusi əmr almışdı.

Amma bu arada cənab müstəntiqin, eləcə də onun rəhbərliyinin ümidlərini az qala puça çıxaracaq nəşə gözlənil-məz bir şey baş verdi. Gözətçilərdən biri (kütübeyin, amma məhz elə bu sə-bəbdən zirzəmidə şamı heç kəsin söndürməyəcəyini anlayan adam) qadağaya baxmayaraq kameranın gözlüyündən içəri baxdı, özü də tərslikdən o məqamda ki, həmin vaxt cənab kapitan fon Vitkoviç pərçim edildiyi yad ruhun lap qırağında oturub makinada yazı yazırdı. Gözətçi gördüklərindən, daha doğrusu, görmə-diklərindən elə sarsıldı, o dərəcədə heyrətləndi ki, dərhal qaçıb müstəntiqi çağırırdı. Cənab kapitan fon Vitkoviç zülmət qaranlıqda yazırdı. O, şamı ümumiyyətlə yandırmırdı və qaranlıqda makinanı tiqqıldada-tiqıldada gündüz-ləri də, gecələri də tam zülmət içində keçirirdi.

“Əgər məni əhatə eləmiş yad ruhun içindən qaranlıqda əlhavasına keçməyə məcburamsa, onda şam mənim nəyimə gərəkdir”, – kapitan düşünürdü.

Cənab müstəntiq fon Mülkə gəlincə, məsələnin belə bir şəkllə düşməsi son hesabda onu çox da üzmədi. O ümid

edirdi ki, bu dolaşığı işdəki digər şübhəliylər üzərində davam edən istintaq üçün hətta qaranlıqda çap edilən vərəqlər də faydalı ola bilər. Ona görə də göstəriş verdi ki, cənab fon Vitkoviçin həbsxana rejimi necə vardsa qalsın, dəyişdirilməsin. Hərbi xidmətin qızıl qaydası ona yaxşı məlum idi: nə baş verir-versin – öz işində ol, heç nəyi vecinə alma. Cənab kapitan fon Vitkoviç hər axşam yenə əvvəlki kimi öz əsgər çarpayısına uzanır, böyründəki dəmir masadan bərk-bərk yapışıb yad ruhun ağışında dərin yuxuya gedirdi; bütün serblər kimi, heç nəyi bağışlamasa da, ancaq onları yaddaşına yükləyənlərdən deyildi, bu səbəbdən həmişə rahat yatırdı.

Lakin hər şeyin bir axırı olduğu kimi, bu həyat tərzinin də qəfildən sonu çatdı. Belə ki, Birinci Dünya müharibəsini törədən Serbiya-Avstriya münaqişəsi şiddətləndi, cənab kapitan Petar fon Vitkoviçin işinə yenidən baxıldı və hökm dəyişdirildi. Bir axşam gün əyləndə kapitanı kameradan çıxarıb qala divarının altına apararaq bir bölük tüfəngli əsgərin qarşısına qoydular. O, əsgərlərin necə nişan aldıklarını gördü və yaylım atəşini eşitdi. İkinci yaylıma ehtiyac qalmadı, elə birincidə yerə sərildi. Bununla belə tam əminlik üçün zabitlərdən biri yaxınlaşıb cəsədə baxdı. Sonra onu turşumuş tər iyi gələn qatıra yüklədilər, üç əsgərin qəbir qazdığı ağacın yanına aparıb, çalaya quyladılar. Cəsədin üstünü torpaqlayarkən əsgərlər hər-dən bir əl saxlayıb papaqlarıyla üz-

gözlərinin tərini silirdilər. Nəhayət, çala dolduruldu. Aşağıda Dunayın dalğaları zərblə qalanın daş divarlarına çırpılır, kapitanın dişi isə hələ də sızıldamaqda davam edirdi.

Onun kameradakı masasının üstündə makina işarələriylə yazılıb doldurulmuş bir qalaq kağız tapıldı. Lakin təcili şəkildə ən məşhur Avstriya şifrəçilərinin təhlil predmetinə çevrilən bu səhifələrdə qaranlıqda çap edilmiş həflərin mənasız-məzmunuz cərgələrindən başqa heç nə aşkar olunmadı. Bu, əslində sıfıra bərabər bir şey idi, hətta ən nadir və məxfi açarların köməyi ilə də heç nəyin şifrəsini açmaq mümkün deyildi. Vərəqlərə kor-korane səpələnmiş çap həflərinin arxasında hansısa sirli fikirdən, informasiyadan əsər-əlamət yox idi. Məsələn, belə bir qeyddən ortaya nə tapıb çıxarmaq olardı:

– JİJK, KOL, WOHJZFE, FZGDGEHS... (və sair, və ilaxır)

Bax, Pyer Lotinin, ya o vaxt tərcümə elədiyi başqa müəllifin romanlarından birinə Gero məhz bu mətni yerləşdirmişdi və nəşriyyatdan kitabın signal nüsxəsini alarkən səhifələrin qırağını dodaq boyasıyla işarələyərək bu «qaçaqmal tikəsini» Praqada yaşayan qardaşına göndərmişdi. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bu, bacı-qardaş arasında özünəməxsus məxfi yazışma idi. Qardaşı Manassiya Bukur işarələnmiş yeri dərhal tapdı, baxışlarıyla onu tələsik nəzərdən keçirib, Geronun “Korona” şirkətinə məxsus makinasında çap olunmuş, altından xətt çəkdiyi

axırncı sətirdə göz saxladı – həmin sətir zavallı kapitan fon Vitkoviçin qeydindən ibarət idi.

Manassiya Bukur gülümseməyə bilmədi, bacısına yazdı ki, bu sətir əlahəzrət cənab fon Vitkoviç tərəfindən yazılıb və Yohan Sebastian Baxın üçsəli fa minor invensiyasıdır – əlbəttə ki, fortepianoda deyil, yazı makinasında ifa olunmuş invensiyası...

* * *

Bu yazışmadan başqa, Geronun rəfiqələrindən birinin kağızları arasında bacı-qardaş Bukurların İtaliyaya birgə səfərini üzə çıxaran tamamilə adi bir məktub da aşkarlanmışdı.

“Ötən il biz qardaşımla qışı və yayı İtaliyada, Müqəddəs Nikolayın köhnə və təzə kilsələri arasında keçirdik, – Gero həmin məktubda bildirirdi. – Gündəlik çörəkpuşu qazanmaq üçün qardaşım axşamlar balaca səhnədə, şən müştərilərin gözü qabağında bir cüt qızın bir-birini soyundurub-geyindiriyi restoranda çalır, asudə vaxtlarında isə məni konsertə, teatra aparırdı. Biz Romada yaşayır, əsasən şəhərdəki gettoda, balaca kafedə nahar edirdik. Bir səhər necə oldusa, qardaşımın gözüne qəzetdə gedən bir teatr elanı sataşdı; o qədər xoşuna gəlmişdi ki, elanı mənə də göstərdi. Orda yazılmışdı ki, “İbik” teatr truppası Museyin poeması əsasında hazırlanmış “Gero ilə Leandrın sevgi və ölümü” tamaşasının təqdimat mərasiminə dəvət edir.

– Yəqin bu sənin barəndədir, – qardaşım zarafatla dedi və biz bilet almağa getdik.

Elanda tamaşanın harda oynanaçağı, binanın yerləşdiyi küçənin ünvanı göstərilmişdi, bundan başqa, əlavə olaraq, qədim yunan müəllifinin mətnindən bir neçə misra da verilmişdi. Həmin misralar belə idi: “İnsan dünyada mövcud olduğu vaxtdan iki “yox” arasında seçim etməlidir”.

Teatrın adı (“Uşaq teatri”) bizi əməlli-başlı təəccübləndirdi, ümumiyyətlə bu teatr haqqında ilk dəfə eşidirdik. Taksi tutub piano dilləritək hərəsi öz səsində danışan sınıq-salxaq pilləkənli binanın yerləşdiyi darısqal küçəyə gəldik. Burda hansısa teatrın olduğunu heç sürücü də eşitməmişdi. Elanda göstərilmiş ünvan üstümüzdə idi, sürücü xatırladı ki, bu küçəylə nisbətən gen olan qonşu küçə arasında bir keçid var, yəqin teatrın girişini həmin yerdə axtarmaq lazımdır. Həqiqətən də axtardığımız ünvan hardasa buralıqda olmalıydı, bunu tamaşa barədə xəbər verən divardakı iki plakat da təsdiqləyirdi. Biz plakatları diqqətlə oxuduq; onlardan birincisi Museyin poemasının səhnələşdirilmiş mətnindən kiçik bir parça idi:

“**L e a n d r:** Artıq üç gündü mən ölüyəm. Bəs sən?”

G e r o: Biz nəyisə unudanda, yadımızdan nəsə çıxanda bu unudulanı sonradan elə bir gərginliklə xatırlayırıq ki, yaddaşımız hesabına genişlənmiş boşluq həqiqi ölçüləri və nisbəti pozur, bizim unutqanlılığımızın pərdəsi arxa-

sında dəyişir, böyüyür, iriləşir. Günlərin bir günü yadımızdan çıxanı yadımıza salmaq bizə nəhayət ki, müyəssər olanda xəyal qırılığı ilə əmin oluruq ki, onu xatırlamaq üçün çəkdiyimiz zəhmətə dəyməzmiş. Bunu daim unutduğumuz öz ruhlarımıza da şamil edə bilərik.

L e a n d r: Yalnız ruhdur ki, öləndən sonra da böyüyə bilər. Dırnaq kimi. Amma dırnaqdan daha uzun, lap uzun vaxtda – nə qədər ki, ölümümüz davam edir, ruh da bir o qədər uzana bilər. Lakin nəzərə al ki, sənin ölümün cavanlaşa bilər, səndən xeyli gənc görünə bilər. Yüz il geriyə, keçmişə qayıda bilər. Mənim ölümüm sə məndən xeyli qoca ola bilər, indiki andan başlayaraq gələcək əsrlərə qədər uzana bilər...”

“Gero və Leandr” tamaşası haqqında xəbər verən o biri plakat bundan da qəribə idi:

MUSEY QRAMMATİKİN GERO VƏ LEANDR HAQQINDA POETİK HEKAYƏTİNİN ƏLYAZMASI VƏ NƏŞRİ

(Əsərin «İbik» teatr truppası tərəfindən təqdimatı münasibətilə)

Baroccianus 50 saec. X.

e cuius familia:

Vossianus gr. Q.59 ca. 1500

Estensis III A 17 saec. XV.

Estensis III C 12 pars antiqua (u.250 – 343) saec. XIV.

Harlaianus 5659 saec. XV ex.
Parisinus gr. 2600 saec XVI in.

Neapolitanus II D 4 saec. XIV
e cuius familia:
Palaltinus Heidelbergensis gr. 43
saec. XIV.

Vaticanus gr. 915 saec. XIII ex. Uel
potius saec XIV in.
Maricanus gr. 522 saec. XV Vaticani
gr. 915 apographon.

Praebent tantum u. 1 – 245:
Parisinus gr. 2763 saec. XV ex.
Leidensis B.P.G. 74 c saec. XV.
Ambrosianus S sup. Saec. XV ex.
Perisinus gr. 2833 saec. XV ex.
Laurentianus LXX 35 saec. XV.
Riccardianus gr. 53 saec. XV.
Estensis III C 12 pars recentior (u.1 –
245) saec. XV.
Estensis III C 12 pars recentior (u.1 –
245) saec. XV.

Codices deteriores:
Pragensis Strahoviensis 30 saec.
XV.
Baroccianus 64 saec. XVI.
Ambrosianus E 39 sup. saec. XVI.
Gothanus B 238 saec. XVII in.

Editiones:
editio princeps Aldina, Venetiis ex-
cusa ca. 1494.
editio florentina Joh. Lascaride au-
crore ca. 1494.

“İbik” teatr truppasının izinə biz
belə düşdük, ancaq “Uşaq teatrı»nı

axtarıb tapmaq qat-qat çətin oldu. Biz taksı sürücümüzün üç dəfə “amin” dediği zirzəmi qatına düşdük, çardağa qalxdıq, amma hamısı əbəs yerə. Düzdür, binada “kişi” keçidi vardı, ikinci giriş də xidmətçilər üçün idi. Biz bu girişdən, həmçinin “qadın” qapısından adlayıb daha geniş və daha işıqlı olan üçüncü küçəyə çıxdıq, lakin teatrı burda da tapmadıq. Onun barəsində, sadəcə, heç kim heç nə bilmirdi. Biz öz niyyətimizdən imtina etməli olduq, amma bir neçə gündən sonra qardaşım poetik hekayət əsasında hazırlanmış Gero və Leandr haqqında tamaşa barədə bildirişin yenidən çap olunduğu qəzeti mənə göstərdi. Hələ bu da hamısı deyil. Bu dəfə qəzetdə “İbik” teatr truppasının tamaşasına dair İleana Buongiorno adlı birisinin resenziyası da çap olunmuşdu və həmin rəyde baş rolun ifaçısı İrene Plaarın gözəl oyunu xüsusi vurğulanırdı. Bəxtimizi yerli tamaşalara bilet satan Romanın mərkəzindəki teatr kassasında sınamaq və orda “Uşaq teatrı” barədə nəse öyrənmək qərarına gəldik. Cavab verdilər ki, belə bir tamaşaya bilet yoxdur. Düzdür, kassir elə lütfkardı ki, bizə kömək məqsədilə arxa binadan qoca bir cənabı çağırırdı; qaşığı bığından böyük olan və bu səbəbdən adamda burnunun “tərsinə” bitdiyi təəssüratı yaradan cənab bəzi şeyləri xatırlaya bildi. Heç demə, bizim axtardığımız yerdə həqiqətən haçansa teatr olubmuş, amma “Uşaq teatrı” heç də onun yox, deyəsən, tamaşanın adıdır.

Qoca nə vaxtsa orda Pirandellonun bir əsərinə, lap dəqiqi, öz musiqisiylə tamaşanı müşayiət edən pianoçuya baxıbmış; pianoçu dillərin üstünə qoyulan kitabı oxuyurmuş kimi gah alətin arxasında itib-batır, gah klaviatura əlini yandırırmiş kimi yerində atılıb-düşür, gah arxaya söykənib elə görkəm alırmış ki, elə bil pianonun altına düşmüş çəkməsini ayağıyla hiss etmək istəyir... Hərdən də öz vintlə kətilini tərk etmədən dirsəklərini və dizlərini yuxarı qaldıraraq ayaqlarının ucunda öz yerində addımlamağa başlayırmış...

Yaxamızı çərənçi qocanın əlindən qurtaran kimi yeni ünvana yollandıq və orda həqiqətən kiçik bir teatrın varlığını aşkar etdik. Gəlişimizdən bərk təəccüblənsələr də, içəri keçməyimizə icazə verdilər. Otağa gircək heyrətdən donub qaldıq: bu, tək-cə qupquru skeleti qalmış xalis teatr gəmisidi. Dəhşət və məşəqqət. Ən azı iyirmi ildir bu gəmini siçovullar gəmirirdi. Bura Roma çardaqlarından birisiydi. Qardaşım teatrın nə vaxtdan mövcud olduğunu soruşdu və eşitdiyi cavabdan üşəndi. Teatr onunla yaşadı idi.

Biz dəhşət içərisində ordan aralanıb getdik, qardaşım mənə təskinlik verməyə başladı:

– Bilirsən, həyatda ağlasığmaz, müəmmalı, fantastik görünənlərin böyük əksəriyyəti özünün yalançı siması, zahiri pərdəsi arxasında ən adi şeyləri gizlədir.

– Bu o deməkdir ki, – mən dedim, – adi şeylərdən, adi hadisələrdən

qorunmaq lazımdır, çünki onların arxasında qorxulu sonluq və ölüm gizlənilir.

Belə də vardı. Bir neçə həftədən sonra bu hadisə barədə öz romalı dostlarımıza danışanda onlar gülgülə təsdiqlədilər ki, belə şeylər həqiqətən olur. Düzdür, “Uşaq teatri” barədə onlar heç nə eşitməmişdilər, amma bu fikirdəydilər ki, Museyin poeması əsasında tamaşanın təqdimatı barədə elan verən “İbik” teatr truppası öz reputasiyasını möhkəmlətmək üçün bundan məharətlə istifadə edib. Axı kim yoxlayacaq ki, onlar bu tamaşanı həqiqətən oynayıblar, ya yox? Nəinki bu cür elanlar, hətta oynanmamış tamaşa barədə bəzən tənqidçilərin pulla yazdığı resenziyalar teatrın guya Romada, yaxud Parisdə çıxış etdiyini təsdiqləyir, bu cür dəlil-sübutlara malik olduqda isə, lap harda desən, dünyanın hansı paytaxtında istəsən, əsl anqajement almaq qəti çətin deyil. Orda isə həqiqətən də «sevgi-ölüm» şəbihi çıxarda bilərsən.

Qardaşım ilə ürekdən güldük, amma bizi güldürən tək-cə bu məzəli hadisə deyildi, Romada hər ikimiz üçün belə şən keçdiyinə görə keşimiz kök idi. Və qardaşıma məndən üz döndərməyən, mənə arxa çevirməyən bir ruzi kimi baxarkən, axşamlar kafedə çox əla çaldığı musiqiləri dinləyə-dinləyə öz-özümə düşündüm: kişilər o səbəbdən lənətə tuş gəliblər ki, ehtiras və xoşbəxtliyin ən yüksək nöqtəsində şirin qadın meyvələri onların əllərində gözlənilmədən bir cüt qum kisəsinə çevrilir...”

3

Geronun əhvalatını bitirməzdən qabaq istərdim sizə bir az da özümdən danışım. Adım bu hekayə üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etmir, elə özüm də burda ikinci plandayam.

Doğulduğum diyarda belə bir adət var: uşaq dünyaya göz açanda pendir tutur, onu soyuq bir yerə qoyurlar, adam öləndə isə həmin pendiri onun xeyratı kimi yeyirlər ki, ruhu şad olsun. Bu hesabla mənim pendirim hansısa anbarda hələ öz vaxtını gözləyir. Ümid edirəm ki, o pendir bu sətirlərin oxucularına lazım olmayacaq. Mənim heç vaxt xüsusi iddialarım olmayıb; necə deyərlər, hər iki gözümə sığışandan artığını görməyə heç vaxt can atmamışam. Yemək yeyəndə ağ ördək kimi gözlərimi qıyıram və yaxşı bilirəm ki, sevgi qəfəsdəki quşa bənzəyir: əgər onu hər gün yemləməsən, canını tapşırır. Bu əhvalat isə, lap dəqiq desək, onun sonluğu məhz sevgidən bəhs edir.

Daxilimdə hələ sakitlik yaratmağa başlamadığım o illərdə bütün günlərimi əllərimi ölçməklə keçirirdim ki, görüm hansı daha ağırdır. Özümü bu günəcən də dolandıran kədərli bir sənət öyrənmişəm, amma eyni zamanda (və böyük məmnuniyyətlə) məşhur çex maestrosu Otokar Şevçikin dalınca düşüb Kiyevdən Vyanaya, Vyanadan Praqaya gedir, musiqinin sirlərinə yiyələnirdim. Özüm də daxil olmaqla maestronun başına hər rəngdən, hər çalardan olan şagirdlərin bütöv bir dəstəsi yığışdı, belə ki, onun məşğələ apardıği auditoriyadan üç qitənin qo-

xusu gəlirdi. Balaca qutunu qoltuğuma vurub günaşırı konservatoriyaya (sanki uşaq dəfn etməyə) gəlir, birinci mərtəbədəki uzunsov otağa girirdim; o qədər alçaq idi ki, qapının üstü tavana toxunub cızırdı. Şkaflarda kefin istəyən qədər skripka vardı; divarlardan da xeyli skripka asılmışdı. Hər yerdə, hər künc-bucaqda skripka gözə dəyirdi: bəzilərinin yayları simlərin altına dirənmişdi, bəziləri artıq heç bir dəyəri olmayan qəşəng, qırmızımtıl pərdəli sınıq-salxaq alətlərdi. Aralarında salamatları, donuz balası tək zolaqlıları da vardı, ilk baxışda haqqında heç nə deyə bilməyəcəyin solğun rəngliləri, tutqun boyalıları da. Otağa neçə dəfə girmişəmsə, hər dəfəsində mənə elə gəlib ki, skripkalar yerlərini dəyişiblər, yaxud başqa cür görünürlər. O da mümkün idi ki, hamısını ayrıları ilə əvəzləmiş olsunlar. İçəridə gəzərkən bütün bu saysız-hesabsız alətlər titrəyib öz-özünə səs çıxartmağa (ən çox da Vltavada balığın tilova gəldiyi axşam toranlığında), ayaqaltı palazlar salınmış köhnə döşəmə taxtalarının cırıltısıyla səsləşməyə başlayırdı. Yaylar alətlərin böyrünü, skripkalar bir-birini sürtürdü; simlər ya qırılıb sallanır, ya dartılıb qopurdu, kanifollu yayın tellərindən ağımtıl toz qalxırdı, laklanmış dekalar şişib partlayır, aşıqlar öz-özünə fırlanmağa başlayırdı.

Payız axşamlarının birində məşq eləmək üçün biz dördlükdə bu otağa yığışmışdıq. Təbii ki, hamımız kvartetin partiturasını bizə vermiş Şevçikin şagirdləri idik. Mən öz violonçelimi qutusundan çıxartdım, ikinci şagird

faqotu gətirdi, üçüncü şagird qara klavişli, ağ yarımtonlu pianonun arxasına keçdi, axırda isə aramızda ən məşhurumuz sayılan skripkaçı peyda oldu. Buna qədər mən onu heç vaxt yaxından görməmişdim, amma belqradlı həmyerlim Manassiya Bukur və onun eyni vaxtda həm ağızı, həm də sinəsiylə gülən gözəl bacısı Geroneya haqqında tez-tez eşidirdim. O vaxtlar qara mika daşından üzük taxmaq və öz ölüm maskalarını qabaqcadan sifariş etmək dəb idi. Manassiyanın bu dəbin pərəstişkarlarından olduğunu söyləyirdilər. Barəsində bir də onu danışdılar ki, guya bayramları qaraçı adətiylə – sirkə və qıtıqotu ilə – keçirir, sonra isə bir neçə ayliğa yoxa çıxırdı, hətta ardınca cutla sarınmış giş kisədə möhürlü məktub göndərən maestro Şevçikin xəbərdarlığını da çox vaxt vecinə almırdı. Manassiyanın imtahanlarını həmişə xüsusi maraqla gözləyirdilər. Həmin günlər, adətən, konservatoriyanın zalı ağzınacan dolu olurdu. Eys-ışrətə qurşananda isə onun məclisində gecə keçirmək bir aylıq əyləncəyə dəyərdi.

İçəri girəndə onun barmağında həqiqətən mika üzük gördüm, sol əlinin lak çəkilməmiş dırnaqları isə hərəsi bir rəngdəydi, buna görə də skripkaya divan tutanda hansı barmağının nə hərəkət etdiyi aydın görünürdü.

Biz tanış olduq, məşqdən sonra isə pivəxanaya getdik. İçdiyi pivənin köpüyünü o nədənsə başqa parçlara üfürürdü.

Bir axşam pivə köpüyündən ağarmış kiprikləri arasından diqqətlə üzümə baxıb soruşdu:

– Sən əminsən ki, cüt rəqəmlərdən qorxmursan?

– Qorxmuram, – təəccüblə cavab verdim. – Onların nəyindən qorxacam?

– Axı cüt rəqəmlər ölümlərin rəqəmidir! Güllərin tək sayını dirilərə gətirirlər, cüt saylı güllər isə qəbristanlıqlara məxsusdur. Tək rəqəmlər – başlanğıcdadır, cüt rəqəmlər – sonda...

Düymə əvəzinə onun paltarında qulpu mişarlanmış və tikiş üçün üzərində bir cüt deşik açılmış gümüş çay qaşıqları sıralanırdı, dincəlmək istəyəndə isə vaxtını şən keçirmək üçün triqonometriyadan məsələlər həll etməyə girişirdi.

– Bilirsən nə var, – bir axşamüstü laklı dırnaqlarıyla bakenbardlarını darayıb mənə dedi. – Bu ifadəni heç də nahaq yerə işlətmirlər: “Burda dördgöz olmaq lazımdır!” Mən bu barədə çox düşündüm, axırda belə qənaətə gəldim ki, bu ifadə hansısa dördgözlü əcaibə yox, gözlərində nəsə ortağ şey olan iki insana aiddir. Sağ gözün arasından sol gözlə baxmaq mümkün olduğu kimi, tamamilə mümkündür ki, öz gözlərinlə özgəsinin gözləri arasından baxasan. Sadəcə, bunları birləşdirən həmin o ümumi nöqtəni tapmaq lazımdır. Özün azından yüz dəfə görməsən ki, gözlərin müxtəlif dərinliyi, müxtəlif də rəngi olur. Bu dərinliyi triqonometrik üsulla tam dəqiqliyinəcən hesablamaq mümkündür. Mən bəzi tədqiqatlar aparmışam, artıq tam əminəm ki, eyni rəngə və eyni dərinliyə malik gözlərdə hansısa ümumi əlamətlər var...

Manassiya bir anlığa susdu, fikir verib gördüm ki, onun sağ gözü bir

dəfə qırpılana qədər sol gözü iki dəfə qırpılmağa macal tapır.

– Musiqi də eynən bu cürdür, – o, sözüne davam elədi, – bir-birindən iki cüt göz qədər aralı olan şeyləri (mən dörd aləti nəzərdə tuturam) birləşdirmək, onlara ümumi tapşırıq vermək lazımdır. Kar adam çala bilməz, necə ki, lala kilsədə oxumağı öyrədə bilməzsən. Qumarda təkçə xaçla qırmızıtoxmaqdan istifadə edib udmaq mümkün deyil, gerek əlində qırmızı kərpic də olsun, qaratoxmaq da. Bu dörd rəngin dördüylə oynamaq, dörd gözün dördünü də açmaq lazımdır.

Və violençelimi futlyardan çıxarıb, iştirakçıların heyrət dolu baxışları altında mənim kvartetdəki partiyamı heç bir səhvə yol vermədən ifa elədi. Birbaşa yaddaşdan. Zilə çatanda, yeni tellərə gah orta, gah da şəhadət barmaqla çevikcəsinə toxunmaq lazım gəldiyi yerdə onun lak çəkilmiş göy və sarı rəngli dırnaqları elə cəld tərpendi ki, bizə yaşıl rəngdə göründü.

– Başa düşmədinsə, bunu çox sadə bir misalla sənə izah eləyə bilərəm, – Manassiya musiqini bitirib, dərəcə davam elədi. – Bilirsən, Yunanıstanda ensiz bir yarımada var, elə dardı ki, lövbərə qoşulmuş kəllər onu köndələnə dartsalar, qurudan rahatca ayıra bilər, adaya çevirərlər. Bu, Müqəddəs Afon dağıdır. Şərq xristianlığının sivilizasiya mərkəzi. Artıq min ildi bu yarımada rahiblərlə məskunlaşdırılıb. Müstəqildir, yunan dövlətiylə sərhədi var, öz gömrük zonasına və protoireyin (Baş keşişin) sədrlik etdiyi üç nazir-rahibdən ibarət hökumətə malikdir. Onların hər birində

Müqəddəs dağın ərazisinə giriş icazəsinin verildiyi sənədi təsdiq edən möhürün dördüncü hissəsi var. Belə deyirlər ki, onun üç hissəsi kişiyyə, bir hissəsi qadına məxsusdur və möhür yalnız o halda qüvvəyə malikdir ki, bütöv şəkildə, yeni rahiblərin hər birindən alınmış və qırmızı sapla bir-birinə bənd edilmiş dörd hissədən ibarət olsun. Afona giriş vizasının həqiqiliyi yalnız bu halda təsdiqlənmiş olur... Sənin musiqin də belədir. Mümkündür ki, onu ilin dörd fəslinin dördündə də səsləndirəsən, ancaq onun yaydakı ahəngi payızdakından ayrı cür olacaq. Əgər sən onun məğzinə varmaq istəyirsənsə, gerek bizim kvartetin dörd partiyasından dördünü də öyrənəsən; sən dörd alətin dördündə də çalmağı bacarmalısən, halbuki biz bir yerdə olanda sən yalnız bir alətdə çalırısan.

– Bəyəm musiqi elə riyaziyyatla eyni deyil? – mən Manassiya Bukura etiraz elədim. – Əgər bir alət üçün gerçək olan nəşə varsa, deməli, həmin şey elə hamısı üçün gerçəkdir!

Birdən mən onun burnunun ucunda, sanki dərinin altından on birinci dırnağın çıxdığını gördüm və o, burnunun üstündəki həmin dırnağı şəhadət barmağıtək üstümə tuşladı:

– Riyaziyyatın istinad etdiyi sayların mənşəyini də nəzərə almaq lazımdır. Əgər məsələyə bu mövqedən yanaşsan, sənə musiqinin mayasını təşkil edən elementlərin mənşəyini də nəzərə almaq lazım gələcək. Məsələn, götürək mənim çaldığım aləti. Skripkanı. Sən bilirsən onun tərkibi nədən ibarətdir?

Və mənə bütöv bir mühazirə oxudu.

– Bu, ilk növbədə ağacdır. Skripka-

nın gövdəsi kükmar ağacından hazırlanır. Ağac onu kəsən adamdan daha uzunömürlüdür. Skripkanın alt hissəsini və sağanağını yalançı çinardan düzəldirlər. Başlığını şirin albalı ağacının kövrək yerindən kəsir, abnos ağacından olan qrifi isə skripkanın boyuncuğuna bənd edirlər. Hər alətin içində kükmar budağından hazırlanan və yuxarı dekanı aşağı dekadən ayıran “cınaq sümüyü” olur; skripkanın səs diapazonu da elə bu dayaqcıqdan asılıdır. Neyçün ki, skripkanın ruhu qadın ruhudur. Yay küləkdöyəndə bitən yabanı qızılgülün çubuğundan hazırlayıb, iynəyarpaqlı ağacların qatranı ilə yağlayırlar.

Ancaq skripkanın bəzi hissələri bitki deyil, heyvan mənşəlidir. Yay üçün istifadə olunan tük at quyruğundan götürülür, bir vaxtlar isə (hələ skripka meydana gəlməzdən qabaq) ən yaxşısı taybuynuzun quyruğu sayılırdı. Yoğun simləri heyvanların bağırsağından hörüb düzəldirlər, qəşəng formalı dəstəyi isə sümükdən. Yayın ucundakı tutğac da sümükdəndir, özü də deyirlər hərdən bu, insan sümüyü olur (məsələn, Paqanidə). Tarım çəkilən damarla darağa kip birləşən düyməcik maral sümüyündən düzəldilir. Ayrı-ayrı hissələri bir-birinə bənd edən yapışqan da heyvan mənşəlidir. Deyirlər Amati havada doğan yexidnanın pörtləmə etindən düzəldilmiş yapışqandan istifadə edirdi, buna görə də bu yapışqan, demək olar ki, çəkisizdir. Yayın hər iki üzünü sədəflə işləyib. Məhz buna görə, yəni ağacdən həmişə azacıq soyuq olan sədəfin sayəsində,

tutmalı olduqları həmin o yeganə düzgün yeri barmaqların hiss etməsi asanlaşır – adsız barmaq daim sədəf vintin üstündə qalmalıdır.

Və nəhayət, skripkanın elə hissələri var ki, öz mənşəyinə görə onlar torpağın mədən zənginliyinə borcludur.

Nazik simləri metaldan düzəldirlər, onların bərkidildiyi «yəhər» bəzən daşdan olur, yayın ucundakı tel yumağı isə gümüşdən hazırlanır. Bütün bunlardan başqa, burda odun rolu da çox vacibdir – onun üstündə ağacı qızdırıb əyir, həmçinin yapışqan və lak düzəldirlər. Lak – tamamilə ayrı söhbətin mövzudur. O, müxtəlif cür olur, tərkibi həmişə fərqlidir və hər bir skripka ustası öz mənəvi atasından mənimsədiyi hazırlanma sirrini qoruyub saxlayır. Skripka lakının bu cəld və tədrici sirri, əgər alət gələcəyə mənsubdursa, onun uğurunu təmin edir. Yox, əgər bu sirr keçmişin sirridirsə, həmin lak pis sayılır... Mahiyyət ondan ibarətdir ki, – Manassiya öz hekayətinə xitam verdi, – insan gecələr ağacı səsindən ayıra bilər; xışiltının kükmar, yoxsa yalançı çinara aid olduğunu qulağıyla seçə bilər. Alət hətta sənin əlində səslənəndə belə heç vaxt öz mənşəyi ilə, hazırlandığı materialla, ustanın onu düzəldərkən istifadə etdiyi üsullarla əlaqəsini itirmir, musiqi isə məhz bütün bunların sayəsində özünü doğruldur. Məsələn heç də barmaqların skripka üzərində gəzişməsində deyil, yox, mahiyyət ondadır ki, skripkanın köməyi ilə barmaqlar suyun, havanın, odun yaxud yeraltı dünyanın əsas elementləri ilə, onların hər alətdə bir cür birləşmiş sirləri ilə təmasa girir.

* * *

Bu hekayəti eşitdiyim vaxtdan artıq xeyli günlər ötüb. Həmin müddətdə mən, necə deyərlər, oddan-sudan keçdim, intəhası daxilimdə heç vaxt bizim kvartetin qalan üç partiyasını da öyrənmək arzusu oyanmadı. Mənə elə gəldi ki, Manassıyanın nəql etdiyi hekayət çox qəlizdir. Düzü, ona inanmırdım, necə ki, tək səbirin düşərdüşməzliyinə heç bir inamım yoxdur. Bununla belə, lap siz özünüz xurafatçı deyilsiniz və yolunuzdan keçən qara pişikdən də xoflanmırsınızsa, heç vaxt dəqiq bilmək olmaz ki, bu qara pişiyin özü xurafatçıdırımı...

Mən taktı ayağımla tuta-tuta musiqi qanunlarını riyazi tora saldığımam tam əminliklə kvartetdə violonçelimi çalmağa davam edir və əlavə heç nəyin, məsələn, dördüdə üçün, yaxud ritmin kökündə duran rəqəmlərin mənşəyinə qəti əhəmiyyət vermirdim. Aydınır ki, hər şey ən yaxşı şəkildə başa çatdı, mən kütlənin iştirakı ilə keçən imtahanda öz partiyamı ifa elədim, bunu qurulu saatın qapağı çıqqıldayan kimi mexaniki şəkildə yerinə yetirdim, sonra da sağ əlimin deyil, sol əlimin ardınca gedib musiqidən həmişəlik ayrıldım.

Musiqinin təzədən həyatıma qayıtdığını çox az hallarda, yalnız hərdən-bir duyurdum – dözülməz istilərin düşdüyü, qutalının əriyib ayaqqabıdan torpağa damcılacağı, bədənin tərdən islanmış köynəkdə tək-cə düymələri hiss etdiyi boğanaq günlərdə mənə elə gəlirdi ki, deyəsən, o geriyyə dönür.

Bir dəfə özüm də musiqiyə qayıtdım, amma bu cəməsi bircə dəfə oldu.

1934-cü ildə Şevçik vəfat etdi, tələbələri də bütün il boyu Avropada maestronun xatirəsinə həsr olunmuş konsertlər verdilər. Onda mən yolun tən ortasında ilişib qalmışdım, nə arxada, nə də qarşıda mənimçün heç bir işıq ucu görünmürdü. Sübh çağlarını xoşlamır, səhər yeməyi yeyilən kafeləri şam edilən restoranlardan üstün tuturdu. Yuxusuzluq mənə əziyyət verirdi. Milçəyi kitabla tutur, səhifələrin arasında sıxıb əzirdim, sonradan oxuyanda isə kitabın içində əzilib qurumuş neçə-neçə qurbanlığını aşkar edirdim. Bununla belə, maestronun ölüm xəbərini alanda, dərhal Praqaya yollandım, belə mərasimlərdə qəbul olunmuş rəsmi qaydaların hamısını yerinə yetirdim, elə ilk konsertdəcə çıxış edib Şevçikin adını xatırlamadığım tələbələrindən birinin əsərini çaldım.

Bu, skripka konserti idi. Skripkaçının hamar, öz yayının telləri kimi qapqara saçları vardı. Birinci hissə sakit keçdi – bu cür həzin tempdə adam lap kitabın masa üzərindən sürüşməsini, hər səhifənin ayrıca qopub düşməsini də müşahidə edə bilər. Daha uzun və daha sadə olan ikinci hissə isə şabalıd yarpaqlarının öz kölgələri ilə qovuşmasını xatırladırdı. Ölçüsüz və kobud kadensiya müşayiətsiz qalan skripkaçığıya imkan verirdi ki, maskanı atsın və mən fikirləşirdim: əgər beləsi iyulda ağlasa, ağısının səsi lap avqustda da eşidilər. Və nəhayət, başgicəlləndirici yekun hissə. O hissə ki, bunu yalnız üç müxtəlif sürətdə yatan və yuxuları

gah nəhəng hərəkətverici qüvvəyə, gah da böyük və kövrək tezliyə malik bir  x s ifa edə bilər... Məndən irəlidə dayanan isə heç  z musiqisini dinləməyi vəhşi heyvanlara, da lara, filizl r , ağaca, oda, qatrana, balıqqulağındakı küləyin vıyılıtısına, hətta heyvanların bağırsaqlarına belə məcbur edən Orfey də deyildi. O, daha azman idi – hamısını cavab verməyə, musiqinin mehrabına təkcə ilik-s m kl riyl  bah m özlərinin deyil, həm də kahin əllərinin qurban gətirildiyi hansısa mehrabda olduđu kimi, onları  z alətində danışmağa məcbur edirdi... Və mən Manassiya Bukuru, onun sözlərini xatırladım.

Amma boynuma alım ki,  xıxı  etdiyi qara parikd  mən  z köhnə dostumu heç vaxt tanıya bilməzdim, bu adamın Manassiya Bukur olacağı qəti ağılıma gəlməzdi. O isə musiqisini dinləməyə g lmı  bu insan q l b liyinin i erisində məni dərhal tanıdı. Konsert bitəndən sonra  z n n istəyi ilə məni onun yanına apardılar. O, özgə adla  xıxı  edirdi, sa  da özününkü deyildi, mənim parik altında aşkar etdiyim isə Manassiyanın cavan vaxtlarındakı q  eng sifətinə qəti yara mırdı. Bir gözünün hara baxması bilinmirdi, ikinci gözünün isə birincidən ümumiyyətlə xəbəri yoxdu, buna baxmayaraq, g z qırpması əvvəlki kimi qalmışdı: yəni, sağı g z bir dəfə qırpılınca sol g z iki dəfə qırpılırdı.

– Ayaq  st d  bundan çox dura bilmirəm. Gedək hardasa oturaq, bir az pivə içək, – ona dedim.

–  ox dura bilmirsən? Mənsə çox

uzana bilmirəm,  ziz dost. D h  tdir,  mr m z boyu biz g r nə qədər yatmı ıq! Az qala bütöv bir  b diyy ti! Daha bacarmıram, yetər. Mən ümumiyyətlə daha yatmıram...

Addım səsləri konsert zalındakı adamların musiqini dinl m sin  mane olmasın deyə həmin axşam k  y  k l   d   nmi di. Kafey  çatıb i eri keçdik, cavan vaxtlarımızda olduđu kimi əyləşib pivə sifariş etdik.

– Sən mənə lazımsan, – biz oturan kimi Manassiya dedi; mən onun dırnaqlarının laksız olduğunu gördüm.

– Sən axı bilirsən, mən musiqini atmı am.

– Bilirəm. Bu mənim i im  yarayır. Sən mənə  vv lkit k yox, indiki vəziyyətində lazımsan.

Bu sözlər məni nəinki t ecc bl ndirdi, hətta diksindirdi.  z peşəkar xidm tl rimi təklif edəndən sonra, Manassiya ona əzab verən məsələ barəsində danışmağa başladı. Dostumun hekayətini dinl y nd  çoxdan, həm də ondan daha yaxşı bildiyim bir mətləbi   itmi  oldum. Bununla belə, danı dıqlarında m nim n bəzi g zl nilm zlikl r də vardı. Artıq ill rdi ki, o tamamilə yeni növdə olan bir kvartetin partiturasını axtarırdı. Yeni kvartet və bu kvarteti əldə etmək üçün göstərdiyi s yl r onu az qala dəli eləyir, musiqidən uzaqla dırırdı. Söhbət ümumiyyətlə musiqinin  z nd n yox, kvartetin axtarı ından gedirdi. Sol ayağımlı altıma qatlayıb onun etiraflarını dinl yirdim. Bunun adını belə də qoymaq olardı:

Qardaşla bacının hekeyəsi

“Sən bilirsən ki, mənim Geroneya adlı bacım vardı, onun nə qədər gözəl olması yəqin ki, yadındadır – bir gözü gecəydi, bir gözü gündüz; özü də bilirdi ki, dünyada gözəllik sevgidən daha çoxdur. Geroneya 1910-cu ildə doğulmuşdu, doğulandan bir neçə həftə sonra heç kimin, hətta özünün də yadda saxlamadığı bir gün səhər erkəndən ölməyə başlamışdı və nəzərə çarpmadan ölürdü; ta o vaxtaca ki, bir neçə onillik ərzində gedən bu proses, nəhayət, başa çatmışdı. Bəlkə də onun ölməsi daha əvvəldən, hələ Gero doğulmazdan qabaq başlamışdı və onun dünyaya göz açdığı günəcən, haqqında sənə söhbət açacağım sonluğa çatana qədər bir neçə əsr davam etmişdi. Mənə gəlincə isə, hamının nəzərindən yayınıb tək qaldığım və heç özümün də başqa axşamlardan fərqləndirə bilmədiyim həmin günün axşamı gizlicə sevməyə başladım. Bu nə qadın sevgisiydi, nə ana sevgisi; qardaş, yaxud bacı sevgisi də deyildi – onda mənim cəmi-cümlətəni birçə yaşım vardı. Mən ümumiyyətlə sevməyə başladım, əsl sevgiyə hazırlıq şəklində, amma sevmək geriyyə qayıdış imkanı olmayan açıq dənizə istiqamət götürmüş gəmi kimi bir şeydir. Və həmin gündən etibarən mənim sevgimə, yəni bu gəminin göyertəsinə vaxtını mənimlə keçirib dalğaların zərbələrini, günəş və küləyi birgə bölüşdüyümüz öz tale ortaqlarım qalxıb-enirdilər. Onların

arasında doğma bacım Gero da vardı, özü də gəmidə ona məxsusi yer ayrılmışdı. Bu yer kapitan körpücüyündə olmasa da, ən gözəl kresloda idi və gəmidəki bu ən gözəl kreslo hamıdan çox ona yaraşdı. Ola bilər, həmin kreslo göyertədəki digər kreslolardan məhz Geroneya onda oturduğu üçün bu qədər gözəl görünürdü. Bu hadisə baş verəndə bacımın vur-tut on beş yaşı vardı və daha başqalarıyla yemək süfrəsinə oturmurdu. Heç özüm də o vaxtdan, bir dəfə də olsun, onun nahar, ya şam elədiyini görmədim. Ailədə pıçıldaşırdılar ki, bəs qız hamının yediyindən yemir, tamamilə ayrı şeylər yeyir. Kilsədə elə cəld, elə sürətlə xaç çəkirdi ki, elə bil milçək tuturdu. Deyirdilər, yeməyi də bu sürətlə yeyir. O hələ lap uşaq idi, nazik ayaqları vardı, intəhası, ruhu qosqocaydı. Ona ünvanlanmış duaların dilini hələ çox da yaxşı başa düşməyən, danışmağı təzəlikcə öyrənməli olan cavan allah kimi həmin ruh onun sütül bədəninə zorla öyrəşmək məcburiyyətindəydi...

Mənə həmişə elə gəlirdi ki, əhatəsində olduğum qadınlar ya aşpaz olur, ya ev qulluqçusu, ya da xəstə baxıcısı. Bacım bu sırada axırıncıya aiddir, bunu hələ uşaqkən başa düşmüşdüm. O, ev heyvanlarımızın qayğısını çəkir, ancaq isterikaya düşüb bunu elə qaba təzədə, elə zorakılıqla edirdi ki, əksəriyyətinin qaçılmaz olan son saatları əsl cəhənnəm əzabına çevrilirdi. Canı onun əlindəcə çıxan heyvanların ürək ağrından görkəmi təkçə ölüm iztirabından deyildi, həm də

həyatlarını xilas etmək istəyən bacımın canfəşan cəhdləri səbəbindən idi. Belədə Gero dinməzəcə üzünü yana çevirir, sonra deyirdi:

– Hiss edirəm ki, çərşənbəyəm, həftənin üçüncü günüyəm. Daim gecikirəm, həmişə ikinci gündən sonra gəlirəm...

O, Belqradda kimyanı öyrənirdi, təhsilini davam etdirmək üçün balıq dərisindən olan şlyapasında bura, Praqaya, mənim yanıma gəldi. Biz şəhərin köhnə hissəsindəki dar, uzun küçələrin birində özümüzə mənzil kirələdik. Mənzil çardağıyla birgə kirayə verilirdi. Çardağa metal zəncirdən və təkercikdən ibarət qurğunun vasitəsilə ağac nərdivanı otağa düşürməklə qalxmaq mümkün idi. Onda mən cavan idim; dağ çayı kimi sısqə və dupduru. Əvvəlki tək gündəlik ruzim olan musiqidən aldığım enerjini daha boşuna xərcləmədim. Qida hesabına yığıdığı kalorini sərf etməyə imkan tapmayıb kökələn adamlar kimi, mənim ruhum da lazımsız mənəvi «yağ»la dolub piylənirdi. Gero özünü Belqraddan gətirdiyi bitkini – tikanlı yarpaqlarında uzun ağ zolaqlar qaldığından adına «şeytan yalayan» dedi və əzəvayın dibçəyini çıxarıb eyvana qoydu. Əvvəl onu öz otağında saxlayırdı, həm də elə yerləşdirmişdi ki, saçını darayanda güzgüdə dibçəyin əksini görə bilsin. Necəsə bir dəfə görmüşdü ki, küçənin qarşı tərəfində, bizimkiylə üz bəz evin eyni mərtəbəsində yaşayan cavan poruqik saçını onun güzgüsündəcə darayır, hələ güzgüyə baxıb üzünü də qırır. Poruqikin pəncərəsi bizim eyva-

na o qədər yaxın idi ki, Geronun güzgüsündə sifətini rahatca görə və evdən çıxmadan orda öz qılıncıyla tükü üzünə əncam çəkə bilirdi. Məsələ ondadır ki, yanaqlarını sabunlamaq üçün qəbzəsindən asılmış qızılı qotazdan məharətlə yararlanan poruqik öz zabit qılıncı ilə üzünü də çox ustaca qırırdı. Eyvanlar elə yaxındı ki, yanan kibrit dənəsini bir-birimizə atsaq, sönməmiş gedib çatardı. Axşamlar biz poruqiklə belə də eləyirdik: eyvanda qəlyanımızı tüstüləyəndə odu bir-birimizə bu yolla ötürürdük.

– Ehtiyatlı olun, heç vaxt bir kibrit dənəsiylə ikinci şamı və üçüncü qəlyanı yandırmayın! – təzə tanışımız şən ovqatla bizə deyirdi.

Adı Yan Kobala olan poruqiklə mənim bacımın arasında nəşə bir ilişik yaranmışdı, mən buna qarşılıqlı iyləşmə deyərdim. Amma vaxt heç zaman yerində saymır. Məsələ getdikcə böyüyürdü. Hər axşam elə ki, Gero öz otağında işığı söndürürdü, həmin andaca poruqik özünü küncünü yandırır. Mən eyvanda oturub qəlyanımı çəkir, arabir şlyapamla tüstünü qova-qova baxırdım ki, küçənin o tayındakı evində Yan Kobala çəkmələrini çıxarıb, hərəsini otağın bir küncünə necə tullayır, butulkanı dişində tutub necə içir, masanın üzərindəki qızartma cücənin budunu qılıncla necə kəsib qoparır. Sonra çarpayıya uzanır, budu dişlərinə çəkib sümüyünü küncdəki çəkmənin üstünə vızıldadırdı. Və başlayırdı köynəyini soyunmağa. Bu vaxt qapı astaca açılır, açılan kimi də içəridən bacım Geronun çıxdığı ay

işığı otağa süzülürdü. O, poruçikə göz qırpmadan susqun nəzərlə baxır, sanki heç onu görmürdü. Sonra kırımışcə çarpayıya yaxınlaşıb yatağın üzərinə əyilir, poruçik də onun köynək düymələrini diliylə bircə-bircə açmağa başlayırdı. Bu vaxt Gero oturub çubuq tüstülətdiyim eyvana ani nəzər salırdı, sonra barmağına tüpürüb şamı söndürür, ardınca da ay işığını hörüyü ilə qamçılıyıb çarpayının və yataqda uzanmış poruçikin ətrafında tələsmədən dövrə vururdu, axırda da torpağa düşən qar kimi öz qənimətinin üstünə sərilirdi...

Tüstü mənim şlyapama da, saçlarıma da hopmuşdu. Hərdən durub məşğələ üçün konservatoriyaya, hərdən stol-stulları köpükdən yapışqan kimi olmuş pivəxanaya gedirdim. Ya da gedib yəhudilərin kitabları necə basdırdıqlarına baxırdım. Ancaq içimdə nəşə qaynayırdı, hiss edirdim ki, sifətimdəki anadangəlmə ləkə üzümün başqa yerlərindən daha tez tükənlir. Onda mən başa düşdüm ki, dəyişməyim zəruridir. Həqiqətən də dəyişməyə başladım, ta bu vaxtacan, elə günü bu gün də dəyişirəm.

Bir dəfə bacım nahardan sonra peyda oldu: gözləri lalıxlamış meyvəyə bənzəyirdi, əlləri muftanın içində itibatmışdı. Poruçik Kobala daha qapını açmırdı. İndi o, evində hansısa başqa sevgiyə qurşanmışdı. Gero heç nə danışmırdı, mənşə adətım üzrə oturub qəlyanımı çəkir və gözləyirdim. Bacımın öz otağında işığı söndürdüyü, poruçikin yandırdığı məqam gəlib çatdı. Kobalanın çəkmələrini necə çıxartdı-

ğına, kəmərinə necə vızılatdığına, butulkani dişində tutub necə içdiyinə, toyuğun budunu qılıncla necə kəsib qopartdığına və yatağa uzanıb necə gəmiriyinə elə eyvandanca baxırdım. Canıma vicvicə düşdü, ətim elə ürpəşdi ki, köynəyim də xışıldamağa başladı. Çubuğu barmağımla elə basıb söndürdüm ki, yanmış ətin iyi gəldi. Dinməzcə yerimdən durub küçəyə çıxdım, səkini keçib Yan Kobalanın otağına qalxdım. Qapını açan kimi ay işığı otağa süzülürdü, işığın arasından isə mən özüm çıxdım. Göz qırpmadan susqun baxışlarla poruçiki süzdüm, sonra yaxınlaşıb yatağın üzərinə əyildim və o, diliylə şalvarımın düymələrini açmağa başladı. Onda mən Geronun əyləşdiyi öz eyvanımıza nəzər saldım, şamın şöləsinə tüpürüb Kobalanın yanına uzandım. Çünki Geronun əvəzinə indi o hər axşam məni gözləyirdi...

Necəsə bir səhər Gero erkəndən qalxdı, saçını elə hördü ki, sanki yaz gəlmişdi və o da özünü bu ovqata kökləmişdi (saç düzümüylə bağlı onun cürbəcür manerası vardı, əgər telinə lent bağlayırdısa, deməli, özünü yaya kökləyirdi, saçını qamçı kimi hörürdüsə, ona elə gəlirdi ki, bayırda yazdır). Həmin gün saçını hörüb, sübh tezdən evdən çıxdı. O vaxtdan mən bir daha Geronu görmədim. Dedilər, özünə qəsd edib. Həmin gün saat birə beş qəqiqə işləmiş laboratoriyada baş verən partlayışda ölüb. Partlayışı özü eləyibmiş. İndən belə daha mənim ondan soruşmaq imkanım yoxdur ki, törətdiyi bu ağlasığmaz, bütün çərçivələri aşan hərəkətinin baskarı kimdir

– Yan, yoxsa mən. Mənə heç onu tabutda görmək də qismət olmadı.

O vaxtdan mən əqrəbləri Geronun ölüm anında donmuş saati cibimdə gəzdirirəm – əqrəblər saat birə beş dəqiqə işləmiş göstərir. Hər gün də əqrəblərin göstərdiyi o qorxunc vaxtın real vaxtla üst-üstə düşən, ona uyğun gələn məqamı olur. Bilmək istərdim ki, bacımı ölümün ağuşuna itələyən kimin etibarsızlığı, kimin xəyanəti idi – poruçikin, yoxsa mənim? Bu sual mənimçün olum, ya ölüm məsələsinə çevrilib.

Aydındır ki, Yan Kobala ilə ünsiyyətimiz dərhal kəsildi. Gənc poruçik biryolluq yoxa çıxdı, mənə o vaxtdan bəri öz kölgəmə ilişə-ilişə səfil-sərgərdan gəzib dolaşmaqdayam. Adımı da, saçımı da dəyişdirdim, qaraçı toylarında çalmağa, bir vaxtlar olduğu kimi, yenə öz köhnə adətəmə qayıdıb sirkə və qıtıqotu ayinlərinin icrasına başladım. Rahatlıq tapdığım yeganə şey – triqonometriya məsələləridir. İki cüt göz haqqındakı atalar misalı tez-tez ağılıma gəlir, onun mənasını təzədən dərk etməyə çalışıram. Geronun işiq saçan parıltılı gözlərinin dərinliyini, Allah bilir, neçə dəfə hesablamışam, bu sirli rəqəm gecə-gündüz yadımdan çıxmır. Həyatda rastlaşdığım hər adamda mən bu göz dərinliyini fərz etməyə çalışıram, o ümidlə ki, birdən möcüzə baş verər, gözünün rəngi də, dərinliyi də Geronunkuyla tən gələn kimsə peyda olar və onda mən öz sualıma bacımın artıq heç zaman verməyəcəyi cavabı öyrənə bilərəm. Bir məsələ də var. Başa düşdüm ki, hər sifətdə –

eynən kişi və qadın alətlərinin mövcudluğu kimi – bir kişi və bir qadın gözü mövcuddur. Yeri gəlmişkən, sənə deyim ki, yaxşı kvartet yalnız bunların hər ikisinin, yəni kişi və qadın alətlərinin mövcud olduğu kvartet ola bilər.

Hə, güzgüyə baxsan, gözlərindən hansının kişi, hansının qadın gözü olduğunu asanlıqla görərsən. Gerodan sol göz kişi gözüydü, onu ölümə sürükləyən də həmin göz oldu. Qadın gözü olan sağ gözü isə onun həyatını xilas etməyə çalışırdı. Bunu yaddan çıxartmaq olmaz... Ancaq indi mətləbə keçirəm!

Krakovda çıxış etdiyim konsertlərin birində mən bir cənabla – doktor Alfred Vejbitski ilə rastlaşdım. O, haçansa lap çoxdan bizim atamızın evində olmuşdu; o illəri, mənim də, Geronun da uşaq vaxtlarımızı yaxşı xatırlayırdı. Vejbitski məni öz evində çalmağa dəvət elədi, mən də imkan tapıb bəzi müşahidələr apardım. Axır qənaətim belə oldu ki, bu adamla mümkün qədər ehtiyatlı davranmaq lazımdır. Doktorun gözləri mənim mərhum bacımın gözləriylə eyni dərinlikdə, həm də eyni rəngdə idi. Bir gözündə gündüz, bir gözündə – gecə. Yəqin ki, mənim Gerodan soruşmaq istədiyim sualın cavabını və bizim Yan Kobala ilə aramızdakı münasibətin qiymətini ondan gözləmək olardı. Mən Vejbitskiyə – bu səmimi, bu gözəl adama, kitab kimi lal-dinməz olan bu büsbütün qapalı insana çox göz qoydum, di gəl, heç nə baş vermədi, heç bir nəticə hasil olmadı. O, yumruqlarını düyünləyib, nəzakətlə susurdu.

İndi mən yenidən Polşaya gedirəm, doktorun yaxın qohumu olan bir qadının malikanəsində çalmağa söz vermişəm. Əgər mən Vejbitskidən nəse öyrənmək üçün bu fürsətdən yararlanılsam, sənin köməyin mənə hava-su qədər vacib olacaq, buna görə rica edirəm, səfərdə mənə birgə olasan. Yeri gəlmişkən, mənsiz getsəydin, bu səfər hətta xoş da ola bilərdi”.

* * *

Manassiya Bukur öz hekayəsini bu sözlərlə bitirdi. Ancaq məndən bir peşəkar kimi gözlədiyi xidmətin haqqını dərhal ödəsə də, biz Polşaya yalnız 1937-ci ildə səfər etdik. Dostumun kefi pis deyildi, hətta demək olar ki, saz ovqatda idi. Onun ürəyinə nəse dammışdı; tələbəklik günlərimizdə olduğu kimi, mənim şlyapamı özününkünün üstündən qoyub gəzirdi. Varşavada məni Alfred Vejbitski ilə tanış elədi. Biz doktorun kabinetini qarşısındakı qəbul otağında oturub polyak arağı içirdik, Vejbitski isə qəlyan çəkir və gələcəyimizin həqiqi məqsədinə şübhə eləmədi. Həm də axı kimin ağına gələrdi ki, biz onun köməyi ilə, yəni kiminsə Geronunkuna oxşayan gözlərinin vasitəsilə dörd gözün dördünü də mənim dostum Manassiya Bukur üçün açmağa çılgın ümidlər bəsləyək? Aydındır ki, bütün bunları dostumun əcaib və inadçı fantaziyasının ayağına yazmaq olardı, bizim Polşaya səfərimizin həqiqi məqsədi isə, mənim düşündüyüm və ümid etdiyim kimi, hər halda, doktorun qadın qohumunun malikanəsindəki

konsertdən ibarət idi. Düzdür, bu fərziyyəni puça çıxaran bir detal vardı ki, o da mən özüm idim: səfərin məqsədi konsert idisə, onda mən Manassiyanın nəyinə lazım idim?

Ev sahibimiz o qədər az danışdı ki, susqunluqdan dodaqları bir-birinə yapışmışdı və bir söz deyən kimi yetişmiş xaşxaş qozası kimi çatlayırdı. Biz onun avtomobilində gedirdik, bayır toranlıq olduğundan çalışırdım yuxulayım. Harasa çatıb məşindən düşəndə məlum oldu ki, Vejbitski bizə nəse göstərmək istəyir. Axşam düşmüşdü, hava qaranlıq idi, amma doktorun qəlyanından çıxan gümüşü tüstünün göstərdiyi şeyi aydınca görürdük. Bizim qarşımızda iki müxtəlif iqlimi ayıran sərhəd vardı. Üfüqlərin arxasında itən çöldən düz xətt keçirdi, həmin xətt yağan qarla ot basmış quru torpaq arasında sərhəd idi. Biz quru yerin üstündə bir qədər dayanıb, sonra çovğuna sarı addımladıq. Dərhal da qəsri gördük. Giriş qapılarının hər üzündə fanar yanırdı və yerə düşən qar işıqlandırılmış tərəfdə ağ, işıqlandırılmamış tərəfdə qara görsənirdi.

Bir azdan biz qapılarının dəstəyi adam əli şəklində olan qonaq otağına çatdıq. Manassiya Bukur skripkasını royala üstünə qoymuşdu. Mən royala yaxınlaşıb, qapağın üstündəki kitablara baxdım. Həmin vaxt əvvəlcə qapı dəstəyini, sonra bizim əlimizi sıxan ev sahibəsi peyda oldu.

Qadının paltarları corablarına toxunub xışıldayır, bu xışiltı məni coşdurub həyəcanlandırırırdı. Hamar daranmış

saçları tarım dartılıb arxaya yığıldığından qulaqları da, boğazı da sanki üzünün bir hissəsinə çevrilmişdi. Həmin axşam ondan öyrəndim ki, qışda nimçələrə yemək qoyulana qədər onları yaxşıca duzlamaq lazımdır, çünki iki dəfə duzlanmış yemək adamı ikiqat artıq qızıdır. Arxa tərəfimizdəki ikitaylı qapı açılanda biz qonşu zalda dörd nəfərlik süfrə açılmış masa gördük. Hərəsində üç şam yanan bir cüt şamdan gözlədiyimizdən daha çox işıq verirdi. Baxdım ki, pəncərənin bayır çərçivələrini bir az açıq qoyublar, bu da işığın gurluğunu ikiqat artırır – pəncərənin o üzündəki qarlı gecədə şüşələr on iki şamın işığını əks etdirir, oturduğumuz stulların söykənəcəyi bu işıqda mum çəkilmiş kimi parıldayırdı.

Ev sahibəsi öz nimçəsinə ilk tikəni qoyub, bizə nuşcanlıq arzuladı, sonra nəzərlərini Vejbitskiyə yönəldib, deyəsən, ona susmaq barədə xəlvəti işarə verdi; hər halda, mənə belə görsəndi.

– Ah, mənim gözəl mələyim, doğrudanmı sən məni ömürlük atmısan? – birdən qadın üzünü mənə tutub fransızca müraciət elədi.

Mən qadına heyrət içində baxıb gözümlü döyürdüm, çünki həmin ana qədər bizim münasibətimiz aralarında heç bir bağlılıq olmayan iki insanın rəsmi ünsiyyətindən bir qırıq kənara çıxmamışdı. Bu vaxt doktor Vejbitski də əlindəki qaşığa nəzər salıb, gözləmədiyimiz bir ifadə ilə Manassiya Bukura üz tutdu:

– Mən sizi gözləyirdim, çünki əmin idim: siz xurafatla çox da əlləşən dey-

ilsiniz, vicdan əzabından isə heç danışmağa dəyməz!

Həmin məqamda mənə belə göründü ki, doktor Vejbitskinin gözləri həqiqətən Geronun gözlərinə oxşayır: birində gündüz idi, birində – gecə. O da aydın oldu ki, ünsiyyət zamanı ev sahibləri qəbul olunmuş ümumi normalardan kənara çıxmaq və burada, bizə yad olan bu şəraitdə maskaları çıxarıb, bizim heç ağılımıza da gəlməyən kartları qarşımıza düzmək qərarına gəliblər. Bənizi ağarıb kanifol rəngini almış Manassiya oturub barmaqlarını şıqqıldadırdı. Mənim qanımın arasına girənsə gələcəyi, dumanlı da olsa, hiss etməyim idi. Gözüm gümüş qaşığa sataşanda fikirləşdim ki, ondan istifadə etməyin vaxtıdır. Biz şorba yeyirdik; təbil formalı saxsı qabda hazırlandığından şorbanı odun üzərində dayanmadan qarışdırmaq lazım gəlirdi ki, çöküntüsü qabın dibindəki borucuğa dolsun, suyuna qarışıb onu bulandırmınsın. Sonra bizə çox qaynar, həm də maral buynuzundan alınan duz qatılmış quru və acı-təhər sous gətirdilər. Bir anlığa ətimizi acılaşmış, özümüzü tündməzac hiss etdik, Vejbitskinin isə gözündən od çıxdı. Mən aydınca gördüm ki, doktorun sağ gözü qadın gözüdür, sol gözü isə – kişi gözü.

– Mənim əzizim, belə düşünürəm ki, bu çox pis, çox rəzil hərəkətdir!

Vejbitski sanki yarımçıq kəsilen söhbəti davam etdirmiş kimi yenidən fransızcaya keçib bu sözləri Manassiya Bukurun birbaşa sifətinə çırpanda biz artıq çəngəllərə keçmişdik. Bunu deyən

kimi doktorun dodaqları eynən qovrulmuş şabalıd kimi çatladı.

Mən çəngəli qapıb onu əlimdə bərk-bərk sıxdım və başa düşdüm ki, məsələ həll olunub. Dostum Manassiya Bukurun öz bacısı Geroneyaya ünvanladığı sualın cavabı məhz burda, doktor Vejbitski ilə rəfiqəsinin süfrəsi arxasında səsləndi. Elə görünürdü ki, başqa imkan olmadığından Gero doktor Vejbitskinin nitq orqanlarından yararlanmışdı.

Söz ağızdan çıxan kimi Manassiya yerindən dəlicəsinə sıçrayıb, bizim heyrətli nəzərlərimiz altında otaqdan çıxdı... biz yalnız qapının necə çırpıldığını eşitdik. Dostumu dayandıрмаq üçün həmin dəqiqə onun dalınca cummaq istədim, çünki niyyətini bilirdim. Amma hansısa qüvvə mane olur, nəse məni tutub saxlayırdı. Əlbəttə ki, məni saxlayan lütfkar ev sahibləri deyildi; onlar məni sakitləşdirir, deyirdilər dostun gecə tufanında çox gəzə bilməz, çovğun kələyini kəsən kimi qayıdıb gələcək. Yox, məni saxlayan başqa şey oldu: qəti əmin idim ki, əgər Manassiyanı xilas edəcək bir üsul varsa, onu burda axtarıb tapmaq, əyləşdiyimiz qonaq otağının sirrinə baş vurmaq, özlərini son dərəcə anlaşılmaz apanan ev sahiblərinin gizlinlərini faş etmək, tapmacanın sirrini bu evdə, həlledici ifadənin səsləndiyi və ilk dəqiqədəncə söhbətin qəribə xarakter aldığı, inanılmaz məcraya yönəlidiyi bu otaqda axtarmaq lazımdır. Buna görə də narahatlığımı içimdə boğub, Manassiyanın hələ də royalın üstündə duran skripkasına baxa-baxa otaqda qaldım.

Süfrəyə əvvəl pas rəngli çaxır verildi, ardınca gümüşü sapla hörülmüş balaca qrafində qatran iyi verən bir başqasını da gətirib bildirdilər ki, bu çaxır beş il qabaq əvvəlkinin rənglənməsində istifadə olunub.

– Bilirsiniz, – doktor Vejbitski mənə müraciətlə dedi, – belə söyləyirlər ki, axarı cənubdan şimala olan çayların balığı hər hansı başqa balıqdan daha dadlı olur. Bizim hazırda yediyimiz balığın içinə ağzıaçıq qırmızı çaxır şüşəsi tikilmişdi, balıq odun üstündə olduğu müddətdə çaxır tədricən buxarlanaaraq onun canına hopub...

Bu dəfə doktor Vejbitski polyakca danışırdı, sözlərində də qeyri-adi heç nə yox idi. Amma gördüm ki, qədəhlərini əllərində ehmalca çevirə-çevirə onlar məni yenə qəribə baxışlarla süzürlər. Bu yerdə mən, yuxuda olduğu kimi, bəlkə də naharın nisbətən sakit keçən bu ikinci hissəsində rəvan nəfəs almağımın sayəsində dərk etdim ki, artıq bir saata yaxındır, masa arxasında otursam da, hansı yeməklərə qonaq edildiyimin fərqi varmıram. Süfrəyə verilən xörəklərin heç birini əvvəllər dadmamışdım. İndi nimçəmdə qızıl balıq vardı. Onu bel hissədən yarıb təmizləmiş, içini çölünə çevirib qızılgül kolunun budaqlarından qalanmış odda qızartmışdılar.

Sonra bədr gecəsi ovlanaraq meşənin şaxtasında qalmış maral əti gətirdilər. Qara və soyuq olan ətli hissəyə bağırsaqlar dolanmışdı, sümüklərə isə at tükü sarınmışdı ki, barmaqlarını bulandırmadan tikələri rahatca götürə bilsən. Maral ətinə əlavə kimi bizə al-

balı sousu da verdilər. Hamımızı anlaşılmaz kədər hissi bürüyürdü, gümüş çəngəllərimiz ətlə sümüyün arasına girir, bıçaqlarımız ətin içində ehmalca çəngəlin dişlərinə toxunurdu...

Oturub gözləyirdim. Sonradan baş verənlərin hamısı mənə dəhşətli dərəcədə ləng və uzun görsəndi, baxmayaraq ki, sirrin açılmasınacan keçən müddət, əslində, bir neçə dəqiqədən çox deyildi.

Bu yemək mərasimində nə varsa – bitkilər, torpağın cövhəri, dəniz məhsulları, filizlər, gümüş, od və ət – hamısı bir-birinə qarışmışdı. Ən yaxşı yeməklərdən biri içərisi istridiyə ilə doldurulmuş xəmir və odda qızardılan qurudulmuş qıtıqotu idi. Birdən mənə belə göründü ki, süfrədəki istridiyələr bizim yeməyimizin qayğısına qalan, bütün həyatını yeganə əbədi naharın bişirilməsinə sərf edən və əgər bişirib qurtarsa, ömrünün sonunacan başqa yemək bişirməsi daha heç vaxt mümkün olmayacaq gözəgörünməz bir ustanın səsiylə danışır... Və mən onu görmək istədim.

– Bizim bu otaqda dördüncü adam kimdir? – mən ev sahiblərindən soruşdum.

– Nəhayət ki! – doktor Vejbitski sinədolusu nəfəs alıb kiməsə işarə verdi. Bundan sonra şamların işığında balaca bir adamcığaz peyda olub qarşımızda dayandı. Əynində qırçın yaxalılı köynək, başında ağ, böyük aşpaz papağı vardı. Papağın altından dünyanın hər üzünü görmüş bir cüt qosqoca göz görünürdü, iri xallardan çil-çil olmuş əllərinin hansısa hərflərə bənzəyən göy damarcıqları vardı.

Adamcığaz gülümsəyərək bizə baş əydi, amma təbəssümü sifətindəki qırıqların birində qəfildən qırıldı və elə çıxdı ki, elə bil skripkası hələ də royalın üstündə qalan Manassiya Bukurun əvəzinə təzim edir.

– Siz bu möcüzələrə necə nail olduğunuz barədə nədənsə bizə heç vaxt danışmamısınız, – doktor Vejbitski ona dedi.

– Burda heç bir sirr yoxdur, – adamcığaz cavab verdi, – yemək hazırlamağın, aşpazlıq sənətinin sirri barmaqların çevikliyiylə gizlənilir. Ustalıqı qoruyub saxlamaqdan ötrü hər gün ən azı üç saat çalışmaq lazımdır. Musiqiçi kimi...

Həqiqətən də həmin gün bu ufacıq adamın əlindən gümüş və filizlər, heyvanların içalat və sümükləri, balıqqulağı və minerallar, at tükü, bir sözlə, Manassiya Bukurun skripkasının futlyarındakı eyni şeylər gəlib keçmişdi. O şeylər ki, musiqiçi dostumun əlində hamısı eyni cür səslənirdi. İndi, içimdə musiqinin çoxdan susduğu bir vaxtda o, həmin əşyaları başqa yolla, başqa üsulla hərəkətə gətirmişdi, musiqiylə əlaqəmi hiss etməyim üçün mənə daha bir şans vermiş, daha bir imkan yaratmışdı. Əslində bu, nahar yox, torpağa, yer üzünün dağlarına, düzlərinə, çaylarına, dənizlərinə, küləyinə, oduna, bitkilərinə, vəhşi heyvanlarına, öldürmək və həyatı ölümlə qidalandırmaq qüdrətinə malik olan insan əllərinin məharətinə bir himn idi, xalis himn.

Bayırda cövlan edən sərt qışa baxmayaraq, sədəfin, fil sümüyünün göz

qamaşdırdığı çinsayağı balaca qonaq otağında masanın üzərinə ildırım sürətiylə düzülən qəhvə və pirojnalara birlikdə süfrəyə qarpız da verilmişdi. Çürüməsin deyə yaxşı-yaxşı əhənglənilib ağzınacan doldurulmuş buğda qutusunda saxlanan bu qarpızdan ardıc ağacının ətri gəlirdi və mən sanki musiqi alətlərinin qoxusunu içimə çəkirmiş kimi qəfildən hiss etdim ki, çoxdan unuttuğum kvartetin ikinci hissəsini də yada sala bilərəm – dostum Manassiya Bukurun ifa etdiyi skripka partiyasının ikinci hissəsini. Amma gec idi, çox gec. Artıq bizim kvartetin əlçatmaz olan digər iki hissəsi, Allah bilir, harda itib-batmışdı. O hissələr ömürlük yoxa çıxmışdı və artıq aydın idi ki, qırmızı sap mənim Müqəddəs dağa giriş vizamı təsdiqləməkdən ötrü möhürün dörd parçasından – üç kişi və bir qadın – dördünü də bir-birinə birləşdirməyəcək, heç vaxt birləşdirməyəcək. Mənim məsələm bu cür oldu... Bukura gəlincə, onun işində hələ ki, heç bir müəyyənlik yox idi, mən isə məhz məsələnin aydınlaşmasını gözləyirdim.

İnadkarlığım son həddə çatıb dəhşətli yorğunluğa çevrildi. Elə yorğun idim ki, elə bil bütün ömrüm boyu göydə buludları, ağızımda sümükləri saymışdım. Axırınıc qüvvəmi toplayıb bir də söhbətə qoşuldum – söhbət dondurma qaşıqlarını əlimizə alan kimi təzədən canlanmışdı.

– Sizə məsləhət görürəm ki, yataq otağıma buyurub, gecəni mənimlə keçirəsiniz, – gümüş qaşığı əlində oynadan ev sahibəsi yenidən fransızcaya keçib üzümə gülümsədi.

Heyrətimdən donub qalmışdım, doktor Vejbitski isə yerində dinməzəcə oturub altdan-altdan qımışdı. Bunu görəndə mən də öz qaşığımı əlimdə çevirib, fransızca birnəfəsə soruşdum:

– Siz nə danışırsız? Müqəddəs Pasxa ərəfəsində?

İkisi də ürəkdən şaqqanaq çəkdi. Nəhayət, mənə də hər şey aydın olmuşdu. Şam yeməyi vaxtı onlar bizimlə danışmağı heç düşünmürlər də. Bu bir oyun idi – özlərinə bəlli olan, bizimlə bilmədiyimiz oyun. Oyunun gedişatında, sadəcə, gümüş mətbəx ləvazimatlarına həkk olunmuş yazıları oxumaq lazım idi. Bu qeydlərin bizim gümüş çəngəl-bıçaqlarımıza hardan gəldiyini xatırlayıb, indi bunu nəhayət, özüm də eləmişdim.

Bunlar Yan Pototskinin «Saraqosa-da tapılmış əlyazma» kitabındakı dialoqlardan ayrı-ayrı parçalar idi. Oymaçı yüzlərlə gümüş əşyanı məhz bu fraqmentlərlə naxışlamışdı. Pototskidən götürülmüş və çəngəllərə, qaşıqlara, gümüş salfet həlqələrinə həkk edilmiş bu kəlamların içində Manassiyanın sualına bizim hər ikimizin başa düşdüyümüz sehirlə cavab da vardı. Dostumun öz doğma bacısı Gerodan gözlədiyi cavab.

– Mənim əzizim, belə düşünürəm ki, bu çox pis, çox rəzil hərəkətdir!

* * *

Həmin dəqiqə ev sahibləriylə xudahafizləşdim; bildirdim ki, Bukur indi dodaqlarındakı bu sözlərlə hardasa can verir və gümüş mətbəx ləvazimatlarının sirrini açmaqla onu yalnız mən

xilas edə bilərəm. Varşavaya çox gec gəlib çıxdım, hava yaman pis idi. Amma ən pisi mehmanxanaya çatanda dostumun həyatını heç cür xilas edə bilməyəcəyimi görməyim oldu. O, yataqda uzanılı qalmışdı, sinəsinə qoyduğu əllərinin üstündəki şam artıq yarıyacaq ərimişdi və xidmətçi mənə onun məktubunu verdi:

“Mən öz iradəmlə ölürəm, xoşbəxtəm ki, həyatımın başlıca məsələsinə çevrilmiş sualıma cavab aldım. İndi mən bilirəm: o bunu Yan Kobalanın yox, mənim ucbatımdan eləyib. “Mənim əzizim, – bacım dedi və sən bunu eşitdin, – belə düşünürəm ki, bu çox pis, çox rəzil hərəkətdir!” Gero mənə əzab vermək üçün Yanı seçmişdi, elə mən də Yanı onun hər hansı məziyyətinə görə deyil, məhz Geroya əzab vermək üçün seçdim. Kobalanın nə mənimçün, nə də Gerodan ötrü bir tük qədər dəyəri yox idi! Gero o fikirlə öldü ki, hər necə olsa, təmas mümkündür, nə vaxtsa görüşəcəklər!

P.S. *Öz işini görəcəyin üçün sənə minnətdaram. Zərif barmaqlarından öpürəm”.*

Məktubu döşəməyə atdım, içərisi kədərli peşəm üçün zəruri olan alət və kisəciklərlə dolu ağır yol sandıqcamı onun üstünə qoydum. Yatağın üzərinə əyilib, əlimi dostumun sifətinə toxundurdu. Sol gözünü aşağı, öz yerinə çəkdim (bu, kişi gözü idi), o biri gözünün – sol gözündən iki dəfə tez qırpılan, buna görə də daha qoca, daha yorğun görünən qadın gözünün qırağındakı

qırıqları ehmalca hamarladım. Sifətin üzərində, necə lazımdısa, işlədim, Manassiyanın üzü əvvəlkiyə gəzələşdi, gözəlləşib əvvəlki şəklini aldı. Sonra onun üzünə gips töküb ölüm maskasını çıxartdım...

Dünyada sirli heç nə yoxdur. Təəsüf ki, bu belədir. Dünya sirlərlə deyil, qulaqlardakı səs-küylə doludur. Bütün hadisələrin ömrü qamçı zərbəsinin səsi qədərdir! Təkcə mənim peşəmin adamlarına başqalarından bir az çox bilmək imkanı verilib.

Maskanın qurumağını gözləy-gözləyə oturub Geronu və öz zavallı dostumu düşünürdüm. Gero heç də özünə qəsd etməmişdi, yox, Gero öldürülmüşdü və mən bunu çoxdan bilirdim. Onu poruçik Yan Kobala qısqanclıq zəminində öldürmüşdü, ola bilsin, arada nəsə başqa səbəb də vardı. Bundan sonra olanları, nələrin baş verdiyini Geronun qardaşından gizli saxlayırdılar, çalışırdılar Manassiya heç nə bilməsin, çünki xəbər tutsa, həqiqətən də dözməzdi. Geronun kəsik başını Kobala üç gün öz otağında saxlamış, yalnız bundan sonra gedib hamısını hərbi rəhbərliyə xəbər vermişdi, onlar da məsələnin üstünü ört-basdır edə bilmişdilər.

Ağlını itirmiş poruçikin dediyinə görə, üçüncü günün axşamı Geronun başı guya qəfildən kişi səsiylə qorxunc bir çığırta qoparmışdı.

(davamı gələn sayda)

YEKATERİNA VİTİS

“...Məktubumu necə bitirim? Hardan güc-qüvvə tapım, oğul? Sənə olan məhəbbətimi insan dilində ifadə etməyə gücü yetən sözlər varmı?..” 15 sentyabr 1941-ci ildə faşistlər tərəfindən Romanovkada güllələnmiş Yekaterina Savelyevna Vitis, oğlu Vasili Qrossmana ölümqabağı yazdığı son məktubunda bu sözlərlə sanki yerə-göyə hayqırırdı. Zamanın dibi görünməz uçurumuyla, Tanrının susqunluğuyla üzbəüz, dünyanı bürümüş ədalətsizliyin sonsuzluğu içində iztirab dolu yaşantılarını sətir-sətir oğluna yazan ananın bu məktubu bütün dövrlərə bir ismarıqdı bəlkə də... Bəlkə də oğlu, görkəmli yazıçı, məşhur “Həyat və tale” romanının müəllifi Vasili Qrossman elə bu üzdən həyatının sonuna kimi anasına cavab məktubları yazırdı... Qəribədir, deyilmi? Həyatın ironiyası gec-tez tarixin aynasına daş kimi çırpılır və çiliklənən həqiqətlər zaman-zaman insanları düşünməyə vadar edir. Bu ananın məktubu kimi...

CƏHƏNNƏMDƏN MƏKTUB

“Vitya, cəbhə xəttindən uzaqda, yəhudi gettosunun tikanlı məfilləri arxasında olmağıma baxmayaraq, əminəm ki, məktubum sənə yetişəcək. İstəyirəm, son günlərim haqqında məlumatın olsun. Onda həyatdan köçmək məni elə də incitməz.

Vitya, insanların gerçək üzünü tanımaq çox çətindir... İyulun yeddində almanlar şəhərə soxuldular. Şəhər bağındakı radioda son xəbərlər verildi. Poliklinikadan yenicə çıxıb yol gedirdim, radionu dinləmək üçün dayandım. Diktor döyüşlər haqqında Ukrayna dilində yazı oxuyurdu. Uzaqdan atışma səsi eşidildi, adamlar bağın içindən qacmağa başladılar. Yol boyu təəcübləndim ki, niyə bəs həyəcan siqnalını eşitməmişəm. Qəfildən tank gördüm və kimsə qışqırdı: “almanlar şəhərə soxuldular!” “Çaxnaşma salmayın!” – dedim. Bu hadisələr ərəfəsində Şəhər Şurası katibinin yanına gedib, ondan əhalinin nə vaxt köçürüləcəyini soruşmuşdum. O isə əsəbiləşmişdi: “Bu barədə danışmaq tezdir, biz hələ heç siyahıları da tutmamışıq...” Bir sözlə, bunlar almanlardı. Bütün gecəni qonşular təlaş içindəydi, körpə uşaqlar, bir də mən hamıdan sakit idik. Taleyimlə barışaraq öz-özümə dedim ki, hər kəsin başına nə gələcəksə, mənim də başıma o

gələcək. Səni bir daha görməyəcəyimi düşünəndə dəhşət məni bürüdü. İcimdən bütün ruhumla sənə baxmaq, alını, gözlərini öpmək keçdi. Sonra fikirləşdim ki, sən axı təhlükəsiz bir yerdəsen, bu isə gerçək xoşbəxtlikdir. Şəhərə yaxın yuxuya getdim, ayılıanda dözülməz bir qəriblik hiss etdim. Mən öz otağında, yatağımdaydım. Lakin özümü yad yerdə, yalnız hiss edirdim. Elə həmin şəhər mənə sovet hakimiyyəti dönəmində unutmada olduğum yəhudiliyimi xatırlatdılar. Almanlar yük maşınında gedir, “Yuden kaput!” – qışqırırdılar. Sonra qonşulardan bəziləri də bunu mənim yadıma saldı. Süpürgəçinin arvadı pəncərəmin altında durub qonşuya deyirdi ki, şükür Allaha, cuhudların sonu gəldi. Bu kin-küdurət, bu nifrət hardandı? Öz oğlu yəhudiylə evlidir; vaxtilə bu qarı oğluna

qonaq gedər, nəvələri haqqında mənə ağızdolusu danışardı. Digər bir qonşumuz, sənə haqqında danışdığım, Alyonuşka adlı altı yaşlı gözəl, mavigöz qızı olan dul qadın bizə gəlib dedi: “Anna Semyonovna, xahiş edirəm, axşama kimi əşyalarınızı toplayın, mən sizin otağınıza köçəcəyəm”. “Yaxşı, onda mən də sizin otağınıza yığışaram”, – deyə cavab verdim. O isə: “Yox, siz mətbəxin arxasındakı daxmaya köçəcəksiniz”, – dedi. Mən bundan imtina etdim. Orada nə ocaq vardı, nə pəncərə. Poliklinikaya getdim, geri dönəndə gördüm ki, otağımın qapısı sındırılıb, əşyalarımı isə həmin hinəbənzər daxmaya atıblar. Qonşu dedi ki, divanı özünə saxlayıb, çünki onsuz da sizin yeni otağın qapısından keçməyəcəkdi. Qəribədir, o, texnikum bitirmişdi, rəhmətlik əri də xoşxasiyyət, sakit bir adamdı, Ukospilkada mühasib işləyirdi. Amma elə qəribə tonla: “Siz qanundankənarsınız”, – dedi ki, sanki bu onun xeyrinəydi və ona böyük mənfəət gətirəcəkdi.

Qızı Alyonuşka axşamlar yanımda oturur, mənə ona nağıllar danışdırdım. O, hətta yatmağa getmək istəmirdi, anası onu qucağında aparırdı. Sonra isə, canım Vityam, poliklinikanı yenidən açdılar, mənə və digər yəhudi həkimi işdən azad etdilər. Çalışdığım ay üçün əmək haqqımı istədikdə isə yeni müdir bildirdi: “Siz Moskvaya, Stalinə yazın, qoy Sovet hakimiyyəti dövründə qazandıqlarınızı o ödəsin”. Xidmətçi Marusya isə mənə qucaqlayıb: “İlahi, sizin gününüz necə olacaq, sizin

başınıza nələr gələcək...” – dedi. Həkim Tkaçov da əlimi sıxdı. Mən bilmirəm, daha pis, daha ağır olanı nədir: bədxahlıqımı, yoxsa ölməkdə olan qotur pişiyə yönələn məzlum baxışlarımı. Nə vaxtsa bütün bunları yaşayacağım heç ağılıma gəlməzdi. İnsanların çoxu mənə heyrətə saldı. Məsələn, 75 yaşlı təqaüdü müəllim... Həmişə sənə soruşur, salamlarını çatdırmağımı xahiş edir, “O bizim fəxrimizdir”, – deyirdi. Bu lənətlənmiş günlərdə isə mənimlə qarşılaşanda salamlaşmadı, üzünü çevirdi. Sonradan mənə danışdırdılar ki, komendaturadakı toplantıda çıxış edərək deyib ki, “nəhayət, hava təmizləndi, daha sarımsaq iyi gəlmir”. Başa düşürəm, bu onun nəyinə lazımdır, axı bu sözlər ona yaraşmır. Həmin toplantıda yəhudilərə o qədər böhtanlar atılıb ki... Əzizim Vitya, əlbəttə ki, heç də hamı o toplantıya getməmişdi. Bir çoxları ora getməkdən imtina edib. Bilirsən, hələ çar dövründən antisemitizm “Mikayıl Mələk Birliyi»ndəki adamların turşumuş vətənpərvərliyi ilə şüurunda qalıb. Burada isə, Rusiyanın yəhudilərdən qurtulması haqqında barbar bağırانların almanlar qarşısında alçaldığını gördüm. Bunlar nökr qədər miskinidir, ölkəni otuz alman quruşuna satmağa hazırdılar. Şəhər kənarından cahil adamlar gəlir, evləri yağmalayırlar; çox güman, vəbaya bağlı üsyanlar zamanı həkimləri elə belələri öldürmüşdü. Bundan əlavə ruhən bivec, boş adamlar da var ki, hər pisliyə “ləbbeyk” deyirlər, təki onları hakimiyyətdən qoruyub saxlasınlar.

yətlə razılaşmamaqda ittiham etməsinlər. Yanıma tanışlar gəlir, xəbər gətirirlər, onların gözlərinə baxanda deyirsən ki, adamlar sanki yuxudadır. Qəribə bir ifadə yaranıb: “əşyaları başqa yerdə gizlətmək”. Sanki qonşuların evində gizlətmək daha etibarlıdır. Bu iş mənə oyunu xatırladı. Az sonra yəhudilərin köçürülməsi haqqında elan verdilər və bildirdilər ki, özümüzlə ancaq 15 kiloqram əşya götürə bilərik. Evlərin divarlarından sarımtıl elanlar asılmışdı: “Cuhudlara təklif olunur ki, 1941-ci il 15 iyul saat 18.00-dan gec olmayaraq Köhnə şəhər bölgəsinə köçsünlər. Köçməyənlər güllələnenəcək”.

Beləliklə, Vityacan, mən də toparlandım. Özümlə yataq dəsti, alt paltar, vaxtilə mənə hədiyyə etdiyim fincanı, qaşığı, bıçaq, iki boşqab götürdüm. Adama çoxmu şey lazımdı?! Bir neçə tibbi alət də götürdüm. Sənin məktublarını, rəhmətlik anamın və David dayının şəkillərini, bir də atanla çəkdiyini şəkli, Puşkinin, Mopassanın cildlərini, Çexovun “Cansıxıcı əhvalat”ını və “Arxiyerey”ini götürdüm. Bununla da torbamı doldurmuş oldum. İndi isə sənə öz tənhalığım haqqında danışacağam... bu damın altında sənə nə qədər məktublar yazmışdım, neçə-neçə gecələri göz yaşları içində keçirmişdim... Evlə, bağla sağollaşdım, bir neçə dəqiqə ağacın altında oturdum, sonra da qonşularla halallaşdım. Bəzi insanlar çox qəribədir. İki qonşum elə mənim yanımdaca mübahisə etməyə başladı ki, yazı masamı, kürsülərimi

kim götürəcək, onlarla sağollaşmağa başlayanda isə ikisi də ağladı. Qonşumuz Basankolardan xahiş etdim ki, müharibədən sonra gəlib mənə axtarsınlar, sənə hər şeyi ətraflı danışsınlar. Onlar bunu edəcəklərinə söz verdilər. Məni ən çox kövrəldən həyatımızdakı tula Tobik oldu. Son gecə mənə nəse xüsusi nəvaziş göstərirdi. Əgər bura gələsi olsan, qoca cuhuda yaxşı münasibət göstərdiyinə görə onu yemlə. Götürəcəyim hər şeyi rahlayıb, bağlamamı Köhnə şəhərə necə catdıracağımı düşünəndə, həmişə qaraqabaq və kobud birisi saydığım köhnə xəstəm Şukin qəflətən gəlib çıxdı. Bağlamamı o aparası oldu, üç yüz manat pul verdi, dedi ki, hər həftə barının yanına gəlib mənə çörək gətirəcək. O, mətbəədə işləyirdi, gözləri xəstə olduğundan cəbhəyə aparmamışdılar. Müharibədən öncə mənim yanımda müalicə olunmuşdu. Əgər əvvəllər məndən həssas, təmiz qəlbli insanların adını çəkməyimi istəsəydilər, onlarla ad çəkərdim, amma bu adlar içində Şukinin adı olmayacaqdı. Bilirsən, Vitya, o gəldikdən sonra mən yenidən özümü insan hiss etdim. Deməli, mənə insani münasibət göstərən təkce itlər deyilmiş.

O, mətbəədə əmr çap olduğunu, yəhudilərə səkiylə getməyin qadağan edildiyini mənə danışdı. Yəhudilər sinələrində altıguşəli sarı ulduz daşıma-lıdırlar. Onlara nəqliyyatdan, hamamlardan istifadə etmək, xəstəxanalara, kinoya getmək, yağ, yumurta, süd, meyvə, ağ çörək, ət və kartofla yanaşı,

hər hansı tərəvəz almaq da qadağan olunurdu. Bazarda alış-veriş etməyə axşamlar saat altıdan (kəndlilər evlərinə döndükdən) sonra icazə verilirdi. Köhnə şəhər tikanlı məftillə hörüləcək və bu məftildən kənara çıxmaq qadağan olunacaqdı, yalnız nəzarət altında məcburi işlərə icazə veriləcəkdi. Əgər bir rusun evində yəhudi tutularsa, ev sahibi partizanı gizlədən birisi kimi güllələnəcəkdi. Şukinin qayınatası qonşu Çudnovadan gələrkən öz gözləriylə görmüşdü ki, yerli yəhudilərin hamısını bağlamaları əllərində meşəyə qovurlar və oradan gün ərzində atəş səsləri, dəhşətli cığırtilar eşidilib, axşam isə geriye heç kim sağ qayıtmayıb. Onun evində qalan almanlar evə gec, həm də içkili vəziyyətdə dönmüş, səhərə kimi içib mahnı oxumuş və gətirdikləri boyunbağları, qolbağları, üzükləri elə qocanın yanında bölüşdürmüşdülər. Bilmirəm, bu təsadufi özbaşınalıqdır, yoxsa bizi də gözləyən taleyin xəbərdarlığıdır? Oğlum, bilsəydin məni orta əsr gettosuna aparan bu yol necə də kədərlidir! Mən 20 il çalışdığım şəhərin küçələriylə gedirdim. Nikolskaya küçəsinə çıxdıqda bu lənətə gəlmiş gettoya gedən yüzlərlə insan gördüm. Aparılan bağlamalardan, yastıqlardan küçə sanki ağarmışdı. Xəstələri əllərindən tutub aparırdılar. Həkim Marqulisin iflic olmuş atasını yorğanüzünə sarımışdılar.

Gənc birisi qucağında yaşlı bir qadını aparır, onun xanımı və uşaqları isə bağlamalarla arxasınca gedirdilər. Baqqal dükanının müdiri kök Qordon

təngnəfəs olmuşdu, əynində xəz boğazlı palto vardı, üz-gözündən tər su yerinə axırdı. Məni bir cavan oğlan heyrətə gətirdi. O, başını dik qaldırıb, əlində acıq kitab tutaraq, qəribə bir əda və sakitliklə yeriyirdi. Lakin ətrafda nə qədər ağılı itirmiş, dəhşət dolu üzlər vardı. Səkilərdə yığışan adamlar isə bizə baxırdılar. Mən bir ara Marqulislərlə gedirdim, qadınların yanıqlı ahlərini eşidirdim. Qış paltosu geyinmiş Qordona hamı gülürdü, inan, o qorxunc vəziyyətdə idi, amma gülməli deyildi. Xeyli tanış üzlər gördüm. Bəziləri sağollaşmış kimi yüngülcə başlarını tərpedir, digərləri isə üzlərini çevirirdilər. Zənnimcə, bu kütlənin içində laqeyd gözlər yox idi; maraqlı dolu, qəddar gözlər vardı, lakin aqlamaqdan qızarmış gözlər də gördüm.

Burada iki cür insan toplumu vardı: yəhudilər palto və papaqlarda, onların qadınları isti baş yaylıqlarındaydı. Səkidə dayanan digər toplumda isə hər kəs yay fəslinə uyğun geyinmişdi. Birdən mənə elə gəldi ki, küçəylə gedən yəhudilər üçün artıq günəş də işıq saçmaqdan imtina edib, sanki onlar soyuq dekabr gecəsində addımlayırlar. Gettoya girişdə yol yoldaşım ilə sağollaşdım. O mənə tikanlı çəpərin yanında görüşəcəyimiz yeri də göstərdi. Bilirsən, Vityacan, tikanlı məftillərin arxasına düşəndə nə hisslər keçirdim? Elə fikirləşirdim ki, nəse dəhşətli bir şey baş verəcək. Lakin, təsəvvür elə ki, heyvanlar üçün belə rəva görülməyəcək bu tövlədə mən ruhən rahatlıq tapdım. Elə fikirləşmə ki, bu

mənim kölə qəlbli olmağımdanıydı. Yox, qətiyyəyən yox. Məni eyni taleli insanlar əhatə edirdi, gettonun içində daha at kimi yolun ortasıyla getməyə məcbur deyildim. Heç kim üzümə kinli baxışlarla baxmır, mənimlə görüşdən qaçmırdı. Bu tövlədə hər kəs faşistlərin bizə yapışdırdıqları möhürü daşıyırdı, bu, ümumi bəla olduğu üçün, ruhumu o qədər də ağrıtmırdı. Burada özümü heyvan yox, bəxtsiz insan hiss etdim. Bu mənə bir az rahatlıq gətirdi. Mən həmkarım, can həkimi Şperlinqlə iki otaqdan ibarət evə yerləşdim. Şperlinqlərin iki böyük qızı və on iki yaşlarında bir oğlu var. Mən saatlarla bu oğlanın cılız sifətinə, iri qəmli gözlərinə baxırdım. Onun adı Yuradı, iki dəfə səhvən onu Vitya çağırışdım və hər dəfə də: “Mən Vitya deyiləm, Yurayam”, – deyərək, düzəliş vermişdi. İnsanların xarakteri necə də fərqliymiş! Şperlinq əlli səkkiz yaşında olmasına baxmayaraq, enerjilə dolub daşırdı. O, hardansa yorğan-döşək, ağ neft, bir xeyli odun tapıb gətirdi. Gecə evə bir kisə un, yarım kisə də lobya gətirdilər. O, özünün hər kiçik uğuruna yeni evlənmiş gənc kimi sevinirdi. Dünən yerə həsir salanda, elə hey təkrar edirdi: “Heç nə olmaz, heç nə olmaz, bu da keçib gedər, əsas məsələ ərzaq və odun ehtiyatını təmin etməkdir”. Mənə dedi ki, gettoda məktəb yaratmaq lazımdır. Hətta təklif etdi ki, Yuraya fransız dili dərsi verim və bunun müqabilində bir qab şorbayla ödəniş edəcək. Razılaşdım. Şperlinqin toppuş xanımı Faina Borisovna isə

ah-zar edirdi: “Hər şey məhv oldu, biz də məhv olduq”. Bununla belə, böyük qızını – Tanrının gözəllik və mərhəmət ilahəsi Lyudanı qarabaqara izləyirdi ki, birdən o kiməsə bir ovuc lobya, ya bir tikə cörək verər. Anasının sevimlisi olan kiçik qızı isə sanki cəhənnəmdən çıxan bir iblisidi: həm hökmlüydü, hamıya şübhəylə yanaşırdı, həm də simic idi. O, atasının da, bacısının da üstünə bağırmağı özünə rəva görürdü. Mühəribə ərəfəsində Moskvadan qonaq gəlmişdi və eləcə ilişib qalmışdı.

Aman Tanrım, bir bilsəydin, ətrafda necə bir ehtiyac hökm sürürdü! Kaş ki, yəhudilərin zənginliyi, onların həmişə qara gün üçün ehtiyatlı olduqları barədə danışanlar bizim bu Köhnə şəhərimizi görəydilər. Buyurun, bu da qara gün, bundan da betəri olurmu heç. Axı bu Köhnə şəhərdə sadəcə 15 kiloqram yüklə köçürülənlər qalmır, burada həmişə sənətkarlar, qocalar, fəhlələr, sanitarlar yaşayıblar. Onlar necə dəhşətli bir sıxlıqda yaşayıblar və yaşamaqdadırlar. Hələ bir görəsən, yeməyi necə yeyirlər! Torpağın içində itib-batmaqda olan, bu uçuq daxmaları kaş görəydin. Vityacan, mən burada pis, xəsis, qorxaq, hiyləgər, hətta satqınlığa hazır olan xeyli adam görürəm. Burada, bizim yanımıza hansısa polyak şəhərindən düşmüş Epşteyn soyadlı qorxunc birisi var: qolunda sarğı, almanlarla axtarışlarda, dindirmələrdə iştirak edir, ukraynalı polisaylarla içki içir. Onlar da bu adamı zorla içki, pul, ərzaq qoparmaq üçün evlərə göndərilər. Mən onu iki dəfə

görmüşəm – uzunboy, yaraşıqlı, krem rəngli kostyumdaydı. Yaxasına yapışdırdığı sarı ulduz payızgülünə bənzəyirdi.

Amma sənə başqa şey danışmaq istəyirəm. Mən heç vaxt özümü yəhudi hiss etməmişdim. Uşaq yaşlarımdan rus rəfiqələrim arasında böyümüşəm, ən çox sevdiyim şairlər də Puşkindi, Nekrasovdu. Bütün tamaşaçılarla birlikdə ağladığım pyes isə Stanislavskinin də rol aldığı “Vanya dayı” pyesi olub. Mən on dörd yaşında olanda ailəmiz Güney Amerikaya köçməyə qərar verdi. Mənsə atama dedim: “Özümü suda boğub öldürərəm, amma Rusiyadan kənara bir addım belə atmaram”. Atmadım da, heç yerə getmədim. Bu dəhşətli günlərdə isə ürəyim yəhudi xalqına qarşı bir ana şəfqəti ilə dolub daşır. Əvvəllər belə bir sevgidən heç xəbərim də yox idi. Bu mənə, canım oğlum, sənə olan sevgimi xatırladır. Mən xəstələrimin yanına – evlərə gedirəm. Balaca, darısqal otaqlara onlarla adam yerləşdirilib: gözləri zəif qocalar, südəmər uşaqlar, boylu qadınlar... Mən insanların gözlərində qlauokomanın, kataraktanın əlamətlərini axtarmağa alışmışam. İndi gözlərə baxa bilmirəm. Bu gözlərdə yalnız onların ruhlarının əksini görürəm. Təmiz, gözəl ruhların, Vityacan! Qəmli və mehriban, gülürüz və ümitsiz, şərin qalib gəldiyi və zorakılığın üzərində şadyanalıq edən ruhların. Güclü ruhların, Vitya! Bir eşitsəydin buradakı qarılar və kişilər sənə haqqında məni necə sorğu-suala

çəkirlər. Şikayət etmədiyim, vəziyyətləri məndən də pis olan insanlar könlümə necə təskinlik verirlər. Bəzən elə bilirəm, mən onları müalicə etmirəm. Əksinə, hansısa xeyirxah bir xalq həkimi kimi onlar mənim qəlbimi müalicə edirlər. Hələ bir görsən, etdiyim müalicəyə görə mənə bir parça çörəyi, bir baş soğanı, bir ovuc lobyanı necə həssaslıqla verirlər. İnan, Vitya, bu, həkimin onlara baş çəkməsi üçün ödənen haqq deyil! Yaşlı fəhlə əlimi sıxaraq çantama iki-üç kartof qoyub: “Həkim bacım, çox xahiş edirəm, götür,” – deyəndə, gözlərim yaşla dolur. Bu məsələdə nəsə elə bir təmizlik, xeyirxahlıq var ki, onu sözlə çatdırmaqda çətinlik çəkirəm. Özümü yaxşı yaşayırmış kimi göstərib sənə təskinlik vermək istəmirəm. Və heç də təəccüblənmə ki, niyə mənim ürəyim ağrıdan partlamayıb. Amma aclıq çəkməyimi dərd eləmə, yox, bütün bu günlər ərzində bircə dəfə də olsa, ac qalmamışam, özümü yalnız da hiss etməmişəm. İnsanlar haqqında sənə nə danışım, Vitya? Onlar məni yaxşılıqlarıyla da, pisliklikləriylə də heyrətə salırlar. Hamısı eyni taleyi yaşasalar da, son dərəcə fərqlidirlər. Lakin, təsəvvür elə ki, tufan zamanı adamların leysandan gizlənmək istəməsi heç də hər kəsin eyni olması demək deyil. Yağışdan hər kəs eyni şəkildə gizlənmir ki... Həkim Şperlinq əmindir ki, yəhudilərin təqib olunması ötəridir, müharibə sona çatanda o da bitəcək. Onun kimiləri az deyil və baxıram ki, adamlar nikbin olduqca, bir o qədər

də xırdaçı olurlar. Məsələn, nahar vaxtı qonaq gələndə, Alya və Faina Borisovna yeməyi gizlədir. Şperlinqlər mənə yaxşı münasibət göstərirlər, həm də axı mən az yeyirəm. Evə isə, yediyimdən artıq ərzaq gətirirəm. Lakin onların yanından köçməyə qərar verdim. Nəsə onlardan heç xoşum gəlmir. Özümçün bir bucaq axtarıram. İnsanın içinə kədər dolanda, sağ qalacağına daha çox ümid edir, bir o qədər genişürəkli, mehriban, qayğıkeş olur. Ölümə məhkum olunmuş kasıb dəmirçilər, dərzilər, ərzaq ehtiyatı toplayan hiyləgərlərdən qat-qat necib, mərd, genişürəkli və ağıllıdırlar. Gənc müəllimələr, qoca, hoqqabaz şahmatçı Şpilberq, kitabxanaçılar, körpə uşaqdan da köməksiz olan, buna baxmayaraq gettonu əldəqayıрма qumbaralarla silahlandırmaq istəyən mühəndis Reyviç – aman Tanrım, necə də qəribə, təcrübəsiz, həlim, qəmli və xeyirxah insanlardır. Burada mən əmin oldum ki, ümid heç bir zaman şüurla əlaqəli deyil, o, mənasızdır, instinktdən doğan bir şeydir. Vitya, insanlar elə yaşayır, sanki qarşıda onları uzun illər gözləyir. Bunun düz, yoxsa yanlış, ağıllı, yoxsa axmaq bir şey olduğunu anlamaq mümkün deyil, lakin bu belədir. Və mən bu qanuna tabe oldum. Bura iki yerli qadın gəldi, onlar da mənə dostumun danışdıqlarını təkrar etdilər. Almanlar qoca-körpə demədən, heç kime rəhm etmədən bütün yəhudiləri qırırlar. Onlar, eləcə də polisaylar maşınlarla gəlir, kişiləri cöl işlərinə götürür, xəndək qazdırırlar, iki-üç gündən sonra isə

yəhudiləri bu xəndəklərin kənarına düzüb, güllələyirlər. Şəhərimizin ətrafında yəhudilərin gömüldüyü təpələr yüksəlir. Qonşu evdə Polşadan olan bir qız yaşayır. Danışır ki, orada qətlər hər gün davam edir, yəhudiləri ucdantutma qırırlar. Yalnız bəzi gettolarda – Varşavada, Lodzda, Radomada yəhudilərə az-maz razt gəlmək olur. Bütün bunları beynimdə saf-çürük edəndə tamamilə aydın oldu ki, bizi buraya Beloveja meşəsindəki zubr kimi qoruyub saxlamağa deyil, qırmağa toplayıblar. Plana görə, bir-iki həftəyə növbə bizə də gəlib çatacaq. Amma təsəvvür elə, bunu başa düşə-düşə yenə də xəstələri müalicə edirəm, onlara deyirəm ki, əgər gözlərinizi sistemli şəkildə yusanız, bir-iki həftəyə sağalacaqsınız. Gözünə yığılmış mirvari suyunu yarım ilə, bir ilə aradan qaldırmaq mümkün olan bir qocanı müalicə edirəm. Yuraya fransız dili dərsi keçirəm və o, yanlış tələffüz edəndə əhvalım pozulur. Bütün bunlarla birlikdə, almanlar gettoya soxulub insanları qarət edir, gözətçilər məftillərin arxasındakı uşaqlara keflərindən güllə atırlar və hər gün ayrı-ayrı adamlar təsdiq edir ki, bizim taleyimiz istənilən gün həll oluna bilər. Bəli, burada həyat belədir – insanlar yaşamağa davam edirlər. Bu yaxınlarda hələ toy da oldu. Gündə onlarla şayiə yaranır. Gah sevincdən təngnəfəs olan qonşumuz bildirir ki, bizim qonşular hücumu keçib və almanlar qacırırlar. Gah da sovet hökuməti və Çörçillin almanlara ultimatum verməsi barədə şayiə yayılır:

guya Hitler əmr edib ki, yəhudiləri öldürməsinlər. Gah da bildirirlər ki, yəhudiləri alman əsirləriylə dəyişəcəklər. Aydın olur ki, dünyanın heç bir yerində insanlar gettoda olan qədər ümidli deyillər. Dünya hadisələrlə doludur və onların mənası, səbəbi bir şeylə – yəhudilərin xilas edilməsi ilə bağlıdır. Necə də sonsuz ümidlər içindəyəm! Bütün bu ümidlərinə, sadəcə, bir mənbəyi var – hamımızın izsiz-tozsuz məhv edilməsinə qarşı heç bir məntiqə uymadan müqavimət göstərən bitməz-tükənməz həyat instinkti. Baxıram, amma yenə inana bilmirəm: gerçəkdənmi biz hamımız edam gözləyən məhkumlarıq?

Bərbərlər, çəkməçilər, dərzilər, həkimlər, ocaqçılar – hər kəs işləyir. Hətta kiçik bir doğum evi, daha doğrusu, ona bənzər bir yer də açıldı. Paltarlar yuyulub qurudulur, yemək hazırlanır, uşaqlar 1 sentyabrda məktəbə gedirlər, analar müəllimləri onların qiymətləri ilə bağlı sorğu-suala cəkirlər. Qoca Şpilberq bir neçə kitabını cildlənməyə verdi. Alya Şperlinq səhərlər idmanla məşğul olur, yatmamışdan qabaq saçlarını saçburanlara dolayır, yay üçün don tikdirməyə parça tələb edərək atasıyla mübahisə edir. Mən də səhər tezdən, ta gecəyə kimi məşğulam – xəstələrimə baş çəkirəm, dərs deyirəm, paltar yamayıram, qışa hazırlayıram, nazik payız paltomun astarına pambıq çəkirəm. Yəhudilərin düçar olduqları faciələri dinləyirəm. Bir tanışımızı, – hüquq məsləhətçisinin xanımını – uşağı üçün

ördək yumurtası aldığına görə huşunu itirənə qədər döydülər. Tikanlı məftilin altından uzanaraq, o üzə diyirlənən topunu götürmək istəyəndə əcazı Sirotanın oğlunun çiyini gülləylə dəlik-deşik etdilər. Sonra yenə şayiələr, şayiələr, şayiələr... Buyur, bu da sənə şayiə olmayan gerçək xəbər. Bu gün almanlar səksən oğlanı guya kartof çıxarmağa apardılar, bəziləri sevinməyə başladı ki, evə ən azı bir neçə kartof gətirə biləcək. Lakin mən söhbətin nədən getdiyini başa düşdüm.

Getto gecələri fərqli bir şeydir. Bilirsən, dostum, daim sənə mənimlə səmimi olmağı öyrətdirdim, oğul anasına həmişə gerçəyi söyləməlidir. Amma ana da oğluna həqiqəti deməlidir. Mənim Vityam, elə fikirləşmə ki, sən inanan güclü insandır. Mən zəifəm. Mən ağrıdan qorxuram, diş həkiminin kreslosuna oturanda titrəyirəm. Uşaqkən göy gurultusundan qorxardım, qaranlıqdan qorxardım. Yaşlandıqdan sonra isə xəstəliklərdən, yalqızlıqdan qorxurdum. Qorxurdum ki, xəstələnib işləyə bilmərəm, sənə yük olaram. Sən də mənə bunun belə olduğunu hiss elətdirərsən. Müharibədən qorxurdum. Canım Vityam, indi isə gecələr məni elə dəhşət bürüyür ki, az qala, ruhum buza dönür. Məni ölüm gözləyir. İçimdən səni köməyə çağırmaq keçir. Bir zamanlar, sən uşaq olanda sığınmağa mənim yanıma qaçıb gələrdin. İndi isə bu zəif anlarımda başımı sən dizlərin üstə qoymaq istəyirəm. İstəyirəm ki, güclü, ağıllı oğlum başımı qucaqlasın, məni qorusun, müdafiə

eləsin. Tez-tez özümə qəsd etmək barədə düşünürəm, amma bilmirəm zəiflikmi, gücmü, yoxsa mənasız ümidlərimi, məni bu hərəkətdən çəkindirir. Lakin, yetər artıq. Mən yuxular görürəm. Tez-tez rəhmətlik anamı görürəm, onunla danışırım. Bu gecə yuxumda Parisdə birlikdə yaşadığımız Saşa Şapoşnikovu görmüşəm. Baxmayaraq ki, həmişə, hətta ən dəhşətli, həyəcanlı anlarımda belə sənin haqqında fikirləşirəm, ancaq səni bircə dəfə də yuxuda görməmişəm. Ayılıram, tavana baxıram və yadıma düşür ki, almanlar bizim torpağımızdadılar, mənse cüzamlıyam, sanki ayılmamışam, əksinə, yatıram və yuxu görürəm. Lakin bir neçə dəqiqə keçir, Alyanın Lyubayla suya getmək üçün kimin növbəsi olduğu barədə mübahisəsini eşidirəm, qonşu küçədə almanların bir qocanın başını necə yarması haqqında söhbətlər dəyir qulağıma. Yanıma pedaqoji kollecin tələbəsi olan bir tanışım gəlib, xəstə yanına çağırırdı. Aydın oldu ki, o, çiyindən yaralanmış, gözlərində yanacaq olan bir leytenantı gizlədir. O, Voljsk ləhcəsində danışan xoşsifət, üzgün bir gəncti. Baxdım ki, gözü ciddi zədə almayıb, irinləmənin qarşısını ala bildim. Bu adam döyüşlər barədə, bizim qoşunların qaçması haqqında xeyli söhbət edib ürəyimi kədərlə doldurdu. O, bir az dincəlmək, sonra isə cəbhə xəttini keçməyə hazırlaşır. Aralarında mənim şagirdimin də olduğu bir neçə gənc də onunla getmək istəyir. Eh, Vityam, nə olaydı, mən də onlarla

gedə biləydim! Mən bu oğlana kömək edərkən elə sevinirdim ki, sanki faşistlərlə döyüşürəm. Ona kartof, çörək, lobya gətirlər, qoca bir nənə isə bu zabitə yundan corab toxuyub.

Bu günümüz dramatik bir havayla doludu. Alya bir tanış vasitəsilə xəstəxanada ölmüş gənc bir rus qızının pasportunu ələ keçirib. Gecə o, çıxıb getməli idi. Bu gün bizim gettonun çəpərinin yanından keçən tanış kəndlidən öyrəndik ki, kartof çıxarmağa göndərilən yəhudilər şəhərdən dörd verst məsafədə, Romanovkaya gedən yolun üstündə, hava limanının yanında dərin xəndəklər qazırlar. Vitya, bu adı yadında saxla, sən orada, aralarında ananın da yatdığı qardaş qəbiristanlığını tapacaqsan. Hətta Şperlinq belə hər şeyi başa düşüb, bütün günü bənizi ağarmış vəziyyətdədir, dodaqları titrəyir, çaşqın halda məndən soruşur: “Ümid varmı ki, mütəxəssisləri sağ saxlasınlar?” Həqiqətən də, danışdırlar ki, bəzi yerlərdə ən yaxşı dərziyələri, çəkmeçiləri və həkimləri edam etməyiblər. Bütün bunlara baxmayaraq, Şperlinq qoca ocaqçını çağırırdı ki, unu və duzu gizlətmək üçün bir divarda gizli dəlik düzəltsin. Axşam isə mən Yurayla Alfons Dodenin “Dəyirmandan məktublarım”ı oxuyurdum. Yadımdadır, biz ucadan sənin sevimli “Köhnə” hekayəni oxuyanda, bir-birimizə baxıb gülüşdük, amma ikimizin də gözləri yaşla dolmuşdu. Sonra Yuraya birisigün üçün ev tapşırığı verdim. Belə lazımdır. Lakin şagirdimin qəmli üzünə, dəftərinə qrammatikadan ev üçün verilən paraq-

rafların nömrələrini yazan barmaqlarına baxarkən canım elə sıxıldı ki. Burada belə gözəl gözlü, tünd qıvrım saçlı xeyli uşaq var, yəqin onların hansısa alim, fizik, tibb professoru, musiqiçi, ya şair olacaqdı. Səhərlər bu uşaqların böyüklərə xas ciddi, böyümüş, faciəvi gözlərlə məktəbə qaçıdıqlarına baxıram. Bəzənsə onlar çəkişməyə, dalaşmağa, mızıldamağa başlayırlar və bunları gördükdə içim kədərə bürünür. Deyirlər, uşaqlar bizim gələcəyimizdir. Amma bu uşaqlar haqda nə demək olar? Onlardan musiqiçi, çəkməçi, dərzi olmayacaq. İndi çox aydın şəkildə bu qayğı dolu saqqallı ataların, deyingən nənələrin, ballı qoğal, qaz boynu bişirən ustaların səsli-küylü dünyasının, toy adətləri, atalar sözləri, şənbə bayramları aləminin əbədi olaraq torpağın altına necə gömüləcəyini təsəvvür edirəm. Müharibədən sonra həyat yenidən canlanacaq, amma biz artıq olmayacağıq. Biz bir zamanlar asteklerin qeyb olduğu kim yox olub itəcəyik. Qəbirlərin hazırlanması haqqında xəbər gətirən kəndli danışdı ki, onun xanımı gecə səhərədək ağ deyir: “Onlar tikiş də tikirlər, çəkmə də yamayırlar, saat da düzəldirlər, əczaxanalarda dərman da satırlar... Onların hamısını məhv etdikdən sonra nə olacaq, aman Tanrım?” Və mən birdən gələcəyin qərribə səhnələrini elə aydın şəkildə gördüm ki! Xarabalıqların yanından keçərkən kimsə digərindən soruşurdu: “Yadıncadır, burada vaxtilə yəhudilər, qoca ocaqçı Borux yaşayırdı? Şənbə axşamları

onun qarısı kətildə oturardı, ətrafında isə uşaqlar oynayırdı”. O birisi isə deyirdi: “Bax, o qoca armudun kölgəsində, soyadını unutduğum həkim oturardı. Bir zamanlar o mənim gözlərimi müalicə etmişdi, işdən sonra həmişə toxunma döşəkcəsini gətirər, əlində kitab orada əyləşərdi”. Bu belə də olacaq, Vitya. Hər kəsin üzünə sanki dəhşətli bir meh əsib, hamı sonun yaxınlaşdığını hiss edir.

Vityam, sənə bir şeyi də demək istəyirdim... yox, yox, bunu deməyəcəyəm. Vityacan, məktubumu tamamlayıram və onu gettonun barısının yanına aparıb orada dostuma verəcəm. Bu məktubu bitirmək heç də asan deyil, bu, səninlə sonuncu söhbətimdir. Bunu göndərməklə mən səni biryolluq tərk edirəm. Artıq heç vaxt mənim son saatlarım haqqında bilgin olmayacaq. Bu bizim son ayrılığımızdır. Bu əbədi ayrılıq qarşısında, səninlə vidalaşarkən daha nə deyim?! Sən ömrüm boyu olduğu kimi, bu günlərimdə də mənə sevinc bəxş etmişən. Gecələr səni, uşaqılıq paltarlarını, ilk kitablarını yadıma salırdım, ilk məktubunu, ilk dərs gününü xatırlayırdım. Sənin həyatının ilk günündən 30 iyunda aldığı axırıncı xəbərinə, bu teleqrama qədərki hər bir anı, hər şeyi yadıma salıram. Əziz dostum, gözlərimi qapayıram və mənə elə gəlir ki, sən bütün vücudunla üstümə gələn bu dəhşətin qabağını alırsan. Lakin ətrafımda baş verənləri yadıma salanda sevinirəm. Deyirəm, yaxşı ki yanımda deyilsən, qoy bu qorxunc tale səndən yan keçsin.

Vitya, mən daim yalqız olmuşam. Yuxusuz gecələrimi ağlamaqla keçirirdim. Amma bunu heç kəs bilmirdi. Sənə öz həyatım haqqında danışacağım düşüncəsi mənə təskinlik verirdi. Atanla niyə ayrılmağımız haqqında, niyə bu uzun illər boyu yalqız yaşadığımı barədə danışacaqdım sənə. Və tez-tez fikirləşirdim: yəqin, Vitya da anasının necə səhvlər, necə çılğınlıqlar etdiyini, qısqanıldığını biləndə, yəni biləndə ki, başqa gənclərdən heç bir fərqi olmayıb, necə də təəccüblənəcək. Lakin qismətim belə oldu ki, həyatımı sənənlə bölüşmədən, yalqız başa vururam.

Bu da axırı... Daim sevdiklərinlə, səni əhatə edənlərlə, anandan yaxın olanlarla xoşbəxt ol. Bağışla məni. Küçədən qadınların ağlaşma səsləri, polisayların söyüşləri eşidilir, mənse bu vərəqlərə baxıram və sanıram ki, əzab dolu bu dəhşətli dünyadan müdafiə olunmuşam. Məktubumu necə bitirirəm? Hardan güc-qüvvə tapım, oğul? Sənə olan məhəbbətimi insan dilində ifadə etməyə gücü yetən sözlər varmı?

Sənin gözlərini, alnını, saçlarını öpürəm. Yadında saxla ki, xoşbəxt və dərdsiz günlərdə ana məhəbbəti daim sənənlədir, onu öldürməyə heç kimin gücü yetməz. Vityam mənim... Bu da sənə ananın sonuncu məktubunun sonuncu cümləsi: "Yaşa, yaşa... əbədi yaşa..."

Sənin anan.

FYODOR TÜTÇEV

Fyodor Tütçev (1803-1873) rus poeziyasında fəlsəfi-romantik xətti yeni çalarlarla zənginləşdirən və ona özünəməxsus naxışlar əlavə etməklə lirik şeirin dahiyənə nümunələrini yaradan ustad şair kimi məşhurdur. Tütçev poeziyasında insanla təbiət arasında keçilməz sərhəd yoxdur; uc-suz-bucaqsız rus təbiətini bədii gerçəkliyə çevirən, insanı təbiətə, təbiəti insana qovuşdurmaqla təkrarsız mənzərələr yaradan şair özü də bənzərsizdir.

* * *

Başını suların üstünə əyib,
Nədir istədiyini, umduğun, söyüd?
Sənin canındakı bu nə həvədi –
Olmaya titrəşən yarpaqlarınla
Tutub saxlamaqdı axını qəsdin?

Yapışub sulardan hər bir yarpağın
Ha tutub saxlasa, ha çırpınsa da
Bircə göz qırpmı dayanmır axın;
Qımışıb üzünə gün işığında
Eləcə durmadan axır ki, axır...

1836

* * *

Duyğudan əsər yox gözündə sənin,
Sözündə bir tikə haqdan işartı,
Sinəndə döyünən ürək də deyil.
Sonadək möhkəm ol, ürəyim mənim:
Nə bir yaradan var yaradılışda,
Nə də mənası var valvarışların!

1836

* * *

Bir dərin hikmətdir hicran, fərqi yox,
Bir gündən az çəksin, yüz ildən artıq:
Sevgi bir yuxudur, yuxu da – bir an.
Yatan nə zamansa ayılmalıdır,
Gec-tez bu yuxudan oyanacaqsan.

6 avqust 1851

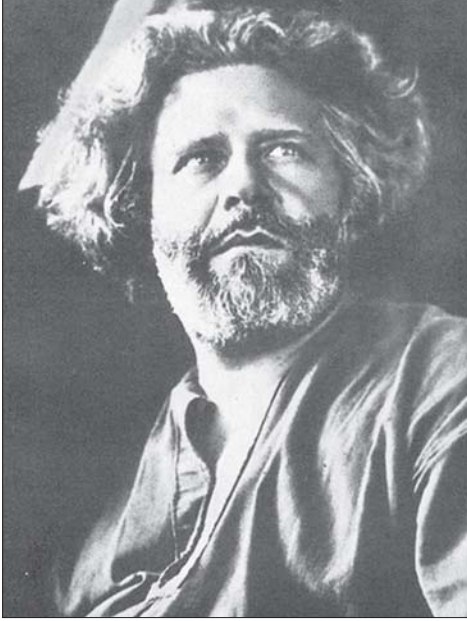

* * *

Gün olmur, yad edib ötən çağları
Ürək həzin-həzin inildəməsin.
Axtardığı sözü tapınca barı
Günbəgün sozalıb qəribsəməsin –

Necə ki, bir qərib yurd həsrətlişi
Qovrula-qovrula dərddən, ağrıdan
Bir gün eşidir ki, doğma yurdunu
Dənizin dibinə gömüb dalğalar.

23 noyabr 1865

MAKSİMİLİAN VOLOŞIN

Maksimilian Voloşin (1877-1932) Kiyevdə, Zaporozhye kazaklarından olan kübar ailəsində dünyaya göz açıb. Uşaqlığı Feodosiyada, yeniyetməlik illəri Moskvada keçib. Tələbə hərəkətinə qoşulması səbəbindən onu təhsil aldığı Moskva Universitetinin hüquq fakültəsindən xaric edərək Daşkəndə göndərirlər. 1901-ci ildə gənc Voloşin Berlin universitetinə daxil olub, lakin burda da çox qərar tuta bilməyib və tezliklə Parisə yollanıb. 1916-cı ilə qədər bütün Avropa ölkələrinə piyada səyahətə çıxan şair vaxtaşırı gah Parisdə, gah da Krımda – ürəkdən sevdiyi Koktebelə yaşayıb. Oktyabr inqilabını Voloşin çox da «həvəslə» qarşılamayıb, əksinə, ona inamsız yanaşmış və bu məsələdə fərdi mövqe tutub: “vətəndaş yox, insan olmaq lazımdır!” Həmin vaxtdan, yəni 1917-ci ildən sonra bütün səyahətlərinə, gəzintilərinə son qoyub və sevdiyi Krımı bir daha tərk etməyib. «Mənimçün ruhumun həqiqi vətəni – başdan-başa ellinizmlə, Genuya və Venetsiya qüllələrinin xarabalığı ilə dolu olan Koktebel və Kimmeriya torpağıdır».

* * *

Köhnə məktubların, boyat sözlərin
Doymuram o yorğun hənirtisindən...
Solan çiçək ətri, gül ətri gəlir
Onların o həzin iniltisindən.

Bəzəkli həflər, naxışlı xətlər
Qurumuş otların xışıltısıdır.
Tələsik yazılmış tanış sətirlər
Kədərli bir şerin pıçılısidir.

Yenə də qayıdar, duyular yenə
Solğun çiçəklərin xəfif varlığı;
Necə də doğmadır, yaxındır mənə
Onların bu yorğun füsunkarlığı...

1904

* * *

Bu gecə o zərif əllərinə mən
Bir titrək çırağa, oda dönəcəm...
Büdrəmə, yığılma daş pillələrdə:
Yerə salsan – sınacam,
Nəfəs alsan – sönəcəm.

Məni öz qəsrinin toranlığından
Ovcunda ehmalca keçirib apar, –
O yolun ən qatı qaranlığında
Bizim ürəyimiz şiddətlə çarpar...

Sənin ovucların mağara kimi –
İşartısı gələn mən də bir çıraq;
Yanacam ovcunda ikona kimi...
Bəlkə məni elə sənəndən yandıran?

1914

77

2015

SEMYON NADSON

Nadson (1862-1887) bütün həyatı məhrumiyyətlər içində keçmiş nakam taleli rus şairidir. 1862-ci il dekabrın 14-də Peterburqda doğulan şair iki yaşında atasını itirir. Anası onu və kiçik bacısını götürüb Kiyevə köçür. Nadsonun yeddi yaşı olanda ailə maddi çətinliklər ucbatından təzədən Peterburqa qayıdır. Burda anası məcburən ikinci dəfə ərə gedir və uşaqlarını da götürüb kiyevli məmurun evinə köçür. Amma bu izdivac da uğursuz alınır: Kiyevdə onların güzəranı əvvəlkindən də pis keçir, bu azmış kimi, psixi durumu getdikcə şiddətlənən məmur özünə qəsd edir. Ailə təzədən Peterburqa qayıtmalı olur. Dayıları on yaşlı Nadsonu hərbi gimnazianın pansionuna verirlər. Bir il sonra ana da vəfat edir: iki dayıdan biri Nadsonu, biri bacısını himayəyə götürür. Beləcə, Nadson doğma bacısından da ayrı düşüb büsbütün tənhalığa qapılır. Bu vaxt xoş bir təsadüf baş verir: gimnaziya dövründə Nadson gözəl bir qıza vurulur. Ürəkdən sevdiyi bu qız ümid işartısı kimi gənc şairin həyatında yeganə təsəlliyyə çevrilir. Amma xoş günlər uzun çəkmir: sevdiyi qız qəfildən vəfat edir. Nakam sevgisini ömrünün sonunacan qəlbində yaşadan və ona həmişə sadıq qalan şair yeganə poetik toplusunu da məhz ilk məhəbbətinə həsr edir. Az sonra vərəm xəstəliyinə tutulan Nadsonu səhhəti ilə əlaqədar Qafqaza köçürürlər. 1882-ci ildə Nadson candərdi təhsil aldığı gimnazianı bitirib podporuçik kimi Kronştahta, Xəzər alayına göndərilir. Hərbi xidmətdən əzab çəkən, gündəliyində «mənim həyatım büsbütün kədərdən və zülmətdən ibarətdir» qeydini ürək ağrısıyla yazan 24 yaşlı şair 1887-ci ildə Yaltada vəfat edir. Peterburqa gətirilən cənazəni onun gənc pərəstişkarları dəfn olunduğu Volkov qəbristanına qədər çiyinlərində aparırlar...

TƏZƏ MƏZAR BAŞINDA
(N. M. D.-nin xatirəsinə)

Yenə təkəm – yenə də həmin ki
zülmət gecə,
Çansızıcı qaranlıq kəsdirib
dörd yanıma.
Təzə məzarın üstdə
dayanmışam eləcə,
Fikirlər, düşüncələr üzür,
üzür canımı:
Gözləməyin nə xeyri,
yaşamağın nə adı –
Axı nəyin eşqinə çarpışım
indən belə?
Bu dünyada sevməyə
daha kimsə qalmadı,
Dua etməkdən ötrü
bir kəs qalmadı mənə!

* * *

Gəl apar məni burdan...
gözləyirəm, gəl daha.
Uşaq kimi arxana düşüb
gedəsiyəm mən!
Canımda hey qalmayıb yolu
tək axtarmağa,
Həm də cana doymuşam
bu ömrün heçliyindən.
Yox-yox, səndən umduğum
sənin düz sözün deyil –
Sözündəki od-atəş, alov qasırgasıdır.
Bu çağırış – xəstəhal, qaba,
ötkəm bir təbin
Daim coşub qabaran
dəlisov dalğasıdır!

1879

1883

* * *

Məni düşməndən betər üşəndirən,
qorxudan
Dəhşətli gecələrdən birisidir bu gecə –
Pəncərəni bağlayıb,
kilidləyib arxadan
Otağın bir küncünə
çəkilmişəm gizlicə.
Əsl fəlakət kimi qorxuram ki, indicə
Bağın qaranlığından
xoş bir sərinlik axsın,
Yayılsın tanış qoxu
qısıldığım bu küncə,
O anlaşılmaz həsrət
yenə qəlbimi sıxsın.

1883

* * *

İnan, inan sevginin
inanılmaz gücünə!
Onun hər şeyə qadir
zəfər xaçına inan.
Bu çirkəbə bulaşmış,
qana batmış dünyanı
Bu suçdan qurtaracaq
şəfəq tacına inan.
İnan, inan sevginin
inanılmaz gücünə!

1884

79

2015

* * *

Bunlar şərqidən çox eyhamdır bəlkə,
Halım yox, heyim yox
 nəgmə qoşmağa;
Vaxtım nə gəzir ki, göyqurşağitək
Əlvan sətirləri düzüm yan-yana.
Can verən ananın gör nə kökdədir
Cındıra bəlenmiş bədbəxt tifi...
Keşmə bir yol tapıb dərdlə yüklənən
Dolu ürəyimi boşalda bilim!

1885

* * *

Deməyin ki, «öldü o».
 Yox, ölməyib o, sağdır!
Qurbangah dağılsa da –
 oddur bu körüklənən,
Hələ də kol cücərir –
 gül dərilən nə vaxtdır.
Simləri qırılsa da –
 arfa hönkürür yenə.

1886

80

2015

Semyon Nadson. Şeirlər

ANDREY VOZNESENSKİ

81

2015

Andrey Voznesenski – XX yüzilin ən ünlü şairlərindən biri;

Rus poeziyasında ikinci nəfəsin açılmasında böyük xidmətləri olan şair;

İlk şeirlərindən futurizmdə, abstraksionizmdə, postmodernizmdə suçlanan, döyülə-döyülə poeziyada boy göstərən, “Mən – Qoyya!” deyə çığırın dünya miqyaslı novator söz ustası...

Müharibədən sonra neostaliniizmin ədəbiyyata hədə-qorxu gəldiyi dövrlərdə H.S.Xruşşov tribunadan qışqırırdı:

“Cənab Voznesenski!”

Epoخانın diliylə danışan şairin işə milyonlarla oxucusu yaranırdı.

*“Üçkünc armud” kitabıyla poeziyada “yeni Amerika açır”.
Zamanların sınağından keçən oxucu kar və kor deyildi – Voznesenskini zaman eşidirdi...*

TELEDUA

Qeyb olma min illiyə,
yarım saatlıq da heç yana getmə...
Yenə qayıdarsan min ildən sonra,
Amma Sənin şamın
yanır hələ də.

Qeyb olma ömrümdən,
nə hirslenib gözdən it, nə də
qəfildən.
Hər şey yox olacaq...
amma sən onlardan deyilsən,
heç nəyə bənzəmə,
itmə ilim-ilim.

Ömürlük yoxa çıxamaz
bizdəki xeyirxahlıq,
yox olmaz
ikilikdə uçduğumuz təyyarə,
biz uçuruq, uçuruq,
biz hamımız uçuruq,
bir kəmərlə bağlanmış, –
zamandan kənar.
Sən mənim çiyimdə mürgüləyirsən,
Od kimi işıq saçır ovcun.
Sənin ovcun...

Qeyb olma ömrümdən,
nə hirslenib yox ol, nə də qəfildən.
Min çırağ var,
hər çırağın min şamı.
Amma mənə gərəkdir,
Sənin, sənin işığın...

Yox olma içimizdə
yox olma, hər şeyin sonu çatsa da.
Lap özüm dünyadan yox olsan belə,
Səni qeyb olmağa qoymayacağam.

Qeyb olma...

“ÇILPAQ İLAHƏ”

Alqışlayırdı Paris
Festival tüstüsündə
Bu da birinci priz –
Bu da “Çılpaq ilahə”

Təyyarə meydanından
dostlar gətirər evə.
Evində bir qəpik yox,
ev də yoxmuş sən demə.

Baxarsan künc-bucağa,
gözlərinlə gəzərsən.
Divarlar bomboş, çılpaq
Bu da çılpaq ilahə.

Səni qızıla tutub
saxlayardı bakılı.
Sən ac yaşadın, çılpaq –
amma – ilahə kimi.

Bəlkə dəyişəcək rol
xoş sözlərlə bir daha.
Mənə nə, lüt qalıb şah!
Lüt-üryandır ilahə...

Pəncərənin önündə
durub ağcaqayınlar.
Çılpaq istedad kimi,
Lüt-üryandır Rusiya!

Və tənha bir qadın da
nimçələri sındırır
bir qaz plitəsinin
əbədi işığında.

Bax, titrəyir bir küncdə
siqaret tüstüsündə –
bir aktyor taleyi! –
tənha, çılpaq ilahə.

MİKELANCELONUN DUASI

İlahi, Sənin gövdənəm,
Məni atdın xalq içinə.
Tanrım, Sənə nə etmişəm?
Nələr etməmişəm Sənə?

* * *

İnsan bədəni ki var, –
doxsan faizi sudu.
necə ki Paqaninidə
doxsan faizdi sevgi.

Hətta, bəlkə – birtəhər
sizi kütlə tapdalar.
Axı insan ruhunda
Doxsan faiz sevgi var.

Doxsan faiz musiqi, –
Lap bəlalı olsa da.
Baxma, – zibildi içim, –
Doxsan faiz elə sənsən...

SADIQ HİDAYƏT

Məşhur İran yazıçısı Sadiq Hidayət (1903-1951) XX əsr dünya ədəbiyyatında müstəsna yeri var. Amma onun zəngin ədəbi irsi, mürəkkəb həyat yolu hələ də layiqincə araşdırılmayıb, obyektiv qiymətini almayıb. Sürrealizmin banisi sayılan görkəmli fransız yazıçısı Andre Breton Sadiq Hidayəti dünyada magik realizmin əsasını qoyanlardan biri hesab edir, formalaşmaqda olan Latin Amerikasına nəsrinə böyük təsirindən yazırdı. Yazıcının "Diri-diri basdırılmış" (1930), "Üç damcı qan" (1932), "Aydın kölgə" (1933), "Ələviyyə xanım" (1933), "Süləngi it" (1942), "Dedi-qodu" (1944), "Hacı ağa" (1945), "Sabah" (1946) adlı kitabları, həmin illərdə yazılmış "Kafkanın ismarıcı", "Çaykovski" kimi esseləri ədəbi cameələrin gündəmindən düşmüşdü. Təəssüf ki, Azərbaycanda bu gözəl yazıçını iranşünasların dar çərçivəsindən başqa, demək olar, heç kim tanımır. Dərgimiz "Kor bayquş" romanını oxuculara təqdim etməklə, həm də bu yöndə bir ilka imza atmış olur.

Ömrünün çox hissəsini Avropada keçirən yazıçının məzarı Parisin Per-Laşez qəbiristanlığındadır və deyilənə görə, üstü həmişə nülufər çiçəkləriylə dolu olur...

KOR BAYQUŞ

(roman)

Dərdsiz məxluq yoxdur. Amma dərd var, dərd var... Həyatda elə dərdlər olur ki, insanın ruhunu yavaş-yavaş, sağalmaz yara kimi içindən gəmirir, dağıdıb məhv edir. Belə dərdləri nə kimsəyə danışmaq, nə də anlatmaq mümkündür. Onu mütləq ya təsadüf sayacaqlar, ya da nadir, inanılmaz, qəribə bir şey kimi qiymətləndirib istisna olduğunu söyləyəcəklər. Əlinə qələm alıb bu dərdlərinə yazsan, onları dilinə gətirib paylaşsan belə, eşidənlər, görənlər cəmiyyətin ümumi ab-havasına, öz şəxsi dünyagörüşlərinə söykənib səni qəribə, ikibaşlı bir təbəssümlə qarşılayacaqlar. Çünki bəşəriyyət hələ bu dərdlərin çarəsini tapa bilməyib. Və çoxları özünü ovutmaq üçün ya şəraba qurşanır, ya da çıxış yolunu tiryək yuxusunda görürlər... Lakin bu “çarələrin” də təsiri müvəqqəti olur, adama təskinlik gətirmək yerinə, yarasını təzədən qövr elətdirib onu bir az da artıq incidir. Görəsən, elə bir gün gələcəkmi, kimsə ölümle həyat, yuxu ilə reallıq arasında yaşanan bu dumanlı, əsrarəngiz ovqatın sirrini açə bilsin?

Sizə belə hadisələrdən biri haqda danışmaq istəyirəm – öz başıma gələn, məni möhkəm sarsıdan, şüurumdan heç vaxt silə bilməyəcəyim bir hadisə. Bunu izah edə bilmirəm, amma nə qədər ki, yaşayıram, onun vurduğu sağalmaz yaranın zəhəri bütün varlığımı culğayacaq. Mən “zəhər” yazdım, amma elə “damğa” da deyə bilərdim. Yəni, əslində, həmin o müdhiş hadisənin canıma basdığı damğanı daim gəzdirdiyimi, ömrümün sonuna kimi daşıyacağımı demək istəyirəm.

Çalışacağam, yadımda nə qalıbsa, bu hadisə ilə əlaqədar nə varsa, hamısını yazım. Bəlkə yalnız onda bir

nəticəyə gələ biləm, hər şeyi, heç olmasa, özüm üçün aydınlaşdıram və bütün bunların həqiqətən baş verdiyinə inanam – ən əsası öz inanmağımdır. Çünki başqalarının inanıb-inanmamasının mənim üçün o qədər də əhəmiyyəti yoxdur. Bircə bundan çox qorxuram: günlərin birində, lap elə günü sabah, özümü tanımamış bu həyata əlvida deyəm, bu dünyadan köçüb gedəm.

Həyatdan çox dərş almışam. Mənimlə başqa insanlar arasında necə dibsiz uçurum olduğunu da mənə həyatım anladıb. Hətta gücüm çatan qədər susmağın, fikirlərimi öz içimə gömməyin nə qədər vacib olduğunu o başa salıb mənə. Və əgər indi, əlimə qələm alıb yazmağa qərar verirəmsə, bu yalnız özümü kölgəmə tanımaq üçündür – yan divarda belini büküb yazdıqlarımın hamısını içinə sümürməyə hazır durmuş kölgəmə. Yazsam, təkəcə onun xətrinə yazacağam. Yazacağam bir görüm, kölgəmlə mən bir-birimizi tanıya bilirikmi. Axı dünyaya bağlanan telləri bircə-bircə qırdığım zamandan bəri, özümü daha dərindən tanımaq istəyirəm.

Boş, mənasız şeylərdir?! Nə deyirəm – olsun! Amma bu “boş, mənasız” şeylər axı mənə sizin “mənalı” həqiqətlərinizdən daha ağır işgəncələr verir. Yəni mənə bənzəyən, havaya, suya eynən elə mənim qədər ehtiyac duyan bütün bu insanların fikri-zikri yalnız məni aldatmaq deyil? Məgər

onlar bu dünyaya məni aldatmaq, mənə rişxənd etmək üçün gəlmiş bozbulanıq kölgələr deyil? Məgər mənim duyduqlarım, gördüklərim, beynimdən keçənlər həyatla heç bir bağlılığı olmayan irreal görüntülər deyil?

Mən başqaları üçün yox, çıraqlı işığında divara düşən kölgəm üçün yazıram: özümü ona tanıtmalıyam...

Bu rəzil, mənasız dünyada ilk dəfəydi mənə elə gəlirdi, həyatımda bir Günəş şüası parlayıb. Əfsus! Günəş şüası deyilmiş, göydən düşən bir ulduzun işığı imiş – mənim gözlərimdə bir qadın, bir mələk simasında cilvələnmişdi. Yaşadığım bütün bədbəxtlikləri o işığın bir göz qırpımı qədər sürən nurunda bircə-bircə gördüm, həyatımı bütün əzəmətiylə dərk etdim və o işıq da zülmətin girdabına düşüb necə yox olmalı idisə, eləcə də çəkilib getdi. Saxlaya bilmədim onu – o ani işığı özüm üçün tütüb saxlaya bilmədim ki, bilmədim.

Üç ay... yox, iki ay dörd gün idi onun izini itirdiyim. Lakin ecazkar gözlərinin ifadəsi, o gözlərin içində çaxan öldürücü qığılıcımın tilsimi əbədilik mənimlə qaldı – həyatıma bu qədər bağlı olan bir nəsnəni yaddaşından necə silə bilərdim axı?

Yox, onun adını heç vaxt çəkməyəcəyəm, çünki həyatımı gilə-gilə əridib buxara çevirərək məni heçliyə qovuşduran çəkisiz, sanki dumandan toxunmuş incə qamətinin, par-par yanan, təəccüb dolu gözlərinin bu yırtıcı, mürdar dünyaya dəxli yox idi. Yox, onun

adını bu dünya ilə bağlı heç nəyə bu-
laşdırmaq istəmirəm...

Mən insan cərgəsindən, axmaqların,
xoşbəxtlərin sırasından elə ondan son-
ra çıxdaş oldum, sılındım, özümü un-
utmaq üçün şəraba, tiryəkə pənah
apardım. Bütün günüm həmin bu dörd
divar arasında keçə-keçə tükənir –
həyatımı yavaş-yavaş elə bu evdə
boğmaq istəyirəm.

İşimin adı qələmdanların üstünə
bəzəkli mənzərələr çəkmək idi.
Dolanışığımı bundan çıxarır, başımı
bununla qatır, günümü bununla
gödəldirdim. Qələmdan bəzəyə-bəzəyə
şərabdan içib, tiryəkdən çəkirdim.
Başqa səbəb yoxdu – özümə bu
gülməli məşğuliyyəti ona görə
seçmişdim ki, başım gicəllənsin, zəhn-
im dumanlansın, vaxtımı necə
öldürdüyümü duymayım...

Xoşbəxtlikdən evim də şəhərdən
kənar, sakit bir güşədə, insanların səs-
küyündən, qalmaqalından uzaqda
yerləşir. Ətrafımızda gözə dəyəsi heç
nə yoxdur, dörd bir tərəf xarabalıqdır,
torpağı daşındığından xəndək-xəndək
qaralan yarğanın yalnız o üzündə çiy
kərpicdən tikilmiş əyri-üyrü evlər bozarır
– şəhər ordan başlanır.

Bilmirəm bu evləri hansı hansı
divanə nə vaxt tikdirib! Elə gözlərimi
yuman kimi, divarlarındakı dəlmə-
deşikləri aydın görürəm, bu evlərin
sıxıb suyumu çıxaran ağırlığını
çiyinlərimdə hiss edirəm. Heç yerdə
belə şey görməmişəm – elə evlərə
ancaq qədim qələmdanların üzərində
rast gələrsən.

Bunları mütləq yazmalıyam, qoy
ən azı özüm üçün qaranlıq heç nə
qalmasın – axı bunları divara düşən
kölgəmə anlatmaq kimi borcum da
var.

Hə... Gücüm yalnız özümə bir
məşğuliyyət tapıb başımı qatmağa
çatırdı deyə, uzun müddət dörd divar
arasında qələmdan bəzəyir, vaxtımı
belə gülməli, mənasız işə sərf eləyirdim.
Amma elə ki, o qadının bir cüt gözünü
gördüm, daha mənim üçün heç bir
hərəketin, tərpenişin mənası qalmadı.

Hər şeydən qəribəsi, mənə daha
maraqlı gələni bu idi ki, qələmdanların
üstünə çəkdiyim şəkillərin mövzusu
heç o gözləri görməmiş də elə belə
olub – həmişə bir sərv ağacı çəkirdim.
Ağacın altında belinin qozu çıxmış,
əbaya bürünmüş, Hindistan yoqlarını
xatırladan qoca bir kişi bardaş qurub
otururdu. Qocanın başında çalması
vardı, sol əlinin şəhadət barmağını
heyrət içində dodağına dirəmişdi. Qara
paltarlı, sərv qamətli bir qız da ona
sarı əyilib bir nilufər çiçəyi uzadırdı.
Onları bir-birindən ensiz arx ayırırdı...

Görəsən, bu səhnəni qabaqlar
hardasa görmüşdüm? Bəlkə bu mən-
zərəni yuxularıma elə öz ilhamım
gətirmişdi? Bilmirəm! Bircə bunu
bilirəm: nə qədər rəsm çəkirdimsə,
eyni mənzərə, eyni süjet olurdu. Əlim-
dəki qələm öz-özünə çəkirdi elə bil –
mənlilik bir şey yox idi. Və nə qədər
qəribə görünsə də, bu mənasız rəsm-
lərin müştərisi heç zaman əskik ol-
murdu. Bəzədiyim qələmdanları əminin

köməyilə hələ Hindistana da göndərirdim – satıb pulunu mənə yollayırdı.

Həmin mənzərə indi mənə həm çox yaxın, həm də uzaq gəlir. İndi dumanlı şəkildə xatırlayıram olanları... Hə, indi yadıma düşdü: günlərin birində xatirələrimi yazmaq qərarına gəldim. Amma bu, çox sonralar olmuşdu – bu məsələyə dəxli yox idi. Əslində rəsm çəkməyin daşını da elə həmin hadisələrə görə atdım...

Novruzun on üçüncü günü idi. Camaat buralara – şəhər kənarına seyrəngaha çıxmışdı. Sakitcə işləmək üçün otağımın pəncərəsini bərk-bərk örtmüşdüm, oturub şəkil çəkirdim. Axşam tərəfi başım lap möhkəm qarışmışdı. Birdən qapı açıldı, əmim içəri girdi. Əslində, onu heç görməmişdim, tanıyırdım – əmim olduğunu özü söylədi. Lap cavan yaşlarından uzaq səfərlərdə olduğunu bilirdim. Deyirdilər, guya, gəmi kapitanı idi. Fikirləşdim, yəqin, bu gəlişinin səbəbi də ticarət-zad olar – ticarətlə məşğul olduğunu eşitmişdim.

Əmim də belinin donqarı çıxmış, başına hindlilərin çalmasıdan qoymuş, əynində sarı, nimdaşlıqdan süzölmüş əbası olan qoca bir kişi idi. Açıq yaxasından tükü sinəsi görünürdü. Boynuna doladığı şalın arasından boy verən seyrək saqqalının tüklərini bircə-bircə saymaq olardı. İltihabdan qızarıb irinlənmiş göz qapaqları, kül rəngli əcaib dodaqları vardı. Əmim mənə çox gülməli bir tərzdə oxşayırdı – elə bil əyri güzgüdəki əksimə baxırdım.

Əslində, atamın da şəklini mən həmişə elə bu cür təsəvvür edirdim...

O, içəri girən kimi otağın bir küncündə bardaş qurub oturdu. Fikirləşdim, yaxşı deyil, onu nəyəsə qonaq etmək lazımdır. Lampanı yandırıb içəri otağa keçdim. Evdə bir şey yox idi – tiryək ehtiyatım da tükənmişdi, şərab da. Amma yenə də kara gələn nəsə tapmaq üçün künc-bucağı ələk-vələk elədim. Əlim taxçanın lap üst gözündə gəzdi. Elə bil birdən ayıldım. Bir də baxdım ki, lap üstə bir şüşə var – deyəsən, şərab idi, çoxdan qalmışdı. Atamın dedikləri qəflətən yadıma düşdü: bu şərab lap çoxdan, mən anadan olanda, şərafimə çəkilmişdi. Bunu mənə demişdilər, amma o qədər əziz-xələf olduğuma heç inanmırdım...

Bu şərabın dadına baxmamışdım, ümumiyyətlə, evdə belə bir şeyin olduğunu tamam unutmuşdum. Şüşəyə əlim çatsın deyə, otaqdakı kətili ayağımın altına çəkdim. Qalxıb şüşəni götürəndə, taxçanın üstündəki xırda nəfəslikdən gözümlə bayıra sataşdı. Gördüm, çöldə, belinin qozu çıxmış qoca bir kişi sərv ağacının altında oturub. Gənc bir qız da... – yox, qız deyə bilmərəm, göylərdən enmiş bir mələk desəm, daha düz olar – qocanın qabağında durub, başını ona tərəf əyərək sağ əliylə mavi bir nilufər uzadırdı ona. Qoca da sol əlinin şəhadət barmağındakı uzun dırnağını çeynəy-çeynəyə durub, eləcə qıza baxır.

Qız mənim düz qarşımda idi. Elə bil ətrafında olanların fərqləndə deyildi.

Elə bil həm baxır, görürdü, həm də yox. Dodaqlarının qırağında qəribə, sanki qeyri-ixtiyari bir təbəssüm donub qalmışdı – sanki burda olmayan kiminsə xəyalına dalmışdı.

Birdən adamın canına vahimə salan, ayna kimi parlayan, tilsim dolu gözləri gördüm – insana tənə dolu nəzərlərlə baxan gözlərini; nigaran, həyəcanlı, dəhşətli və eyni zamanda, ümidverici gözlərini gördüm. Gördüm və həyatımın bütün işartıları o gözlərin parlaq dərinliyinə qərq olub itdi. Əsrarəngiz cazibə gücünə malik bu ayna mənim bütün varlığımı heç bir bəşər övladının anlaya bilməyəcəyi tərzdə özünə çəkirdi. Türkmən qadınlарına xas, almaz kimi parlaq, sərməstedici badamı gözlər! Bu gözlər məni qorxuda-qorxuda cazibəsinə salır, imkan vermirdi oradan çıxım. Bu gözlər elə bil nə vaxtsa özündən başqa kimsənin görə bilməyəcəyi dəhşətli mənzərələrin şahidi olmuşdu...

Qızın qabarıq almacıq sümükləri, geniş alını, nazik çatma qaşları, sanki uzun, ehtiraslı bir öpüşdən yenice qopmuş, amma ləzzətindən hələ tam doymamış, bir-birindən azca aralı, dolu dodaqları vardı. Pərişan saçları, üzündəki qüssəli sevinc onun ay simasını hələ kimi qucmuşdu, qıvrım birçəkləri gicgahını gizləyirdi. Əndamının zərifliyi, hərəkətlərinin etinasız xəffliyi bu qızı daha çox xəyala bənzədirdi.

Belə ahəngdar, incə hərəkətlər yalnız hind məbədlərindəki rəqqasələrdə ola bilərdi. Əzgün görkəmindən,

içində sanki gizlin bir qüssə yatan sevincindən adi insana heç bənzəmədi – belə gözəllik heç vaxt adi ola bilməz. Qız əsrarəngiz tiryək röyasının ecazkar mənzərəsi kimi gözlərim önündə qəfil cilvələndi... Tilsimli adamotunun hikmətindən canımda eşq yanğısı oyanmışdı. Uca, lakin incə əndamının səlis cizgiləri çiyinlərindən, qollarından, sinəsindən, döşlərindən, yancaqlarından, budlarından keçib lap aşağıya kimi davam edirdi. Sanki tayından zorla qoparılmış adamotu rişəsiydi – onun şirəsindən məst olan bir insanın gözüne görünən xəyala bənzəyirdi.

Bədəninə qutu kimi oturmuş, incə cizgilərini vurğulayan qara paltar vardı əynində. Mən qıza baxanda, elə bil onu qocadan ayıran arxın üstündən atılmaq istəyirdi, amma bacarmadı. Qoca başladı gülməyə. Quru, xırıltılı bir gülüşü vardı – güldükcə adamın tükələri biz-biz olurdu. O, lağ eləyirmiş kimi ucadan güldürdü, amma sifətinin bircə cizgisi belə dəyişmədi – sanki gülüş deyildi bu, dibsiz bir quyudan gələn əks-səda idi.

Əlimdə şərab şüşəsi, kətilin üstündən hövlək yerə tullandım. Vücudumu anlaşılmaz bir titrətmə bürümüşdü – qorxu dolu həyəcanın titrətməsi. Elə bil ləzzətli, amma eyni zamanda müdhiş bir yuxunun içindən diksinib çıxmışdım. Şüşəni yerə qoydum, əllərimlə gicgahlarımı bərk-bərk sıxdım. Bu vəziyyətə neçə dəqiqə, neçə saat davam etdi, bilmirəm, amma özümə gələndə, şüşəni yerdən götürüb tələsik otağa

keçdim. Əmim yox idi – otağın qapısını ölü ağız kimi yarıcaq qoyub getmişdi... Qocanın quru, kəsik-kəsik gülüşü isə qulaqlarımda idi.

Hava qaralır, çıraq his eləyirdi. Bayaq duyduğum ləzzətqarışıq dəhşətli uğunma hələ canımdan çıxmamışdı...

Həyatım elə o andan dəyişdi. Həyatımın dəyişməsinə tək bircə baxışı bəs eləmişdi. Göylərdən gələn o mələk, o qenirsiz gözəl məni heç beşər övladının təsəvvür edə bilməyəcəyi bir tilsimə salıb ovsunlamışdı. Bir anda özümü itirdim – tamam çaşıb qalmışdım. Mənə elə gəldi, o qızın adını da bilirəm; hər şey mənə tanış idi: gözlərinin qığılcımı, rəngi, bədəninin qoxusu, hərəkətləri – elə bil bunların hamısını nə vaxtsa görmüşdüm. Eyni kökdən əmələ gəlmiş, eyni nöqtədən qopub pərvazlanmış ruhlarımız keçmiş həyatlarında elə bil həm də bir-biriylə qonşu olmuşdu və indi biz bu həyatda da mütləq bir-birimizə qovuşmalıydıq. Bu qızın yanında olmalıydım, amma heç qıymazdım ona toxunam: elə vücudumuzdan çıxan iki gözəgörünməz şüanın tapışib bir-birinə qarışması bəs idi...

İlk anından mənə tanış gələn bu qəribə hadisə məgər bütün sevgililərin başına gəlmir? Məgər onların hamısına elə gəlmir ki, aralarındakı bu rəmzi əlaqə artıq bir dəfə olub, bu hissləri birlikdə ürəkdolusu yaşayıblar?

İndi bu miskin dünyada mənə gərək olan bircə onun sevgisi idi, tək bu sevginin təşnəsi idim, başqa sevgi istəmirdim. Görəsən, ondan başqa

kimse məni öz təsirinə bu dərəcədə sala bilirdi?.. Əfsus ki, aramızdakı kövrək, incə telləri o qocanın quru, kəsik-kəsik gülüşü qırıb yerə tökdü.

Bütün gecəni bu barədə düşündüm. Neçə dəfə istədim, qalxıb həmin o nəfəslikdən çölə baxım, amma eləmədim – qocanın qəhqəhəsini eşitməkdən qorxdum. Bu arzu ertəsi gün də beynimdən çıxmadı. O qızı bir daha görmək istəyindən necə əl çəkəydim axı?.. Səhərisi qorxudan əsə-əsə şərab şüşəsini əvvəlki yerinə qaytarmaq qərarına gəldim. Amma arxa otağın pərdəsini çəkən kimi, qarşımda bütün həyatımtək qarqara kor divar gördüm. Çölə açılan nəfəslik-zad da yox idi. Dünən qıza baxdığım dördkunc dəlik indi divarla bir olmuşdu. Elə bil burda pəncərə yerli-dibli yox imiş. Kətli irəli çəkib, üstünə qalxdım, divarı dəli kimi nə qədər yumruqlasam da, qulağımı dirəyib arxasından gələn səsləri eşitməyə nə qədər çalışsam da, çırağı yaxınlaşdırıb nəfəsliyin yerinə nə qədər diqqətlə baxsam da, heç nə görmədim – mənim zərbələrim bu qalın, ağır divara təsir etmirdi. Divar elə bil tökmə qurğuşuna dönmüşdü...

Görəsən, bu fikirləri beynimdən yerli-dibli çıxara bilərdim? Yox, məndən asılı deyildi bu. O zamandan əzablar içində ruh kimi, kölgə kimi nə qədər gəzdim, nə qədər axtardımsa, faydası olmadı. Evimin dörd bir yanını ələk-vələk elədim – bir gün yox, iki gün yox, düz iki ay dörd gün qanlı cinayət törədən, sonra da qan axıtdığı məkana təkrar-təkrar dönmən bir adam kimi, şə

qarışanda səmtini itirən gic toyuq kimi evimin başına dolanırdım. O qədər gəzirdim ki, artıq hər tərəcəyi, hər çınqılı, hər qum qalağını əzbər bilirdim. Amma nə qədər dolaşsam da, nə o sərv ağacından, nə arxdan, nə də onun kənarında gördüyüm adamlardan xəbər-ətər ala bilmədim. Gecələr ay işığında dizlərimi acizənə qatlayıb ağaclara, daşlara yalvardım, bütün varlıqları köməyə çağırırdım, dedim, bəlkə onlar görmüş ola, amma yenə bir şey çıxmadı, cavab ala bilmədim. Bax, bütün səylərin əbəsliyini onda başa düşdüm. Nələrə, kimlərə yalvarırdımsa, xeyri yox idi – bu dünyadan idilər deyə, oğünkü xəyalatımla əlaqəsi, bağlılıqları ola bilməzdi. Axı o qızın saçlarını yuyan su da gerek adi olmayaydı, mübhəm, tilsimli bir bulaqdan, ya da insan gözündən uzaq sehri bir mağaradan süzüləydi. Onun heç paltarı da adi pambıqdan, ipəkdən deyildi – o paltarı maddi dünyamızdan olan adi insan əlləri tikməmişdi və tikə də bilməzdi. O qız seçilmişlər, mələklər arasından gələn bir varlıq idi. Başa düşdüm ki, əlindəki nilufərin özü də gördüklərimizdən deyil. Mənə elə gəldi, o qız üzünə adi su vursa, ilahi təravətini itirər, uzun, zərif barmaqlarıyla adi çiçək dərsə, barmaqları elə həmin çiçəyin incə ləçəkləri kimi bürüşüb solar. Bunların hamısını birdən dərk etdim...

O qız... yox, o mələk heç cür vəsf edə bilmədiyim bir heyrət, bir ilham mənbəyi idi. Lətif vücudu əlçatmaz,

kəpənək qanadı qədər toxunulmaz idi. İçimdə ona bir pərəstiş oyanmışdı. Əmin idim ki, adi, öləri insanın hər baxışı onu sıxar, soldurar. O qızı itirdiyim andan, aramızda ucalan keçilməz sədd, işıq düşəcək bircə dəliyi belə olmayan qurğuşun divar həyatımın mənasını əlimdən əbədilik aldı, bir heçliyə, bir yoxluğa çevrildim.

O, məni görməmişdi; mən onu görmüşdüm, baxışlarımla oxşamış, seyrinə dalmaqdan böyük zövq almışdım. Lakin mənim də onun baxışlarına ehtiyacım vardı. Bircə baxışı bəs idi ki, həyatımın bütün fəlsəfi düşünlərini çözsün, dörd bir tərəfimdəki ilahi müəmmaları birdəfəlik aydınlatsın...

O zamandan bəri içdiyim şərabin da, çəkdiyim tiryəkin də miqdarını artırdım. Elə bilirdim bu çarəsizlik dərmanları qüssəmi dağıdacaq, dərmlərimi unutturacaq. Əfsus! Bunun əvəzinə o gözəlin fikri beynimi daha dərinədən zədələyir, mütənasib gözəl bədəni, sanki rəssam qələmiylə çəkilməmiş çöhrəsi gözlərim önündə əvvəlkindən daha tez-tez cilvələnir, bu xəyalın seyrini mənə hər gün, hər saat, hər dəqiqə daha çox duyururdu. Onu necə unuda bilərdim axı? İstər oyaq olum, istər yuxuda, istər gözüm açıq olsun, istər qapalı – gözlərimin qabağından heç çəkilmirdi. İçəri otağın divarındakı dörkunc nəfəslikdən bircə dəfə gördüyüm mənzərə daim bir tilsimli pərdə üzərində sərgilənir, aysız gecənin zülməti kimi beynimi, şüurumu işğal

edirdi. Rahatlıq haram olmuşdu mənə. Belə vəziyyətdə rahatlıq tapa bilərdim ki?

Beləliklə, hər gün qürub çağından sonra, hava qaralana yaxın havaya çıxmağa adət elədim. Bilmirəm niyə, amma o arxı, o sərv ağacını, o nilufərin, heç olmasa, bircə qönçəsini axtarıb tapmaq kimi bir borcum olduğuna əmin idim. Görəsən, niyə bu qədər inad göstərirəm? Bu müntəzəm gəzintilər də mənim üçün elə tiryəkin özü kimi, bağlılıq, vədiş yaradan bir şeyə çevrildi. Elə bil hansısa mübhəm qüvvə məni buna məcbur edirdi. Gəzə-gəzə yalnız onun barəsində düşünürdüm. Onu ilk dəfə seyr etdiyim günü xatırlayır, Novruzun on üçüncü günü gördüyüm yeri axtarırdım. Onu tapa bilsəydim, həmin o sərv in altında bircə an otura bilsəydim, içimdə mütləq bir hüzur bərqərar olacaqdı – bilirdim bunu...

Əfsuslar... Oralarda qupquru otdan, qızmış qumdan, zir-zibil qalaqlarını iyləyib içində eşələnən itdən savayı heç nə yox idi. Yəni, doğrudan, olmuşdu bu? Yəni, doğrudan, görüşmüşdük? Əsla! Onu oğrun-oğrun, gizlincə, arxa otaqımdakı mənhus deşikdən seyr etmişdim. Bax, eynən indi zibil qalaqlarında eşələnib tapdıqlarını qoxulayan bu ac it kimi idim. Eşir, eşələnir, kimsə atmağa zibil gətirəndə də quyruğunu qısıb qaçır, gizlənir ki, sonra bir də qayıdıb axtarsın, təzə zibillərin arasından dadlı bir tike tapsın... Dünyaya pəncərə mənim üzümə nəfəsləklə birgə çırpılmışdı. O

qız isə gözümdə zibilliyə atılmış təzə-ter çiçək dəstəsi idi.

Sonuncu gecə də həmişəki kimi gəzirdim, hava tutqundu, yağış çisələyirdi, dörd yanımda sıx dumana bürünmüşdü. Belə havada rənglər solur, onların sinir oynadan zəhəri sanki gücdən düşür, əşyaların cizgiləri pozulur. Mən də qəflətən sərbəstləşdim, içimdə bir hüzur tapdım – sanki yağın yağış beynimdəki əzablı düşüncələrimi yuyub aparırdı. O axşam görünməmiş bir şey baş verdi. Elə bir şey ki, əslində olmamalıydı. İradəsiz, veyil-veyil gəzib dolaşırdım. Bu tənhalığımı bilmirəm neçə dəqiqə, neçə saat sürdü, amma qəflətən yenə onu gördüm: ürkək, solğun çöhrəsi o dəfəkindən xeyli fərqli deydi gözümə – qalın buludların, sıx dumanın o üzündən zühur etmişdi və qələmdanların üzərində çəkdiyim rəsmlərdəki kimi cansız, donuq görünürdü.

Evə dönəndə, elə bilirəm, gecənin çoxu gedib azı qalmışdı – duman elə sıx idi, ayaqlarımın altını, burnumun ucunu belə görə bilmirdim. Amma içimdəki fəvqəltəbii bir duyum mənə dedi ki, burda kimsə var. Düz deyirdi, evimin qarşısına çatanda, gördüm, qara paltarlı bir qadın qapının ağzında, səki üstündə oturub.

Kilidin deşiyini tapmaq üçün kibrit çəkdim və bilmirəm o an niyə qara paltarlı qadına nəzər saldım. İki badamı göz gördüm – arıq, incə, avazılmış, ay kimi gözəl sifətdə iki iri, qara göz. Adama baxan, ancaq onu görməyən

bu gözləri tanıdım. İndiyə qədər görməmiş olsaydım belə, tanıyardım onları. Yox! Yanılmamışdım. Qara libasa bürünmüş qadın o idi! Mən indi yuxu görən, gördüyünün yuxu olduğunu bilib var gücüylə oyanmaq istəyən, amma oyana bilməyən birisi kimi idim, yerimdə donub qalmışdım. Kibrit axıra kimi yanıb barmaqlarımı yandıranda ayıldım. Açarı deşiyə salıb burdum, qapı açıldı. Kənara çəkilib onu irəli buraxdım. Yolu yaxşı tanıyırmış kimi, səkidən qalxdı, qaranlıq dəhlizə girdi, keçib otağın qapısını açdı. Mən də onun dalınca getdim. Tələsik çıraqı yandırdım, onun işığında baxdım – çarpayımın tərəf gedib uzanmışdı. Üzünə kölgə düşürdü. Bilmirdim görürmü, səsimi eşidirmi. Mənə elə gəlirdi, onun yanında nə qorxu var, nə də müqavimət göstərmək arzusu – vəziyyətiylə barışana oxşayırdı. Elə bil bura istəmədən, iradəsiz gəlmişdi.

Bəlkə xəstədir, ya yol azıb? Deyəsən, bura yuxudaymış kimi, qeyri-ixtiyari gəlmişdi. O anlar hansı hissələri keçirdiyimi kiməsə anlamaz. Ləzzətli bir əzab vardı içimdə, heç cür təsvir edə bilməyəcəyim şirin əzab. Yox, yanılmamışdım. Həmin o qadın, o qız idi – heç utanıb sıxılmadan, dinməzəcə otağıma gəlmişdi. Xəyallarımın ilk görüşümüzü həmişə elə belə də təsəvvür edirdim. Bütün bunlar çox dərin, bitmək bilməyən bir yuxuya bənzəyirdi. Hə, bunları görmək üçün yalnız dərin yuxuda olmalısan... Susurdu və bu sükut mənim üçün

əbədi həyat misalında idi – əbədiyyətdə sözə nə ehtiyac?

O mənim üçün həm də adi bir qadın idi. Amma eyni zamanda, onda bütün qadınlardan fərqli, fəvqəlbəşər, xəyali nələrsə özünə yuva tapmışdı. Çöhrəsində bütün başqa çöhrələri sol-durub unutduran bir gözəllik vardı. Elə bir gözəllik ki, baxanda canımdan titrəyiş keçdi, dizlərim əsdi. Həmin an beynimdə ömrümün ən ağır anları sayırışdı, sanki həyatıma onun iri, nəm, parlaq gözləriylə – göz yaşında yuyulmuş bir cüt almaz gözləriylə baxdım. Daim axtardığım, içində qərq olmaq istədiyim əbədi gecənin zülmətini onun zil qara gözlərində tapdım və usta dalğıc dərin sulara baş vuran kimi, onların əsrarəngiz qaranlığına daldım. Elə bil bu qaranlıq bütün gücümü əlimdən alırdı. Torpaq ayaqlarımın altından qaçırdı – bax, indi yıxılısaydım, təsəvvür edə bilməyəcəyim bir həzz yaşamış olacaqdım.

Ürəyim dayandı, nəfəsimi içimə qısdım. Qorxurdum nəfəsim bir duman kimi dağılıb yox ola. Onun sükutu mənim üçün bir möcüzə misalındaydı – aramızda büllur bir divar ucaltmışdılar sanki. Aradan bircə an keçdi. Mənə əbədiyyət qədər uzun gələn bu anda boğulmağa başladım. Bu qadının gözləri isə elə bil başqalarının görə bilməyəcəyi fəvqəltəbii nəyisə görürdü; bu gözlər elə bil ölümün özünü görə-görə qapanırdı. Mən isə bayaqdan boğulan, yaşamaq uğrunda çarəsiz çarpışmalardan sonra birtəhər suyun

üzünə çıxıbmiş kimi titrədir, alnımda muncuq-muncuq puçurlanan təri pencəyimin qoluyla silirdim.

Onun üzündə bayaqkı hüzur donub qalmışdı – elə bil üzü indi bir az da nazılmış, bir az da solmuşdu. Beləcə uzanıb qalmışdı – sol əlinin şəhadət barmağı ağzında idi; xəfficə dişləyirdi onu. Üzündə elə bil Ay işığı vardı. Əndamını qucan nazik paltar ayaqlarının, çiyinlərinin, döşlərinin, bədəninin bütün cizgilərinə həyat bəxş edirdi.

Onu yaxşı görmək üçün əyildim. Gözləri yumulu idi. Üzünə nə qədər baxdımsa, məndən çox-çox uzaqlarda olduğundan savayı bir şey duya bilmədim. Ürəyindəkilərdən xəbərsiz olduğumu hiss etdim və onda anladım: bizi bir-birimizə bağlayan bircə tel belə yoxdur.

Nəsə demək istədim, amma qorxdum səsım onun uzaq, incə, əlçatmaz, səmavi musiqiyə öyrəşmiş həssas qulaqlarını incidə.

Birdən ağılıma gəldi ki, bəlkə acusuz olar! Evdə heç nə olmadığını gözəl bilsəm də, onun üçün bir şey tapmaq üçün içəri otağa keçdim. Həmin an sanki ilham gəldi mənə – atamdanqalma şərab düşdü yadıma. Kətli ayağımın altına çəkib şərab şüşəsini endirdim, üsulluca, lap barmaqlarımın ucunda çarpayıya yaxınlaşdım. Oynayıb əldən düşən uşaq kimi uyuyurdu. Möhkəm yatmışdı – uzun kiprikləri yapışmışdı bir-birinə, arasında iyne ucu boyda işartı da görünmürdü. Şüşənin qapağını açdım, bir piyalə

şərabı qıfıllı dişlərinin arasından ehtiyatla ağzına süzdüm.

Ömrümdə ilk dəfə içimə qəribə bir rahatlıq çökdü. Onun qapalı gözlərini görəndə, elə bil onların yaddaşıma verdiyi ağır işgəncələrdən qurtuldum; beynimi gəmirən kabuslar sanki bir az toxtamışdı. Stulu irəli çəkib çarpayının yanında əyləşdim, gözlərimi üzünə dikdim. Uşaq sifətində necə qəribə ifadə vardı! Görəsən, bu qadının, bu qızın, bu əzab mələyinin iki həyatı ola bilərdimi? Bu qədər sakit, bu dərəcədə hüzurlu bir kimsənin ikili həyat yaşaması mümkün idimi?

İndi bədəninin hərərətini duya, nəm saçlarının, ağır hörüklərinin rayihəsini ciyərlərimə çəkə bilərdim. Titrəyən əlimi birtəhər qaldırdım, – əlim sözüme baxmırdı – onun saçlarına çəkdim, gicgahına yapışmış qıvrımını sığaladım. Saçları nəm, soyuq idi; lap soyuq, bumbuz. Elə bil neçə gündü ölmüşdü... Yox, yanılmırdım, o, ölmüşdü. Əlimi paltarının yaxasından içəri salıb döşlərinə, ürəyinin üstünə qoydum. Kiçicik döyüntü belə duymadım. Güzgü gətirib dodaqlarına yaxınlaşdırdım – həyat nişanəsi yox idi...

İstədim bədənimin hərərətiylə qızdırım onu, canımın istisini vücudundakı ölüm sazağına dəyişim. Bəlkə bu yolla cansız bədənə can verim... Əynimdəkiləri çıxarıb yanına girdim. Adamotunun diş-erkək rişələri kimi, bir-birimizə sarıldıq. Bədəni, doğrudan, adamotunun erkək tayından ayrılmış diş kökünə bənzəyirdi – ondakı məhəb-

bət yağışı bunda da vardı. Ağzından acı xiyar qoxusu gəlirdi. Bədəni buz kimi soyuq idi. Qanın damarlarımda necə donduğunu hiss edirdim. Bu soyuq canıma sirayət edir, qəlbimi üşüdüdü. Bütün səylərim əbəs idi. Çarpayıdan qalxdım, paltarımı geyindim. Yox, bu yalan deyildi. O, burda – mənim otağımda idi; yatağımda uzanmış, bədənini də, canını da mənə qoyub getmişdi!

Nə qədər ki, diri idi, nə qədər ki, gözləri həyat eşqi ilə alışıb yanırdı, o gözlərin yaddaşıma qazılmış obrazı incidirdi məni. İndi isə yanıma hissiyatsız, donuq, soyuq, gözübağlı gəldi – gəldi və özünü mənə təslim etdi; gözübağlı təslim etdi!

Mənim bütün həyatımı zəhərləyən qadın idi bu. Bəlkə həyatım elə zəhərlənməliydi, bəlkə nəsim zəhərli bir həyat yaşamaq imiş?.. Bəlkə, alın yazımda zəhərli həyatdan başqa heç nə yox imiş?..

Bu yoxsul daxmamda bədənini də, kölgəsini də mənə bağışladı. Onun real dünya ilə heç bir bağlılığı olmayan kövrək, zəif ruhu əzik qara paltarın arasından – ona işgəncə verən qılaflın içindən çıxıb sərgərdan kölgələr dünyasına köç etdi və sanki mənim kölgəmi də alıb özüylə apardı. Burda qalan isə onun hissiyatsız, soyuq cəsədi idi – hərəkətsiz uzanmışdı. Sığalla duyulan zərif əzələləri, incə damarları, sümükləri indi çürüyüb dağılmasını gözləyirdi – torpaqdakı qurd-quş üçün, siçovullar üçün ləziz

bir yemək artıq hazır idi. Mənsə acı bağırsağ kimi uzanıb gedən zülmət bir gecəni yoxsul, miskin, qəbirə bənzəyən, canımı dörd divarıyla mənəgənə tək sızan otağımdakı cəsədin yanında keçirməli idim; onun cəsədinin yanında. Mənə elə gəldi, dünya yaranandan bəri, özümü tanıyandan bəri bu qaranlıq otaqdakı bütün həyatım boyu yanımda bir meyit olub – hissiyatsız, bumbuz bir meyit.

Fikirlərim donmuşdu. İçimdə tamam qəribə, başqa bir həyat doğulurdu. Və bu həyatım ətrafımdakı bütün nəsnelərə, dörd yanımda titrəşən kölgələrə bağlanırdı. İndi mənimlə ətrafımdakı dünyanın, mənimlə bu dünyada yaşayan canlıların, təbiətin arasında dərin, möhkəm tellər vardı. Bu gözəgörünməz tellər məni mövcudiyyətin bütün ünsürlərinə bağlayırdı; bu tellər onlardan keçən yüksək cərəyanla cana gəlirdi. İndi bu məqamda heç bir fikir, heç bir xəyal mənə ağlasığmaz, qeyri-təbii görünmürdü. Mən indi həm qədim miniatürlərin, həm qəliz fəlsəfi traktatların, həm də ilk sarsaqlığın – həyatın müxtəlif forma və növlərinin yaranmasıyla nəticələnən sarsaqlığın sirrini asanlıqla çözə bilərdim. Çünki bu dəqiqə mən Yer kürəsinin fırlanmasında, otların, çiçəklərin cücərib boy atmasında, səma cisimlərinin və canlıların hərəkətində iştirak edirdim. Uzaq və yaxın keçmiş-gələcək indi mənim duyğularla dolu həyatımda birləşirdi.

Belə məqamlarda hər kəs həyatının ən sümükləşmiş vərdişlərinə, yanlıs-

lıqlarına, təxəyyüllərinə sığınır. Əyyaş arağa qurşanır, yazıçı yazısını yazır, heykəltəraş daşını yonur və onların hər biri öz hikkəsini, öz səyini – həyatını durmağa qoymayan həmin o “mühərriki” hərəkətə gətirməyə sərf edir. Usta sənətkar məhz belə anlarda özünün şah əsərini yaratmağa müvəffəq olur.

Bəs mən necə? Mənim nə istedadım vardı, nə zövqüm – ömrünü qələmdən bəzəməklə puç edən birisi neyləyə bilər axı? Daim eyni, cansız mənzərəni çəkən birisi hansı şedevri yarada bilər axı? Mən nə çəkməliydim ki, şah əsərim olsun? Bilmirdim. Amma bütün vücudumu hərarət sarmışdı, canımda sərməstlik gətirən bir ilham duyurdum. İçimdə qəribə, heç vaxt yaşamadığım bir istək oyanmışdı. Əbədilik qapanmış o gözləri kağıza köçürüb özüm üçün saxlamaq istəyirdim. Vücudumda baş qaldıran istək bu niyyətimi həyata keçirməyə sövq edirdi. Yəni ixtiyarım artıq özümdə deyildi. Özü də hansı bir zamanda? Meyitlə bir yerdə bağlı otaqda qaldığım zamanda!.. Bu fikrin özü içimdə məxsusi bir sevinc oyadırdı.

Nəhayət, his eləyən çırağı keçirdim, çarpayının baş tərəfində iki şamdan qoydum, şamların hamısını yandırdım. Şamın titrək işığından onun üzündəki hüzur elə bil bir az dərinləşdi və bu əlaqaranlıqda otağım da sirli bir ovqat tapdı. Kağızımı, iş üçün gerekən olan ləvazimatı götürüb çarpayısına yaxınlaşdım – bu çarpayı artıq onunku idi axı... İstəyirdim ki, dünyadan, bizdən qopub yavaş-yavaş heçliyə sarı yol

gedən bədəni – bu hərəkətsiz, ölü görünən bədənin forma və cizgilərini vaxtında kağıza köçürə bilim. Üzünün məni təsirləndirən cizgilərini bircə-bircə seçib yaşatmaq istəyirdim...

Sadə bir şey çəkmək istəyirdim, amma rəsm nə qədər sadə olsa belə, gerek ruhu, canı olaydı. Mən axı qələmdən bəzəməyə, cansız şeylər çəkməyə öyrəncəli idim. İndi isə başımı işlətməli, çöhrəsində məni heyran qoymuş cizgiləri canlandırmalıydım. Amma əvvəlcə tam təsəvvür etməliydim onu. Gerek sifətinə diqqətlə baxıb gözlərimi bərk-bərk yumaydım və sonra da yaddaşımda qalanları, üz cizgilərini kağıza köçürəydim. Üzgün ruhum bəlkə onda bir təskinlik tapardı. Axı onun hərəkətsiz cizgilərində gizlənmək istəyirdim.

Bu süjet mənim bəsit, ölü üslubuma çox uyğun idi. Axı mən, əslində, elə ölümlərin rəssamı idim. Yaxşı, bəs gözləri necə olsun, qapalı gözləri... yəni onları bir daha görməliyəm? Yəni beynimdə bəs deyincə dərindən həkk olmayıb o gözlər?..

Bilmirəm səhər açılana kimi neçə dəfə çəkdim bu sifəti! Heç biri də ürəyimdən olmadı. Elə bitirən kimi, cırıb param-parça edirdim. Nə yorğunluq duyurdum, nə vaxtın fərqi deydim.

Hava ağarmağa başlamışdı, pəncərədən otağıma zəif işıq düşürdü. Mən isə hələ çəkirdim və elə bil, bu sonuncu rəsmim bayaqdan çəkdiyələrimin hamısından yaxşı idi. Bəs gözləri?! Günahımı bağışlamayacağını

aydın oxuduğum gözləri necə olsun – onları kağıza köçürə bilmirdim axı... Gözləri qəflətən yaddaşımdan tam silindi. Üzünə nə qədər baxsam da, bütün səylərim əbəs idi – xatırlaya bilmirdim ki, bilmirdim. Elə o an yanaqları xəfficə allandı. Qızarıb-qızarıb axırda qəssab dükanından asılan cəmdəklərin rəngini aldı. Dirilmişdi. Onun təəccüblə dolu iri gözləri – nəhayətsiz dərinliyində soyuq həyat işartısı qəfil parlayan, baxışı qamçı kimi yandıran məzəmmət dolu gözləri çox aramla açılıb mənə zilləndi. Məni ilk dəfəydi görürdü. Baxdı, yenə gözlərini yumdu. Bu baxış bircə an sürdü, amma yaddaşımdan təzələnməsi üçün mənə bəs elədi – o gözləri kağıza köçürdüm. Gözündəki ifadəni fırçanın ucuyla işlədim. Bu dəfə daha cırıb atmadım.

Sonra yerimdən qalxıb sakitcə ona yaxınlaşdım. Mənə elə gəlirdi, o sağdır, dirilib, mənim sevgim onun vücuduna can vermişdi! Lakin ondan meyit qoxusu duyulur, çürüməyə başladığı hiss olunurdu. Bədəninə artıq xırdaca qurdlar qaynaşırdı, başının üstündə yanan şamların işığında iki dənə yaşıl milçək vızıltıyla hərlənirdi.

O, əlbəttə, ölmüşdü. Yaxşı, bəs, gözlərini bayaq necə açdı? Bilmirəm... Görəsən, yuxu deyildi ki? Yuxu deyildisə, onda həqiqət idi?..

İstəməzdim bu sualların cavabını kimsə məndən soruşsun – mənim üçün vacibi onun üzü yox, gözləri idi. O gözlərin ruhu artıq mənim idi, amma yalnız kağızda. Arıq bədəninə – torpaq

altında qurd-quşa, siçovullara yem olacaq bədəninə ehtiyacım yox idi. İndi daha mən ondan yox, o məndən asılıydı! Nə vaxt istəsəydim, o gözlərə tamaşa edə biləcəkdim. Rəsmi çox ehtiyatla pullarımı saxladığım tənəkə qutuya qoyub, içəri otaqda gizlətdim.

Gecə oğrun-oğrun sivişib aradan çıxırdı. Elə bil o da yorulmuşdu. Uzaqdan qulağıma zəif səslər dəyirdi. Bəlkə hansısa quş idi – yuxuda çığırdı, ya da bəlkə ot-ələf idi – torpağı tərpedə-tərpedə böyüyürdü. Bozarmış ulduzlar yüngül buludların arxasında gizlənilib görünməz oldu. Səhər mehinin mülayim nəfəsini üzümdə duydum və elə eyni anda uzaqda xoruz banladı.

Cəsədi nə edim bəs? İylənməyə başlayırdı. Ağılıma ilk gələn onu elə öz otağımda basdırmaq oldu. Sonra fikirləşdim, bayıra çıxarıb bir quyu tapım, atım içinə getsin. Elə bir quyu ki, yanında göy nilufər açsın. Amma bunu gizləncə, kimsəni duyub salmadan etmək üçün ölçüb-biçmək lazım idi. Əməlli-başlı iş idi, gərək tər tökəydin! Bundan başqa, heç istəməzdim, kimsə xəbər tuta. İstəməzdim yad baxışlardan murdarlansın. Ona görə hər şeyi təkbaşına, öz əllərimlə etməliydim. Canım cəhənnəm! Bundan sonra mənim həyatım kimə gərək idi ki?

Otağıma özü gəlmişdi. Gəlib soyuq cismini, aydın kölgəsini mənə təslim etmişdi ki, yad gözlər bədəninə şahidi olmasın...

Nəhayət, ağılıma bir fikir gəldi: cəsədi doğrayıb çamadana doldursam, yad gözlərdən uzaq bir yerə aparıb orda basdırsam, necə olar, görəsən?!

İndi daha tərəddüd etmirdim. İçəri otaqda saxladığım, sümük dəstəkli bıçağımı götürdüm, əynindəki paltar – bədənini hörümçək toru kimi sarmış nazik qara libasını ehtiyatla cırdım. Elə bil bədənə ağır bir az da uzanan kimi oldu! İndi həmişəkindən daha ucaboy görünürdü. Başını kəsdim. Boğazından azacıq laxta qan töküldü. Sonra qollarını, ayaqlarını bədənindən ayırdım, hamısını çamadana yığıb qara paltarını üstünə çəkdim. Çamadanın qapağını örtdüm, bağlayıb açarı cibimə qoydum. İşimi bitirib bir az nəfəs dərdim. Qaldırdım, görüm, çox ağır deyil ki? Ağır idi. Özümü heç vaxt belə halsız hiss etməmişdim – çamadanı tək apara bilməyəcəkdim...

Göylər yenə qaşqabağını tökmüşdü, xırda yağış çisəyirdi. Otaqdan bir ümidlə çıxdım: bəlkə bayırda bir adam tapım, çamadanımı aparmağa kömək etsin. Ətrafda isə kimsə görünmürdü. Gözlərimi gücə salıb sıx dumanın arasından bir qədər uzaqlara baxdım və belini büküb sərv ağacının altında əyləşmiş bir qoca gördüm. Üzünü seçmək mümkün deyildi – boynuna enli şal dolamışdı. Yavaş-yavaş, tələsmədən ona sarı getdim. Yaxınlaşıb nəsə deməyə macal tapmamış, qoca xırıltılı səslə, kəsik-kəsik güldü – elə güldü, tüklərim biz-biz oldu. Bir xeyli sonra toxtayıb dilləndi: “Hambal axtarırsansa, hazırım! Meyit daşımaq üçün arabam da var... Hər gün ölüləri aparıb Şah Əbdüləzim qəbiristanında torpağa tapşırıram... Elə tabutu da

özüm düzəldirəm. Hansı boya görə istəsən, varımdı. Uyğun gələn birini seçərəm. İstəyirsən, lap elə bu dəqiqə gedək!”

Sözünü bitirib yenə güldü, amma bu dəfə daha ucadan. Əlimlə ona evimi göstərdim, ağızımı açmağa imkan verməyib dedi: “Bilirəm, sənə evini də tanıyıram. Sən get, bu dəqiqə gəlirəm...”

Qoca yerindən qalxdı, mən də evə qayıtdım. İçəri girib çamadanı gücbəla ilə qapıya kimi sürüdü. Başımı çıxarıb çölə baxanda, qapının ağızında köhnə, sınıq-salxaq bir meyit arabası durduğunu gördüm. İki dənə arıq at da qoşulmuşdu arabaya. Qozbel qoca qozlarda oturub əlindəki uzun qamçısını əsdirirdi. Mənə sarı heç baxmadı da. Çamadanı minbir məşəqqətlə qaldırıb arabanın tabut yerinə qoydum. Özüm də qalxıb elə orda uzandım, amma ətrafı görə bilmək üçün başımı azacıq dikəltdim, çamadanı sinəmin üstünə çəkib ondan bərk-bərk ikiəlli yapışdım.

Qamçı havada şaqqıldadı, atlar ağır nəfəs ala-ala tərpendi; burun pərələrindən çıxan buxar dumanda qatı tüstü kimi görünür, burula-burula havaya qalxırdı; boyunlarındakı zıncırov rütubətli havada qərribə bir ahənglə cingildəyirdi. İçimi səbəbsiz bir rahatlıq bürümüşdü. Heç arabanın necə getdiyini də duymurdum. Hiss etdiyim sinəmin üstündəki çamadanın ağırlığıydı. Mənə elə gəlirdi, sanki bu ağırlığı – cəsəd ağırlığını sinəmin üstündə həmişə hiss etmişəm...

Yol qatı duman içindəydi. Araba yeyin getsə də, qəti silkələnmişdi. Təpədən endik, dərədən, çaydan keçdik. Bu yerlərdə heç vaxt görmədiyim bir mənzərə vardı. Yolun hər iki yanında yastıbaş təpələr ucalır, başına elə bil qapaz dəymiş qəribə, alçaqboy ağaclar bitirdi. Onların arasından şüşəsiz pəncərələri, kiçik qapıları olan, yastı-yapalaq boz evlər görünürdü. Bu qəribə pəncərələr sayıqlayan adamın dağınıq gözlərini xatırladırdı. Bilmirəm, bu divarlarda nə vardı – adamı iliyinə, qəlbinə kimi üşüdüdü. Elə bil bu divarlar arxasında heç vaxt, heç kəs yaşamamışdı. Sanki onları qəribə məxluqların mübhəm kabusları üçün, kölgələr üçün tikmişdilər.

Qoca məni heç tanımadığım yollarla aparırdı. Əslində, heç yol da deyildi – yoldan çoxdan çıxmışdıq. Arabir ağacların kəsik kütükləri, çılpaq budaqları görünür, əyrü-üyrü gövdələri bizi üzük qaş kimi mühasirəyə alırdı. Ağacların arasından, arxasından qəribə formalı alçaq-uca evlər gözə deyir, divarların çatında bitən göy nilufər kolları dırmanıb qapı-bacaya qalxırdı.

Bu mənzərə qəflətən qatı duman içində əriyib yox oldu. Ağırlaşmış buludlar alçaq dağların başını ağuşuna alıb sıxırdı, göydən toz kimi narın yağış töküdü. Bir xeyli gedəndən sonra araba qupquru, bircə kol-kos belə görünməyən təpənin döşündə durdu. Çamadanı sinəmin üstündən sürüşdürüb qalxdım.

Təpənin o üzü dəre idi. Bu tərəfləri heç vaxt görməmişdim, amma nə-

dənsə, gözümə tanış deyirdi – elə bil nə vaxtsa xəyallarımın canlandırmışdım buranı. Dörd bir tərəf qoxusuz nilufər kollarıydı. Elə bil bu yerlərə insan ayağı dəyməmişdi. Çamadanı arabadan endirdim.

Arabaçı qoca üzünü mənə tutub dilləndi: “Burdan “Şah Əbdüləzizə” lap yaxındı. Belə yaxşı yer tapa bilməzsən. Buralara heç quş da səkirmir.”

Əlimi cibimə saldım, qocanın haqqını verəcəkdim. Cibimdə bir abbasi iki quruşdan başqa heç nə yox idi. Arabaçı tükürpədən gülüşlə dilləndi: “Eybi yox, sonra verərsən pulumu – evini tanıyıram... Mənimlə daha işin yoxdur ki? Hə?.. Bilirsən, mən qəbir qazmaqda da səriştəliyəm. Utanmağın yeri yoxdur, gedək ora, çayın qırağına. Bir sərv ağacı var, altında elə çamadanın boyda qəbir qazıb gedərəm”.

Elə bunu demişdi, bir də gördüm yaşına uyğun olmayan bir cəldliklə arabanın qozlasından yerə sıçradı. Mən çamadanı götürdüm, endik quru çay yatağının lap qırağında bitən sərv ağacının altına. “Bura yaxşıdır”, – qoca dilləndi.

Cavab gözləmədən arabadan götürdüyü bel-külünglə qəbiri qazmağa başladı. Çamadanı yerə qoydum, donub qaldım. Donqarbel qoca işini səriştəli qəbirqazan cəldliyiylə görürdü. Qazarkən torpaqdan minalı kuzəyə bənzər nəşə tapdı, onu kirli dəsmalına büküb qəddini dikəltdi: “Bu da qəbir, düz elə çamadanın boydadır. Hə?”

Əlimi yenə cibimə atdım pulunu verəm – onsuz da iki quruş bir abbasi-dan başqa pulum yox idi.

Qoca yenə adamı çiyindirən qırıq-qırıq gülüşüylə, amma bir az qüssəli pıqqıldadı: “Gərək deyil, eyb etməz, evini tanıyıram da. Özü də bir məsələ var axı: qəbiri qazanda muzdumu aldım – qədim Rey şəhərindən qalan kuzə. Görmədin?”

Başını qaldırmadan qəhqəhə çəkdi. Danışa-danışa elə gülürdü ki, çiyinləri əsirdi. Qoltuğuna vurduğu kuzəni dəsmalına bir də səliqəylə bükdü, arabaya tərəf gedib qəribə bir zirəkliklə qozlaya qalxdı. Qamçı havada şaqquıldadı, atlar ağır nəfəs ala-ala yerindən tərpəndi. Boyunlarındakı zıncırovların ahəngi nəm havada adama lap qəribə gəlirdi. Az sonra hər şey duman içində əridi.

Tək qalan kimi dərindən nəfəs aldım. Elə bil çiyimdən ağır yük götürülmüşdü. İçimdə qəribə bir hüzur baş qaldırıb bütün vücuduma hakim kəsilmişdi. Ətrafa göz gəzdirdim. Dörd yanı maviyə çalan təpələr, dağlar olan kiçik bir dərədəydim. Bəzi təpələrin üstündə qalın kərpicdən tikilmiş qədim divarlar, onların qalıqları gözə dəyirdi, susuz çay yatağı lap yaxında idi. Gözdən-könüldən uzaq, səssiz-səmirsiz bir guşə idi. Yaman sevinirdim. Öz-özümə fikirləşirdim ki, bu iri gözlərin sahibi ölüm yuxusuna deyil, adi yuxuya getmiş olsaydı, oyananda özünə layiq, əl-ayaqdan, başqa ölülərdən uzaq, sakit bir yerdə olduğunu görüb sevinərdi, axı onun həyatı da yad gözlərdən uzaqlarda keçmişdi.

Çamadanı ehmalca qaldırıb çalaya endirdim. Çala düz çamadan boyda

idi, arasından heç qıl da keçməzdi... Amma istədim sonuncu dəfə, heç olmasa, gözümün ucuyla baxım ona. Ətrafa göz gəzdirdim – kimsə görünmürdü. Açarı cibimdən çıxartdım, çamadanı açdım, qapağı qaldırdım, qara paltarın bir küncünü qatlayanda qan laxtaları və qaynaşan qurdlar arasından qəflətən cansız baxışları mənə zillənmiş bir cüt iri, zil qara göz gördüm – mənim həyatım onların zülmətinə gömülmüşdü. Qapağı tələsik örttdüm, üstünü torpaqlayıb bərkitmək üçün əməllicə tapdaladım. Gedib mavi nilufər kolu gətirdim, qəbrinin başında əkdim. Bir az çınqıl, qum səpdim üstünə – kimsə onu torpaqdan seçməsin, məzar olduğunu duymasın deyə. İşimi o qədər səliqəylə gördüm ki, qəbrin yerini heç özüm də seçə bilməzdim.

Üst-başına göz gəzdirdim – paltarım cırılıb torpağa bulaşmışdı, üstündə qara qan laxtaları vardı. Başımın üstündə iki yaşıl milçək vızıltıyla dövrə vurur, bədənimə daraşmış xırda qurdlar tərpəşirdi. Qan ləkələrini təmizləmək istədim, lakin pencəyim qolunu tüpürçəyimlə isladıb nə qədər sürtdümsə, faydası olmadı, ləkələr əksinə, islanıb yayıldı, bir az da pis göründü. İndi yapışqanlı qanın soyuğunu bütün bədənimdə hiss edirdim...

Şər qarışırdı. Göydən narın yağış ələnirdi. Araba təkərlərinin izini tutub yola düzəldim. Hava tam qaralanda isə izi itirdim. Bu qatı zülmətdə hara

çıxacağımin fərqudə olmadan, qeyri-ixtiyari gedirdim. Beynimdə bircə dəne də fikir yox idi – hara, niyə getdiyimi bilmirdim. Onun iri gözlərini qan laxtaları arasında sonuncu dəfə görəndən sonra, qaranlıq bir gecədə – bütün həyatımı sarmış dibsiz bir gecədə yolun ağına düşüb gedirdim. Həyatıma çiraq olan o bir cüt göz qapanandan sonra mənim üçün heç nəyin fərqi yox idi. Və indi bir yana çıxıb-çıxmayacağımi, sakitlik tapıb-tapmayacağımi bilmədən gedirdim.

Ətrafa ölü bir sükut hakim kəsilmişdi. Mənə elə gəlirdi, hamı tərəfindən tərk edilmişəm, ölülərə sığınmışam. Mənimlə ruhumu sarmış zülmət arasında bir rabitə, bir bağlılıq yaranmışdı. Sükutu özü də danışır, amma nə dediyini başa düşmürük. Başım gicəllənir, ürəyim bulanırdı, dizlərimin taqəti kəsilmişdi. Nəhayətsiz bir halsızlıq hiss edirdim vücudumda. Qəbiristana yaxınlaşıb bir daşın üstünə çökdüm. Niyə bu hala düşdüyümü anlaya bilmirdim.

Quru, kəsik-kəsik gülüş qəflətən məni özümə gətirdi. Səsə tərəf çönəndə gördüm, boyun-başına şal dolamış birisi yanımda oturub, qoltuğunda da kirli dəsmala bükülü nəşə var. Üzünü mənə tutdu: “Bəs niyə şəhərə qayıtmadın, yoldan azıb dolaşırsan buralarda... Hə? İndi yəqin öz-özünə deyirsən ki, gecənin bir aləmi qəbiristanda neynirəm, hə? Məndən qorxma, mənim işim ölürlərdir, dirilər mənlilik deyil. Qəbirqazanam, burda hər məzarı, hər ciğırı tanıyıram. Bax, bu gün getdim qəbir qazmağa, bu kuzəni tapdım – Rey şəhərindən

qalandır. Necədir? Bu kuzənin elə bir dəyəri yoxdur, sənə verirəm onu. Qoy məndən bir xatirə olsun”.

Əlimi cibimə salıb bir abbası iki şahımı çıxartdım. Qoca quru, xırıltılı səsiylə qırıq-qırıq güldü: “Yox, yox, dedim axı, bunun elə bir dəyəri yoxdur. Sənin özünü də tanıyıram, evini də, lazım deyil... Qulaq as, arabam burdadır. İki addımlıqdadı, lap yaxında. Gəl, səni evinə çatdırım, hə?”

Kuzəni mənə uzadıb ayağa qalxdı. Çiyinləri gülməkdən əsirdi. Kuzəni də götürüb donqarbel qocanın dalınca düşməkdən başqa çarəm qalmadı. Döngədə iki arıq yabı qoşulmuş meyit arabası durmuşdu. Qoca bayaqkı zirəkliklə arabanın qozlasına qalxdı. Mən də içəridə, tabut üçün düzəldilmiş xüsusi yerdə uzandım, başımı azacıq qaldırdım ki, ətrafa tamaşa edə biləm. Kuzə sinəmin üstündəydi; ikiəlli yapışmışdım ondan.

Qoca qamçısını şaqıldatdı, atlar ağır-ağır yerindən tərpənilər. Ayaqları elə bil yerə dəymir, nallarının səsi eşidilmirdi. Boyunlarından asılmış zıncırovlarsa nəm havada qəribə səslər çıxarırdı. Buludların arasından boylanan ulduzlar, hədəqəsindən çıxıb yerdəki qan sağılmış parlaq gözlər kimi baxır, yer üzünü seyr edirdilər. Vücudumu xoş bir halsızlıq sarmışdı. Yalnız sinəmin üstündəki kuzə ağırlıq edir, cəsəd kimi sıxırdı məni. Yol qırağında yan-yana bitən ağacların budaqları sanki gecənin zülmətində yıxılacaqlarından qorxub əl-ələ tutmuşdular.

Kənarda qapı-pəncərələri koğuş kimi qaralan, quruluşlarından qəribə, ayrı-ayrılıqda həndəsi fiqurları xatırladan tərki edilmiş evlər gözə dəyirdi. Evlərin hündür divarları işıldaquşlar kimi sayrışır, ətrafa soyuq, xəstəhal, ölgün işıq səpirdi. Ağaclar qorxmuş halda bir-birinə sıxılıb yanımızdan ötür, qaçıb gedir, nilufər kollarının zoğları isə sanki onların ayaqlarından yapışib yıxmağa çalışırdı. Məni meyit qoxusu, çürüyən ət qoxusu təqib edirdi. Bu qoxu elə bil canıma hopmuşdu, sanki bütün ömrümü qara bir tabutda keçirmişdim, üzünü görə bilmədiyim qozbel qoca isə qatı dumandakı pozuq kölgələr kimi başıma hərlənirdi.

Meyit arabası dayandı, kuzəni götürüb yerə endim. Evimin qarşısında idim... Cəld içəri keçdim, kuzəni masanın üstünə qoyub, yan otaqda gizlədiyim, daxil kimi istifadə etdiyim tənəkə qutunu götürüb yenə qapının ağzına çıxdım. İstəyirdim bütün zəhməti müqabilində bu qutunu qozbel qocaya verim. Amma izi-tozu da qalmamışdı – nə özünün, nə arabasının. Məyus halda otağıma döndüm, lampanı yandırıb kuzə bükülmüş yaylığı açdım. Üstünə qədimliyindən çat-çat olmuş açıq bənövşəyi rəngli şəffaf mina çəkmişdilər – bal arısının beli günün altında o rəngə çalır. Kuzənin bir tərəfində bir-birinə hörülü göy nilufərlərdən haşiyəsi olan romb çəkilmişdi. Ortasında isə...

Rombun tən ortasında onun şəkli vardı... Zil-qara, qeyri-adi dərəcədə iri

gözləri olan uzunsov, arıq sifət. O gözlər mənə tənəylə, qınaqla baxırdı. Elə bil özüm də bilmədən, bağışlanmaz bir günah işləmişdim.

Bu dəhşətli, cadugər gözlər məni həm təhdid edir, həm də şirnikləndirirdi; məni qorxudub, həm də özünə çəkirdi. Onların dərinliyində qeyri-təbii, sərməstedici bir nəsnə parlayırdı. Qabarıq almacıqları, enli alını, incə, çatma qaşları, dolu, yarıaçıq dodaqları, pərişan saçları vardı onun – saçının qıyqacı bir qıvrımı gicgahına yapışmışdı.

Dünən onun naturadan çəkdiyim şəklini tənəkə qutudan çıxardım, kuzənin üzərindəki təsvirlə tutuşdurdum: kiçik fərq belə yox idi. Eyni şəkil idi – biçərə bir qələmdan ustasının sadə əl işi. Bəlkə də bu kuzəni işləyən sənətkarın ruhu mən bu şəkli çəkəndə ruhuma hopmuş, fırça tutan əlimi öz iradəsinə tabe etmişdi. Bu şəkilləri bir-birindən seçmək mümkün deyildi. Fərq yalnız onda idi ki, mən şəkli kağız üzərində, o isə minalı qədim kuzədə işləmişdi. Onun təsviri üzərində şəffaf mina qatı vardı və bu qat ona əsrarəngiz bir ruh verirdi – bu gözlərdəki parıltı həmin o şıltaq, ərköyün ruhun nifrət dolu qığılımlarının sayrışmasıydı. Yox, inanılmaz bir şey idi bu! Eyni iri, sirayətedici, divanə gözlər; eyni nigaran, gərgin və eyni zamanda sakit sima!..

Kimsə mənim o an yaşadığım hissələri təsəvvür edə bilməz! Özümdən qaçmaq istəyirdim. Yəni belə bir şey mümkün idi? Bədbəxtliklər dolu mənhus həyatım gözlərim önündə bir

daha canlandı. Məgər bir cüt gözünü tanımaq ömürlük bəs etməzdi mənə? İndi eyni adama məxsus iki cüt göz baxırdı üzümə! Orda, dağın ətəyindəki qurumuş çayın qırağında bitmiş sərvin altında torpağa gömülən qızın gözləri... Göy nilufər çiçəklərinin altında, qan laxtaları arasında; indi dövrəsində ziyafət qurmuş qurd-quş arasında; şirəsini çəkmək üçün göz oyuqlarından, bəbəyinin içindən tezliklə cücərəcək pöhrələrin boy verəcəyi məzarda basdırılmış qızın... İndi isə təzədən canlanmış bu gözlər hər iki rəsmdən mənə baxırdı! Dəhşətdi!

O anadək özümü yer üzünün ən bədbəxt, ən lənətlənmiş məxluqu sayırdım, amma indi elə bil birdən rahatlamışdım – qəflətən anlamışdım ki, çox qədim zamanlarda mənimlə həmdərd olan birisi də varmış. Məgər əlimdəki kuzəni yüz illər, min illər qabaq işləyən rəssam mənimlə bir dərdde deyildi? Məgər o da mən çəkənlərdən çəkmirdi?

Bunu anlayana kimi, özümü, doğrudan, bədbəxtlərin bədbəxti sayırdım. İndicə anlamışdım ki, elə o da öz həyatını o dağların, təpələrin qoynundakı, çoxdan xarabazara çevrilmiş qərribə kərpic evlərdə bir zamanlar yaşamış, indi artıq sümükləri belə çürümüş, amma kiçicik zərrəcikləri həmin o göy nilufərlərdə var olan insanların arasında keçirmişdi. O da mənim kimi, bəlkə elə qələmdən bəzəyirmiş; o da elə mənim kimi biçərə, bədbəxt imiş? İndi başa düşmüşdüm ki, elə o da iki

iri qara gözün ucbatından, eynən elə mənim kimi əzab çəkirmiş. Bu, mənə bir təsəlli, bir toxtaqlıq idi...

Nəhayət, çəkdiyim rəsmi kuzənin yanına buraxıb manqalı qalamağa getdim. Kömür közərən kimi, manqalımı gətirib şəkillərin qarşısına qoydum, vafurdan bir neçə dərin qullab alıb özümü unuttum, həzzin ən uca zirvəsində gözümü şəkillərə zillədim. Fikrimi cəmləməyə çalışırdım və yalnız tiryəkin mübhəm, ölçüsüz məstliyi buna imkan yaradır, yorğun beynim bir rahatlıq tapırdı.

Nə qədər tiryəkim vardısı, hamısını sümürdüm. Fikirləşirdim, qərq olduğum duman bəlkə bu yolla bütün çətinliklərimi çözər, gözlərim önündən asılan pərdələri qaldırar, o uzaq, üstünü kül örtmüş boz-bulanıq xatirələrimi duman kimi dağıdar. Axtardığımı, bəlkə də ondan artığını verdi mənə tiryək: fikirlərim aydınlaşdı, gözlərim önündəki mənzərələr rəngdən-rəngə düşdü. Onlarda sanki bir tilsim vardı – yarıməst, yarıyıq idim.

Sonra mənə elə gəldi, sinəmdən basan ağırlıq yox oldu – elə bil cazibə qanununun ziddinə, lap çəkisiz olmuşdum. Böyümüş, rənglərə, ətəqana dolmuş xəyallarımın ardınca qol götürüb uçmağım gəldi, elə uçdum da – azad, sərbəst bir uçuş! Vücudum təsəvvürəgəlməz dərəcədə dərin bir həzzin ağışuna yuvarlanmışdı. Bədənim bütün yüklərindən qurtulmuş, sakit, cazibədar, xoş rənglər və mənzərələrle bol bir aləmə düşmüşdüm; sakit, sirli

və rəngarəng formalarla dolu bir aləm. Bəs sonra?.. Sonra isə xəyallarımın sapı qırılır, bu forma və rənglərin arasında görünməz olurdu. Dalğaların qoynuna düşdüm – mehriban, yüngül, məni ağuşunda qucan dalğaların. Ürəyimin döyüntüsünü, damarlarımda qanın axışını duyurdum. Bu halım mənə mənali, ləzzət dolu anlar bağışladı. Kaş indi elə bir yuxuya gedəydim ki, hər şey bir anda unudulaydı. Kaş mümkün olaydı! Kaş bitməyəydi bu halım! Bu rənglərin, bu işığın, bu melodiyanın içində qər q ola biləydim. Elə qər q olaydım ki, dalğalar böyüyüb-böyüyüb dünyanı tutaydı – bax, arzuma onda qovuşardım.

Yavaş-yavaş içimi bir biganəlik sardı – canımda xoş bir halsızlıq duydum. Bu halsızlıq elə bil mehriban dalğalarıyla bütün vücudumu yuyurdu. Sonra birdən hiss elədim: həyatımın çarxı, deyəsən, geriyyə fırlanır. Yavaş-yavaş uşaqlığımıza döndüm, tamam unutduğum səhnələr gözlərim önündən kino lenti kimi ötüb-keçdi. Yalnız görmək deyildi bu – mən həmin hadisələrin iştirakçısıydım, hiss edirdim hər şeyi. Boyum anbaan kiçilir, gəncleşir, uşaqlaşırıdım və birdən bu xəyalat pozulub dumanlandı, qaralıb itdi. Mənə elə gəldi, dibi görünmədiyindən adama qapqara gələn bir quyunun üzərində bədənim nazik qarmaqdan asılı qalıb. Sonra birdən qopdum, dubsizliyyə uçdum, qarşımı kəsən heç nə yox idi. Nəhayətsiz bir gecənin zülmətində dubsiz uçurumla uçur, uçurdum. Gözlərim

önündə bir-birinin dalınca çoxdan unutduğum lövhələr açılırdı. Bir anlıq huşum getdi. Özümə gələndə, lap xırda bir otaqda idim. Özü də elə bir vəziyyətdəydim, özümə də qəribə gəldi. Amma bu vəziyyətim mənim üçün həm də son dərəcə təbii idi...

Oyandığım bu dünyada hər şey mənə o qədər tanış, o qədər yaxın idi, elə bil yaşadığım mühitdən, keçmiş həyatımdan çox buna bağlı idim. Bu mənim real həyatımın inikası idi sanki; tamam başqa bir dünya idi, amma mənim öz dünyama o qədər bağlılığı vardı, elə bil doğma bir mühitə dönmüşdüm; elə bil hansısa qədim, amma eyni zamanda çox yaxın və simsar dünyada təzədən doğulmuşdum.

Hava hələ də qaralmaqda idi. Otağımdakı taxçada bir yağ çırağı yanırı, küncdə yatacaq salınmışdı. Mən oyaq idim, hiss edirdim, bədənim od tutub yanır. Boynumdakı şal, əynimdəki əba qan ləkələri içindəydi. Əllərim də qanlı idi. Lakin canımdakı qızdırma, başımdakı gicəllənmə ilə yanaşı, içimdə bir həyəcan, bir nigarançılıq vardı və bu hisslər indi paltarımdakı qan izlərini təmizləmək istəyindən daha güclü idi. Bir fikir təqib edirdi məni – polis indicə gəlib məni həbs edəcək, axı elə əvvəllər də tutulacağımı həmişə gözləyirdim. Lakin qərara gəlmişdim: tutulmamışdan taxçadakı zəhər kimi acı şərəbdən bir piyalə doldurub başıma çəkim. Bütün bunları qələmə almaq onda mənə

vacib bir vəzifə kimi görünürdü. İstəyirdim içimi didib dağıdan bu Divi çölə buraxım. İstəyirdim bütün bunları, içimdəkiləri kağıza töküm! Nəhayət, ani tərəddüddən sonra çırağı yaxına çəkib qələmi götürdüm, yazıya belə başladım...

Həmişə elə fikirləşirdim ki, susmaq ən gözəl şeydir. Güman edirdim insan dəniz qırağındakı danquşu kimi, qanadlarını açıb tək-tənha yaşasa, əla olardı. Amma bu bizim ixtiyarımızda deyil axı – necə olmalıydısa, elə də olub! Kim bilir, bir də gördün jandarmı indi, lap elə bu dəqiqə, ya da bir saatdan sonra gəlib apardılar məni. Qətiyyəni canımı qurtarmaq fikrində deyiləm. Bunu danmağın axı nə mənası? Turalım, paltarlarımdakı qan ləkələrini təmizlədim, nə olsun? Onsuz da əllərinə keçməmiş həmin şüşədən – mənə miras qalmış, taxçaya qoyduğum şərəbdən bir piyalə çəkəcəyəm başıma.

İndi isə istəyirəm bütün həyatımı üzüm salxımı kimi sıxıb, o şirəni divardakı kölgəmin qupquru boğazına, ölənin boğazına su tökdükləri kimi, gilə-gilə süzüm. İstəyim yalnız budur, məni aparmamışdan, cüzam yarası kimi, xərcəng kimi bədənimin içəridən, yavaş-yavaş yeyib dağıdan əzablarımı bu otağın bir küncündə kağıza köçürüm. Fikirlərimi yalnız belə ifadə edə, sapa düzə bilərəm.

Görəsən, mənim məqsədim vəsiyyətnamə yazmaq deyil ki? Yox, əsla yox! Dünya malından nəyim var ki,

götürüb aparalar. Nə məmur aparası malım var, nə şeytan aparası imanım. Əgər belədirsə, bu dünyada mənim üçün əhəmiyyəti olan nədir, görəsən? Ömür deyilən şeyi çoxdan badi-fənaya vermişəm. Əslində, bilərəkdən eləmişəm bunu... Mən gedəndən sonra hər şey cəhənnəmə, – nə olur, olsun! Bu yazdıqlarımı kim oxumaq istəyərsə, oxuyar. Oxuyan olmasa, qoy lap min il dursun burda.

İndi yalnız özüm istədiyimdən yazıram bunları. Buna ehtiyacım var. Bütün fikirlərimi kölgəmə, o xəyalı varlığa çatdırmaq istəyirəm və buna həmişəkəndən daha güclü ehtiyac duyuram. İndi yağ çırağının üzərinə əyilib yazdıqlarımı oxuyan və sözbəsöz udan məşum kölgəm üçün yazıram. Bu kölgə hər şeyi məndən yaxşı başa düşür! İndi yalnız öz kölgəmlə rahat danışa bilərəm. Məni danışmağa məcbur edən də elə odur. Məni yalnız o yaxşı tanıyır deyə, yalnız o da başa düşmək iqtidarındadır...

İstəyirəm həyatımın şirəsini, yox-yox, şirəsini yox, zəhər kimi şərəbini kölgəmin qurumuş boğazına damcı-damcı töküm və deyim: “İç! Bu mənim həyatımdır!”

Dünən məni kim görübsə, sınıxmış, xəstəhal bir gənc şəklində görüb. Bu günsə artıq qozbel qocayam – ağ saçları, qızarmış, şişkin gözləri, uçulmuş dodaqları olan bir qoca. Otağımın pəncərəsindən çölə boylanmağa, qalxıb özümə güzgüdə baxmağa belə qorxuram, çünki hara baxsam, saysız-

hesabsız kölgələrimi görürəm. Lakin beli bükülmüş kölgəmə öz həyatımı açmaq üçün, əvvəlcə gərək nələrisə ona danışam axı. Uşaqlığım, sevgim, şəhvət və ehtiraslarım, toyum, ölmümlə bağlı gör nə qədər hadisələr var! Və onların heç biri həqiqətə uyğun deyil. Mən bu nağıllardan, rəvayətlərdən, söz oyunlarından çoxdan bezmişəm.

Çalışacağam, bu üzüm salxımını sıxıb şirəsini son qətrəsinə kimi çıxarım. Bəs bu şirədə, heç olmasa, bircə qətrə həqiqət olacaqmı?! Bax, bunu bilmirəm. Mən bimirəm ki, hardayam; bilmirəm ki, başımın üstündəki bu bir parça səma, ayağımın altındakı torpaq hansı şəhərindir. Hər halda, heç nəyə əmin deyiləm. Mən o qədər ziddiyyətli şeylər görmüşəm, o qədər söhbətlər eşitmişəm, baxışlarım o qədər əşyaların üzərindən sürüşərək keçib ki... Bu şeylərin ruhu onların nazik üst qatının altında gizlənilib. Elə ona görə daha heç nəyə inanmıram. Mən elə indi də əşyaların reallığına, onların maddiliyinə inanmıram. Bilmirəm həyətin bir küncündə atılıb qalmış həvəngdəstənin reallığına inanmaq olarmı? Lap elə onu barmağınla tıqqıldadıb soruşsan ki, yerindədirmi, burda sabit durubmu, ümumiyyətlə, realdırımı və sualına müsbət cavab alsan belə, həvəngdəstəyə inanmaq olar? Bimirəm...

Yəni mən qeyri-adi, fərqli insanam? Heç bunu da bilmirəm. Ancaq lap elə indicə, güzgüyə baxanda tanımadım özümü. Yox, o biri, əvvəlki “mən” ölüb

artıq, çürüyüb gedib, amma bu iki “mən” arasında heç bir sərhəd, heç bir uçurum yoxdur. Mən özüm barədə danışmalıyam, amma nədən başlayım, bilmirəm. Ömür elə başdan-ayağa hekayədir, nağıldır onsuz da. Mən bu salxımı sıxmalıyam və şirəsini damcıdamcı bu qoca kölgənin boğazına süzməliyəm...

Nədən başlayım, görəsən? Axı beynimdə qaynaşan fikirlər indicə yaranıb, onların nə bir dəqiqə, nə də bir saat əvvələ heç bir aidiyyəti yoxdur. Dünən baş vermiş bir hadisə mənim üçün min il bundan əvvəlki hadisədən daha cansız, daha köhnə ola bilər.

Amma bir məsələ də var: bəlkə həyatla bütün əlaqələrimi kəsəndən bəri, keçmiş gözlərim qarşısında daha aydın canlanır.

Keçmiş, gələcək, saatlar, aylar, illər – mənim üçün hamısı birdir. Uşaqlıq, qocalıq – bunlar boş sözlərdən başqa bir şey deyil. Onların yalnız adı adamlar üçün, qara camaat üçün nəsə bir mənası var – mən “qara camaat” sözünü zorla tapdım – mötədil şəraitdə yaşamağa öyrəşmiş həmin adamlar üçün, yalnız onlar üçün həyat ilin fəsillərinə bölünür və elə mötədil iqlimdə ilin fəsilləri kimi olur.

Lakin mənim həyatım ilin yalnız bir fəslindən ibarət idi – hansısa soyuq bir ölkədə, əbədi zülmətdə keçən bütöv bir ömür kimi və bu zaman içimdə daim bir alov yanır, məni şam kimi gilə-gilə əridir.

Otağımın ibarət olduğu bu dörd divarın arasında, məni əhatə edən qa-

la divarlarının bu üzündə fikirlərim aramla əriyir.

Yox, səhv edirəm: mənim həyatım quru odunların alovuna yanan yaş odun qalağı kimidir – özü yanmır, ancaq qaralır, başqa odunların tüstü-dumanından kömürləşir.

Mənim otağım da, minlərlə başqa otaqlar kimi, qədim tikililərin xarabalıqları üzərində kərpicdən ucaldılıb. Ağardılmış, suvanmış divarlarında yazı haşiyələr görünür. Lap məqbərələrdə olan kimi. Otağımın ən xırda detalları, məsələn, künclərdəki hörümçək torları mənim fikrimi saatlarca işğal edə bilər. Yatağa düşəndən bəri, evimi yığışdırmağa az-az gəlirlər. Divara çalınmış uzun mismar nənnidən yadigardır – mənimlə arvadımın nənnisindən. Bu mismar çox güman ki, bizdən başqa da neçə-neçə körpənin ağırlığına dözücü olub. Mismardan bir az aşağıda divara taxta lövhə mıxlanıb. Onun altından bizdən əvvəl burda yaşayanların qoyub getdiyi qoxular gəlir. Qəliz, davamlı qoxulardır – indiyə kimi heç bir yel, heç bir külək onları dağıda bilməyib – tər, köhnə azar-bezar, ağız, ayaq, qaxsımış yağ, çürüyən həsir, yanmış qayğanaq iyi, cürbəcür dəmləmələrin, qovrulmuş soğanın, bişən şorbanın, pendirin, cinsi yetkinliyə çatmış oğlanın yatağının, uşaq əskisinin qoxusu; küçədən gələn qoxuların qoxusu; ölü, yaxud can verən bir kimsənin, ya da hələ yaşayan və özünəməxsus qoxusunu da yaşadan kiminsə qoxusu. Və daha neçə-neçə, mənşəyini aydın-

laşdırma bilmədiyim, amma buralarda öz izini qoymuş başqa qoxular da var...

Mənim otağım aralıq otaq olub, qara camaatın dünyasıyla əlaqəsi yalnız arxa otaqdakı iki xırdaca pəncərədəndir: biri həyəətə açılır, digəri küçəyə. Bu pəncərə məni qədim Reyə bağlayır. O şəhərə ki, adını “Dünyanın gəlini” qoymuşdular, minlərlə küçəsi, dalanı, alçaq evləri, mədrəsə və karvansaraları vardı, dünyanın ən əzəmətli şəhəri hesab olunurdu. Hə, arxa otağımın pəncərəsindən nəfəs alan, yaşayan şəhərin nəbzi duyulurdu. Burda, bu otaqda gözlərimi yummağa bəndəm ki, otağımın bir küncündə, ləng, xəyali baxışlarım önündə şəhərin solğun, pozuq kölgələri, mənim təxəyyülümü sarsıdan nəyi varsa, hamısı: sarayları, mədrəsələri, bağları təzahür etsin.

Bu iki pəncərə məni bu dünyaya – qara camaatın dünyasına bağlayır. Otağımda divardan bir güzgü də asılıb, hərdən özümə baxıram və məhdud dünyamda bu güzgünün yeri mənə heç bir aidiyyəti olmayan qara camaatdan daha çoxdur.

Pəncərəmdən gündə cəmi iki cəmdəlik ət sata bilən kiçik, kasıb qəssab dükkanı görünürdü. Səhərlər dükanın qabağında vərəmli adam kimi quru, kal öskürən, qaxaca dönmüş qabaq ayaqlarının dırnaqları bozarmış bir cüt arıq yabı dururdu. Bu dırnaqlar elə bil hansısa vicdansız, vəhşi hökmün icrası üçün əlləri kəsilmiş, qaynar yağa basılaraq yarası dağılanan qol güdülünü xatırladırdı...

Yabıların hər iki yanından qoyun cəmdəkləri sallanıb. Qəssab yağlı əlləriylə xınalı saqqalını sığallaya-sığallaya cəmdəkləri nəzərdən keçirir, seçir, quyruqlarını qaldırıb çəkisini yoxlayır, sonra da alıb dükanındakı qarmaqlardan asır. Atlar ağır-ağır yerlərindən tərpanir. Qəssab da kəsilmiş boğazlarından daman qanı hədəqəsindən çıxmış gözlərinin qapağında laxtalanan bu cəmdəkləri əvvəlcə əzizləyirmiş kimi sevə-sevə sığallayır, sonra sümük dəstəklə iri qəməsini alıb doğrayır, axırda da üzündə xoş bir təbəssümlə müştərilərinə satır. Kaş işindən necə ləzzət aldığını gözünlə görəydiniz! Mən əminəm buna: onun aldığı ləzzət elə-belə, adi yox, qeyri-adi bir şeydi. Bunu məhəlləmizdə dolaşan, gözlərini qəssabın yağlı əllərindən çəkmədən onun hər hərəkətini yazıq bir görkəmlə izləyən nataraz, yağunboyun sarı köpək bilir. Qəssabın öz işindən böyük zövq aldığını o da gözəl görür.

Bir az o tərəfdə –talvarın altında qəribə bir qoca var; qabağına nimdaş yaylıq sərib, bütün var-yoxunu düzüb üstünə: oraq, bir cüt nal, alabəzək muncuqlar, bıçaq, siçan tələsi, paslı kəlbətin, mina tökmək üçün dəstgah, dişləri qırılmış daraq, kiçik çanaq, üstünə kirli əski saldıqı minalı köhnə kuzə. Bu qocanı pəncərəmdən həmişə görürdüm. Boynunda daim kirli şal, əynində Şüştər əbası olurdu; açıq yaxasından çallaşmış sinəsinin tükləri görünür, iltihabdan qızaran gözlərinin qapaqları hansı mur-

dar azardansa köz-köz irinləyib; əbasının qolunda üçkünc dua var. Bu qoca qurd yemiş, sapsarı dişləri olan ağzını yalnız cümə axşamları açaraq “Quran” oxuyur.

Yəqin dolanıdığı elə bundan çıxırdı, çünki heç vaxt görməmişdim ondan nəşə alan ola. Deyəsən, qarabasmalarımnda üzünü tez-tez gördüyüm adam elə o idi. Maraqlıdır, görəsən, bu qırıxıq kəllənin içində, ensiz alınını bir az da daraldan qəhvəyi çalmanın altında hansı mənasız, sarsaq fikirlər cücərir? Adama elə gəlirdi, bu qocanın həyatı ilə, qarşısına sərdiyi kirli yaylığın, onun üstündəki köhnə əşyaların nəşə xüsusi bir əlaqəsi var. Neçə dəfə istəmişəm yaxınlaşıb onunla kəlmə kəsim, ya da satdıqlarından bir şey alım, amma nədənsə heç ürək eləməirdim.

Süd anam onun cavanlığında dulmuşu olduğunu deyirdi. İndi isə əlində tək bu kuzə qalmışdı. İndi ruzisini xırım-xırda alverdən çıxarırdı...

Bunlar mənim xarici aləmlə yeganə əlaqəm idi. Öz dünyamda isə bir süd anam vardı, bir də ləçər arvadım. Süd anam həm də onun anası idi. Arvadımla tək-cə yaxın qohum deyildik, həm də eyni qadının döşlərindən süd əmmişdik. Belə götürəndə, onun anası həm də elə mənim anam idi. Mən axı öz valideynlərimi heç vaxt görməmişdim. Məni külrəngli saçları olan ucaboy qadın – onun doğmam kimi sevdiyim anası böyütmüşdü. Elə buna görə qızını almışdım da.

Ata-anam barədə o qədər cürbəcür söhbətlər eşitmişdim ki... Amma mənə

ən inandırıcı gələni elə süd anamın danışdıqları idi. Atamla əmim ekiz olub. Sifətlərinin cizgiləri də, bədən quruluşları da, xasiyyətləri də eyni imiş. Hətta səsləri belə bir-birinə o qədər bənzəyirmiş, onları seçmək mümkün deyilmiş. Bundan başqa aralarında mənəvi, ruhi bir bağlılıq da varmış; hətta hissiyyatları belə o qədər üst-üstə düşürmüş ki, biri xəstələnəndə, eyni azara digəri də tutulurmuş. Belə adamlar üçün deyiblər: elə bil bir almadırlar, yarı bölüblər. Axırda iş elə gətirir, iyirmi yaşlarına çatanda ticarəti özlərinə peşə seçir, bir-birinə qoşulub Hindistana yollanırlar. Orda Rey şəhərində düzələn məhsullar satırdılar – rəgbərəng pambıq parçalar, xələtlər, cübbələr, şallar, iynə-sap, gil qablar, yerli gilabidən düzələn sabun, şəkili qələmdanlar...

İş elə gətirir, atam özü Benaresdə qalası olur, əmimi isə Hindistanın başqa şəhərlərinə alverə göndərir. Bir müddətdən sonra atam Linqamın şərəfinə ucaldılmış məbəddə rəqqasəlik edən Buqamdası adlı bakirə bir qıza aşiq olur. Qızın işi Linqamın nəhəng bütü qarşısında mərasim rəqsləri ifa etmək, bütənin yır-yığışıyla məşğul olmaq idi. Gözəl qız imiş; lumu kimi şux döşləri, iri, badamı gözləri, çatma qələm qaşlarının qovşağında qırmızı xalı varmış...

Mən indi Buqamdasını, yəni anamı görə bilirəm. Şux rəngli, qızıl tikməli, sinəsi açıq sarı var əynində, alnına gülbafta qatma bağlayıb. Onun ağır,

gecənin zülməti kimi qara hörükləri boynunun ardında yığılıb; topuqlarında, biləklərində biləzik, burnunda qızıl halqası var; gözləri çox iri, badamı, dişləri parlaqdır. Sitar, təbil, sinc, təmbur səsinə ağır-ağır rəqs edir... Başışalmalı, belibağlı çılpaq kişilərin çaldığı incə və yeknəsəq bir rəqs – hindlilərin bütün tilsim və ovsunlarını, bütün inanc və dərdlərini, şəhvani hiss-həyəcanlarını özündə əks etdirən dərin mənəli bir rəqs.

Bu rəqs sanki Buqamdasının iç dünyasını üzə çıxarırdı. Şəhvani işarələrlə dolu müqəddəs hərəkətlər qızın bədənini gül qönçəsi kimi açır, rəqqasə çiyinlərində başlanan dəli titrəyişi qollarına, barmaqlarının ucuna kimi dalğa-dalğa ötürür, gah əyilir, gah da qəddini açırdı. Xüsusi mənə kəsb edən, sözsüz danışan bu hərəkətlərin mənim atama təsiri necə idi, görəsən? Bəs tər qoxusu, müşk ətri, saçlarının rayihəsinə qarışan səndəl yağı?.. Bütün bunlar ecazkar tamaşanın seyrindən oyanan ehtirasını bir az da alovlandırırdı. Onun saçlarının ətrində uzaq-uzaq ölkələrdə bitən qəribə bitkilərin rayihəsi vardı; bu ətir köhnə, çoxdan yatmış hissələri dirildir, onlara yeni nəfəs verirdi. Bu ətir yenicə anadan olmuş körpənin otağındakı, içində yad ellərdən gələn dava-dərman saxlanan mücrüdəndə gəlirdi. Bəlkə körpə ikən mənə içirdikləri ot dəmləmələrinin qoxusu idi bu? Bütün bu qoxular atamla bağlı köhnə, unudulmuş xatirələrimi oyadır, yaddaşıma canlandırırırdı...

Atam Buqamdasiyə elə valeh olmuşdu ki, rəqqasənin inancını – Linqama inancı qəbul etmişdi... Amma hamiləliyindən xəbər tutan kimi, anamı məbəddən qovmuşdular.

Əmim Benares səyahətindən döndə mən təzəcə anadan olmuşdum. Onun zövqü də, maraqları da atamınkı ilə tam üst-üstə düşdüyündən, əmim də anamın dəli-divanəsi olur və axırda qadını yoldan çıxarır. Bunun elə bir çətinliyi də yox idi – atamla o dərəcədə bənzəyirdilər bir-birinə. Amma işin üstü açılan kimi, anam deyir ki, onların hər ikisini atacaq, başını götürüb gedəcək. Amma bir çıxış yolu da göstərir: zəhəri başqa ilanlardan qat-qat güclü olan kobra ilə imtahana çəkilmək! Deyir: hansınız sağ qalsanız, onunla yaşayacağam!

Sınağın şərti belə idi: atamla əmim ilanla bir yerdə qaranlıq otağa salınacaq, qapının ağzında isə peşəkar ilan ovsunçusu güdəcəkdi. İlan onlardan hansını çalsa, çıxıracaqdı. Çığırın kimi də, ovsunçu içəri girib ikincisini qurtaracaqdı və Buqamdasi ona qismət olacaqdı...

Sınaq otağına girməmişdən, atam Buqamdasidən xahiş edir: onun üçün müqəddəs bir mərasim rəqsi ifa etsin. Qadın da razılaşıır. Zəif məşəl işığında, ilan ovsunçusunun tütəyinin yeknəsəq səsi altında anam ilan kimi qıvrıla-qıvrıla rəqs edir... Bu adi rəqs deyildi, onun hərəkətləri dil açıb danışdı...

Sonra atamı da, əmimi də ilanın yanına, qaranlıq otağa salırlar. Bir az-

dan içəridən ucalan dəhşətli çığırının dalınca, eşidənlərin canına üsütmə salan bir inilti səsi, kəsik-kəsik gülüş sədası gəlir. Bu artıq çılğınlığın, divanəliyin səsi idi...

Otağın qapısı açılarda ilanın qorxusundan bircə anda qocalmış əmim çıxmışdı içəridən. Bənzərsiz bir sarsıntı yaşamışdı. Həsirin üstündə sürünən ilanın xışıltısı, onun fitə bənzər fısıltısı, par-par yanan gözləri, iynə kimi iti, uzun, əyri zəhər dişləri, qaşığı xatırladan xırda başı, uzun boynu adamda vahimə oyadırdı...

Şərtə əsasən Buqamdasi ona çatmalı idi. Faciə bunda idi ki, bu imtahanda kimin nicat tapdığını anlamaq olmurdu: sağ çıxan atam idi, yoxsa əmim. Bu sınaqdan sonra əmimin ağıl çaşdığından, özünün keçmiş həyatını tamam unutmuşdu, heç məni də tanımırdı. Adamlar da bundan nəticə çıxarıb bu kişinin mənim atam yox, əmim olduğunu fikirləşmişdilər...

Bax belə bir qəribə hadisə... Məgər bunun mənim həyatıma aidiyyəti yoxdur? Məgər bu dəhşətli imtahan, hamının tükünü ürpədən o qəribə gülüş mənə sağalmaz yara vurmamalıydı?

Həmin vaxtdan etibarən, mən hamı üçün yad birisinə, ailədəki artıq ağıza çevrilmişdim. Nəhayət, əmim, ya da olsun ki, atam ticarət işləriylə əlaqədar Buqamdasini və məni götürüb Reyə qayıtdı. Məni bacısıgilə gətirdi, onlarda, yəni bibimgildə qoyub getdi...

Anam mənimlə sağollaşanda bibimə içində ilan zəhəri qatılmış şərəb olan

tünd rəngli bir şüşə də vermişdi – bunu dayəm danışırdı. İnandırıcı idi, Buqamdasi kimi bir qadın öz oğluna yadigar kimi daha nə verə bilərdi ki? Qırmızı şərab; əbədi yuxunun ən asan yolu; həmişəlik hüsur bəxş edən kobra zəhəri! Şüşədə bəlkə də onun elə öz həyatının şirəsiydi – üzüm salxımı kimi, son qətrəsinədək sıxıb mənə bağışlamışdı – atamın, ya da əmimin axırına çıxan həmin o zəhəri... İllər keçib, mənə necə qiymətli bir hədiyyə qoyduğunu indi anlamışam.

Görəsən, anam hələ sağdır? Bəlkə də indi, mən bu sətirləri yazarkən Hindistanın ucqar bir şəhərinin küçələrindən, meydanlarından birində məşəl işığında ilan kimi qıvrıla-qıvrıla rəqs edir, hər şeylə maraqlanan yarıçılpaq qadınlar, uşaqlar, kişilər isə onun tamaşasına durub. Beli bükülmüş, pırtlaşıq saçları ağarmış qoca atam, ya da əmim isə bir qıraqda oturub baxır, dibsiz quyu kimi qaranlıq olan məşum otağı xatırlayır, ilanının fısıltısını eşidir – bax-bax, başını qaldırdı... gözləri alışıb-yanır, mantiyası açılıb... ərsinə oxşayır lap... bozuntul boynunun arxa tərəfində eynəyə bənzər naxış aydın görünür...

Nə başınızı ağrıdım, atam məni “nənəcan” çağırduğım sevimli qadının – dayənin qucağında buraxanda, hələ südəmər körpə idim. Nənəcan həm də mənim bibim qızına, yəni indi arvadım olan bu ləçər, fahişə qadına süd verirdi. Beləliklə, dalğalı saçları həmişə alnına tökülən cantaraq bibimin

himayəsində, onun qızıyla – həmin o fahişəylə bir yerdə böyüdüm.

Özümü xatırlayandan bibimi ana bilib sevmişəm. Onu çox sevirdim. Qızını – yəni süd bacımı da məhz anasına oxşadığına görə arvad elədim özümə. Daha doğrusu, onu almağa məcbur idim. Qız yalnız bir dəfə özünü mənə təslim etdi. Həmin hadisəni ömrüm boyu unuda bilmərəm. Bu hadisə onun anası – mənim bibim ölüm yatağında canıyla əlləşərkən, çarpayısının baş tərəfində olmuşdu...

Gecədən xeyli keçmişdi, evdəkilərin hamısı çoxdan yuxuda idi. Mən də yatmağa hazırlaşırıdım. Əynimdə alt paltar, canıyla əlləşən bibimin otağına getdim – vidalaşmaq istəyirdim onunla, sabaha çıxmayacağını bilirdim. Rəhmətliyin çarpayısının baş tərəfində bir cüt şam yanırdı, canını tapşırın kimi cəsədinə cin-şeytan doluşmasın deyə sinəsinə Quran qoymuşdular. Üzündəki kətan parçanı çəkəndə bibimin həmişəki kimi ciddi, cazibədar sifətini gördüm. Artıq onu bu dünyaya bağlayan bircə tel belə qalmamışdı. Qeyri-ixtiyari baş əydim qarşısında. O an ölüm mənə çox adi, təbii bir şey kimi gəlirdi... Birdən qadının dodaqlarının qırağında donub qalmış kinayəli təbəssümü dəydi gözümə. İstədim əlini öpüb çıxam, amma çönəndə, indi arvadım olan həmin o fahişə otağa girdi. Son nəfəsi ağzından çıxan anasının yanında mənə necə şəhəvtlə sıxıldı, necə çəkdi özünə sarı, necə hərərətli, çılğın öpüşlərə qərq

etdi... Yer ayrılısaydı, xəcalətimdən yerə girərdim! Bilmirdim nə edim. Mərhum elə bil dişlərini ağarda-ağarda bizə gülürdü. Elə bil onun sakit təbəssümü də yavaş-yavaş dəyişir, tamam başqa cür olurdu. Mənə sıxılmış qızı qeyri-ixtiyari qucaqladım, öpüslərə qər q etdim... Qəflətən qonşu otaqla aramızdakı pərdə çəkildi, bibimin əri, bu fahişenin atası, donqarbel, boynuşallı qoca iyrenc bir gülüşlə içəri girdi. Elə güldü tüklerim biz-biz oldu. Durmaq bilmirdi, gülməkdən çiyinləri əsirdi, amma biz tərəfə nəzər belə salmadı. Yer də ayrılmırdı ayıbımızı örtə! Əgər bacarsaydım, meyitin sifətinə yağlı bir şillə ilişdirərdim – kinayəli təbəssüm hələ də dodaqlarından çəkilməmişdi. Aman Allah, biyabır oldum! İlan ağzından qurtulmuş kimi yüyürüb otaqdan çıxdım...

Onunla evlənməyə məcbur olum deyə, bunu yəqin qızın özü düzüb-qoşmuşdu... Süd qardaş-bacısı olduğumuza baxmayaraq, camaat arasında abırdan düşməyə də deyə, bu qızı özümə arvad eləməyə məcbur idim. Əslində, o, heç qız da deyilməmiş, amma o vaxt mənim bundan xəbərim yox idi. Bunu sonradan başqa adamlar danışdı mənə. Yəqin dəqiqliyiylə necə olduğunu heç vaxt öyrənə bilməyəcəyəm. Zifaf gecəsi otaqda baş-başa qalanda, nə qədər yalvardımsa, sözümə baxmadı, paltarını soyunmadı ki soyunmadı. Elə hey pıçıldayırdı: “namaz qılıb paklanmamışam, olmaz”. Məni əsla yaxın buraxmadı özünə. Çırağı keçirib otağın

o biri küncündə uzandı. Söyüd yarpağı kimi tir-tir əsirdi – elə bil onu dəhşətli əjdahayla qaranlıq otağa salmışdılar. Heç kəs buna inanmaz: həmin o gecə bircə dəfə öpməyimə də icazə vermədi – inanılası şeydir bəyəm? İkinci gecə də otağa ondan qabaq gəlib, dünən yatdığım yerdə uzandım. Sonrakı gecələr də elə... Yaxınlaşmağa cürətim çatmırdı. Xeyli vaxt keçdi, mən hələ də otağın eyni küncündə, döşəmənin üstündə yatırdım. Buna inanmaq olar? Düz iki ay... Yox, iki ay dörd gün ona yaxınlaşmağa cürətim çatmadı...

Əskini qabaqcadan hazırlamışdı – ona, bilmirəm göyərçin qanı idi, nə idisə, sürtüb hazır saxlamışdı. Dəqiq bilmirəm! Bəlkə də özünün ilk eşq gecəsindən yadigar idi, məni bir az da artıq kinayə obyektinə çevirmək üçün saxlayırdı – axı onda hamı məni təbrik edir, mənəli-mənəli göz vururdu. Yəqin ürəklərində belə deyirdilər: “Bu oğlan dünən gecə dağı dağ üstə qoyub, qala fəth edib!” Mən özümü o yerə qoymurdum, onlar da sarsaqlığıma gülürdülər. Elə onda qərara aldım: vaxt gələcək, bunların hamısını bircə-bircə yazacağam...

Arvadımın neçə dənə aşnası olduğunu biləndən sonra, ya da bəlkə axund ərəbcə bir neçə kəlmə oxuyub onu mənə həvalə edəndən sonra zəhləsi gedirdi məndən. Əlimdən qurtulub azad olmaq, azad yaşamaq istəyirdi! Nəhayət, gecələrin birində, lap zorla olsa da, onun yanına girəcəyimə söz verdim. Elə də elədim.

Amma bir xeyli əlbəyaxadan sonra, qalxıb getdi. Həmin gecə mənə qalan bədəninin qızdırdığı, onun qoxusu hopmuş yatacaqda yatıb şellənmək oldu. Rahat yatmağın nə olduğunu mən elə həmin gecə bildim. Ertəsi gündən etibarən yerini başqa otaqda salmalı oldu...

Axşamlar mən evə qayıdanda, o hələ gəlməmiş olurdu. Əslində, gəlib-gəlmədiyini də heç düz-əməlli bilmirdim, bilmək də istəmərdim – axı təkliyə, təklidə ölməyə məhkum edilən adam kimi ydim. Çox istəyirdim necə olur-olsun bir yol tapıb, onun aşnalarını tanıyam. İnanmırsınız, amma elə ki kimdənsə xoşu gəldiyini eşidirdim, düşürdüm onun dalına, pusub minbir oyundan çıxır, həmin şəxslə tanış olmaq üçün alçalırdım qarşısında, onları bir-birinə birtəhər yaxınlaşdırmaqla rahatlıq tapırdım. Amma ay aşnaları vardı ha! İçalatsatandan tutmuş aşpaza; gecə gözetçisindən müftiyə; tacirdən filosofa kimi, eyni xislətdə, eyni sir-sifətdə – kəlləpaçaşirənin şeyirdinə bənzəyirdi hamısı. Fərqli olan cürbəcür adları, növbənöv ayamaları, bir də peşələri idi. Onların hamısını məndən üstün tuturdu bu ləçər...

Necə alçalır, necə sıxılırdım, buna kimsə inanmaz! Bilirsiniz nədən qorxurdum? Qorxurdum arvadımı itirəm! Çalışırdım onun məşuqlarından özümü necə aparmağı, xoşagələnlə olmağı öyrənirəm... Amma nə etsəm də, hamının gözündə çarəsiz bir qurumsaq, bir

oğraş idim. Şəhərin ən sarsaq adamı belə mənə gülürdü. Amma əslinə qalanda, bu qara camaatdan axı nə öyrənə bilərdim? İndi artıq bilərəm: onları həyasızlıqlarına, sırtıqlılıqlarına görə sevirmiş. Onun məhəbbəti də elə sevgililəri kimi murdar, üfunətli idi – bu eşqdən, bu məşuqlardan ancaq ölüm havası gəlirdi...

Görəsən, doğrudan, onunla sevişmək istəyirdim? Məni bu dərəcədə cəlb edən onun nəyi idi? Zahirə görkəmi? Bəlkə mənə bəslədiyi nifrət? Bəlkə davranışı? Bəlkə uşaqlıqdan ona bağlanmağım? Bəlkə anasına məhəbbətim? Bəlkə elə bunların hamısı?.. Yox. Bilmirəm! Bircə şey bilərəm: bu qadın, bu fahişə, bu cadugər mənim ruhuma elə bir zəhər hopdurmuşdu, onu istəyən tək mən deyildim, bədənimin bütün hüceyrələri tək-tək onun hüceyrələrinin eşqindəydi – qovuşmaq üçün dad çəkir, nalə edirdilər.

İnsan ayağı dəyməyən kimsəsiz bir adada onunla baş-başa qalmaq ən böyük arzum idi! Deyirdim, kaş bir zəlzələdən, qasırgandan-zaddan ola, şimşək çaxa, pəncərəmizin altında pusub fürsət gözləyən o murdarları vurub külə döndərə, dünyada eləcə ikimiz qalaq.

Görəsən, onda da məni qoyub hansısa heyvanı – Hindistan kobrasını, əjdahanı-zadı seçməyəcəkdi ki? Onunla, heç olmasa, bircə gecəmi keçirmək istəyirdim, sonra qoy lap qucaqlaş-qucaqlaş canımızı tapşıraq! Məncə, həyatımın ən gözəl sonluğu elə bu olardı...

Elə bil mənı içımdən gəmirib məhv edən dərdim bəs eləmiridi bu fahişəyə, istəyirdi işgəncə verə-verə öldürüb kamına çata.

Nəhayət, iş-gücün daşını tamam atdım. Heç küçə-bazara da çıxmadım. Güşənişin oldum, xəlvətə çəkildim – elə bil canlı meyit idim, evdə kölgə kimi gəzib dolaşırdım. Aramızdakı münasibətlərin sirrindən kimsə xəbərdar deyildi. Yavaş-yavaş, tədricən ölməyimin şahidi təkçə dayəm idi, o da mənı qınayırdı hər şeydə. Camaat isə bu fahişənin halına acıyırdı. Arxamca pıçıldadır, qulağım eşidə-eşidə deyirdilər: “Yazıq qadın! Bu divanə ərinə necə tab gətirir, görəsən?” Vallah, haqlı idilər, çünki mənım bu dərəcədə zəlil, çarəsiz olmağım da axı inandırıcı görünmürdü...

Günbəgün arıqlayıb əldən düşürdüm. Üzümü qırxanda güzgüyə baxıb görürdüm ki, yanaqlarım qızara-qızara qəssabxanadan asılmış cəmdəklərin rəngini alır. Bədənim alışıb yanır, gözlərimdə bir çarəsiz, xəstəhal xumarlıq vardı.

Düşdüyüm vəziyyət əslində lap ürəyimdəndi – tezliklə öləcəyimi bilir, gözlərimdə ölüm pərdəsi görürdüm.

Nəhayət, bizim həkimbaşına xəbər verdilər – qara camaatın həkiminə. Yeri gəldi-gəlmədi, deyərki ki, hamımızı boya-başa çətdirən odur. Bu dəfə də başında ağ çalması, çənəsində bir arşınlıq saqqal, başladı babama kişiliyi bərpa edən güclü bir iksir verməsindən, boğazıma şəkərli xakşir südünü zorla

tökməsindən, bibimin göbəyinə qarın yumşaldan məlhəm bağlamasından dəm vurmağa. Gələn kimi, çarpayımın baş tərəfində əyləşdi, nəbzimi tutdu, dilimə baxıb eşşək südüylə arpa suyu içmək tapşırkı; bir neçə dərmanın adını da uzun bir kağıza yazıb dayəmə verdi – bunları hazırlatdırmaq lazım idi; qəribə, əcaib-qəraib yağlar, dəmləmələr, cövhərlər idi: döyülmüş quru şüyüd, zeytun yağı, əzilmiş biyan kökü, kafur yağı, döyülmüş dəfnə yarpağı, çobanyastığı yağı, kətan toxumu, küknar qozaları və sair boş-boş şeylər...

Vəziyyətim isə xarablaşa-xarablaşa gedirdi. Yanımda bircə dayəm olurdu – həm mənım, həm də onun süd anası; kül rəngli saçlarından, qocalmış çöhrəsindən əzabkeşlik yağın qadın. Gəlib çarpayımın yanında oturur, alınma soyuq suda islanmış dəsmal qoyur, bitki şərbəti içirirdi. Həm də söhbət edirdi mənımlə, fahişənin uşaqılığından danışır, deyirdi ki, arvadım hələ nənnidə yatan zamandan sol əlinin dırnaqlarını çeynəməyə adət etmişdi. O qədər çeynəyirmiş, axırda dırnaqlarının mayasını zədələyibmiş... Hərdən də nağıl danışırkı mənə. O nağıllar elə bil həyatımın axarını tərsinə çevirir, içimdə yatan məsum uşaqı oyadırdı. Axı nağılların hamısı mənım keçmişimlə bağlı idi...

O vaxtlar hələ çox kiçik idim. Otaqda indiki arvadımla yan-yana ikinəfərlik nənnimizdə uzanmışdıq. Yaxşı yadımdadı, dayə onda da elə bu nağılları danışırkı. O zamanlar nağılların bəzi

yerlərinə inanmağım gəlmirdi, amma indi eyni şeylər mənə təbii görünürdü, çünki xəstəliyim içimdə tamam yeni bir aləm yaratmışdı: rəngarəng obrazlar, arzularla dolu naməlum, xəyali bir aləm – sağlam olanda bunların heç birini görə bilməzsən.

Bu xoş sonluqlu nağıllarda rastlaşdığım çətinliklər, sarsıntılar, məhrumiyyətlər mənə ağılasığmaz, təsəvvür edilməz bir zövq verirdi. Həmin nağılların hökmünü öz üzərimdə indi də aydın duyurdum, zira təzədən uşaqlaşırıdım. Bax, indinin özündə, hətta bu sətirləri qələmə aldığım zamanda elə bilirəm yaşadıklarım heç də keçmişlə bağlı hisslər deyil, indinin özü, həyatımın bu anına aid nəsnelərdir.

Mənə elə gəlirdi, keçmiş zamanlarda yaşamış adamların bu nağıllar vasitəsilə sonrakı nəsillərə çatdırılan əməlləri, düşüncələri, arzu-istəkləri həyatımın ayrılmaz bir parçasına çevrilib. Eyni sözlər min illərdir təkrarlanır, eyni hərəkətlər edilir, eyni məşğuliyyətlərə meyl salınır. Burda qəribə nə var? Məgər həyat özü başdan-ayağa məzəli rəvayət, qon-darma nağıl deyilmi? Bax elə mən, bütün bunları danışa-danışa, özüm haqda nağıl yazmırammı? Nağıl nakam arzulardan – həyata keçməmiş, nağıl kimi arzulardan qaçıb qurtarmaq yoludur. Bilirsiz hansı arzulardan? O arzulardan ki, hər bir nağılçı onları özünün məhdud dünyagörüşü çərçivəsində, ata-anasından irs olaraq aldığı

mənəviyyat çərçivəsində təsəvvüründə canlandırır, qiymətləndirir.

Eh, kaş indi də uşaqlıq əyyamındakı kimi, yuxuda hüsur tapa biləydim. Dərd çəkmədən yata biləydim... İndi yuxudan oyananda yanaqlarım qıpqırmızı olur – yolun o üzündəki qəssab dükənindən asılan cəmdəklər kimi. Bədənim hərərətdən od tutub yanır, öskürək ara vermirdi. Bilmirəm, qəssab dükəninə ət gətirən arıq yabıların öskürəyinə bənzəyən bu səs bədənimin harasından qopur...

Yaxşı yadımdadır: özümə gələndə hava tamam qaralmışdı. Yəqin bir müddət huşumu itirib halsız qalmışdım. Ağlım başımda deyildi, çünki öz-özümle danışırıdım. Birdən gördüm, uşağam, nənide uzanmışam. Yanımda kimse vardı – hiss elədim bunu... Evdəkilərin hamısı çoxdan yatmışdı. Zülmət qaranlıq idi, az sonra dan yeri söküləcəkdə. Xəstələr bilər – belə məqamda adama elə gəlir ki, həyatı indicə dünyanın sərhədlərini aşacaq... Üreyim dəli kimi çırpınırdı, amma qorxmurdum. Gözlərim açıq olsa da, heç nə görmürdüm – çox qatı, dərin bir zülmətdə idim. Bir neçə dəqiqə keçdi, ağılasığmaz, fantastik bir şey gəldi beynimə: “Yanımdakı odur!” Bunu düşündüm və alışıb yanan alnımda kiminsə soyuq əlini duydum... Bədənim əsdi. Öz-özümə fikirləşdim: “Görəsən, Əzrayıl deyil ki?” Bir an sonra yuxu məni yenə ağışuna alıb apardı. Səhər oyananda dayəm dedi: “Qızım gecə gəlib çarpayının baş tərəfində oturmuşdu –

başını dizinin üstünə qoyub alnını sıgallayır, sənə lay-lay çalır”. “Qızım” deyəndə, fahişə arvadımı, o ləçəri nəzərdə tuturdu. Görünür, həmin an onun içində analıq hissi oyanıbmiş, kimisə uşağı kimi əzizləmək keçirmiş könlündən... Kaş elə həmin an öləydim!.. Bəlkə bətnində gəzdirdiyi körpəsi ölüdür? Bəlkə anadan olub artıq? Bunların heç birindən mənim xəbərim yox idi.

Günbəgün qəbrə daha çox bənzəyən bu dar, qaranlıq otaqda daim onun yolunu – arvadımın yolunu gözləyirdim, amma gəlib çıxmaq bilmirdi. Məgər mən bu günə onun ucbatından düşməmişdim? Zarafat deyil, üç il idi... yox, iki il dörd ay keçib artıq. Deyəndə, asan gəlir: iki il dörd ay! Amma mənim aləmində nə ayların mənası qalıb, nə illərin. Qəbirdə olan adam üçün hər şey əhəmiyyətini itirir; bu otaq həyatımın, düşüncələrimin gömüldüyü bir qəbir idi. Eyni maddədən yapılmış, cismani və mənəvi cəhətdən yaxınlaşaraq yekcins olmuş qara camaat üçün, kütlə üçün həyatın təzahürü olan səs-küy, qaynaşma mənim gözümdə mənasız və əcaib bir şey idi. Ağır xəstəlik məni yatağa salandan bəri, bilmədiklərimlə dolu qəribə bir aləmdə yaşayırdım və indi bu aləmin bütün künc-bucaqlarını qarış-qarış gəzməli, dolaşmalıydım.

Gecələr dərin yuxuya qər q olma-
mışdan, canım varlıqla yoxluq arasında
vurnuxanda elə bil yuxu görürdüm.
Bu yuxu məni bir göz qırpımında

tamam başqa həyata aparırdı – burdan çox-çox uzaqlarda keçən fərqli bir həyatın havasını çəkirdim ciyərlərimə. Elə bil özümdən qaçmaq, taleyimi dəyişmək istəyirdim. Gözlərimi yumurdum, qarşımda öz həqiqi dünyam açılırdı. Onun mənzərələri öz müstəqil həyatlarını yaşayır, asanca itərək şəkillərini dəyişib yenidən təzahür edirdilər – sanki mənim iradəmdən qəti asılı deyildilər. Anlaya bilmirdim: qarşımda cəlvələnən mənzərələri yuxu da saymaq olmazdı, axı hələ yatmamışdım. Sakit vaxtlarımda, hüzur içində olanda bu mənzərələri bir-birindən ayırır, bir-biriylə tutuşdururdum. Mənə elə gəlirdi, o zamana qədər özümü heç tanımamışam, əvvəllər təsəvvür etdiyim aləm indi artıq gücünü də itirib, mənasını da... İndi onun yerini zülmət tutmuşdu, mənə isə nə gecənin səsini dinləməyi, nə onun zülmətini sevməyi öyrədən olmamışdı...

Həmin anlarda əllərim sözümə baxırdımı? Bilmirəm, amma mənə elə gəlirdi, əllərimi özbaşına qoysaydım, mübhəm və ecazkar bir qüvvənin təsirindən elə oyun çıxarardılar ki, onları bir də dayandıra bilməzdim. Bədənimə daim nəzarət etməsəydim, onu daim pusub keşiyində ayıq-sayıq dayanmasaydım, özümün də gözləmədiyim işlər törədə bilərdi. Bu hisslər içimdə çoxdan, bədənim hələ diriylən ölməyə başladığı anlardan yaranmışdı. Mənim yalnız bədənim yox, ruhum da qəlbimlə daim toqquşmada, ziddiyyətdə idi – onların

bir-biriylə dil tapmasını heç görmədim – içimdə daim qəribə, sarsıntılı bir toqquşma vardı. Hərdən inanılmaz şeylər haqda düşünürdüm. Bəzən də özümə yazığım gəlirdi, amma onda da şüurum qınayırdı məni. Bir də görürdün, kiminləsə mübahisəyə girişirdim, amma fikrim hardasa uzaqlarda dolaşırdı. Və onda qəlbimin dərinliklərində özümü qınayırdım – gör bir nə gündəyəm – məhv olan, dağıla-dağıla gedən şəkilsiz bir nəsnə idim artıq. Mənə elə gəlirdi həmişə belə qalacağam – ayrı-ayrı parçaları bir-birinə süni şəkildə yapışdırılmış eybəcər, biçimsiz bir şey kimi...

Ən dözülməz olanı isə bu idi: hər gün gözlərimlə gördüyüm, arasında yaşadığım insanlardan min ağac uzaq olsam da, onları mənə zahiri bənzərlikləri bağlayırdı – çox əhəmiyyətsiz, uzaq və eyni zamanda çox dərin, yaxın bir bənzərlik. Yox, yaşamağa ümumi ehtiyac duyduğumuzu demirəm. Mən bu ehtiyacı ümumiyyətlə hiss etmirdim. Mənə hər şeydən artıq əzab verən ləçər arvadımdan – o fahişədən bu qara camaatın da elə mənim qədər xoşlanması idi; hamımız onun cazibəsinə düşmüşdük, zəli kimi yapışmışdıq ondan. O isə mənə yox, onlara meylli idi. Qəribə bir şey yoxdur bunda. Əminəm: ikimizdən birində nəse çatmırdı.

Adını “fahişə” qoymuşdum, çünki bu söz qədər onun xislətinə uyğun gələn ikincisi yox idi. Çox istərdim ona “arvadım” deyəm, amma bacarmırdım.

Axı biz əslində heç ər-arvad da deyildik – özümü aldatmaq istəmirdim. Onu həmişə “fahişə” adlandırırdım. Bu sözün mənim üçün xüsusi cazibəsi vardı. Bu sözü ona görə seçmişdim ki, elə mənim yanıma da öz ayağıyla gəlmişdi. Bu da onun biciklərindən biriydi. Mənə qarşı istəyi-zadı yox idi. Onun kimisi heç sevē bilərdi? Pozğun qadın idi də – biri ona şəhvətini söndürmək, ikincisi, naz-qəmzə eləmək, üçüncüsü, əzab vermək üçün gerek idi. Üçüylə kifayətləndiyi də mənim üçün şübhə altındadır. Şəxsən məni ancaq əzab vermək, incitmək üçün seçmişdi. Düzünü desəm, bunun üçün məndən daha uyğununu, onsuz da, tapa bilməzdi. Amma mən onu anasına oxşadığına görə, uzaqdan-uzağa məni xatırlatdığına görə seçmişdim. İndi də tək özüm sevmirdim onu, bədənimin bütün hüceyrələri bir-birər onu arzulayırdı. Xüsusən də cismim istəyirdi onu. Mən həqiqi hisslərimi ilahi eşq, məhəbbət kimi anlayışlarla pərdələmək istəmirəm. Bu sözlərimə cürbəcür ədəbi bəzək-düzək vermək düşüncəsindən də çox uzağam, bunlar mənim üçün heç xoş deyil. Mənə elə gəlirdi, vücudumun tən ortasında peyğəmbərlərin, müqəddəslərin başları üzərində çəkilən haləyə bənzər qəribə bir şey sayrışır, onun bədəninin ortasında görünən məşum parıltı isə mənim halsız, xəstə haləmi dəhşətli bir qüvvə ilə özünə cəlb edir...

Halım yaxşılaşanda itib getmək qərarına gəldim. İstəyirdim gəbərəcəyini bilən xəstə, qotur köpək kimi gedim,

yad gözlərdən gizlənim – quşlar ölümlərinə yaxın necə eləyirsə, eləcə... Səhər erkən yerimdən qalxdım, əynimi geyindim, rəfdən iki dənə südçörəyi götürüb evdən elə qaçdım, kimsə duyuq düşmədi.

Mən qaçırdım, qəfil yaxalandığım dərddən qaçırdım. Üz-gözündən şəhvət yağan, amalı ya pul, ya da murdar ehtiraslarını toxtatmaq olan bu qara kütlənin dolaşdığı küçələrlə, düşük adamların arasından hara getdiyimi bilmədən qaçırdım. Heç onlara baxmağa da ehtiyac yox idi. Onların hər biri elə qalanları kimiydi: bir ağız, bir yığın bağırsağ, bir də həcəmət!..

Qəflətən özümü daha güclü, daha diri hiss etdim, ayaqlarım elə sürətlə, elə yüngül yeridi ki, özümün də inanmağım gəlmədi. Həyatın bütün qandallarından qurtulduğumu hiss elədim, sallaq çiyinlərimi dikəltdim – uşaq vaxtı hər dəfə çiyinlərimdəki hansısa məsuliyyət yükünü atanda mütləq dikəlir, qəddimi düzəldirdim.

Gün get-gedə qalxır, adamın canını yaxırdı. Mən də artıq sakit, xəlvət küçələrə çatmışdım. Dörd tərəfimdə alçaq, qaralmış bacaları olan, kub, prizma, konusvarı qəribə boz tikililər görünürdü – xırda, qaranlıq qapı-pəncərəsi olan evlər. Bu evlərin qapı-bacası bağlıydı, elə bil tərək olunmuş, atılmışdı. Elə bil bu evlərdə heç bir məxluq məskən salmaz, yaşaya bilməzdi.

Günəş qızıl ülgüc kimi divarların künc-bucaqlarındakı kölgələri kəsir,

qaşayıb yox edirdi. Küçələr ağardılmış köhnə divarlar boyu uzanıb gedirdi, ətrafda lal bir sükut vardı, sanki hər şey közərmiş havanın müqəddəs hüzur qanunlarının, süsqunluq qanunlarının keşiyində durmuşdu. Elə bil buraların hər qarışında sirr gizlənmişdi – heç ciyərlərim də nəfəs alıb bu sükutu pozmağa cürət etmirdi...

Birdən hiss etdim ki, şəhər darvazalarından uzaqlaşmışam. Günəşin minlərlə əmici şüası sanki bədənimin tərini sümürüb çıxarmaqdan başqa iş tapa bilmirdi özünə. Qupquru çöllükdəki təşnə kollar gündən yanıb sarıkök rəngi almışdı. Günəşin özü isə göylərin dərinliyindən baxan göz kimi, yandırıcı baxışlarını bu dinməz, ölü mənzərənin üzərində gəzdirirdi. Lakin burda torpağın da, ölü ot-ələfin də qəribə, xüsusi bir qoxusu vardı – elə güclü qoxu idi, içimə çəkəndə uşaqlığımın bir anını xatırladım; yaddaşımda o anın yalnız hərəkətləri, sözləri deyil, həm də həyatımın o dövrü ilə bağlı yaşantılar oyandı. Elə bil lap dünən olmuşdu... Birdən xoş bir başgicəllənməsi duydum. Sanki bu itmiş dünyada təzədən anadan olmuşdum. Bu hissən ecazkar, məstedici bir xisləti vardı: köhnə şirin çaxır kimi bütün damarlarımda dolaşdı; çöllükdəki tikanlıqları, daşları, ağacların gövdəsini, xırda kəkotu kollarını gözümlə seçir, doğma rayihələrini duyur, uzaqlarda qalmış o günləri düşünürdüm, lakin yaddaşıma oyadan bütün şeylər sehirlir bir tərzdə məndən uzaqlaşsa-uzaqlaşsa

gedir, zehnimdə oyanan xatirələr isə çox uzaqdakı müstəqil bir həyatın konturlarını cızırdı. Mən indi bu gözəllikləri kənardan seyr edən bədbəxt bir tamaşaçı idim: xatirələrimlə özüm arasında necə dərin bir uçurum qaraldığını aydın hiss edirdim. Hiss edirdim ki, ürəyimdə indi bir boşluq inləyir, bayaqkı kollar isə o zamanların sehirli rayihəsini itirir... Sərv ağacları da seyrəlir, qızmar günəş altında qaynayan təpələrdən həyat nişanəsi çəkirdi – mənim o zamanlar olduğum məxluq indi daha yaşamırdı, yox idi. Hətta yaşasaydı belə, çağırıb onu dindirsem, heç nə eşitməz, heç bir şey anlamazdı. O indi bir zamanlar tanıdığım insanın sifətində idi, amma canı canımdan olan bir parçam deyildi daha...

Dünya mənə boş, kədərli bir ev kimi gəlir, sinəmdə dərin bir iztirab yağısı sızılırdı. Mən bir-bir otaqlardan keçirdim, amma elə ki, o fahişənin otağıyla üzbəüzdəki sonuncu otağa yetişirdim, qapılar arxamca öz-özünə çırpılır, ətrafımda küncələri, heç bilmirəm, nədən yox olan divarların ürkək gölgesi qara qul-qaravaş kimi məni dövrəyə alır, keşiyimdə ayıq-sayıq dururdu.

Surən gölünün yaxınlığına çatanda gözlərim önündə bomboz bir dağ ucaldı. Bu dağa baxanda nədənsə dayəm yadıma düşdü. Onların arasında nə bağlılıq vardı – bilmədim. Dağın yamacı boyu getdim, bir də gördüm qayalarla əhatə olunmuş səfalı bir dərədəyəm. Yerə mavi nilufərlərdən xalı sərilmişdi elə bil, dağın başında

isə iri, ağır daşlardan tikilmiş bir qala görünürdü...

Canımı yorğunluq almışdı, Surən gölünün sahilinə üz tutdum və qocaman bir sərv ağacının kölgəsindəki qumsallıqda oturdum. Sakit, kimsəsiz bir guşə idi. Elə bil buralara adam ayağı dəyməmişdi. Bir də gördüm, ağacların dalından balaca bir qız çıxıb qalaya sarı yollandı. Qızın lap nazik ipəkdən qara paltarı vardı əynində. Sol əlinin dırnaqlarını gəmirirdi, hərəkətləri azad, sərbəst idi, yeriyəndə elə bil süzürdü – ağacların arasından da süzə-süzə ötüb gözden itdi. Mənə elə gəldi, onu hardasa görmüşəm, amma indi, bu məsafədən, belə parlaq günəş işığında əməlli seçə bilmirdim qızı. Nə vaxt gözden itdiyini də duymadım, xəbərim olmadı yoxa çıxdığından.

Yerimdə donub qalmışdım, qımıldana bilmirdim – onun necə keçib getdiyini, yox olduğunu axı öz gözümle görmüşdüm. Görəsən, həqiqətən vardı, yoxsa təxəyyüləmdən doğmuşdu bu qız? Yuxudaydım, yoxsa oyaq? Nə qədər çalışsam da, yadıma sala bilmirdim... Qorxudan küreyimə elə bil qarışqa daraşmışdı; mənə elə gəldi, dağdakı o qalada indi bütün kabuslar oyanıb və həmin qız da qədim Rey sakinlərindən birinin kabusudur.

Qarşımdakı mənzərə mənə qəflətən tanış gəldi. Uşaq vaxtı Novruzun on üçüncü günü bura gəldiyimi xatırladım. Onda qayınanam da, həmin o fahişə də mənimlə idi. Həmin o gün bu sərv ağaclarının arasında o qədər qaçdı-

tutdu oynadıq ki, gəl görəsən!.. Sonra yanımıza, deyəsən, başqa uşaqlar da gəldi – dəqiq yadımda deyil. Birlikdə gizlənpaç oynamaqdan doymurduq. Onda o fahişənin dalınca Surən gölünün qırağına getdim, o da sürüşüb suya düşdü. Birtəhər çıxardılar, ağacın dalında paltarını dəyişməyə başladılar. Mən də onların arxasına düşdüm. Görən olmasın deyə qabağına çadra tutmuşdular, amma ağacın dalından gizləncə ona baxır, bütün bədənini görürdüm. O isə hey gülümsünür, sol əlinin barmağını sorurdu. Onu ağ mələfəyə bürüdülər, qara ipəkdən olan yaş paltarlarını da günün altına sərdilər.

Sonra qoca sərvini altında qumun üstünə uzandım. Suyun şırıltısı qulaqlarıma anlaşılmaz, qırıq-qırıq sözlər kimi çatırdı – elə bil yuxular dünyasındakı hansısa məmləkətdən söhbət açırdılar. Əllərimi qeyri-ixtiyari isti, yaş qumun içinə soxdum. Ovuclarımda sıxcaladığım qum təsadüfən suya yıxılan, indicə mələfəyə bürüdükləri qızın tarım bədənini kimi idi....

Bilmirəm nə qədər keçdi, nəhayət, yerimdən qalxıb qeyri-ixtiyari yola düzəldim. Dörd bir tərəf sakit, səssiz-səmirsiz idi. Getməyinə gedirdim, amma ətrafımdakıların fərqlində deyildim. Bütün diqqətim addımlarımda idi. Elə bil getmirdim, o qara paltarlı qız kimi, sürüşür, süzürdüm... Özümə gələndə, gördüm şəhərdə – qayınatamın evinin qarşısında durmuşam. Bilmirəm mənə bura gətirən hansı hiss idi... Onun kiçik oğlu – mənim qaynım

evin qarşısındakı səkidə oturmuşdu. Eynən bacısına oxşayırdı – elə bil bir almaydı, ikiyə bölmüşdülər: badamı türkmən gözləri, qabarıq almacağı, həssas burnu, arıq sifəti. O da oturub sol əlinin şəhadət barmağını sorurdu. Mən qeyri-ixtiyari yaxınlaşdım, cibimi eşələdim, səhər özümlə götürdüyüm südçörəyini çıxardım, ona verib dedim: “Bunu Şahcan yolladı sənə”. Mənim arvadımı “Şahcan” çağırın bir anasıydı, bir də o. Əlindəki südçörəyə tərəddüdlə, türkmən gözlərindəki təbii təəccüblə baxırdı.

Yanında oturub bədənini özümə sıxdım. İsti idi bədənini, çılpacaq baldırları elə arvadımın baldırlarına oxşayırdı. Onun hərəkətləri də elə bacısınıninkinə bənzər idi. Dodaqları isə atasınıninki idi. Amma atasında görüb nifrət etdiyim şeylər onda, əksinə, mənə cəlb edirdi: adama elə gəlirdi, bu dodaqlar uzun, çılgın bir öpüşdən indicə ayrılıb. Arvadımın dodaqlarına bənzəyən yarıaçıq dodaqlarından öpdüm. Dodaqlarında xiyar qabığının acıtəhər tami vardı, adamın ağızını büzürdü. Öpə bilsəydim, yəqin o fahişənin də dodaqları belə dadardı...

Elə bu dəm atası göründü. Boynuna şal dolamış donqarbel qoca kişi evdən çıxdı, mənə fikir vermədən yanımızdan ötdü. O, ucadan, kəsik-kəsik güldükcə çiyinləri əsirdi. Bu elə dəhşətli gülüş idi, adamın bədənini üşütmə salırdı. Xəcalətdən ölüb yerə girirdim. Hava qaralırdı. Ayağa qalxdım. Elə bil özümdən qaçmağa hazırlaşırıdım,

amma qeyri-ixtiyari evə yollandım. Gözüm ətrafda heç nəyi, heç kəsi görmürdü, mənə elə gəlirdi, tanımadığım, tamam yad bir şəhərdəyəm. Ətrafımda həndəsi fiqurlu qəribə evlər səf çəkib durmuşdu – qalalar, lal pəncərələri, qapıları olan evlər. Adama elə gəlirdi, burda, bu şəraitdə heç bir canlı yaşaya bilməz. Divarlar xəstəhal bir bəyazlıqla ağarırdı. Ən maraqlısı isə bu idi ki, gördüklərimə inana bilmir, hər divarın qarşısında ayaq saxlayıb baxırdım: ay işığı hər cizgisi aydın olan kölgəmi bu divarlara salırdı – başsız idim və başsız kölgəmə baxırdım. Kölgəmin başı yoxdur... Mənim kölgəmin başı yoxdur! Deyirlər, kölgəsini başsız görənlər ilin sonuna kimi öləcəklər – bunu eşitmişdim.

Qorxa-qorxa evə girdim, cəld keçib otağıma sığındım. Burnumdan qan açıldı, nə illah edirdim, kəsmək bilmirdi. Bir xeyli qan gedəndən sonra halsız, az qala huşsuz vəziyyətdə çarpayımaya yıxıldım. Dayə yazıq mənə kömək etmək üçün əlindən gələni əsirgəmirdi.

Yuxuya getməmişdən qalxdım, keçib güzgüyə baxdım: qocalmış, ağappaq, həyat nişanəsi duyulmayan ölü sifətimi gördüm. Elə dəyişmişdim, tanınası halım qalmamışdı. Yerimə girdim, üzümü divara çevirdim, dizlərimi qarnıma yığıb büzüşdüm, yorğanı başıma çəkdim, gözlərimi yumdum, düşüncələr kələfinin indicə itəcək ucunu tutmaq üçün diqqətimi cəmlədim. Xəyalların kələfi məni taleyimin qaranlıq dolaylarına aparır, elə qorxunc

zülmətlərdə gəzdirirdi ki... Həyatla ölüm o nöqtələrdə çulğaşırdı. Bax, orda, həmin o çulğaşma nöqtəsində çoxdan yox olmuş obrazlar, çoxdan qətlə yetirilmiş arzular canlanır, dad çəkib qisas istəyirdilər. O an ətrafımdakı aləmdən qopdum və artıq əzəli axına düşüb heçliyə qovuşmağa, bir heç olmağa hazır idim. Bir neçə dəfə: “Ölüm!.. Ölüm!.. Hardasan?”– deyə pıçıldadım və bundan elə bil təskinlik tapdım, gözlərim yumuldu...

Gözlərim yumulan kimi, özümü Məhəmmədiyyə meydanının tən ortasında gördüm. Orada nəhəng bir dar ağacı qurulmuşdu. Həmişə evimin qabağında oturan xırdavətçini – o yazıq, çarəsiz qocanı asmışdılar. Bir neçə fərraş dar ağacının dibində şərab içirdi. Dodaqlarının qanı qaçmış, gözləri dəhşətdən girdələnmiş qaynanam da əlimdən yapışıb məni adamların arasından çəkə-çəkə dar ağacına doğru apardı və qırmızı paltarlı cəllada göstərib dedi: “Bunu da dara çəkin!”

Dəhşət içində, diksinib ayıldım. Qan-tərə batmış bədənim od tutub yanır, yanaqlarımı elə bil alovun dəli dilləri qarsalayır. Özümü bu kabusun çəngindən qurtarmaq üçün qalxdım, su içdim, sudan bir az da üz-başımaya, boyun-boğazıma vurdum. Təzədən yerimə girdim, amma gözlərimdə yuxu yox idi – yumulmaq bilmirdi.

Otağın alatoranında gözüm rəfdəki su kuzəsinə sataşdı; baxışlarım onda ilişib qaldı – rəfin lap qırağında durmuşdu. Elə bildim nə qədər ki gözlərim

bu küzəni görür, yuxu nədir bilməyəcəyəm. İçimə əsassız bir vəsvəse dolmuşdu – kuzənin ordan düşüb sınacağından qorxurdum. Onu bir az geri itələmək üçün qalxdım, lakin naməlum, tilsimli bir qüvvə əlimi alıb apardı, kuzəni çəkib yerə saldım, çilik-çilik oldu. Yerimə girib gözlerimi bərk-bərk yumdum. Birdən elə bildim, dayəm gəlib otağa, mənə baxır. Yorğanın altında yumruqlarımı həyəcanla düyünlədim, amma heç nə olmadı. Bayğın vəziyyətdə küçədən gələn qəribə səsləri, giriş qapısının necə çırıldığını eşidirdim. Bu dəfə dayəmin ayaq səslərini də duydum: çəkələyini sürütləyə-sürütləyə keçib getdi; yəqin səhər açılmışdı, pendiri, çörəyi götürürdü.

Sonra küçədən mer-meyvə satan kişinin səsi gəldi: “Tut var ha, xartut! Ciyərin dərmanı!” Deyəsən, həyat öz axarındaydı. Hava işıqlaşırı. Gözlərim açılındaydı həyətdəki hovuzun suyunda əks edib dar pəncərədən keçərək düz tavana düşən titrək gün işığını gördüm.

Gecə gördüyüm yuxu indi mənə çox uzaq, pozuq-bulanıq gəlirdi. Elə bil neçə illər qabaq, hələ uşaq olanda görmüşdüm onu. Dayə səhər yeməyimi gətirdi. Qadının üzü sanki əyri güzgüdə əks olunurdu: sifəti elə uzanmış, elə arıq idi, elə bil özü deyildi. Bir az da gülməli görünürdü. Sanki bədəninin ağırlığı sifətini dartıb uzatmışdı.

Dayəm tüstünün mənə ziyan olduğunu yaxşı bilsə də, gəlib çubuğunu otağımda çəkirdi. O, tənbəki çəkməsə,

halı özünə gəlmir, kefi açılmırdı; fürsət tapan kimi öz evlərindən, gəlinindən, oğlundan danışır, qəribə hadisələrin, şəhvani həyəcanların şahidinə çevrildi. Axmaqlığa bir bax! Mən də, yeri gəldi-gəlmədi, dayəmlə bir evdə yaşayan insanları düşünür, başqalarının şənliyini, şadyanalığına, kefinə niyə bu qədər pis baxdığının səbəbini heç cür anlaya bilmirdim. Belə söhbətlər sanki ürəyimi sıxırdı: axı həyatımın başa çatdığını, yavaş-yavaş, əzab çəkə-çəkə sönərək heçliyə qovuşduğumu gözəl bilirdim. Bunu bilə-bilə, o sarsaq insanların həyatını niyə düşündürdüm axı? Sağlam, yeməyini iştahla yeyən, yaxşı yatıb yaxşı sevişən, mənim yaşadığım əzabların mindən birini görməyən, ölüm quşunun qanadlarından qopan mehi üzlərində heç vaxt duymayan bu axmaq adamcıqların mənə nə dəxli vardı axı?..

Dayəm mənimlə hələ də bir uşaq kimi davranırdı – utancaqlığının fərqi deyildi. Amma mən hələ də arvadımdan utanırdım. O, mənim otağıma girəndə sıxılırdım, içinə belgəm tūpürdüyüm kiçik ləyənin üstünü xələtimlə örtür, saç-saqqalımı tələsik darayır, başımdakı gecə papağını düzəldirdim. Amma dayəmdən əsla utanmırdım. Görəsən, mənimlə heç qohumluğu olmayan bu qadın niyə qəlbimdə özünə belə möhkəm yer eləmiş, həyatıma bu dərəcədə girmişdi? Yadımdadır, qışda kürsünü elə bu otaqda qurardılar. Mən, dayəm və o fahişə yorğanın altına girib kürsünün

ətrafında yatardıq. Gecənin boz qaranlığında gözlərimi açan kimi, qapıdan asılan pərdənin naxışları qarşımda cana gəlirdi. Aman Allah, nə qəribə, nə dəhşətli naxışlar idi! Pərdənin üstündə Hindistan yoqlarını xatırladan çalmalı, qozbel bir qoca təsvir olunmuşdu. Qoca ağacın altında oturmuşdu, əlində setara oxşayan musiqi aləti vardı. O çalır, qarşısında isə Buqamdasini xatırladan bir gözəl, əynində hind paltarları olan qolubağlı bir qız durmuşdu. Elə bil onu bura zorla, qocanın qarşısında oynatmaq üçün gətirmişdilər. Fikirləşirdim: bəlkə elə bu qocanı da nə vaxtsa qaranlıq otaqdakı ilanın yanına salmışdılar. Bəlkə ona görə saç-saqqalını qar kimi ağardıb, belə eybəcər hala düşmüşdü?..

Bu pərdə əsl zərbaftalı Hindistan pərdəsi idi. Onu uzaq ölkədən yəqin ya atam, ya da əmim yollamışdı. Pərdəyə nə qədər çox baxırımsa, bir o qədər çox qorxurdum, diksinib dayəmi də oyadırdım. Cod saçları olan bu qadın da üfunətli nəfəsini üzümə verə-verə məni ovutmaq üçün bağına basırdı. Səhər gözlərimi açanda onu da pərdədəki mənzərənin içində təsəvvür edir, yenə qorxurdum. Fərq bircə cizgilərində idi – dayənin üzündəki qırıqlar daha dərin, daha sərt idi.

Adətən, özümdən qaçmaq, hər şeyi unutmaq üçün uşaqlıq çağlarımı yadıma salırdım. İstəyirdim özümü xəstəliyə qədər olduğum kimi, sağlam hiss eləyəm. Təsəvvür edirdim ki, hələ uşağam və yanımdakı incə qəlbli insan

da halıma acıyır – yaxın zamanlarda öləcək məsum bir körpənin halına acıyan kimi. Həyatımın dəhşətli anlarında dayəmin sakit, hüzurlu sifətini, rəngi avazımış bu üzdəki zil qara, batıq gözlərini, incə pəreləri olan burununu, enli, sümüklü alnını görəndə, həmin zamanların mənzərəsi yaddaşımda canlanırdı. Bəlkə də ondan sirli energetik dalğalar gəlirdi – mənə sakitləşdirən, mənə təskinlik verən ecazkar dalğalar. Onun gicgahında üstünü tük basmış ət xalı vardı; deyəsən, mən bu xalı elə bu gün gördüm, çünki indiyə kimi onun sifətinə heç belə diqqətlə baxmamışdım.

Dayəm zahirən dəyişsə də, düşüncələri elə əvvəlki idi. Bircə həyat eşqini, yaşamaq həvəsini indi daha aşkar bürüzə verir, ölümdən qorxurdu – payızın əvvəllərində evə doluşan milçəklər qədər qorxurdu. Lakin mənim həyatım hər saat, hər an dəyişirdi. Elə bilirdim, zamanın axarı, insanlarda illər ərzində baş verən adi dəyişikliklər mənim üçün min dəfə sürətlənib – həyatım öz sonuna doğru min dəfə sürətlə qaçırdı. Və bununla yanaşı, həyatın həzzləri də əks istiqamətdə hərəkətdəydi, min dəfə sürətlə azalıb sıfırdan da o yana keçmişdi... Elə adamlar var, iyirmi yaşından etibarən həyatla əzab içində vidalaşmağa başlayır, elələri də var, lap axıra kimi, lap öləndə belə hüzur içində olur, yağlı bitən çıraq kimi, aramla, bir dəfə “puf” eləyib sönür...

Günorta dayəm mənə xörək gətirəndə çığıra-çığıra şorba kasasını

əlindən vurub saldım. Var gücümle çığırdım. Evdə kim vardisa, yüyürüb otağımın qapısı ağzına topladı. O fahişə də gəldi, amma tez də çıxıb getdi. Amma qarnına baxmağa macal tapdım – bir az da böyümüşdü. Yox, deməli, hələ doğmamışdı... Gedib mənim üçün həkim çağırtdılar, mən də sevinirdim, heç olmasa, bu sarsaqlarının qayğısını artırıb başlarını qatmışdım.

Bir arşın saqqalı olan həkimbaşımız gəldi, tiryək çəkməli olduğumu söylədi. Mənim əzab dolu həyatımda gözəl şey idi tiryək! Tiryək çəkəndə düşüncələrim yenə nəcibləşir, nağıllardakı kimi mehriban, yüngül olur, yerdəki əzabların çəngindən qopub lap uzaqlara – göylərə uça bilirdi. Elə bil sirli bir yarasanın qanadlarında bomboş, hüzurlü bir aləmin göz işlədikcə uzanan parlaq ənginliklərinə uçurdum. Tiryəkin həzzi o qədər dərin, o qədər gözəl idi... Onun şirinliyi mənə ölümün şirinliyindən belə güclü gəlirdi!

Manqalın qabağından durdum, həyəətə açılan xırda pəncərənin önünə keçdim. Dayəmi gördüm – günün altında oturub göyərti arıtlayırdı. Gəlininə dediklərini eşitdim: “Hamımızın ürəyi üzülüb, daha tabımız qalmayıb! Barı Allah rahat bir ölüm verəydi ona, canı qurtaraydı!” Yəqin həkimbaşı demişdi onlara, daha sağalan deyildim...

Mən heç nəyə təəccüblənmirdim. Deyirəm, nə axmaqdır bu insanlar! Bir saat sonra mənə ot şərbəti gətirəndə, gördüm gözləri ağlamaqdan qızarıb, şişib. Amma mənim yanımda üzünə

zorla bir təbəssüm qondururdu: oyun çıxarır, tamaşa qururdular. Ay istedadsız aktyorlar idi ha, heç inandırıcı görünmərdülər! Yeni elə bilirdilər keyəm, xəbərim yoxdur?

Görəsən, bu qadın niyə mənə bu dərəcədə bağlı idi? Niyə dərdimə şərikin olmağa can atırdı? Bir zamanlar, lap çoxdan ona pul vermişdilər – məni keçmiş əmcəyi kimi sallanan, qarabuğdayı döşlərindən əmizdirməsi üçün. Kaş döşləri yara tökəydi onda! İndi, onun əmcəklərini görəndə ürəyim qalxırdı, bir zamanlar onlardakı həyat şirəsini iştahla əmdiyimi, vücudlarımızın hərəkətinin bir-birinə qarışdığını heç təsəvvür edə bilmirdim. O zamanlar bu qadın bədənimin hər yerinə toxunurdu və elə ona görə indi də bütün ərsiz qadınlara xas bir açıq-saçıqlılıqla, sərbəst davranırdı mənimlə. Onun gözündə mən hələ də uşaq idim - ayaqyolunda o qədər “çiş” tutmuşdu... Kim bilir, bəlkə mənimlə öz şəhvətini söndürürdü? Ər sarıdan yarımayan qadınlar özlərinə “bacılıq” seçən kimi, bu da məni seçmişdi bəlkə?..

Bəs indi? Bu halsız, çarəsiz vəziyyətimdə gör mənə necə diqqətlə baxır, yerimin içində necə ehtiyatla çevirir, altımı necə səliqəylə dəyişirdi!.. Əgər öz arvadım, həmin o fahişə mənə qulluq etsəydi, heç vaxt imkan verməzdim dayəmin əli dəysin mənə, çünki arvadımın dünyagörüşü də, gözəllik duyğusu da onunkundan qat-qat üstün idi. Bəlkə, indiki bu utancaqlığı şəhvəni düşüncələrim oyadırdı mənə?

Dayəmdən daha az utanırdım; o da mənə qulluq edirdi. Bu qadın gördüyü bütün işlərə taleyin qisməti, alın yazısı kimi baxırdı. Bundan başqa həm də bir az sui-istifadə edirdi məndən: ailəsinin bütün söz-söhbətini yanıma daşıyır, dava-şavalarından, kef-damaqlarından, dərdlərindən, qayğılarından istədiyi qədər danışır, hətta cılız xislətini açıb dilənçi mahiyyətini qarşımda sərgiləməkdən belə çəkinmirdi. Bir biləydiniz gəlinindən nə qədər narazılığı vardı! Elə danışdı, sanki gəlinindən deyil, ərinə əlindən alan günüsündən bəhs edirdi. Gəlin isə yaman qəşəng idi – həyəət çıxan balaca qapıdan görmüşdüm onu: iri qonur gözləri, xırda, incə burnu, şabalıdıya çalan saçları vardı.

Dayəm hərdən mənə peyğəmbərlərimizin göstərdiyi möcüzələrdən də danışdı. Bilirəm, yəqin fikirləşirdi ki, belə söhbətlər mənim üçün bir təsəllidir. Amma sandıq iyi verən bu köhnə söhbətlərdən həmişə darılır, onun sadəlövlüyünə təəssüflənirdim. Hərdən də xəbərcilik edir, dillərdə dolaşan dediqoduları çatdırırdı mənə. Bir neçə gün qabaq dedi ki, həmin o fahişə kefi kök olanda körpəsi üçün qəşəng bir köynək toxuyur – hələ dünyaya gətirmədiyi uşağına. Sonra da guya mənə bir təskinlik vermək istəyirmiş - gah gedib qohum-qonşudan mənim üçün davadərman yığıb gətirir, gah da falçı, cindar yanına gedib kitab açıdırır, onlardan məsləhət alırdı. Axır çərşənbədə də qulaq falına çıxıbmiş. Qayıdanda,

əlindəki kasada bir baş soğan, azca düyü, bir az da qaxsımış yağ varmış – deyir, bunları mənim sağlam olmağım üçün niyyət eləyib, küçəbəküçə dilənirmiş... Deyəsən, o zir-zibili indi xırda-xırda yeməyimə qatırdı! Hərdən də həkimbaşının yazdığı davacatdan – o murdar dəmləmələrdən verirdi: əzilmiş biyan kökü, kafur, döyülmüş dəfnə yarpağı, çobanyastığı çiçəyi, qaz yağı, kətan toxumu, şam qozasının tumları, şəkərli nişastayla süd və başqa belə gic-gic şeylər...

Bir neçə gün qabaq üstündə əl qalınlığında tozu olan bir dua kitabı da gətirmişdi. Nəinki dua, heç başqalarının yazdığı kitablar, səfeh adamların dediyi sözlər də mənə gerek deyildi – yalan-palan şeylərə ehtiyacım yox idi. Onsuz da özümdən əvvəl gələn nəsillərin tör-töküntüsü idim. Məgər onların bütün faydasız təcrübəsi məndə cəmləşməmişdi? Məgər onların indi öymək istədiyi keçmiş mən deyildim? Mən heç vaxt məscid, əzan, dəstəmaz, ah çəkib tüpürmək nə olduğunu bilməmişəm. Heç ərəbcə müraciət etməli olduğum ilahi qüdrət qarşısında əyilib-qalxmamışam da. Belə şeylərin mənə heç təsiri yoxdur. Qabaqlar, hələ sağlam olanda, özümü məcbur edib bir neçə dəfə məscidə də getmişdim. Elə bir böyük təmənnam yox idi. Sadəcə, istəyirdim ordakı insanlarla mənim aramda birlik əmələ gəlsin, bunu ürəkdən hiss edirəm. Ancaq fikrimi cəmləşdirə bilmirdim, gözlərim məscidin kaşılı divarlarında gəzir, o

naxışlar mənə şirin yuxulardan ibarət bir aləmə aparırdı və özümdən asılı olmayaraq ruhi sarsıntılarımın öhdəsindən gəlmək üçün tamam başqa yol tapırdım. Dua edəndə gözlərimi yumub əllərimi üzümün qənşərində açırdım. Və özüm üçün düzəltdiyim bu zülmətdə dua edir, duanın sözlərini yuxudakı kimi, qeyri-iradi, fərqiyyə varmadan, heç bir məsuliyyət hiss etmədən deyirdim. Bu sözlər qəlbimin dərinliklərindən, içdən gəlmirdi, zira, tanıdığım bir dostum, tanışım ilə söhbət etmək mənim üçün uca və qadir Allahla danışmaqdan daha maraqlı, daha xoş idi! Allahın dərkə mənim şüurumdan çox uzaq bir şey idi...

İsti və nəm yataqda uzanarkən bu məsələlərin mənim üçün heç bir mənası qalmırdı. Mən heç bunu da bilmək istəmirdim ki, Allah həqiqətən mövcuddur, yoxsa o da yalnız yer üzündəki güclülərin, sahibi-ixtiyarların öz hakimiyyətlərini möhkəmləndirmək, yoxsul təəbələrini daha asan qarət etmək üçün uydurduğu rəmzdirdi? Bəlkə bu sərvətlilər yer üzündə özləri üçün yaratdıqları şad-xürrəm həyatın adını "cənnət" qoyaraq onu göylərə aid edir? Məni maraqlandıran bircə şey vardı: səhərə çıxma biləcəyəm, yoxsa yox. Ölüm, həyat, din, iman, etiqad bu sağlam, xoşbəxt insanlar üçün yüngül, əyləncəli, təxminən elə nağıl kimi bir şeydir! Gəlişini duyduğum ölümün, onun pişvazı olan canvermənin həqiqəti və reallığı ilə müqayisədə hamının mənə bir cəza kimi təlqin etməyə

çalışdığı qəbr əzabını, axirət xofunu, o dünyada əvəzini alacaq yaxşılıqları dadsız, gülünc bir nağıl kimi, zarafat kimi, şit yalan kimi görürdüm. Mənə uşaqkən öyrətdikləri dualarınsa ölüm xofunun əzəməti qarşısında heç təsiri yox idi...

Ölüm qorxusu yaxamdan bərk-bərk, ikiəlli yapışmışdı. Fiziki ağrı çəkməyənlər mənim bu sözlərimi anlamazlar. İndi həyat hissəm o qədər oyaq idi, kiçik, hətta ani bir sevinc neçə saatlıq əzab-əziyyətin əvəzini çıxma bilirdi.

Ağrı-acının var olduğunu görürəm, lakin onların heç bir daxili anlamı, mənası yoxdur. Bu qara camaatın gözündə mən əsli-kökü olmayan, yerdən çıxmış birisi idim. Onlar bir zamanlar mənim də bu dünyadan olduğumu tamam unutmuşdular. Ən dəhşətli isə bu idi ki, özümü nə ölü, nə də diri hiss edirdim. Mən yerişən, canlı bir meyit idim və əslində, nə canlılar dünyasından idim, nə də özümü ölümlər dünyasının hər bir sakini kimi hiss edib ölüm və unudulmanın hüzurundan bəhrələnen birisi sayır, o dünyanın rahatlığından yararlanma bilirdim...

Gecə tiryək manqalının yanından qalxdım, otağımın pəncərəsindən çölə baxdım, gövdəsi qaralmış ağacla qəssab dükəninin bağlı qapısından savayı heç nə görmədim. Kölgələr birbirinə qarışırdı. Hər şeyin keçici, müvəqqəti olduğunu hiss etdim. Qapqara, zülmət səma sısqa ulduzların deşik-deşik etdiyi nimdaş çadraya

bənzəyirdi. Bivaxt azan səsi eşidildi. Elə bil kimlə doğurdu... Bəlkə elə o fahişə idi? Azan səsinin içində bir it ulartısı da vardı. Fikirləşdim: əgər göydə hər bir insanın öz ulduzunun olması həqiqətdirsə, onda mənimki yəqin ən uzaq, ən zəif, ən cılız ulduzdur. Amma bir də gördün, mənim ulduzum heç yerli-dibli yoxmuş! Elə bu düşüncələrdə idim ki, küçədən keçən keşikçi dəstəsinin hay-küyü eşidildi – sərxoş idilər, sarsaq, şit zarafatlar eləyə-eləyə harasa gedirdilər. Sonra qəflətən bir ağızdan mahnı oxumağa başladılar:

*“Gəlin gedək a dostlar,
bir qədər şərab içək.
Fürsəti qaçırmayaq –
əylənməyin vaxtıdır
Badələri qaldıraq,
sağlıq deyib, şənənək!
Bu adi şərab deyil,
Şəhri-Rey şərabıdır.”*

Qorxa-qorxa pəncərədən çəkilib divara sıxıldım. Onların səsi havada qəribə bir əks-səda ilə yayılırdı. Sonra yavaş-yavaş mahnı səsi uzaqlaşdı, eşidilməz oldu. Yox, bunların mənimlə nə işi? Onlar axı heç nə bilmirdilər... Sükut və zülmət dörd bir tərəfi ağuşuna aldı, lampanı da yandırmadım – qaranlıqda oturmaq ləzzət idi. Qaranlıq! Bu qəliz, hər məsaməyə işləyən maddə axıb bütün boşluqları doldurur. Mən ona öyrəşmişəm. İtmiş fikirlərim, unudulmuş qorxularım, dəhşətli, həqiqətə uyğun olmayan düşüncələr məhz

qaranlıqda yenidən canlanırdı. Heç özüm də bilmirəm, onlar beynimin hansı güşəsində gizlənib məqamını gözləyir: cana gələn kimi aradan çıxır, ətrafımda dolaşaraq mənə tənə, kinayə edir, nifrətlə ağız büzürdülər. Otağın künc-bucağı, pərdələrin arxası, qapının arası – hər yer bu biçimsiz, təhlükəli fikirlərlə, obrazlarla dolurdu...

Orda, pərdənin düz yanında dəhşətli bir həyula oturub, yerindən tərpənmirdi – çox biganə görkəmi var. Hər dəfə ona sarı çönəndə, düz bəbəkələrimin içinə baxırdı. Onun siması mənə tanış idi – deyəsən, uşaq vaxtı görmüşdüm. Bir dəfə, novruzun on üçüncü günü, adətə görə, bədbəxtliklərdən qaçmaq üçün evdən təbiət qoynuna çıxmaq lazım olduğu həmin o gün, başqa uşaqlarla birlikdə Surən gölünün sahilində gizlənpaç oynayırdıq. Bax, bu məxluqu elə orda görmüşdüm.; uşaqların arasında idi və onda mənə balaca, məzəli, ziyansız gəlmişdi. Onun üzü evimizin qarşısında dükan işlədən qəssabın sifətinə oxşayırdı. Elə bil bu məxluq mənim həyatımın bir parçası idi, onun gedişində yaxından iştirakı olmuşdu və mən onu daim görürdüm. Sanki həmzadəmin kölgəsiydi bu, anadan olandan yanımdan çəkilməmişdi...

Lampanı yandırmaq üçün qalxan kimi, həmin o məxluq öz-özünə bozarıb yoxa çıxdı. Güzgünün qabağına keçib, diqqətlə sifətimə baxdım: gördüyüm şəxs mənə yad gəldi. Bir xəyal kimi, eybəcər idi. İndi güzgüdəki əksim

özümdən daha cantaraq, güclü görünürdü. İndi o mənim deyil, mən onun əksinə çevrilmişdim. Birdən içimdə bir hiss baş qaldırdı: mən bu otaqda əz əksimlə bir yerdə qətiyyənlə qala bilmərəm. Amma qorxurdum ki, başımı götürüb qaçsam, dalımca düşər, qarabaqara izləyər məni, əl çəkməz yaxamdan: boğuşmaq üçün bir-biriylə burun-buruna gələn iki pişik kimi. Bircə buna gücüm çatdı: əllərimi qaldırıb gözlərimi qapadım, ovuclarımda zülmət gecə düzəltdim özüm üçün. Qorxu çox vaxt mənə məxsusi zövq verir, ondan ləzzət alıb məstləşirəm. O anlarda başım gicəllənir, dizlərim taqətdən düşür. Az qalırım qusam. Birdən mənə çatdı ki, ayaq üstə durmuşam; maraqlı idi, bu vəziyyətdə yerdən necə qalxmışdım, görəsən? Elə bilirdim ayaqlarımdan birini tərptəsəm, müvazinətimi itirəcəyəm. Başım həmişəkindən fərqli hərlənirdi, ətrafımda nə vardısı, məndən yeddi ağac uzaqlaşmışdı. Elə bil zəlzələ olmasını, şimşəyin çaxıb yeri-göyü yandırmasını istəyirdim – bəlkə onda işıqlı dünyaya təzədən gəlib, hüzur tapaydım...

Sonra yerimə girmək qərarına gəldim, öz-özümə dua kimi, elə hey eyni sözləri təkrarlayırdım: “Ölüm... Ölüm...” Dodaqlarım qapalıydı deyə səsim dəhşətli çıxdı. Səsimdən qorxdum – səsimi bu cür heç eşitməmişdim. Əvvəlki cəsərimdən əsər-əlamət qalmamışdı. Payızda hava soyuyanda otağa təpələn milçəklər kimiydim – qanadlarının səmindən özləri ürəkən,

qurumuş, halsız milçəklər kimi... Onlar divarlardan yapışıb bir müddət hərəkətsiz qalırlar, diri olduqlarını hiss edən kimi fərqinə varmadan özlərini ora-bura çırpır, cansız cəsədləri ayaq altına tökülür.

Göz qapaqlarım yumulur, qarşımda görünməz dünya canlanırdı. Başdan-ayağa özüm yaratdığım dünya – düşüncələrimin, təsəvvürlərimin dünyası. Hər halda, bu dünya oyaq ikən şahidinə çevrildiyim dünyadan çox-çox təbii idi. Elə bil düşüncələrim, təsəvvürlərim qarşısında heç bir sərhəd tox idi, məkan və zaman isə öz mənasını itirmişdi. Şəhvət də ölmüşdü, bu yuxunu yaradan şəhvət – varlığımın mahiyyətindən doğan, son ehtiyaclarımdan qaynaqlanan şəhvət. Qarşımda həqiqətə bənzəməyən, amma təbii mənzərələr canlanırdı. Oyananda isə mövcudluğuma şübhə edirdim, bilmirdim hansı zamanda, hansı məkandayam. Elə bil gördüyüm bütün yuxular öz təxəyyülümün məhsulu idi və onların həqiqi yozumunu əvvəlcədən bilirdim.

Yuxuya gedəndə, artıq gecənin xeyli hissəsi arxada qalmışdı. Özümü tanımadığım şəhərin qərribə quruluşu, kiçik kub, prizma, konus şəkilli, xırda qapı-pəncərəli evləri olan küçəsində gördüm. Sanki qapı-bacalara dörd bir tərəfdə mavi nilufərlər hörmüşdülər. Mən orada sərbəst gəzir, rahat nəfəs alırdım. Lakin bu şəhərin sakinləri qərribə bir xəstəlikdən dünyalarını dəyişmişdilər. Elə hamısı durduğu yerdəcə donub qalmışdı. Hansına

yaxınlaşdırsa, görürdün, ağızından gələn iki damcı qan paltarının yaxalığında quruyub qalib. Toxunan kimi də başları qopub yerə düşürdü.

Bir qəssab dükənina çatıb qarşısında ayaq saxladım. Həmişə evimizlə üzbəüz oturan nimdaş paltarlı qocaya bənzəyən birisini gördüm. Boynuna şal dolamışdı, əlində bıçaq vardı; qızarmış, iltihablı, sanki qapaqları olmayan gözləri ilə mənə baxırdı. İstədim əlindəki bıçağı alım, başı qopub yerə düşdü. Dəli bir qorxu içində qaçmağa başladım. Küçələrdən yüyürə-yüyürə keçirdim və kimi görürdümse, hamısı yerində quruyub qalmışdı. Qorxudan çönüb baxa da bilmirdim. Qayınatamgile çatanda, gördüm ki, qaynım – həmin o fahişə arvadımın qardaşı səkidə oturub. Əlimi cibimə salıb iki dənə südcöreyi çıxarıb, ona uzatdım. Amma əlim dəyən kimi, onun da başı qopub düşdü yerə. Dəli kimi qışqırıb yuxudan ayıldım...

Hava işıqlanmağa təzə başlamışdı, qəlbim sürətlə çırpınırdı və mənə elə gəlirdi, otağın tavanı başımdan basır, divarlar isə o qədər qalınlaşmışdı, az qalırdı sinəm yırtıla. Qarşımdakı heç nəyi aydın görə bilmirdim, gözlərimə tor gəlmişdi. Bir müddət beləcə, dəhşət içində uzanıb qaldım – mənasız baxışlarımı tavanın tirlərinə dikmişdim, onları təkrar-təkrar sayırdım. Gözlərimi bərk-bərk yumdum, qapının necə açıldığını eşitdim – dayə otağını süpürməyə gəlmişdi. O, səhər yeməyimi başqa otaqda, ikinci mərtəbədə

hazırlamışdı. Qalxıb həmin otağa keçdim, pəncərənin qarşısında oturdum. Burdan, yuxarıdan baxanda evimizin qabağında xırdavatçı qoca görünmürdü. Bircə qəssabı görə bilirdim – pəncərənin sol küncündən. Lakin aşağıdan, öz pəncərəmdən baxarkən onun mənə ağır, ləng, qorxulu gələn hərəkətləri burdan cılız, gülməli görünürdü – elə bil bu adam heç qəssab deyildi, sadəcə, qəssab rolunu oynayırdı. Bir də gördüm, dükana hər yanından iki qoyun cəmdəyi asılmış, vərəmli adamlar kimi quru-quru öskürən iki yabı gətirdilər.

Qəssab yağlı əllərini bığlarına çəkəçəkə cəmdəklərə müştəri gözüylə baxdı və ikisini seçib dükənindəki qarmaqlardan asdı. O, qoyunların budlarını xüsusi məhəbbətlə sığallayırdı. Yəqin bu kişi gecələr arvadının bədəninin sığallayanda da yadına qoyunlar düşürdü. Belə anlarda yəqin “arvadımı öldürüb ətini dükanda satsam, gör nə qədər qabağa düşərdim!” – deyə fikirləşirdi.

Dayə otağını süpürüb qurtardı, mən də öz yerimə döndüm və bir qərara gəldim – dəhşətli bir qərara. Əslində, indinin qərarı deyildi, bu fikrə çoxdan düşmüşdüm. İçəri otağa keçdim, sümükdəstə bıçağımı mücrüdəndən çıxarıb əbamın ətəyiylə tiyəsinə təmizlədim, sonra onu mütəkkənin altında gizlətdim. Bilmirəm, ət doğrayan qəssabın hərəkətlərində nə vardı – qoyun budlarını doğrayır, tərəzidə çəkir, sonra da doğranmış ət qalaqlarına razılıq hissiylə baxırdı... Bu hərəkətlərdə

nə vardı – bilmirəm, amma mən də qeyri-ixtiyari onu təqlid etmək, eyni ləzzəti almaq istəyirdim... Otağımın pəncərəsindən mavi, dərin səmanın tərtemiz bir parçası görünürdü. Mənə elə gəlirdi, ora qalxmaq üçün çox uzun bir nərdivan tapmalıyam. Göyün o bir tikə təmiz parçasının qıraqlarını ağır, sarımtıl ölüm buludları bürümüşdü – bu buludların ağırlığından bütün şəhər əzilirdi...

Dəhşətli, amma mənə ləzzət eləyən bir hava vardı. Niyəsini bilmirəm, amma belə havada torpaq həmişə çəkirdi məni – ölüm barədə düşünmək keçirdi könlümdən. Lakin indi, üzünün qanı qurumamış ölüm özünün quru, sümüklü əlləriylə boğazımdan yapışmış məni xırxalayanda son qərarımı verdim: o fahişəni də götürüb özümlə aparacağam. Mütləq aparacağam! Qoy məndən sonra deməsinlər: “Allah rəhmət eləsin, öldü, canı qurtardı!”

Bu fikirlərin çəngində idim ki, evimin qarşısından bir tabut apardılar – üstünə qara örtük çəkib baş tərəfində bir dənə şam yandırmışdılar. “La ilahə illəllah” sədaları diqqətimi çəkdi. Dükançılarının hamısı çölə çıxıb, yoldan ötənlərə qoşulur, tabutun arxasınca azı yeddi addım gedirdilər – adət beləydi. Hətta qəssab belə bu savabdan pay almaq üçün yeddi addımını atıb sonra dükanına döndü. Lakin xırdavatçı qoca yerindən heç tərpənmədi. Hamı elə bil tabut görəni kimi ciddiləşmişdi. Bəlkə ölümün fəlsəfəsi, axirət həyatı onların da yadına elə indicə düşmüşdü? Bəlkə

nəşə öyrənmişdilər bu barədə? Hətta mənə şərbət gətirən dayəmin də qaşqabağı yerlə gedir, əlindəki iri dənəli təsbəhini çevirir, dodaqaltı zikir eləyirdi. O, şərbəti qoyub otaqdan çıxdı, keçib namazını qıldı, sonra da ucadan tilavət etməyə başladı: “Əllahümmə, Əllahümmə...”

Elə bil dirilərin rəhmət qazanması üzrə məmur idim! Amma bu məzhəkənin heç bir təsiri yox idi mənə. Əksinə, bu cılız, gərəksiz insanların yalandan, müvəqqəti olsa da, bircə anlıq belə mənim aləmə gəlməsindən ləzzət alırdım. Bəyəm mənim otağım elə tabut deyildi? Bəyəm daim açıq olan yatağım qəbirdən soyuq, qəbirdən qaranlıq deyildi? Məni durmadan öz ağuşuna çağırən yatağım...

Neçə dəfələrlə mənə elə gəlmişdi mafənin içindəyəm. Gecələr isə tez-tez otağımın kiçilib məni necə sıxdığını aydın duyurdum. Görəsən, qəbirdə də adam eyni hissələri yaşayır? Görəsən, öləndən sonra nələr yaşayacağını dəqiq bilən kimsə var?

Düzdür, damarlardakı qan elə o dəqiqə donur və artıq növbəti gün bəzi orqanlar dağılmağa başlayır, amma dırnaqlar, tüklər hələ bir müddət də inkişafda olur. Bəs görəsən, hissələr, düşüncələr, məsələn, elə nifrətin özü necədir? Ürək dayanan kimi, onlar da sönür, yoxsa kiçik damarlardakı qan donana qədər gizli həyatları davam edir?

Ölüm öz-özlüyündə çox qorxulu hissdır, üstəlik, hələ bir gəl öldüyünü

dərk də elə! Elə qocalar var ölümlərini təbəssümlə qarşılayırlar. Onlar öləndə, elə bil yuxuya gedirlər; sanki şamdırlar, ehmallıca sönüb gedirlər. Yaxşı, bəs cavan, hələ güclü bir gənc qəfil öləndə, bədəninin bir hissəsi ölümlə çarpışanda necə olur? Görəsən, hansı hisslər keçirir o?

Ölüm haqda, cismimin parçalanıb çürüməsi haqda tez-tez düşünürəm. Bu, o qədər tez-tez olur ki, artıq heç qorxmuram. Əksinə, mən sidq-ürəkdən ölmək, tamam çürüyüb məhv olmaq istəyirəm. Qorxduğum yeganə şey cismimin hissəciklərinin bu qara kütləyə keçməsi idi. Bu barədə düşünmək mənim üçün məşəqqət idi. Hərdən istəyirdim, öləndən sonra uzun, həssas barmaqları olan bir ələ çevrilim, bədənimin bütün hissəciklərini tək-tək, səliqəylə bir yerə yığım, “bunlar mənimdir” deyib, qoymayım qara camaatın bədəninə keçə...

Bəzən mənə elə gəlirdi, indi gördüklərimi ölənlərin hamısı görür. Çəşqinlik da, qorxu da, dəhşət də, yaşamaq həvəsi də yavaş-yavaş öləziyir, onların mənə öyrətdiklərini, təlqin etdiklərini bircə-bircə beynimdən necə atdığımı hiss edir, xüsusi bir hüzar tapırdım. İndi məni cəlb edən yeganə şey ölümdən sonrakı mütləq yoxluq idi. O dünyadakı həyat haqda düşüncələr məni əldən salır, yorurdu. Guya mən yaşadığım bu dünyanın həyatına uyğunlaşa bildim ki? O dünyadakı həyat axı mənim nəyimə gerek idi? Bu həyatın mənlilik olmadığını, onun

bi-həya, sırtıq, acgöz, fırlıdaq, çoban kimi kobud, gözlərindən həsəd yağan adamlar üçün olduğunu hiss edirdim. Dünya, onun özünə layiq məziyyətlərlə yaranmış, yerin və göyün güclüləri qarşısında sürünüb qəssabxana qabağında ac tula kimi bir parça ıçalat almaq ümidiylə quyruq bulamağı bacaranlar üçündür... O dünya haqda fikirlər məni, doğrudan, əldən salır, üzürdü. Yox, mən bu ürəkbulandırıcı dünyalardan, rəzil obrazlardan bezmişdim! Bəyəm, Allah məni öz dünyalarına baxmağa zorla məcbur edəcək qədər qəddardır?

Mən yalan söyləyə bilmərəm, bu fikirdə də deyiləm. Əgər başqa bir həyatdan keçməyə məcbur qalsam belə, istərdim hisslərim kütləşmiş, donuq olaydı – bu qədər həssas olmayardım. Bax, onda Linqam məbədinin sütunlarının kölgəsində özüm üçün yaşayardım. Kaş orda elə bir güşə tapıb uzanaydım ki, gün gözümə döyməyə, adamların səs-küyünü, həyatın nəfəsini duymayardım.

Öz içimə nə qədər çox qapılırdımsa, başqalarının səs-sədasını o qədər çox duyurdum. Öz səsim isə qışda bir yuvaya girib yazadək gizlənən heyvanları kimi, elə boğazımın içində gömülürdü. Mən indi içdən gələn nalələrin boğulub susdurulduğu bir boğaz idim. Arxamda gizlənən tənhalıq əbədiyyət ərəfəsindəki gecənin zülmətitek boş, əzici idi. Zülməti qəliz, saqqız kimi yapışqanlı, xəstəhal, tənha şəhərlərin üstünə enib onları şəhvət

və nifrət yuxularına qərq etməyə daim hazır olan gecələr!.. Lakin indiki boğazla müqayisədə mən mütləq mövcudiyət, divanə bir varlıq olaraq qalırdım. Tənhalıqdan qurtulmaq naminə nəslin davam etdirilməsi üçün insanları bir-birinin ağışına atan həmin o cazibə hər bir fərdin içində yaşayan vəhşi divanəliyin nəticəsi idi və bu divanəlik yavaş-yavaş ölümünə doğru getdiyinə təəssüflənmək kimi bir hisslə çulğaşıb qarışırdı...

Yalnız ölüm yalan deyildi!

Ölümün varlığı bütün cahil xəyalları, bütün xam fikirləri məhv edir. Biz ölümün balalarıyıq və bizi həyatın ağ yanlışlıqlarından yalnız o xilas edir. Ölüm həyatın dərinliklərində yurd salıb, bizi səsleyir, yanına çağırır. Hələ insan dilini anlamadığımız çağlarda belə hərdən elə oynaya-oynaya yerimizdə donub qalıyıq. Bax, onda biz ölümün səsini eşidirik. Və bütün həyatımız boyu ölüm bizi səsleyir. Məgər adamlar hərdən heç bir səbəb olmadan dərin fikrə getmirlər? Elə dərin fikrə ki, zaman, məkan haqda təsəvvürlərimiz belə yox olur və özümüzə gələndə nələr düşündüyümüzü xatırlaya bilmirik. Heç olmayıb sizdə? Belə düşüncələrdən sonra adamın özünə dönməsi, ətrafındakı dünya ilə əlaqələrini bərqərar etməsi xeyli zəhmət istəyir.

Bax bu, elə ölümün səsi, onun çağırışıdır.

Nəm, tər qoxuyan yatağımnda uzananda, göz qapaqlarım ağırlaşdı bağlanmaq, özüm isə bitməz bir gecənin zülmətinə təslim olmaq istəyəndə,

adətən, bütün itmiş xatirələrim, unudulmuş qorxularım bir anda qayıdırdı – mütəkkənin içindəki tüklərin xəncərə, köynəyimin düyməsinin böyüyüb dəyirman daşına dönməsindən qorxurdum. Qorxurdum ki, əlimdən yerə düşən lavaş qırıntıları şüşəyə dönüb çiləklənər; əgər yuxuya getsəm, lampa yerə düşər, dağlar, alışar, bütün şəhəri od götürər. Qəssab dükəninin qabağında şöngüyüb oturmuş itin ayaqları birdən at nalı kimi səs çıxarar. Qorxurdum ki, malını qabağına sərrib oturmuş yoxsul qoca birdən qəhqəhə çəkib gülər, özü də elə gülər, bir də dayana bilməz; həyətdəki hovuzda gördüyüm xırda qurdlar birdən kobraya dönər; çarpayımın kəlləsi başdaşına, özü qəbrə çevrilər, qapaq kimi açılıb məni ağışına alar, mərmər dişlərini qıfillayar, məni içində dəfn edər. Qorxurdum birdən səsim tutular, nə qədər çıxırsam da, kimsə eşidib köməyimə gəlməz...

Elə hey uşaqlığıma yadıma salmaq istəyirdim. Bu xatirələrin qabağı açılarda da, onları hər hüceyrəmlə, hər sinirimlə duyurdum – həmin günlər həyatımın ən ağır, ən əzablı günlərinə dönürdü!

Öskürürdüm. Qəssab dükəninin qabağındakı arıq yabıların öskürəyi kimi bir öskürək bütün vücudumu titrədib məni qorxudurdu; boğazımı arıtlamaq istəyəndə, sinəmə əziyyət verən bəlğəmi çıxaranda, qan görə-cəyimdən dəli kimi qorxurdum. Qan... bu ilıq və şor dadan həyat şirəsi və bir də daimi ölüm xofu – bütün ümidləri yeyib bitirən xof, qorxularımın ekiz

bacısı mənim kabusuma çevrilmişdi....

Həyat hər kəsin həqiqi sifətini böyük etinasızlıqla, qətiyyənlə fərq qoymadan üzə çıxarır; əsl sifətin görünənə kimi, neçə maska çıxarırsan. Bəziləri maskalarının yalnız birindən istifadə edir, işlətdikcə onu kirləndirir, üzərində qırıqlar yaranır. Belələri azca qane olan, qənaətcil adamlardır. Başqalarının öz yaxınları, övladları, simsarları üçün xüsusi maskası olur. Digərləri isə maskalarını daim dəyişir, amma ahıl yaşına çatanda görürlər ki, sonuncu maskalarıdır və o da işlənilib xarab olandan sonra altından həqiqi simaları üzə çıxacaq.

Bilmirəm otağımın divarlarında nə vardı – bu divarlar mənim fikirlərimi zəhərləyirdi. Əmin idim ki, qabaqlar burda ya qəddar bir qatil, ya da zəncirli bir dəli saxlayıblar; ölənə kimi burda ağzıbağlı qalıb. Bu otağın tək-cə divarları yox, pəncərədən açılan mənzərə, ətrafdakı hər şey: bu qəssab dükkanı, o yoxsul qoca, mənim dayəm, o fahişə, gördüyüm bütün adamlar, hətta içində arpa şorbası yediyim bu kasa, əynimdəki pal-paltar belə, sözü bir yerə qoyaraq dilbir olub bu dəhşətli fikirləri mənim beynimə yeridirdilər...

Bir neçə gün qabaq hamamda paltarlarımı soyunanda fikirlərim qəfil dəyişdi. Camadar başıma su tökəndə, mənə elə gəlirdi, təmiz su beynimdəki fikirləri yuyub aparır. Tərlənmiş divarlarda öz kölgəmi də görürdüm... Elə bil on il bundan qabaqkı, yeniyetmə vaxtlarım idi: nazilib incəlmişdim. Yaxşı yadım-

dadır, tərlənmiş divara düşən kölgə elə bil mənimkli deyildi. Bədənimə diqqətlə baxdım: yançaqlarım, baldırlarım, belim, qarnım ağappaq idi, çox miskin, hətta deyərdim, bir az şəhvətli görkəmətim vardı. Bədənimin bütün əzələlərinin divardakı kölgələri də on il əvvəlki vəziyyətini əks etdirirdi.

Həyatımın elə hamamın divarlarında titrəşən bu kölgə kimi mənasız, məqsədsiz ötüb keçdiyini hiss etdim. Ağır, kobud, boynuyoğun olanların hamamın tərlənmiş divarlarındakı kölgələri də aydın, iri olur və özləri çəkilib gedəndən sonra belə, kölgələr ağırlığından bir an yerində hərəkətsiz qalır. Mənim kölgəm isə elə bil divarda sürüşür, kənara çəkilən kimi, hətta çəkilməmişdən yox olurdu.

Paltarlarımı geyinəndə, hərəkətlərim yenə dəyişdi, düşüncələrim də, görkəmətim də tamamilə başqa hala düşdü. Sanki yeni mühitə, tamamilə başqa dünyaya qədəm basırdım; elə bil yenə nifrət etdiyim dünyada idim, həyata təzədən gəlmişdim. Hər halda, yenə yaşayırdım. Axı mənim üçün hamamda, suyun içində bir çimdik duz kimi əriyib heçə çevrilməməyin özü belə, möcüzəydi.

Həyatım mənə indi anlaşılmaz, qeyri-real gəlirdi – eynən, bu sətirləri yazmaq üçün qapağını açıb qələm götürdüyüm qələmdanımın üzərindəki şəkil kimi... Yəqin bu mənzərəni də divanə, canına cinlər dolmuş bir rəssam çəkmişdi. Bax, mənim həyatım da gözümə elə bu şəkil qədər qeyri-təbii,

inanılmaz görünürdü. Qələmdanın üstündəki mənzərə hərdən mənə yaman tanış gəlirdi. Qərribə şey idi. Bəlkə mənə yazmağa da elə bu şəkil məcbur edir. Orda sərv ağacı çəkilib, altında bardaş qurub oturmuş, lap hind yoqlarına oxşayan çalmalı qozbel qoca var; əbasının ətəklərini qatlayıb, sol əlinin şəhadət barmağı isə təəccübünün ifadəsi kimi, dodaqlarına dirənib. Onun qarşısında qara paltarlı, gözəl qamətli bir qız rəqs edir; hərəkətləri qeyri-təbii, qondarmadır. Bəlkə də Buqamdasinin özüdür bu qız – əlində nilufər, qoca ilə aralarındakı ensiz arxın bu üzündə durub.

Tiryək dəsgahının yanında qaranlıq fikirlərimi dumana döndərərək dağıtdım, onlar incə, mavi tüstüyə qarışaraq ərşə çəkildi. Belə anlarda ruhum düşünür, cismim isə yuxu görürdü. Vücudum elə bil kütləsini, çəkisini itirib havadan yüngül olmuşdu – mənə naməlum olan bir dünyada, naməlum rənglərlə işlənən naməlum mənzərələr arasında naməlum havada süzürdü.

Tiryək bitkilərin sakit ruhunu, onların ləng hərəkətlərini ruhuma da hopdurmuşdu. Mən bitkilər aləmində idim, oraları seyr edə-edə özüm də bitki olmuşdum...

Əynimdə xələt, manqal yanıdaydım, dərinin üstündə mütəkkəyə dirseklənib mürgü döyürdüm, bilmirəm niyə, amma yenə xırdavatçı qoca düşdü yadıma. O da mənim kimi belini büküb otururdu. Bu fikirdən dəhşətə gəldim. Yerimdən sıçrayıb xələtimi

çıxartdım, güzgüyə baxdım. Yanaqlarım alışıb yanırdı – lap qəssabxananın qabağından asılan qoyun cəmdəklərinin rənginə düşmüşdü, saqqalım da pırpızlaşmışdı. Amma elə bil cismani deyildim, üzündən ölüm yağan xəyala bənzəyirdim. Gözlərim uşaq gözləri kimi yorğun, incik, xəstəhal idi. Sanki yerin altında və üstündə nə qədər insan varsa, hamısının dərdi bütün ağırlığıyla çiyinlərimə yüklənmişdi. Görkəməmdən xoşum gəldi. Bu nəşəli hiss güzgünün qarşısında dilləndirdi mənə: “Sənin dərdir gözlərinin dibində ilişib qalıb... və əgər ağlayasın olsan, dərdlərin də göz yaşlarına qarışaraq gözlərinin içinə axacaq... gözlərindən yaş çıxmıyacaq, eləcə quru-quru ağlayacaqsan!..”

Bunu dedim və susdum. Bir an sonra yenə dilləndim: “Sən axmaqsan! Qəzəbini, kin-küdurətini niyə rədd eləmirsən? Nəyi gözləyirsən? Nəyə ümid edirsən? O şərab sənin otağında deyil bəyəm? Ondan bircə qurtum iç – səni istədiyini məkana aparsın! Sarsaq... sən sarsaqsan axı... Mən də, deyəsən, boş-boşuna danışırım!”

Beynimə gələn fikirlərin bir-biriylə qəti əlaqəsi yox idi. Səsimi sinəmdən eşidirdim, amma sözlərin mənasını anlamırdım. Bu səs başımdakı yüzlərlə başqa səsə qarışırdı. Elə bil qızdırmalıydım – əl barmaqlarım gözüme həmişəkəndən yekə dəyirdi; göz qapaqlarım elə bil zındandı – gözlərimə ağırlıq edir; dodaqlarım isə şişib qalınlaşmışdı...

Güzgünün qabağından çəkildə dayəni qapı ağzında gördüm. Qəhqəhə götürdü məni. Dayənin üzünün cizgiləri əvvəlki deyildi – donuq, hərəkətsiz idi; parlaqlığını itirmiş nursuz gözləri üzümə zillənmişdi, lakin onlarda nə təəccüb vardı, nə qəzəb... Axı mənasız ifadə, adətən, möhkəm gülüş doğurur. Axı tayı-bərabəri olmayan sarsaqlığın bu dünyada varlığı insanların ağına belə gəlməyən, heç şübhələnmədikləri və anlamağa qadir olmadıqları bir nəsne ilə əlaqəsi var... O, gecənin zülmətində gizlənir... O, insan idrakından güclüdür... O – Ölümdür!..

Dayə manqalı dinməzcə götürüb tələsmədən çıxdı. Alnımın tərini sildim. Əllərimin üstündə ağ ləkələr vardı – bayaqdan əhəngli divarlara söykənil durmuşdum. Alnımı qapının çatına dirədim, el bil halım bir az yüngülləşdi. Sonra dodaqaltı zümzümə eləməyə başladım. Bu mahnını harda eşitdiyim yadıma gəlmirdi:

*“Gəlin gedək a dostlar,
bir qədər şərab içək.
Fürsəti qaçırmayaq -
əylənməyin vaxtıdır
Badələri qaldıraq,
sağlıq deyib, şənlenək!
Bu adi şərab deyil,
Şəhri-Rey şərabıdır.”*

Halımdakı böhran özünü tam bürüzə verməmişdən əvvəl, ürəyimə təsir edir, onda bir narahatlıq, həyəcan yaradırdı. Bu həyəcan sinəmdə kor

düyünə dönür, tufanqabağı hava kimi, ürəyimi sıxırdı; o anlarda real dünyadan uzaqlaşır, par-par yanan başqa bir dünyaya düşür, buralardan çox-çox uzaqlarda olan həmin o mübhəm dünyada yaşayırdım.

Belə anlarda özümdən də qorxurdum, adamlardan da. Yəqin xəstəliyimlə əlaqədar idi. Bu xəstəlik zehnimin zəifləməsində təzahür edirdi. Belə vəziyyətdə qapıdan xırdavatsatan qocanı gören kimi, canıma qorxu dolurdu. Bax, indi də onu gören kimi xoflandım. Bilmirəm, o qocada qorxulu nə vardı.

Dayə mənə dəhşətli bir xəbər verdi. And-aman elədi ki, xırdavatçı qoca gecələr arvadımın otağına gəlir. Qapının dalından eşitmişdi, ona belə deyirmiş: “Boynundakı şalı aç!” Bu mənim heç ağıma gəlməzdi, amma srağagün, ya da ondan bir gün qabaq, mən qışqıranda arvadım da özünü yetirmişdi – gəlib durmuşdu qapımın ağzında. Onda öz gözlərimlə gördüm: dodaqlarında o qocanın sapsarı, qurdlu dişlərinin yeri qalmışdı, arasından ərəbcə ayələr çıxan dodaqlarıyla əmmiş, dişləriylə gəmirmişdi onun dodaqlarını...

Bax, sual oluna bilər ki, qoca niyə mən evlənəndə peyda oldu, niyə o vaxtdan bəri evimizin qarşısından çəkilmir? Bu fahişəyə belə möhkəm vurulub, onsuz təsəvvür etmir özünü? Bütün varlığını udub ona? Özünü bacara bilmir?

Yadımdadır, o gün qocaya yaxınlaşdım, kuzəsinin qiymətini soruşdum.

Boynundakı kirli şalın arasından eybəcər dodaqları, qurd yemiş iki diş göründü. Güldü; quru, qırıq-qırıq, tükürpərdici gülüşdən az qaldı özündən gedə. Bu gülüşdən adamın tükləri biz-biz olurdu. Xırıltılı səslə soruşdu: “Nədir, mala baxmamış alırsan? Bu kuzədən ikincisini tapa bilməzsən, cavan oğlan, götür apar – qismətindi. Xeyrini görəsən!”

Əlimi cibimə saldım. “Heç nə lazım deyil, Allah xeyrini versin!” – dedi. Buna baxmayaraq, cibimdən iki dirhəm yarım çıxarıb, qabağındakı yaylığın qırağına qoydum. O yenə güldü, elə güldü ki, başımdakı tüklər qabardı. Xəcalətimdən az qalırdım yerə girim. Əllərimlə üzümü örtüb tələsik uzaqlaşdım ondan.

Qocanın qarşısındakı kirli dəsmalın üstündə nə vardısı, ömrünü çoxdan başa vurmuşdu; pas, kif iyi verirdi, onlar artıq heç kəsə gerek deyildi, hamı rədd edirdi onları. Bəlkə həyatın özü tərəfindən çoxdan rədd edilmiş bu əşyaları kiməsə soxuşdurmaq istəyirdi? Onları adamlara göstərmək idi məqsədi? Bəs özü necə? Bəyəm özünü həyat rədd etməmişdi? Qarşısındakı əşyalar istifadədən çoxdan çıxmış, çoxdan ölmüşdü. Amma, bir görəydiniz, onlarda həyatın son işartıları necə titrəyir, necə sayrışırdı!.. Bu ölmüş əşyalar diri adamlardan çox təsir edirdi mənə. Dayə mənə hər şeyi danışdı, hər şeyi dedi... İşə bax ha! Kiminlə-kiminlə, çirkin, eybəcər bir gədayla!.. Dayə həm də bunu dedi ki,

indi də çarpayısını bit basıb, çarəsizlikdən durub qaçıb hamama..

Fikirləşdim: görəsən, onun hamamın tərli divarlarına düşən gölgəsi necə görünərdi? Necə görünəcəkdi, yəqin bazlığa gəlmiş, özündənrazi birisinin şəhvətli kölgəsi kimi!..

Amma bu dəfə arvadımın zövqü mənə ləzzət eləmişdi. Axı bu miskin qoca, arvadımın xoşuna gəlib ağızının suyunu axıdan ayğırlar kimi, darıxdırıcı, bayağı adam deyildi. Onun əzabları, bədbəxtlikləri üzünə hopmuşdu. Ondan gələn dərd qoxusu, ətrafına bir halə çəkir, qocanı mənim gözümdə az qala, yarımallaha çevirirdi. Özününsə yəqin bundan xəbəri yox idi. Bu qocanın özü də, qarşısına sərdiyi əşyaları da ilahi yaradılışın bir növ yerdəki təzahürü idi. Hə, ağızından, adətən, ərəb duaları çıxan iki dənə xırda, qurd yemiş dişin izlərini arvadımın yanağında yaxşı görürdüm. Məni heç vaxt yaxın buraxmayan, daim alçaldan, mənə dodaqlarından bircə öpüş belə verməmiş, amma, buna baxmayaraq, yenə də sevdiyim qadının...

Sapsarı günəş qüruba doğru gedirdi, sinclərin səsi gəlirdi. Bu, zəiflik, çarəsizlik, şikayət sədası idi. Elə bir səda ki, zülmət qarşısında bütün heyvani qorxumu, mənə irsən ötürülmüş bütün yalanları, ağırları, dərdləri içdən oyadırdı. Xəstəliyim yenə güc gəlməyə başladı. Yandırır-yaxan bir hərarət bütün vücudumu bürüdü. Yenə boğulurdum. Gedib özümü yatağa atdım, gözlərimi yumdum və qızdırmanın şiddətindən mənə elə

gəldi, guya ətrafımdakı hər şey böyüyür. Tavan həmişəki kimi, enmək yerinə, qalxmağa başladı, paltarım əynimə darlıq etdi, canımı sıxdı. Qalxıb yerimin içində oturdum, öz-özümə deyilməyə başladım: “Yox, daha belə olmaz... buna dözmək mümkün deyil...” Sonra qəflətən lap ucadan, kinayəylə təkrarladım: “Aman Allah, mən nə qədər axmağam!..”

Ağzımdan çıxan sözlərin mənası çatmırdı mənə. Səsimin havada necə yayılmasından xoşlanırdım. Bəlkə də, təkliliyi hiss etməyim deyə öz kölgəmlə danışırdım. Və birdən inanılmaz bir şey oldu: qapı açıldı, həmin o fahişə içeri girdi. Sən demə, hərdən mənim bərəmdə düşünürmüş. Buna görə də sağ olsun, daha nə deyim? O axı bilirdi – hələ ölməmişəm, hələ əzab çəkir, ağırlardan qovrulurdum, amma tezliklə canım ağzımdan çıxacaqdı... Sağ olsun. Mən bircə bunu bilmək istəyirdim: görəsən, ona görə öldüyümü başa düşürmü? Əgər heç olmasa, bunu anlasaydı, xoşbəxt ölərdim. Anlasaydı, dünyanın ən xoşbəxt, bəxtiyar adamı olardım.

Bu fahişə otağıma qədəm basan kimi, bütün dəhşətli fikirlərim uçub getdi. Bilmirəm ondan ətrafa yayılan nə şüalar idi, amma onlar məni əməlli-başlı sakitləşdirirdi. Bu dəfə gözümə yaxşı dəydi, kökəlmişdi, qaməti şax görünürdü. Əynində pambıqdan qırçın-qırçın Tus sırıqlısı vardı – yaraşırdı ona. Qaşlarını altdan almışdı, saçlarını boyamış, yanağına xal qoymuş, üzünü

ağartmış, sürmələnilib ənlilik-kirşan vurmuşdu. Sözü qıçası, elə beləcə, bəzək-düzəkli gəldi otağıma. Həyatından çox razı görünürdü. Mənim baxdığımı görüb sol əlinin şəhadət barmağını qeyri-ixtiyari ağızına saldı.

Yəni bu qadın bir zamanlar Surən sahilində gizlənpaç oynadığım həmin o qara paltarlı incə qız idi? Uşaqlara xas məzəli hərəkətləri olan, paltarının ətəyindən məni valeh edən topuqları görsənən qız idi? İndi ona baxır, heç cür başa düşə bilmirdim bunu. Elə bil gözlərimin önünə pərdə enmişdi. Bilmirəm niyə, amma gözümün qarşısında olanları deyil, qəssabxanadan asılan heyvan cəmdəklərini görürdüm. O, gözlərimdə artıq əvvəlki cazibəsini itirmişdi. İndi mənim üçün bir parça ətdən başqa bir şey deyildi! O gözəl qız ənlilik-kirşanlı bir qadın olmuşdu – yalnız özünü, öz xeyrini düşünen qadın. Və bu qadın mənim arvadım idi.

Birdən dəhşət içində anladım ki, arvadım böyüyüb, yetkinləşib, mənə elə uşaq qalmışam. Düzü, onun görkəmindən, gözlərindən utanırdım indi. Bədənini məndən başqa hamıya verən qadın... Yalnız onun keçmiş xatirələriylə, saf uşaq olan, yanaqlarında hələ miskin qocanın diş yerləri görünməyən vaxtlarıyla özümə təskinlik verirdim. İndi o tamam başqa qadın idi!

Məndən tənəylə soruşdu: “Özünü necə hiss edirsən?” Cavab verdim: “Məgər kifayət qədər azad deyilsən? Onsuz da istədiyini edirsən, mənim səhhətimlə nə işin?” Qapını çırpıb

getdi. Heç çönüb son dəfə baxmadı da üzümə. Görünür, mən bu dünyanın insanlarıyla, diri adamlarla danışmağı tam yadırgamışdım. Bütün hissələrini itirdiyini güman etdiyim bu qadın indi mənim sözlərimdən incidi! Neçə dəfə istədim durub yanına gedəm, ayaqlarına düşüb ağlayam, yalvaram, məni bağışlamasını istəyəm... Hə, ağlamaq istəyirdim – elə düşünürdüm, ağlasam yüngülləşərəm...

Bilmirəm nə qədər keçdi – dəqiqələrimi, saatlarımı, əsrlərimi?.. Tamam ağılımı itirmişdim, əzablarımdan zövq alırdım. Bu fəvqəlbəşər bir ləzzət idi, yalnız mənə nəsihət olan ləzzət və əgər tanrılar varsa belə, heç onlar da ləzzətin bu dərinliklərini yaşaya bilməzdilər. Bax, öz üstünlüyümü elə onda hiss etdim – bu qara kütlədən, təbiətin özündən, tanrılardan üstünlüyümü. İndi mən də o tanrılardan birinə çevrilmiş, hətta onlardan da üstün olmuşdum, çünki bütün vücudumda əbədi və bitməz bir enerji axını hiss edirdim...

...Amma o, qayıtdı. Mənim güman etdiyim qədər daşürekli deyilmiş. Qalxdım, paltarının ətəklərini öpdüm və öskürəkdən, ağlamaqdan boğula-boğula ayaqlarına düşdüm. Yanaqlarımı onun baldırlarına sürtə-sürtə bir neçə dəfə əsl adını çağırdım. Onun əsl adında sanki ecazkar bir ahəng vardı. Amma qəlbimin dərinliklərində yenə bunu təkrar edirdim: "Fahişə, fahişə". Baldırları acı xiyar qabığının kəskin tamını verirdi. Elə ağlayırdım, elə ürəkdən ağlayırdım... bilmirəm nə qədər

vaxt keçdi. Özümə gələndə, o artıq yox idi.

İçimdəki sevincdən, bəşər övladının əzablarından dada-dada bir neçə an yaşadım və bir də gördüm his eləyən çırağın qarşısında oturmuşam – eynən tiryək dəsgahının arxasında oturduğum kimi; xırdavatçı qoca yaylığını açıb arxasında oturduğu kimi... Oturmuşam, çıraqdan burula-burula qalxan hissə baxıram. Lampanın hissi üst-başımə qonurdu. Dayə mənə şam yeməyi – bir kasa arpa şorbəsi, bir də cücəplov gətirirdi. Məni bu halda görüb dəhşət içində diksinib çığırdı, sini əlindən düşdü. Heç olmasa, onu qorxuda bilmişdim...

Qalxıb qayçıyı götürdüm, fitilin ucunu kəsib güzgünün qabağına keçdim. Hisi bütün üzümə yaxdım. Dəhşətli görkəm aldım! Barmaqlarımla gözlərimin alt qapaqlarını dartıb-buraxır, ağzımı yanlara dartıb az qalırdım cıram; yanaqlarımı şişirdirdim, saqqalımı pırpızlaşdırıb hər iki tərəfdən biğ kimi bururdum, sifətimi haldan-hala salırdım... Sən demə, sifətim həm çox gülməli, həm də çox qorxulu ola bilirmiş. Bu sifətlərin hamısı mənimki idi. Bax, içimdə gizlənən bir-birinə yad obrazları bu yolla aşkarlaya bilmişəm sən demə. Bu obrazların mənə yad olmadığını da bilirdim, onları necə yaratdığımı da. Onlar mənə yaman gülməli gəlirdi. Baxanda, adamı soyuq tər basan canı sifətim, barmağımın bircə toxunuşuyla dönüb çox gülməli sifət olurdu. Quran oxuyan qocanın obrazı, qəssabın obrazı, arvadımın obrazı – onların hamısını

indi özümdə görürdüm. Bu obrazlar elə bil məndə əks olunurdu. Bu sifətlər mənim içimdəydi, amma onların heç biri mənimki deyildi.

Mənim öz sifətim, üzümün cizgiləri məgər mübhəm bir təkandan doğmuş ehtirasın, şəhvətin, irsi çarəsizliyin bəhrəsi deyildi? Mən bu irsiyyət yükünün qoruyucusu idim. Məgər üzümün təbii saydığım bu son ifadəsində divanə iradəmin bayaqdan yaratdığı gülməli obrazların izləri daha dərin görünürdü? Amma ən azı nəyin məndən asılı olduğunu, nələri bacardığımı başa düşdüm, gücümü düzgün qiymətləndirə bildim. Birdən gülməyim gəldi. Elə güldüm ki... Bu, ikrah doğuran, qorxunc bir gülüş idi! Bədənimə üşütmə düşdü, ürpendim, tüklərim biz-biz oldu. Sanki başqasının səsiydi. Axı gör nə vaxtdan öz səsimi eşitmirdim. Həmişə boğazımda duyduğum, orda pusqu quran səsimi indi qulaqlarımın dibində eşitdirdim – bu gülüş qulaqlarımda səslənirdi. O dəqiqə öskürək məni boğdu. Ağzımdan çıxan qan laxtası güzgüyə yapışdı. Elə bil ciyərimin bir parçasıydı. Onu barmaqlarımla bütün aynaya yaydım. Çönəndə dayəmin ay kimi solğun çöhrəsini, pərişan saçlarını, içində qorxu yatan gözlərini gördüm; bayaq əlində gətirdiyi yeməkdən – arpa şorbasından bir kasa da vardı. Mənə baxırdı. Əllərimlə üzümü örtüb içəri otağın dərinliklərində gizləndim.

Yatağa girəndə mənə elə gəldi ki, başımı közərmiş dəmir çənbər sıxır. Lampadakı səndəl yağının kəskin,

şəhvani qoxusu burnuma, boğazıma dolur, beynimə işləyirdi.

Bu qoxu həm də arvadımın baldırlarının qoxusuydu sanki – ağzımda acı xiyar qabığının tamını duyurdum. Gözlərimi yumub əlimi bədənimdə gəzdirir, belimə, budlarıma, baldırlarıma sürtür, öz bədənimə xəyalən arvadımın bədəniylə müqayisə edirdim. Onun yanlarının, yançaqlarının cizgiləri, bədəninin istisi yaddaşımda canlandı. “Canlandı” sözü burda yerinə düşmür – çünki daha güclü bir şey idi, dərin bir ehtiyacın, qarşısızalmaz bir meylin təzahürü idi... Hiss etdim ki, onun bədəni yanıda duymaq istəyirəm. Bir qəti hərəkət, bir qəti qərar bu şəhvani istəyi dəf edə bilərdi. Lakin başıma sıxan odlu çəmbər o qədər daralmış, o qədər qızmışdı... Və mən dəhşətli obrazlar qaynaşan tilsimli bir dənizin sularına qərç oldum.

Hava hələ qaranlıq idi. Küçəmizdən söyüşə-söyüşə keçən sərxoş gözətçilərin oxuduğu mahnının səsinə ayıldım:

*“Gəlin gedək a dostlar,
bir qədər şərab içək.
Fürsəti qaçırmayaq -
əylənməyin vaxtıdır
Badələri qaldıraq,
sağlıq deyib, şənlənək!
Bu adi şərab deyil,
Şəhri-Rey şərabıdır.”*

Yadıma düşdü... yox, mənə birdən əyan oldu: içəri otaqda mənim də bir şüşə şərabım var – kobra zəhəri

qatılmış şərab. Ondan bircə qurtum almaqla həyatımın bütün kabusları məhv olub itəcəkdi... Bəs onda fahişə necə olsun? Bu bir kəlmə söz belə mənə bu qadının cazibəsinə salırdı – onu daha canlı, daha ehtiraslı təsəvvür edirdim.

Xəyalım bundan gözəl nə yarada bilərdi axı? Ona bir piyalə zəhərli şərab verirəm, özüm də eynən o piyalədən birini başıma çəkirəm və biz eyni anda sancıdan qıvrıla-qıvrıla can veririk... Eşq nədir? Bu qara kütlə üçün eşq pozğunluq, müvəqqəti şəhvani ləzzətdən başqa bir şey deyil. Bu cılız adamabənzərlərin “eşqi” oxuduqları pozğun mahnılarda, ağızlarından əskik olmayan murdar söyüşlərdə, şit zarafatlardadır – istər ayıq olsunlar, istər məst, ağızlarına gələni deyirlər.

Lakin ona olan sevgim nəsə tamam başqa şey idi. Onu lap çoxdan tanıyırdım: heyran-heyran baxdığım badamı gözlər, xırda, daim yarıaçıq ağız, sakit, cingiltisiz səs – bütün bunlar mənim üçün çox uzaq, ağırlı xatirələrin cizgiləri idi. Onlarda özümə aid, amma əlimdən zorla alınmış, məhrum olduğum nəsələri axtarırdım.

Görəsən, əbədilik məhrum olmuşdum bunlardan? Məhz bu fikir içimdə yeni, daha dəhşətli bir hissə oyatdı. Ümitsiz eşqimdən umduğum ləzzəti başqalarının artıqlamasıyla aldığına düşünmək bu itkinin sanki qismən əvəzini verirdi! Bu mənim üçün dəli ehtirasın təzə bir qaynağı idi. Bilmirəm niyə pəncərəmlə üzübüz

dükandakı qəssab düşdü yadıma – qollarını çırmayıb “Bismillah!” deyir, cəmdəyi doğramağa girişirdi. Gözlərimin önündəydi. Onun hər hərəkətini, sifətinin hər xırda ifadəsini aydın görürdüm. Nəhayət, mən də qərarımı verdim – dəhşətli qərarımı. Yataqdan qalxdım, qollarımı çırmaladım, mütəkənin altında gizlətdiyim sümükdəstə bıçağımı götürdüm. Belimi əyib çiynimə əba atdım. Sonra üz-gözümü şala bürüdüm və qəssabla xırdavatçı qocanın vücudumda necə qarışdığını hiss etdim.

Sonra ehmalıca, barmaqlarımın ucunda arvadımın otağına yollandım. Otaq qaranlıq idi, qapını yavaşca araladım. Deyəsən, yuxu görürdü – qəflətən, elə yuxuda ucadan dedi: “Şalını aç barı!” Birbaşa yatağına yaxınlaşdım, ona sarı əyildim və üzümdə sakit, ilıq nəfəsini duydum. Necə şirin, ləzzətli nəfəsi vardı! Fikirləşdim: ilahi, kaş bu nəfəsi, heç olmasa, bir müddət içimə çəkə biləydim, təzədən canlanar, dirilərdim. Gör nə zamandır, elə bilirəm hamının nəfəsi mütləq mənimki kimi qaynar, yandırıcı olmalıdır... İstəyirdim yanında başqa bir kişinin olmadığına inanam. Görəsən, aşnalarından, onu pis yola salanlardan kimsə yoxdur burda? Yox, tək idi. O dəqiqə anladım: indiyədək onun barəsində pis nə düşünmüşdümse, hamısı iftira, şər, böhtan imiş! Yaxşı, onda bəs niyə indiyə kimi bakirə qalmayıb?.. Axı bakirə olmadığını mən hardan bilirəm, hə?.. Əsassız şübhələ-

rimin, şər-şəbədələrin hamısına görə indi xəcalət çəkirdim... Bu dolaşiq hissi bir dəqiqədən artıq yaşaya bilmədim – bayırdan asqırıq səsi gəldi və insanın başındakı tükləri biz-biz eləyən qırıq-qırıq, boğuş qəhqəhə səsi eşitdim. Bu səs bədənimin bütün sinirlərini sim kimi gərdi. Əgər bu asqırığı, bu qəhqəhəni eşitməsəydim, qərarımı həyata keçirəcəkdim: onu qiymə-qiymə doğrayıb səhər qəssaba verəcəkdim – qoy satsın camaata. Budunun etindən də bir tikəsini dükana et gətirən arabaçı qocaya saxlayacaq, ona nəzir verəcəkdim. Axşam şirin ağızla yeyəndən sonra, səhər bilirsiz ona nə deyəcəkdim? Ondan soruşacaqdım ki, bilirsən dünən yediğin et kimin idi?.. Gülməsəydi, istəyimi elə bu gecə – qaranlıqda həyata keçirəcəkdim; qoy gözüm gözünü görməsin o fahişenin! Qabaqlar bu utancaqlığıma, onun baxışlarından utandığıma görə tənə edirdi mənə... Nəhayət, çarpayısının yanında ayaqlarıma dolaşan bir qırıq parçanı da götürüb tələsik otağından çıxdım. Əlimdəki bıçağı damın üstünə vızıldatdım – bıçaq idi bu cinayəti mənim beynimə yeridən. Rədd elədim onu, qəssabın qəməsinə oxşayan bıçağı özümdən uzaqlaşdırdım...

Otağıma qayıdıandan sonra gördüm ki, bayaq yerdən götürdüyün onun köynəyi imiş; kirli idi – əynindən çıxarmışdı. Bədəninin qoxusunu, saçlarının rayihəsini özünə hopdurmuş, istisindən özünə pay almış nazik Hindistan ipəyindən idi köynəyi. Onu bir xeyli,

doyunca qoxuladım, sonra da ayaqlarımın arasına salıb yuxuya getdim. Belə rahat yatdığım olmamışdı. Səhər tezdən arvadımın naləsinə oyandım – köynəyinin itməsindən möhkəm hayharay salmışdı, elə hey təkrarlayırdı: “Təzə köynək idi... Təp-təzə!..” Deyirdi də, qoldibisi cırıq idi, özüm görmüşdüm. Qan su yerinə axsaydı, məni lap öldürsəydi də, köynəyi verən deyildim – məgər halalca arvadımın köhnə bir köynəyi də düşmürdü mənə?

Dayə günortaya eşşək südü, bal, bir də arpa çörəyi gətirmişdi – sininin içinə mənim sümükdəstə bıçağımı da qoydu. Dedi ki, xırdavatçı qocadan alıb. Sonra da qaşlarını mənəli-mənəli çatıb dilləndi: “Qoy, yanında qalsın, gərəyin olar!” Bıçağı götürüb baxdım. Öz bıçağım idi. Arvad sonra səsinə bir incikliklə, şikayətə başladı: “Qızım (yəni o fahişə) bu gün səhər mənə dedi ki, onun köynəyini guya gecə sən oğurlamısan! Bilirsən, sizin aranızı düzəltmək mənim işim deyil, ancaq deyim, bunu da biləsən: mənim yalanpalanla işim yoxdur, imanımı da yandıra bilmərəm. Dünən axşam arvadın nəşə xata işlədib... biz axı bilirik – onun qarnında uşağı da var... özü deyirdi ki, hamamda fitədən hamilə qalıb... Dünən getmişdim belini ovmağa, bir də baxıram çiyində nə boyda qançır var. Gördü baxıram, dedi ki, dünən zirzəmiyə düşmüşdüm, cin çimdiklədi məni.

Bunları birnəfəsə deyib bir an susdu, sonra məndən soruşdu: “Bilmirsən

arvadın nə vaxtdan hamilədir?” Gülüb dedim: “Yəqin uşaq arabaçı qocaya oxşayacaq – mütləq ona çəkməlidir”. Bunu eşidən arvadın kefi pozuldu. Deyəsən, məndən belə cavab gözləməirdi. O çıxan kimi, ayağa qalxdım, sümükdəstə bıçağı titrəyən barmaqlarımla götürüb içəri otaqdakı mücrüdə gizlətdim, qapağını da möhkəm-möhkəm bağladım.

Yox, uşaq heç cür mənə oxşaya bilməz. Mütləq arabaçı qocaya çəkməlidir.

Günortadan sonra otağımın qapısı açıldı, o fahişənin kiçik qardaşı dırnaqlarını yeyə-yeyə içəri girdi. Onu görə hər kəs bacı-qardaş olduqlarını başa düşürdü – o qədər oxşayırdılar bir-birinə: xırda ağız, dolu, şəhvetli dodaqlar, uzun kipriklər, heyrətamiz badamı gözlər, qabarıq yanaqlar, dalğalı xurmayı saçlar, qarabuğdayı sifət... Elə bil bir almaydılar, yarı bölmüşdülər – o qədər oxşayırdılar. Bu oğlanda o fahişənin yenilməz ruhundan bir parça vardı. Onun çöhrəsi həyatını uzatmaq naminə hər şeyə hazır olan bir insanın üzüyüdü – yalnız yaşamaq uğrunda mübarizə üçün yaradılmış donuq türkmən sifətlərindən biri. Elə bil təbiət lap əvvəldən onları sınaq üçün hazırlamışdı; elə bil onların əcdadlarının da ömrü qızmar günəşin, şıdırğı yağışın altında, təbiətlə sonsuz çarpışmalarda keçmişdi və övladlarına yalnız formalarını yox, həm də sərtlik-

lərini, dözümlərini, şəhvetlərini, yaşamağa hərisliklərini miras qoymuşdular. Onların ağızlarının dadına da bələd idim – xiyar qabığı kimiydi, yüngül acılığı vardı.

Oğlan otağa girdi, mənə heyranlıq dolu türkmən gözləriylə baxıb mızıldadı: “Şahcan deyir ki, həkim sənə öləcəyini söyləyib. Deyib ki, öləcəksən, bizim də canımız qurtaracaq... Adamlar necə ölür?”

Cavab verdim: “Ona de ki, mən çoxdan ölmüşəm!”

Oğlan sözünə davam elədi: “Şahcan deyirdi, uşağım düşməsəydi, ev bizə qalardı...”

Qeyri-ixtiyari gülmək götürdü məni – quru, adamın ürəyini bulandırır bükklərini biz-biz eləyən bir gülüş idi. Elə gülürdüm, heç öz gülüşümün səsinə də eşidə bilmirdim. Oğlan qorxub otağımdan qaçdı.

Qəssabın sümükdəstə bıçağını qoyunun buduna çəkəndə niyə ləzzət aldığını indi anladım. Sümüksüz, içində lile bənzər qan laxtası olan əti doğramaq doğrudan ləzzət idi – doğrayırsan, qan da heyvanın xirdəyindən aram-aram torpağa damcılayır... Qəssab dükəninin qabağında sülənən sarı it, dükəninin içində boğazı kəsilmiş dananın tünd-bulanıq gözləri və bir də donuq bəbəkərinə ölüm pərdəsi çəkilmiş qoyun kəllələri – onlar da hər şeyi görür, anlayırdılar.

İndi bilirəm ki, onda yarımallah imişəm, bu alçaq insanların bütün ehtiyaclarının fövqündə durub əbədiyyətin nəbzini duyurmuşam. Əbədiyyət nədir axı? Mənim üçün əbədiyyət Surən gölünün sahilində o fahişəylə gizlənpaç oynayanda bir anlıq gözlərimi yumub üzümü onun ətəyində gizlətmək idi...

Birdən mənə elə gəldi, özümlə danışiram və nə qədər qeribə olsa da, elə özüm də istəyirdim bunu. Amma dodaqlarım elə ağırlaşmışdı, heç tərpedə bilmirdim. Beləcə, dodaqlarımı tərptəmədən, səsimi eşitmədən özümlə necə danışdığımı hiss edirdim.

Qəbir kimi anbaan daralan, qaranlıqlaşan bu otaqda gecənin qorxunc kölgələriylə əlləşirdim. Hisli yağ çırağının işığında kürkə, əbaya bürünüb, boynuna şal salınmış heykəlimin kölgəsi divara düşdü.

Kölgəm canlı heykəlimdən daha maddi idi, divardakı “mən”im otaqdakı “mən”dən daha real, daha canlı idi. Elə bil xırdavatçı qoca, qəssab, dayə, fahişə arvadım da mənim kölgələrim idi – mən onların arasında həbs olunmuşdum. İndi bayquşa bənzəyirdim, lakin iniltilər, nalələr, boğazımda kilidlənmiş, bayquş ulartısı kimi azadlığa çıxma bilmirdi və onları yalnız qanlı bəlgəm kimi tüpürə bilirdim. Bəlkə bayquşlar da elə mənim kimi xəstədir, axı onlar da eynən mənim kimi düşünür! Divara düşən kölgəm lap bayquş kölgəsiydi - əyilib diqqətlə yazdığımı oxuyurdu. Yəqin yaxşı başa düşürdü hər şeyi – hər şeyi yalnız o

başə düşər. Divardakı kölgəmə çəpəki baxır, ondan qorxurdum.

Gecə idi – bütün həyatımı çulğayan, susqun, qapı-bacadan, divarlardan, pərdələrin arxasından mənə ağız əyən kabuslarla dolu gecə. Zaman-zaman otağım o qədər daralardı, elə bil qəbirdə idim. Gicgahlarım alışıb-yanır, zəiflikdən qımıldana bilmirdim. Sinəmi ağırlıq sıxırdı – qəssaba aparmaq üçün arıq yabıların böyürlərindən sallanan cəmdəklərin ağırlığı kimi.

Ölüm öz nəğməsini pəsdən züm-zümə edirdi – danışanda, eşitdiklərinə əmin olmaq üçün hər sözü iki dəfə təkrarlamağa məcbur olan kar adam kimi; oxuduğu şeirin ortasında duruxub onu bitirmək üçün bir də başdan başlayan adamlar kimi... Onun nəğməsi mişarın səyriyən vıyılması kimi ətimə işləyir, vücudumu ürpədən sonra qəfil susurdu.

Gözlərimi yummağa macal tapmamış, evimizin qarşısından söyə-söyə keçən sərxoş gözətçilərin mahnısını eşitdim:

*“Gəlin gedək a dostlar,
bir qədər şərab içək.
Fürsəti qaçırmayaq -
əylənməyin vaxtıdır
Badələri qaldıraaq,
sağlıq deyib, şənlenək!
Bu adi şərab deyil,
Şəhri-Rey şərabıdır.”*

Öz-özümə dedim: “Onsuz da axırda polisın əlinə düşəcəm”. Bunu dedim və özümdə fəvqəlbəşər bir güc duydum, alnım soyudu, qalxıb sarı xələtimi çiynimə atdım, şalımı boynuma iki-üç dəfə doladım, belimi büküb içəri otağa keçdim, sümükdəstə bıçağımı mücrü-dən götürdüm, barmaqlarımın ucunda o fahişenin otağına tərəf getdim. Qapıya yaxınlaşanda, gördüm otaq qaranlıqdır. Diqqət kəsilib onun səsinə eşitdim. Deyirdi: “Gəldin? Şalını boynundan aç!” Onun səsinə xoşagələn bir cingilti vardı – lap uşaqlıq vaxtlarının səsinə oxşayırdı. Yatmış halda ağızdan qeyri-ixtiyari çıxan zümzüməyə bənzəyirdi... Mən bu səsi əvvəllər də, dərin yuxuda olanda eşitmişdim. Bəlkə indi də həmin yuxunu o görürdü? Səsi bir az boğuq, bəm çıxırdı – lap Surən gölünün kənarında mənim gizlənpaç oynadığım balaca qızın səsi kimi. Bir az dayanıb durdum və həmin səsi yenə eşitdim: “Gir içəri, şalını çıxar!”

Mən astaca qaranlıq otağa keçdim, xələtimi çıxardım, şalımı açdım. Tamam soyundum və nədənsə onun yanına əlimdə bıçaq uzandım. Çarpayısının istisi elə bil mənə təzə can verdi. Sonra Surən sahilində gizlənpaç oynadığım o solğun bənizli, arıq, iri türkmən gözlərində bir heyranlıq olan qızı xatırlayıb onun incə, ilıq və bir azca da nəm bədənini qucdum. Yox, qucmadım, içimdəki dərin nifrətə rəğmən, ac bir yırtıcı ovuna həmlə

edən tək, hücum çəkdim ona. Ay işığını xatırladan zərif bədənini - arvadımın bədənini kobra kimi qıvrılıb məni öz ağışuna aldı. Döşlərinin rayihəsindən başım gicəllənir, boynuma dolanmış əllərinin təmasından bədənini zərif bir hərəkət alırdı. Mən həyatımın elə bu saniyə bitməsinə dəli kimi arzulayırdım. Bir neçə an ötdü və bütün nifrətim buxarlanıb yox oldu, indi çalışırdım ağlamayam... Ayaqları heç bilmədim nə vaxt adamotu rişəsi kimi mənim ayaqlarıma dolanıb kilidləndi, əlləri boynumun dalında bir-birinə bağlandı. Zərif, isti və nəm vücudun şəfaverici hərəkətini hiss edirdim, bədənini bütün hüceyrələri bu istiliyi əmirdi. Məni bir yem kimi öz bətninə necə çəkdiyini aydın hiss edir, amma bu halımdan həm qorxur, həm də böyük ləzzət alırdım. Onun ağzından acı xiyar tami gəlirdi. Bütün vücudumu əsdirən bir darlığın keyfini yaşayırdım, tər dabanımdan sel kimi gedir, zaman-zaman az qalırdım huşumu tamam itirəm.

İndi məni şüurum deyil, bədənini, onun ayrı-ayrı hüceyrələri idarə edirdi. İndi onlar hakimi-mütləq idilər, uca səslə üzərimdə çaldıqları qələbədən danışırıdılar. Mənim isə – bu nəhayətsiz dənizdə məzlum və çarəsiz qalmış mənim isə dalğaların zoru qarşısında boyun əyməkdən savayı yolum yox idi. Sonra üz-üzə sıxıldıq. Onun bənzərsiz rayihəli saçları üzümə yapışdı və hər ikimizin vücudu sevincə hayqır-

tılarından əsim-əsim əsdi... Qəflətən alt dodağımı möhkəm dişlədi – ağızmda qanın tamamı duydu... Görəsən, öz dirnağını da beləcə, qeyri-ixtiyari çeynəyirdi, yoxsa o murdar qocayla olmadığını qəflətən anlamışdı? Onun əlindən qurtulmaq, azadlığa çıxmaq istəyirdim, amma qımıldana da bilmirdim. Nə qədər dartınırdımsa, faydası yox idi – bədənlərimiz sanki bir-birinə bitişmişdi...

Elə bildim dəli olub. Bu çarpışmada birdən əlimi möhkəm dardım və bayaqdan buraxmadığım bıçağın bədəninin harasına saplandığını hiss elədim. Üzümə nəşə isti bir şey axırdı. Qışqırıb məni buraxdı. Ovcumu ilıq bir şey doldurdu, onu əlimdə bərk-bərk sıxıb bıçağı bir kənara atdım. Əlim azad oldu – onu sığallamağa başladım. Bədəni tədricən, elə əlimin altında soyudu. O, ölmüşdü. Burda məni öskürək tutdu. Yox, bu öskürək deyildi, quru, kəsik-kəsik gülüş idi – adamın tükələrini biz-biz edən gülüş. Dəhşət içində xələtimi çiynimə atdım, öz otağıma getdim. Çıraq işığında ovcumu açıb baxdım, göz idi əlimdəki. Bütün bədənim onun qanı içindəydi.

Güzgüyə yaxınlaşdım, amma baxan kimi, üzümü əllərimlə qapadım. Gördüm ki, həmin o xırdavatçı qocaya oxşayıram... Yox, oxşamırdım, mən o qocaya dönmüşdüm. Saç-saqqalım qaranlıq otaqda ilanla üzbəüz gəlib sağ çıxan adamınkına dönmüşdü – dümağ idi. Dodağım elə o qocanın

dodağı kimi ortadan paralanmışdı, kipriklərim tökülmüş, sinəmin tükələri ağarmış, içimdə isə tamam təzə bir ruh yuva salmışdı. Tamam başqa cür düşünür, içimdə indicə oyanan nəhəng Divdən heç cür azad ola bilmirdim. Bax, beləcə, yerimdən tərpənmədən, elə əllərimlə üzümü tutub qeyri-ixtiyari gülməyə başladım. Bayağından da möhkəm gülürdüm – bütün vücudumu silkələyən bir qəhqəhəylə gülürdüm. Bədənimin mübhəm dərinliklərindən qalxan, boşluqda doğulub yalnız boğazımda qaynayan gülüş. Axı mən indi xırdavatçı qoca idim!

Elə bil içimdə qəflətən baş qaldıran bir sarsıntıdan silkinib çıxdım, sanki uzun, dərin yuxudan ayıldım, gözlərimi ovxaladım. Elə həmin otaqda idim, hava işıqlanır, pəncərədən qatı duman görünürdü. Uzaqda xoruz banladı. Qarşımdakı manqalda kömür yanıb qurtarmış, közün üzərini kül örtmüşdü – ölmüşdü onlar. Mənə elə gəldi, fikirlərim də manqaldakı köz kimi, kül altında gömülərək ölüb.

İlk axtardığım qəbiristanda arabaçı qocadan aldığım Rey kuzəsi oldu. Kuzə heç yanda gözümə dəymədi, yoxa çıxmışdı. Çönəndə gördüm ki, qapının ağızında duraraq divara don-qarbel bir kölgə salmış kimsə var. Yox, onun yalnız kölgəsi qozbel deyildi, bu qozbel bir qoca idi – başına, boynuna şal dolamışdı, qoltuğunun altında isə kirli dəsmala bükülü, kuzəyə bənzər

nəsə vardı. O kəskin, quru bir qəhqəhəylə gülüb tüklerimi biz-biz elədi.

Elə ki, yerimdən tərpendim, qoca çönüb otaqdan çıxdı. İstəyirdim qalxıb onun dalınca qaçam, qoltuğundakı boxçanı alam, amma qoca çox sürətlə uzaqlaşdı. Qayıdıb küçəyə açılan pəncərəni açdım. Və yenə həmin qocanın qozbel cizgilərini gördüm – küçənin ağına düşüb gedirdi. Çiyinləri gülməkdən əsirdi. Qoltuğunda dəsmala bükülü nəsə vardı. O aramla, ağır-ağır, axsaya-axsaya irəliləyir, səhər dumanının içində görünməz olurdu. Pəncərənin qabağından çəkilib güzgünün önünə keçdim: əynimdəki paltar cırıq-cırıq, başdan-ayağa qan içindəydi. İki qızılı ətmilçəyi ətrafıma dövrə vurur, xırdaca ağ qurdlar bədənimdə qijildaşır, sinəmdən cəsədin ağırlığı basırdı...

ŞERVUD ANDERSON

Amerika ədəbiyyatının klassiki Şervud Anderson (1876-1941) modernizmin əsasını qoyan yazıçılardan biridir. U.Folkner, E. Heminquey, H. Miller kimi dünyaca məşhur yazıçılar onu özlərinə müəllim hesab ediblər. Məşhur Amerika şairi Hart Kren deyirdi: “Şervud Andersonun “Uaynsburq, Ohayo” kitabını diz çökərək oxumaq lazımdır”. Onun hansı ruhun, hansı qəlbın daşıyıcısı olduğunu, təkcə romanlarından, novella və hekayələrindən yox, müxtəlif dövrlərdə yazdığı məktublarından da duymaq olur.

Con Andersona*(yazıcının birinci evlilikdən olan oğlu)**(Trautdeyl, Virciniya)
aprel 1927-ci il*

Hələ ötən məktubda sənə bəzi şeyləri yazmalıydım.

Rəssamlıq barədə.

Müasirlik, dəbin səs-küylü təzahür-ləri başını gicəlləndirməsin. Luvra tez-tez get, Rembrandtın, Delakruanın əsərlərinə dönə-dönə bax.

Çəkməyə verdiş elə. Çalış, hansısa görüntü təsəvvüründən silinməmiş əllərin onu kağıza həkk eləsin. Yalnız bundan sonra öz əlavələrini də uyğunlaşdırıb görüntüləri başqa formada təsvir edə bilərsən.

Elə əşyaları çək ki, onlar sənin üçün müəyyən mənə kəsb etsin.

Çəkdiyin predmet o qədər də vacib deyil, əsas olan – predmetə qarşı hiss etdiklərimdir, onun səndən ötrü hansı mənə kəsb etməsidir.

Şalğamdan hazırlanmış xörəkdən də şedevr yaratmaq olar.

Çək, çoxlu çək, sonsuza qədər çək...

Ciddiyyətini qoru. Effekt yaratmağa can atmaq hər şeyi məhv edir.

İncəsənət satış məqsədilə yaradılır. Onu yaratmaqda məqsəd özünü xilas etməkdir.

Məndə təmiz, saf nə varsa, hamısına görə sözə borcluyam. Bəzi axmaqlar haqqımda məqalələr yazırlar,

guya bir səhər qəfildən əlimə qələm almaq qərarına gəlmişəm və başlamışam şedevrlər ştamplamağa.

Nə rəssamlıq, nə də yazıçılıq özündə hansısa sirləri ehtiva etmir. Səviyyəli bir əsər ortaya çıxartmaq üçün mən düz 15 il sərəsər yazmışam.

İndi uzun müddətdir məndə heç nə alınmır. Bu qış Parisdə özün də gördün. Ölü bir ovqat içində idim. Vaxt boş-boşuna keçirdi. Həyatın boyu bunu vaxtaşırı olaraq sən də yaşamalısınız olacaqsan.

Əsas məsələ isə, əlbəttə ki, sağ qalmağa çalışmaqdır. İnsanların əksəriyyəti ömürləri boyu sönük həyat tərzini sürürlər. Hər bir rəssamın var olma səbəbi onun necə yaşamağı bacarmağındadır.

Növbəti məktubuna gəldikdə isə, sənə demişdim: elə işlər gör ki, mənə deməyə utanmayasan.

Onda haqlı deyildim. Sən məndən asılı ola bilməzsən. Əsas odur ki, ağ vərəq və kətan qarşısında duranda utanc gətirən şeylər eləməyəsən. Onlar sənin üçün Tanrını əvəz etməlidir.

Rənglərə gəldikdə, ehtiyatlı ol. Təbiət qoynunda bacardığın qədər çox göz.

Rəssamlıq mağazalarının xidmətlərindən, yad palitralardan istifadə etməkdənsə, günün fərqli saatlarında müxtəlif rakurslardan işıqlandırılan binaların divarlarına nəzər sal. Xırdalıqları müşahidə etməyi öyrən – məsələn, boz süfrədə qırmızı alma. Yaxud təpənin fonunda ağac. Bu sahədə çox az şey bilirəm. Boyakarlıqda peşəkar olmaq istəsəydim, çalışardım heç vaxt rəngləri qarışdırmayım. Budur, qarşımda şumlanmış tarla uzanır, yaxınlıqda nohur var, yarıçürük qarğıdalı saplaqları suyun üzərinə sarı zolaqlar salır, dəymiş qarğıdalı dənələri mürəkkəb qabarcıqlarını xatırladır, hərdən də eləcə göyərir...

Kompozisiyalarda da vəziyyət eynən belədir. Baxıb fikirləşirsən: görəsən, bu rəngi necə almaq olar?

Eninə və uzununa genişlənən bir parça torpaq diqqətimi cəlb elədi. Uzaqdan baxıb, müəyyənləşdirməyə çalışdım ki, görüm bu görüntü hansı rənglərdən əmələ gəlib?

Rənglər nəyə başqa cür səpələnib və sən heç vaxt anlaya bilməzsən necə? Bu əbədi bir axtarışdır.

Səninlə böyük adam kimi danışırım. Bunu da bilməlisən ki, ürəyim həmişə sənə açıqdır.

Mənə sənin uğurun lazım deyil. Qarşında insanlara və yaradıcılığa bəslədiyən münasibət dayanıb. Yalnız o münasibət səni əsl kişi edə bilər.

P.S. *Çörçə çatdır ki, Deyvid Proll, nəhayət, Sezannanın reproduksiyasını tapıb.*

Həmişə getdiyən kitab mağazasından Pikassonun albomunu soruş, olmasa sifariş ver.

Miss Eni Bouqa (jurnalist)

(Yeni Orlean)
11 mart 1930-cu il

Əziz miss Bouq!

... 25 yaşım tamam olanda fəhlə idim, fabriklərdə işləyirdim. Sonra özümə biznes qurub, təxminən 10-15 il bu sahədə fəaliyyət göstərdim. Son bir neçə ildə yazıçılıqdan başqa mütəmadi şəkildə heç nə ilə məşğul deyiləm. Mən həmişə məşhur jurnallar üçün yazmaq zərurətini özümdən uzaq tutmuşam.

Onu da qeyd edirəm ki, sizin mənə şamil etdiyiniz bu "tanınmış" epiteti birdən-birə yaranmayıb, zaman-zaman, misqal-misqal formalaşılıb. Sonuncu romanım həqiqətən yaxşı satıldı. Əminəm ki, indi durub birini də çap etdirsəm, yenə qısa vaxtda satılıb qurtaracaq.

Ötən payız qadın-kişi məhəbbətindən, bu kimi hisslərdən bəhs edən bir roman yazdım. Romanın çap olunacağı haqqında xəbər də yayımlanmışdı. Amma son anda fikrimdən daşındım. Bunu ona görə elədim ki, romanı üzə çıxartmaqda tələsmişdim, həmin dövənlərdə pula ehtiyacım olduğu üçün bu üsula əl atmışdım.

Son 4-5 ildə hiss edirəm ki, Amerika həyatında maraqlı nə varsa, hamısı fabriklərdə baş verir. Sənayenin genişlənməsi, konveyerlərimizin yüksək iş əmsalı və s. Bunlar hamısı sivilizasiyaya təsir edir. Məncə, əksəriyyətimiz bu barədə səthi düşünmüş, səthi yazmışıq.

Fabriklərə yollanmaq istəyirəm. Təkcə Cənubdakı pambıq fabriklərində yox, poladtökmə sexlərində, avtomobil konveyerlərində, bir çox başqa yerlərdə də olmaq istərdim.

Hələ o vaxt başa düşmüşdüm ki, bu yeni maraqlarım məndən çox da vaxt almayacaq. Onda böyük şövqlə maşınqayırmanın poetikasını, gözəlliyini əxz etmək istəyirdim. Həmçinin onun sənaye üçün əhəmiyyətini də anlamalıydım.

Mənə elə gəlir, müasir sənaye insanlar arasında antihumanistləşmə tendensiyasının da vüsət almasına səbəb olur.

Başa düşürəm ki, fabriklərdə müəyyən qədər vaxt keçirə bilsəydim, özümü oradakı insanlardan birinin yerinə qoyar, yeni mətnlər yazardım. Və mənim məqsədim bu insanları daxilən təsvir etmək olardı...

Edmond Uilsona

(*tanınmış Amerika tənqidçisi və yaziçisi*)

(*Marion, Virciniya*)
19 sentyabr 1931-ci il

Hörmətli Uilson! "Akselya qəsri"ni görə minnətdaram. Şəxsi qənaətimə görə bu dərin bir əsərdir. Çox istərdim ki, sizin kimi geniş bir dünyagörüşünə malik olam.

Düşünürəm ki, Coysun, Staynın, Prustun, Valerinin, elə başqalarının da yaradıcılığının haradan qaynaqlanması məsələsində haqlısınız. Əgər insan mövcud vəziyyətdən baş çıxarmağa

çalışırsa, keçmişə müraciət etməsi mütləq deyil, axı dünyaya başqa baxış bucağı da mövcuddur.

İstənilən fabrik şəhərçiyində işçilərlə birgə dolaşsan, dəzgahlara, mağaza vitrinlərinə, avtomobillər şütüyən yollara nəzər salsan, özün də müşahidə edəcəksən ki, həyatımızda maşınların peyda olması yeni düşüncə tərzinin yaranmasına səbəb olur. Bir hiss məni tərk etmir: biz vaxtımızın əksər hissəsini ruhən və emosional olaraq başqa, fiziki olaraq bir başqa aləmdə yaşayırıq. Xəstəhal yorğunluğun səbəbi bu deyilmi? Bu deyilmi bizi yoluxdurən, zəhmətimizi ağırlaşdıran?

"Akselya qəsri" – möhtəşəm əsərdir. Səmimiyyətlə...

Adeliada Uokera

(*elm və incəsənətə hamilik edən amerikalı qadın*)

(*Kanzas-Siti*)
22 mart 1933-cü il

... Xahiş etmişdiniz ki, cənab Mou üçün həyat və yaradıcılığımın bəhs edən kiçik bir oçerk hazırlayım. Çalışacağam istəyinizi həyata keçirim. Mən əmək fəaliyyətinə fəhlə kimi başlamışam. Əvvəlcə əl əməyi, sonra fabriklər... Son iki-üç ildə də heç nə dəyişməyib. Ötən qış fabriklərinin çoxluğu ilə seçilən Qərbin mərkəzi şəhərlərini gəzdim, amerikan sənayesinin müasir ruhuna alışmağa çalışdım.

Pulum azalıb, demək olar ki, qurtarmaq üzrədir. Amma məsələ bunda

deyil. Yaradıcılığım ilə bağlı yay planlarımı həyata keçirmək üçün fond mənə pul ayırırdı, pis olmazdı. Müflis olmaq qorxusu duymadan həvəslə, var qüvvəmlə çalışmaq üçün Avropaya iki-üç illik səfər etmək istərdim. Bu çox əla olardı.

Əslində, bilmirəm, bu fonda ürək qızdırmaq olarmı? Son illərdə çox şeyi başa düşmüşəm. Amerikanın fabrik-zavodlu mühitinə yenidən qaynayıb-qarışandan sonra, ondan uzaqda yaşadığım illər mənə cansıxıcı görünür.

Kitablarıma gəldikdə isə, birinci romanım – “Uindi Makfersonun oğlu” otuz yaşım olanda çapdan çıxıb. Əvvəllər fermada muzdurluq, fəhləlik eləmişəm, əsgəri xidmətdən qayıdırdan sonra yenidən fabrikdə işləmişəm. 26-27 yaşında reklam biznesi ilə məşğul idim. Düşünürəm ki, o illərdə mənə tipik amerikalı işbazı hesab etmək olardı. Axırda fabrik sahibi oldum, yəni yazmağa başlayanda külli miqdarda pul qazanmağın astanasında idim. Təəssüf, bu yolların biri digəri ilə düz gəlmir. Yaradıcılığa nə qədər çox aludə oldumsa, o biri işim bir o qədər axsamağa başladı. Günlərin bir günü fabrikdən getdim və bir daha ora qayıtmadım. Həyatımın bu dövrünü “Nağılçının tarixçəsi” adlı kitabımda daha geniş təsvir etmişəm.

İş adamı olduğum dövərdə fasiləsiz çalışırdım. O vaxt bir neçə roman yazdım, onların çoxunu heç yerdə çap etdirmədim, atdım getdi.

Bir müddət sonra “Yürüşçülər”i yazdım, bu roman çap da olundu.

Sonra “Mərkəzi Amerika nəğmələri” adlı poetik toplunu nəşr etdirdim.

Çıkaqoya yollanıb, bir müddət ofislərdə çalışdım. Həmin vaxt kiçik hekayələrdən ibarət “Uaynsburq, Ohayo”nu, “Zavallı ağdərili”ni, “Yumurta bayramı” və “Atlar və adamlar” adlı iki hekayə kitabımı nəşr etdirdim.

Ardınca daha bir romanım və yarıavtobioqrafik “Nağılçının tarixçəsi” kitabım işıq üzünə çıxdı.

Bundan sonra növbəti şeir kitabım – “Əhdi-Cədid” və məşhurluq qazanmış yeganə kitabım “Qara gülüş” çap olundu. Bu kitabın gəliriylə Virciniyada ferma aldım, fondun yarı ehtiyatını da orada qəzet təsisinə sərf elədim. Qəzetə rəhbərliyim 2 il çəkdi (“Salam, şəhərciklər” romanını yazarkən qazandığım təcrübədən istifadə etdim), sonra işləri oğluma təhvil verdim. Oğlum indi o qəzetin gəliriylə dolanır, həm də hər üç övladımın yaşayış ehtiyaclarını ödəyir. Həmin dövərdə “Şervud Andersonun gündəliyi” kitabımı da çap etdirdim.

O vaxt bu qənaətə gəldim ki, Amerika nəşri fabrik fəhləsinin dilindən yazılmalıdır. Məncə, Amerika sənayesindən bəhs edən əsərlərin əksəriyyəti mövzusunda görə əsas mətləbdən kənar qalır – yəni, o vaxtkı qənaətimdə yenə də israrlıyam. Bizim əksər fabriklər həqiqətən nəhəng təsisatlardır. Özüm də fabrikdə fəhlə və qulluqçu işləmişəm. Yaxın bir neçə ildə müəssisələrə daha çox baş çəkib, təəssüratlarımı yeniləmək istəyirəm. Artıq bu təcrübəmdən “Qadınlar” kitabımın və “Diləklərin o üzünə sarı” romanımın

yazılma prosesində istifadə etmişəm. Bura həyat və təcrübəmin tarixçəsinə də qatmaq olar. Mənim gələcəyə dair planlarımla fondun məqsədlərinin üst-üstə düşdüyü qənaətimdəyəm. Həyatda tək-cə alman və rus teatrlarına baxmaq deyil, həmçinin bu ölkələrin fabriklərini də görmək arzusu ilə yaşayırım. Bir yazıçı kimi vəziyyətim bərbaddır, çünki heç vaxt çoxlu pulum olmayıb. Pul sarıdan həmişə sıxıntılarım olub, amma heç vaxt kömək üçün məşhur jurnallara, ya kinematoqrafların üstünə qaçmamışam. Digər tərəfdən, bilirəm ki, yazılarımla gəlirylə yaşaya bilsəydim, pul sarıdan korluq çəkməzdim. Eləcə də, hardasa üç-dörd illiyə zəmin durub üç min dollar verənim olsaydı, yazdıqlarımdan müəyyən mətnləri səhnəyə qoyub xeyrini görərdim. Tamaşaya quruluş verəcək adamlarla müştərək iş üçün Virciniyadakı fermamı da girov qoya bilərəm, qışda isə səyahət edərdəm. Hansısa kitabımdan, yaxud pyesimdən gələn gəlir xərclərimi ödəsə, onda fondun köməyindən istifadə etməyə də bilərəm.

Əziz Adeliada, mən sizə, sadəcə, son vəziyyətimi, bacara biləcəklərimi, öz yaradıcılıq planlarımı və arzularımı danışdım. Sizə və cənab Mouya bu planlarımda iştirakınıza görə hədsiz minnətdaram! Mənə kömək edə bilmənsəniz belə, sizə olan bu minnətdarlıq hissəm zərər qədər də azalmayacaq.

Səmimiyyətlə...

Çarlz Q. Fanka

(*hüquqşünas, Andersonun yaxın dostu*)

(*Marion, Virciniya*)

1935-ci il mayın sonları

Əziz Endi! Biz bura Mediaya, Pensilvaniya ştatına çərşənbə günü bir neçə pyesə baxmaq üçün gəlmişik. Sabah Baltimora yollanırıq, amma bazar günü Nyu-Yorka qayıtmaq niyyətindəyik. Özümlə yazı makinası götürməmişəm. Başa düşdüyüm qədər, siz tennesillilər, yazını əlyazma halında deyil, çap olunmuş şəkildə oxumağı sevirsiniz.

Mənim əhvalım yaxşılaşıb, ümidvaram sən də pis deyilsən. Yəne işləməyə başlamışam – neçə aylardan bəri davam edən boşluqdan sonra dünən şəhərətrafi kiçik otellərdən birində saatlarla masa arxasında oturdum. Vaxtın necə keçdiyini hiss etmərdim, ətrafdakı hər şeyi unutmuşdum. Sözlər dalğa kimi axıb vərəqə tökülürdü, ideyalar da öz-özünə gəlirdi və həmin dəqiqələrdə hədsiz xoşbəxt idim.

Yox, “xoşbəxtlik” sözü də bu hissi tam ifadə etmir. İnsan xoşbəxt olanda onu dərk eləyir, amma özünü unudur.

Bu hissi ilk dəfə yaşadığım günü xatırlayıram. Onda Çikaqoda qalırdım. O vaxta qədər artıq bir romanım işıq üzünə görmüşdü. Birmirəm bu hiss özündə tam olaraq nələri ehtiva edir: şəxsi həyəcanları, yoxsa həyatı müşahidələrimi? Bəlkə də, bu, oxuduğum romanların təsirindən doğurdu.

Mən, yəqin ki, yazıçı olmaq üçün doğulmuşam. Bəlkə də, çoxlu roman oxuyandan sonra öz-özümə: “Mən də beləsini yaza bilərəm”, – deyib başlamışam yazmağa.

Həmin gün işdən evə yorğun gəlmişdim. Otağım balaca və yaman cansıxıcı idi. Özümü çox məyus hiss edirdim, darıxırdım, çörək qazandığım işimi belə lənətləyirdim.

Masa arxasında əyləşmişdim, birdən işə başladım. Məncə, hər bir insan öz içində heç vaxt ifadə edə bilməyi hansısa təəssüatları, hiss və həyəcanları gəzdirir.

Qəfildən qeyri-adi həvəslə yazmağa başladım. Elə bil, qələmi tutan, bunları yazan mən yox, kiməsə başqa adam idi. Sanki məni hansısa gözəgörünməz bir qüvvə idarə edirdi.

Həyatını qələmə almağımı arzu edən minlərlə insan çıxırdı rastıma. Onlar istəmirdilər ki, bu hadisələr bitmiş şəkildə yaxud, bir az əl gəzdirilməklə təsvir edilsin. Nəticə etibarilə hamısında məqsəd eyni idi – həyatını bir az da qəlizləşdirmək, özünü bir az da çətinə salmaq.

“Başıma gələnleri eşitsəydin, mənə rəğbətlə yanaşardın, bəlkə də bir az sevardın”.

Bu, ağlamsınmağa bənzəyirdi.

Budur, həmin fiqurlardan biri qəfil içimdə canlandı. Qələm, kağız boyunca hərəkət eləməyə başladı. Sözləri axtarmağa ehtiyac duyulmurdu. Onlar artıq mövcud idi, sanki qələmin ucundan kağıza yuvarlanırdılar. Həyat vərəqlərdə adiləşirdi, yaşamaq asanlaşırdı.

Sözlər və cümlələr əmrə tabe əsgərlər kimi sinələrini irəli verib sıralanırdılar.

Masa arxasında nə qədər oturdugumu bilmirəm. Hekayə bitən kimi dururdum. Gözlərim dolmuşdu. Əslində, xoşbəxtlikdən ağlayırdım. Mən nəse həqiqi və sanballı bir şey yazmışdım: aldadıcı parıltıdan, yalandan uzaq...

Onda çoxlarına əlçatmaz qalacaq bir gözəllik var idi. Yaşantılarım bəlkə də yenicə ana olan qadının keçirdiyi hisslərə bərabər idi. İlk övladımı əllərimə almışdım. Öz-özümə təkrarlayırdım: Budur həqiqi olan! O, qaya kimi sarsılmazdır və çox güman ki, bunu məndən başqa hələ heç kim bilmir.

Eyni vaxtda həm sakit, həm də qürurlu idim. Yaradanın səmaya uzanan əli, nəhayət, mənə də toxunmuşdu...

Dünən də eyni hissləri yaşadım. Belə şeylər tez-tez baş vermir. Belə anları uzun müddət gözləməli olursan. Bunları sənə ona görə yazıram ki, “Hollivud”un şirnikləndirici təkliflərinə aldanmayasan.

İstənilən halda, bu cür anları yaşamaq mümkündürsə, onda dünyada uzun müddət nələrisə gözləməyə dəyər.

Cənab Kennet Dnevporta

(Kanzas ştatında Fort Heys
kollecində magistr)

(Marion, Virciniya)
14 aprel 1937-ci il

Hörmətli cənab Dnevport! Ötən məktubunuzdakı suallar məni yaman karıxdırdı. Aydın məsələdir, öz niyyətlərini ifadə etmək hamı üçün çətinidir.

Həyat konsepsiyamı müəyyənləşdirmək şəxsən özümə həvalə olunsaydı, onda yaşayış tərzim bir xristian həyat tərzindən çox-çox uzaq olardı. Belə ki, başlıca arzum – daha çox hiss etmək, daha çox görmək, daha çox düşünmək, daha çox eşitmək, qıyası, həyatı yetərinçə dadmaq və yaşamaqdı.

Nəzəri baxımdan süjetli hekayənin prinsipial şəkildə əleyhinəyəm. Ponun hansısa səviyyədə mənə təsir elədiyini fikirləşmirəm, ümumiyyətlə, onun dəqiq riyazi izahlarına inanmıram.

Fikrimcə, O.Henri Amerika nəsrini eybəcər hala salıb, həmçinin bu nəsr Mopassanın kənar təsirlərinə məruz qalıb. Düşünürəm ki, Çexov və Turgenev daha böyük yazıçılardır.

O ki qaldı Amerika ilə bağlı sizin üçüncü sualınıza, demək istərdim ki, mən belə qlobal anlayışlar ətrafında fikirləşmirəm. Hesab edirəm, Amerikada baş verəcəklər barədə fikirləriniz mənim düşüncələrimlə üst-üstə düşür.

Amma birinci sualınız məni sözün əsl mənasında təəccübləndirdi. Yazırsınız ki, hekayələrimin qəhrəmanları

qrotesk üslubda təsvir olunub. Sizin mühakimələrin özü elə qrotesk deyilmi? Mənə elə gəlir, ədəbi personajlardan danışarkən, siz çox qərribə şəkildə onları ayırırsınız və həm hekayədə obrazlara, həm də real həyatda insanlara qarşı münasibət sərgiləyirsiniz.

Həmçinin güman edirəm, müasir həyatı, ümumiyyətlə maddi tələbatlara yönəlik mövcudluğumuzu qrotestkləşmədən qorumaq çox çətinidir. Bu, qaçılmazdır.

Mənim “Uaynsburq, Ohayo” adlı əsərim belə başlayır: “Qrotesk üslubda təsvir olunan adamlar haqqında kitab”. Oxuyun onu.

Sizə lazım olan vacib materialları öz kitabxananızda da tapa bilərsiniz. Şermanın “Tənqidi qravürlər”, Pol Rozenfeldin “Nyu-York limanı” kitablarını oxuyun. Robert Mors “The New Republic”in 26 noyabr 1936-cı il buraxılışında mənim yaradıcılığım haqqında məqalə çap etdirib.

Bu məqalədə o, bütün yazdıqlarımı dəyərləndirib. Sizə “Nağılçının tarixçəsi”ni oxumağı xüsusi olaraq tövsiyə edirəm.

Təəssüf ki, məktubunuza ətraflı cavab yazı bilmirəm. Əgər işin gedişinə aid başqa suallarınız yaranarsa, kömək etməyə hazırım. Məktubumu bura – Marion, Virciniya ştatına yazarsınız.

Səmimiyyətlə...

ALTAY MİF VƏ ƏFSANƏLƏRİ

Hazırladı: Əhməd Oğuz

Marala qalan dağlar

*Dağlar marala qaldı,
Otu sarala qaldı...*

Böyüklü-küçüklü hamımızın qan yaddaşına hopmuş bu bayatının hardan qopub gəldiyinin heç vaxt fərqi olmayıb. Eşidən kimi dördcə qatar sözün seyrinə düşmüşük; dağ ruhu, az qala əbədiyyət qədər uzun, çəkilib gedəcəyinə ümid qalmayan bir payız havası, yersizlik, yiyəsizlik rüzgarı vurub bizi...

Bu bayatıdan "Altay" sözündə də nəşə var. Altay Yerin Tanrıya yaxın olan səmti, təkçə adıyla içimizə işləyən, böyüklüyündən doğan ağırlığı, ruhu mayamıza qarışmış köhnə yurd yeridi. Bəlkə bu bayatının birinci misrası da o dağların əsintisidi.

Altay – türk qövmünün, türk soyunun törəyiş yeridi. Dünyanın harasında olur-olsun, hər bir türk üçün bu sözün birbaşa anlamı belədi. Bəlkə elə buna görə ki, "Altay" kəlməsini biz türklər ağılimızla yox, ürəyimizlə dərk edirik,

bu söz içimizdə gül kimi pardaxlanıb mənə qazanır.

"Əsli-Kərəm" dastanından bir misra yadıma düşür:

"...Qəssab olan maral əti satmasın".

Ağ-qara bir film kadri kimi uşaq çağlarımdan bir anı xatırlayıram: Qışın soyuğu... Sabah hamıdan qabaq oyanıb, yorğanın altından tavanın cizgilərində nəşə tapmağa çalışıram, xəyallar qururam. Hələ qalanmamış sobanın borusuna yaxın iki-üç yerdən nazik ağ tellər sallanıb. Anam sobanı qalayıb üstümə sarı əyilir, xəfif nöyüt iyi qarışmış doğma bir qoxu gəlir. Sallanan ağca qurumları göstərib nə olduğunu soruşuram.

– Maral seliyidi, – deyir, – maral seliyi, atam-anam.

Maral... yəqin bu sözün mənə necə təsir elədiyini bilib açıqlama verir:

– Sən yatanda uzaq-uzaq dağlardan bir maral gəlir. Gəlir başın üstə durub oyatmaq istəyir səni. Çağırır, çağırır, səsi çıxmır, səni istədiyindən ağzından selik daşır.

Maral o vaxtdan mənim üçün sirli-sehrli nağıl obrazına çevrilib...

Maralın bütün Sibir çöllərində, tayqada, tundrada, Altayın meşəli dağlarında nə qədər çox yayıldığı hamıya məlumdu. Həmin ərazidə yaşayan türk boylarının əfsanə və rəvayətlərində, dastan və nağıllarında maral buna görə başlıca obrazlardan birini təşkil edir.

Maralla bağlı inanclar, inanclar bu bölgələrdə o qədər çoxdu ki, izi, sorağı çox-çox uzaq diyarlara yayılıb. Biz tərəflərdə eşidib gördüyüm bir əhvalat:

Südəmər bir körpə çıxır-bağır salıb ağlayır. Nə illah eləyirlər kirmək bilmir. Evin ağbirçəyi gəlinə öyüd verir: “Aç uşağın kürəyini, üç dəfə yala, de ki, maral balasını yalayır, mən də səni!” Bu kiçik “ayın”dən sonra uşaq səsinə xırıp kəsir. Nədi bu? Ovsundumu, kökü Altaylardan gələn şaman duasıdır?

Bu maral ovsunu, Maral nağılı məni çoxdan o tərəfə – Altaylara çəkirdi... Bu ilin yayında Altaya gedə bildim. Yol yoldaşlarımdan biri (həm də şairanəlikdən, poetiklikdən çox-çox uzaq olan biri) Altayın gül-çiçəkli yamaclarını görəndə: “Qəribədi, – dedi, – mənə elə bir duyğu var, elə

bil nə vaxtsa burda yaşamışam”. O da mənim kimi bu tərəflərə ilk dəfə gəlirdi.

Altayı ilk gördüyümdə nağıl kimi gördüm. Amma uzaqdan həmişə ovsun kimi, sehr kimi gəlirdi. 20-25 il bundan əvvəl Rusiya telekanallarından birində gördüyüm “Altayskaya prinsessa” mənə bu inamı daha da gücləndirmişdi. Ən çox onu görmək istəyirdim.

“Altayskaya prinsessa” adı verilən Altay xatunu 1994-cü ildə qazıntı zamanı Altay dağlarının buzlaqları içində kurqandan çıxarılmış gənc bir qadına məxsus mumiyyədir. Qorno-Altaysk şəhərində Anoxin adına muzeydə bu unikal tapıntıyı görmək mənə nəsib oldu. Havası, nəfəsi məni vuran sehrin, ovsunun hardan gəldiyini orda bildim. Vaxtın üstümdən necə keçdiyini bilmədim.

Bu ovsun, bu sirr-sehr içində muzeyin zirzəmi qatından eşiyə çıxanda bulud kimi, gün kimi o dağlara, yaylalara yayılmaq istədim. Üstündə min illərin tozu, torpağı qalan qədim Altay əsatirləri, o məqamda mənə həqiqət kimi, gerçəklik kimi göründü.

Əvvəl Yer-göy yox idi, ancaq su var idi...

Ülgen göy çiçəyi qızıl fincana qoydu...

Köpək Erlikin şirin dilinə aldanıb onu saraya buraxdı...

Dünyanın sonu gələndə göy – dəmirə, yer – misə çevriləcək... Kişilər bir barmaq böyüklüyündə olacaq... Sarımsaq başda bitəcək...

Yenə qulağıma komız səsi gəldi. Min bir sözdən-söyləmədən, dastandan, nağıldan, əfsanədən, əsatirdən keçib Tanrı dağlarında yanqulanan (əks-səda verən) bu səs doğma dilimizin “sus” damarındı – onu tutsan, könlü dağları sənindi.

Əhməd Oğuz

Altay mif və əfsanələri

Miflər – həqiqətdən xəbər verən uydurma hekayətlərdir.

Aristotel

Qadın, ana bütün türk xalqlarında olduğu kimi altaylarda da müqəddəs tutulub, adı sayğı və hörmətlə anılıb. Buna görə ki, yerə, yurda, dağdaşa da çox zaman “ana”, “xatun”, “qadın” kimi adlar verib ona tapınırdılar.

Dağlıq Altayın şah damarı sayılan Katun çayı da bu qəbildəndi, qədim türkcədə olduğu kimi xanım-xatun anlamındadı. Tanrıya yaxın yerdən – Tanrı dağlarından süzülüb gəldiyinə görə haqqında əfsanələr, rəvayətlər yaranıb, zaman-zaman dildə-ağızda dolaşmış, eldən-elə, nəsil-dən-nəsilə keçib.

Xatun çayı haqqında əfsanə

Altay xanının Xatun adında gözəl bir qızı vardı. “Getmə gözümdən, gedərəm özümdən” – atası qızını belə çox istəyirdi. Bilirdi ki, gec-tezi var, bir gün qız ərə gedəcək, o da qənirsiz gözəl qızından ayrılmaq zorunda qalacaq. Ürəyindən keçirdi ki, nolaşdı Xatun bir az gec ərə gedəydi, mümkün qədər

yanında çox qalaydı. Bu fikrənən xan uca dağ başında bir qəsr tikdirib qızını orda saxlayır ki, gözəlliyini görə, bilən olmasın.

Gözəl Xatun göz oxşayan bu əlçatmaz qəsrde tək-tənha yaşamağa başlayır. Qəsr elə bir yerdəydi ki, bura heç kəs gələ bilməzdi, nə yolu vardı, nə yolağası... Gündoğardan uçub gələn quşlar uzaq çöllərdə yaşayan Biy (“Bəy” – sözünün altaycası – Ə.O.) adlı yaraşlıq, ağıllı bir oğlan barədə Xatuna nəğmələr oxuyurdu. Əsən yellər yalnızlığa dözməyən gözəl Xatuna Biyin sevgisini pıçıldaırdı. Günlər keçdi, ay dolandı, qızın könlü atlandı, yalnızlığın daşını atıb ona yar olacaq bir gəncə qovuşmaq arzusuna düşdü. Beləcə günlərin bir günü quşların nəğməsini, əsən yellərin pıçılığını dinlədiyi yerdə Xatun qəfildən qəlbinin istəyinə qovuşmaq eşqiylə dustaq olduğu bu qəsrden qaçmağı qərara aldı.

Qız qoçaq və cəsəretliydi. Atasının nə qədər heybətli olduğunu bilsə də, gözlədi, xan yuxuya gedən vaxtda uca bir qayadan atlanıb düşdü sevgisinin sorağına. Xan Altay yuxudan oyananda qızını görmədi, bildi ki, qızı daha geri qayıdası deyil. Dalınca atlı saldı – sayseçmə igidlərinə əmr verdi ki, onu tutub geri qaytarsınlar.

Amma xanın əsgərlərindən heç biri Xatuna yetişə bilmədi; qız bu daşdan o daşa atlanır, qəlbi qayaların dar yerindən keçib yel kimi gedir. Əldən-ayaqdan iti Babırxan adında bir igid vardı. O var gücünü toplayıb Xatuna yetişdi, donunun ətəyindən tutdu. Qız

nə təhər sıçradısa, ətəyi cırılıb Babırxanın əlində qaldı, beləcə aradan çıxdı.

İgidlər Xatunu qovmaqdan əl çəkдилər, o da yerihayüyür gəlib sevgili Biyinə qovuşdu. Onlar çay olub bir-birinə qarışdılar, axıb-axıb Ob ırmağına töküdürlər. O vaxtdan sevgililər can bir qəlbde yaşayır, onları ayırmağa ruzigarın da gücü çatmaz...

Aya gölü haqqında əfsanə

Aya gölü Xatun çayının sol sahilində, dəniz səviyyəsindən 380 m. yüksəklikdə yerləşir. Gölün adı “Ay” sözündən gəlir. Yuxarıdan baxanda, doğrudan da göl Aypara şəklində görünür.

“Zaman o zaman idi ki, Yer üzündə xeyirxah insanlar, dağlara-düzlərə bəzək olan heyvanlar, adamyeyənlər vardı.

Təbiətin bu axar-baxarlı güşəsində insanların qanına susamış Delbelqen adlı bir adamyeyən yaşayırdı. O neçə-neçə fağır-füqəranın axırına çıxmışdı.

Ay Göy üzündən Delbelqenin bu hərəkətlərini üzüntü və yanğıyla izləməkdəydi. Gecələrin birində, Delbelqen yenə öz çirkin əməliylə məşğulkən Ay dözə bilmədi və aşağı – vadiyə endi. Ay o qədər böyük və ağır idi ki, düşdüyü yerdə dərin bir çuxur açdı. Ay adamyeyəni tutub göyə qaldırdı və ordan üzüaşağı Xatun çayına buraxdı. Çay aşıb-daşdı, Ayın yerə enərkən açdığı çuxur suyla doldu. Beləcə həmin yerdə göl yarandı. Adamyeyənin əlindən qurtulan insanlar

bu hadisənin xatirəsi olaraq gölə Aya adı verdilər...”

İlanlı dağ əfsanəsi

Belə söyləyirlər ki, əvvəllər Altayda zəhərli ilan olmayıb, amma indi bu tərəflərdə əfi ilanlara tez-tez rast gəlmək olur.

Deyir, burdakı yurd yerlərindən birində ancaq kişilər yaşayırmış, tayfa başçılarının qadınları görənlər gözü yox imiş. Amma cavan oğlanlar qonşu obaların qızlarına vurulur, onlarla evlənmək istəyirdilər. Min ağa, bəy desin-dünyanın gedişatı belədi. Tayfa başçısı bundan xəbərdar idi, həm də kifayət qədər tədbirli adamdı. İstəmirdi ki, bahadırlarıyla arası açılsın, inciklik olsun. Odu ki, onların qarşısına belə bir ədalətli şərt qoydu: gənclər sevdiki qızla o halda evlənə bilər ki, onu qolları üstündə birnəfəsə qarşıdakı uca dağın başına qaldıra bilsin. Yox, əgər nişanlısı qızı dağın başına qaldıra bilməyib yarı yolda yerə qoysa o, ilana çevrilib əlindən çıxacaq. Çox cavanlar bu çətin işə girişdi – sevgililərini qucaqlarına götürüb yerə qoymadan uca dağ başına qalxmaq istədi, amma bu ağır yolu başa vurmaq heç kimə qismət olmadı. Hirsli, hikkəli xanın ürəyindən idi ki, qızların çoxu ilana dönsün.

Günlərin bir günü fağır bir çoban dünya gözəli bir qıza vuruldu, qız da çobanı sevdi. Onlar xanın qulluğuna gəlib evlənmək üçün onun xeyir - duasını istədilər. Xan öz şərtini onlara da xatırlatdı: “Şərtimiz şərti, – dedi, – yerinə yetirsəniz, mən razı”. Çoban

sevgilisini götürüb dağa qalxmağa başladı, xan da aşağıdan göz qoymuşdu, görsün işin axırı necə olacaq. Çoban var gücünü toplayıb dağ yuxarı qalxırdı, amma get-gedə gücü tükənir, heydən düşürdü. Az qalırdı qızı yerə sala, o da ilana dönüb görünməz ola... Qız bu yerdə zirək çıxdı- xanın gözündən oğurlanıb gah əli, gah da ayağıyla yerə təkən verib özünü düşməyə qoymadı. Beləcə, onlar dağın zirvəsinə qalxa bildilər. Bunu gören xanı od götürdü, hirsindən onun özünü əfi ilana çevrildi.

Dünyanın yaradılışı

Bütün dünya xalqlarında olduğu kimi, türk xalqlarında, o cümlədən, türklərin soy özəklərindən sayılan altaylarda da dünyanın, kainatın yaradılışı barədə bir-birindən maraqlı dürlü-dürlü əfsanə və əsətlilər mövcuddur.

Bu gün bizim yaşadığımız Yer kürəsini, Yeri altaylılar “Çin cier” – həqiqi yer adlandırırlar. Burda “çin” – hal-hazırda biz azərbaycanlıların da işlətdiyi “çin” sözünün eynidir, “doğru”, “düz”, “həqiqi” mənasını ifadə edir: “yuxum çin çıxdı”. “Diyer /ciyer” isə “yer” kəlməsinin fonetik variantından başqa bir şey deyil. Altaylıların təsəvvürünə görə bizim məskunlaşdığımız Yerdən başqa da Yer var ki, orda əbədi zülmət hökm sürür. O yerin adına “Altınqı örən” – “altdaki” yer və ya “alış diyer” – “uzaq yer” deyirlər.

Yenə Altay dünyagörüşünə görə Çin diyer (həqiqi Yer) mövcudluq dönməsinin ikinci mərhələsini yaşayır.

Altaylılar ikinci mərhələnin başlanğıcını “dyadic” dedikləri Nuh tufanı – böyük su daşqınıyla bağlayırlar:

“Sarı buynuzlu göy (mavi) keçı xəbər gətirir ki, sel gəlir, dünyanı su basacaq. Keçi 7 gün bəyirə-bəyirə dünyanı dolanır. 7 gün zəlzələ olur. 7 gün dağlar od tutub yanır. 7 gün yağış yağır. 7 gün tufan qopur, şimşək çaxır. 7 gün də qar yağır.

Bütün bunlardan sonra güclü şaxta düşür. Əməli saleh, Allah adamı 7 qardaş vardı. Daşqın olacağını birçə bu qardaşlar bilirdi. Onların içində Erlik ən böyüyü idi, sonra Ülgen gəlirdi. Ülgen ilahidən vergiliydi, bundan yana ona Pomçı – “kitab əhli” deyirdilər.

Qardaşlar böyük bir köröp – gəmi düzəltdilər (altaylılar belə deyirlər ki, həmin köröp, yəni gəmi indiyə qədər başı buludlara dəyən Dyal-Mönkü dağında, bəzilərinə görə isə Kom-Ağac yaxınlığındakı İdik dağında qalmaqdaymış), heyvanların, həşəratların, quşların hərəsindən bir cüt götürüb gəmiyə qoyurlar.

Daşqın kəsəndə Ülgen xoruzu eşiyə buraxır. Xoruz soyuqdan donub ölür. İkinci dəfə qazı buraxır, qaz gəmiyə qayıtmır. Üçüncü dəfə Ülgen qarğanı buraxır. O da qayıtmır, hardasa bir cəsəd tapıb onu yeməklə məşğul olur.

Yeddi qardaş gəmidən çıxır.

Ülgen müdrilik kitabı sayılan “Nom”un gücüylə insan yaratmağa başlayır. “Qök çeçək”i (göy çiçəyi) qızıl fincana qoyur. Böyük qardaşı Erlik bu çiçəklərdən bir neçəsini oğurlayıb, o da insan yaratmaq eşqinə düşür.

Qardaşına acığı tutan Ülgen onun yaratdığını lənətləyib deyir: “Sənin yaratdığın xalq qoy qara olsun, qara kəmə qurşasın! Mənim yaratdığım ağ insanlar gündoğana, sənin qara adamların isə günbatana gedəcək!” Qara xalq ağacdən sağanaq eləyib üstünə dəri çəkərək qaval düzəltdi və ilk dəfə kamlayan (fala baxan, gələcəkdən xəbər verən) onlar oldu.

Başqa bir rəvayətə görə, Ülgen insan bədənini yaradıb qarğanı Kудayın –xudanın, ilahinin – yanına göndərdi ki, yaratdığı varlığa can versin. Qarğa göyə qalxdı. Kудay canı verdi, qarğa da onu dimdiyində tutub geri – gəlmiş kimi səmtə tərəf uçmağa başladı. Yol çox uzaq idi, qarğa uçdu, uçdu, birdən ona bərk aclıq gəldi. Gördü yerdə bir dəvə leşi var. Aclıq onu cəmdəyə sarı çəksə də, özünü saxladı, üstündən keçib getdi. Aclığı tamam yadından çıxarmışdı, uçub gedirdi, birdən yerdə bir at cəmdəyi gördü. Aclığı yenidən qayıtdı. Bu dəfə də qarğa özünü saxladı, qanad çalıb ondan da ötdü. Amma hiss edirdi ki, get-gedə gücü tükənməkdədi.

Özünü toplayıb yorğun qanadlarına güc verən qarğa yenə uçub getməyindəydi, birdən üçüncü cəsədə rast gəldi. Bir inək leşiydi, açıq gözləri “gəl, gəl” deyirdi.

Bu vaxt qarğa özünü itirdi, həyəcədən çıxırdı: “Gözlərə bax, gözlərə!” Belə deyəndə can qarğanın dimdiyindən iynəyarpaqlı ağaclar ormanına düşdü. O zamandan şam, sidr, ardıc ağacları yay-qış yaşıl don geydi.

Qarğa hələ göydə uçurdu, gecənin bir vaxtı Erlik öz yeraltı dünyasından Yer üstünə çıxdı. Gördü bir saray var, kirmişcə saraya girdi. Ülgenin yaratdıqları insan bədənleri sarayda yan-yana uzanmışdı. Erlikin bəd əməllərindən qorxan Ülgen sarayın qapısına it bağlamışdı. Əvvəllər itlərin tükü yox idi, adam kimi onlar da çılpaq idilər. Erlik iti dilə tutub dedi: “Məni saraya burax, sənə elə bir kürk verim ki, heç vaxt üşüməyəsən. Sənə elə yem verim ki, bir ay uzununu aclıq nədi bilməyəsən”.

Köpək Erlikin şirin dilinə aldanıb onu saraya buraxdı.

“Mənim var-dövlətim elə bu olacaq” – deyib Erlik cansız bədənələrə can verdi. Bədənələr dirçəldi: uşaqlar, gənclər, qızlar, oğlanlar, qadınlar, qocalar – hər zümrədən adam vardı. Beləcə, yer üzünə insan gəldi.

Erlikin bir silahı vardı-nə səsi çıxırdı, nə tüstüsü. Hər gecə o yer üzünə çıxır, insanları öldürür və canlarını alıb gedirdi; gözəl qızları aşpaz, igid oğlanları mehtər eləyirdi. Ülgen bir gün ayılır ki, sarayından adamlar azalır. Bildi kimin işidi. Gizlincə Erlikin odluğuna başqa cür barıt qoydu. Həmişə olduğu kimi Erlik yenə gecəyarı qalxdı, silahından atəş açanda bir gurultu qopdu ki, dağ-daş lərzəyə gəldi. Erlik qorxusundan silahını atıb tələm-tələsik öz yeraltı xarabasına çəkildi.

O vaxtdan özü üzə çıxıb bilmədi, can almağa əlaltılarını göndərdi.

Bir dəfə Erlik ağ atın belində gedirdi. Qəlbində bir dilək tutub atı Uca tanrıya bağışladı ki, ona bahadır canı versin.

Ancaq Ulu tanrı onu aldatdı, can yerinə ona qara öküz, qamçı yerinə ayparaşəkili balta verdi. Buyurdu ki, öküzün belində tərsinə oturub, baltasıyan onu dəhmərləsin.

Bundan yanadı ki, altaylılar atdan yox, həmişə qara buğadan, ya da inəkdən qurban kəsərlər.

Yerin yaranması haqqında əfsanə

Əvvəllər nə Yer vardı, nə yataq, nə toz vardı, nə torpaq. Göz işlədikcə su vardı.

Yaradan bütün balıqlara əmr elədi ki, gedib yeri tapsınlar. Balıqlar tanrılarının buyruğuna qoşub başladılar torpağı axtarmağa. Balıqlar içində bir durna balığı torpağı tapdı. Buna görə Kuday durnabalığını bütün balıqlardan becid qıldı, ona cəldlik verdi. Kuday durnabalığından torpağı alıb dağsız-dərəsiz, çör-çökəksiz, hamar bir yerüzü yaratmağa başladı. Beləcə, Yaradan könlünə ilham salıb öz işini görürdü.

Xeyli keçəndən sonra yoruldu və onu yuxu tutdu. Bu vaxt Erlik kırımışca ona yanaşdı, Kudayın əlindəki torpağı alıb qaçdı. O qaçırdı, ardınca Yerüzü də yaranmağındaydı, ancaq bu tanrının yaratdığına bənzəmirdi. Erlik atlananda dağ yaranırdı, dabanını yerə vuranda – dərə. Beləcə, Şeytan əldən düşənecən qaçdı. Yorğun-arğın halda oturub öz yaratdıqlarına baxanda mat-məttəl qaldı:

– Allahın yaratdığı nə gözəldi – düz, hamar, mənim yaratdığım dağlar, təpələr, çör-çökək bu düzənliyin yanında necə eybəcər görünür...

Yaradanla Şeytan doğma qardaş idilər. Yer üzünü dağlar, təpələrlə korladığına görə Yaradanın Şeytana bərk acığı tutdu və onu cəhənnəmə qovmaq istədi. Erlik gördü vəziyyət xarabdı, Ülgəndən bir azca, birçə dönümlük torpaq istədi. Ülgen bir dönümlük torpağı ona vermədi. Bir qulaclıq torpaq istədi, onu da vermədi. Axırda Yaradanın əsasının altındakı qədər yer istədi. Yaradan öz-özünə fikirləşdi ki, dırnaq sədəfi boyda torpaqnan neyləyəsid... Və bu dəfə istədiyi qədər torpağı verdi Şeytana. Şeytan “hopp” eləyib bu balaca torpaqdan özünü yerin təkinə atdı. Onun ardınca bu deşikdən ilan-çayan, kərtənkələ, qurbağa, qurd, böcək, çibin, mığmığa – min cür həşərat çıxmağa başladı...

Yaba – Kan çayı haqqında əfsanə

Belə söyləyirlər ki, qədim zamanlarda altaylılarla monqollar arasında

döyüş olur. Bu döyüşdə monqollar qələbə çalır, son nəfərinə qədər altaylıları qılıncdan keçirirlər. Onların qanından çay əmələ gəlir: Yaba-Kan (cılxa, teyxa qan – Ə.O.)Yalnız bir qoca, bir qarı salamat qalır, ancaq monqollar onları da bir-birindən ayırı salır.

Qoca-qarı bir-birini səsleyib qışqırırlar. Qarı “Yemeqen!” qoca “Yebeqen!” deyə qışqırır.

Beləcə iki çay əmələ gəlir: Yemeqen vəYebeqen. Onlar, demək olar, yan-yana axıb Kan çayına tökülürlər.

Üsküs-uul (oğul)

Altayda bir istekli ər-arvad vardı. Onların bir oğlu oldu. Uşaq doğulandan bir az sonra atası da, anası da xəstələndi. Anası öldü, xəstə atası bilmədi bu körpə uşaqla neyləsin. Çox düşündü, çox götür-qoy elədi, axırda uşağı götürüb meşəyə apardı. Aparıb bir ağcaqayın ağacının altına qoydu. Ağcaqayının gövdəsini çərtdi, boru kimi uzun bir bitkini qoparıb bir ucunu uşağın ağızına, bir ucunu da ağacın gövdəsinə bərkitdi. Uşaq başladı ağcaqayın şirəsi əmməyə. Beləcə, atası uşağı bu təbii yemə alışdırıb evə qayıtdı və bir az keçəndən sonra vəfat elədi. O, yeddi gün, yeddi gecə meşədə uzalı qaldı, ağladı, qışqırdı, ancaq səsini eşidən olmadı. Kудay bu oğlan uşağını gördü, ona yazığı gəldi, aşağı – uşağın yanına endi, onu qucağına alıb dedi: “İnnən belə əbədi olaraq sən bir quş olacaqsan, həm də ancaq gecələr oxuyacaqsan”. Söz Kудayın

ağızından çıxcağın uşaq quşa dönüb ovcundan uçdu. O vaxtdan gecələr Altayda dərdli-dərdli bir quş ötür. Bu quşa xalq arasında Üsküs-uul (oğul) deyirlər. O bir vaxtlar xoşbəxt olan valideynlərinin ölümünə ağı deyir. Evlərinin üstünə qonanda altaylılar onu qovur. Onlara görə bu quş bədbəxtlik gətirir. Dağ kəndlərinin əhalisi bu quşu “Dyaman kuş” – “Yaman quş” adlandırırlar.

Altay yazısı haqqında

Altaylıların əlifbası yoxdu. Günlərin bir günü qam (şaman) öz xalqı üçün yazı icad etmək fikrinə düşdü. Tozağacının qabığını qoparıb üstündə həflər cızmağa başladı. Yazıb qurtarandan sonra özündən razı halda bu yaş ağac qabığını həyətdə bir yerdən asdı ki, qurusun. Tozağacı qabığını külək yellətdikcə qam ürəyində şükr eləyirdi ki, axır ki, mənim xalqımın da yazısı oldu. Bu fikirlə qam sevincək çadıra girdi. Külək bir az gücləndi və ağac qabığını yerə saldı. Çadırın böyründə inək otlayırdı. İnək ağac qabığını da göy otun arasında ağızına aldı. Qam eşiyə çıxdı, gördü inək həflər yazdığı ağac qabığını otqarışıq uddu. Qaldı dizinə döyə-döyə, yazıb-cızdığını bir daha xatırlaya bilmədi. O vaxtdan altaylıların yazısı olmadı.

Ayı haqqında əfsanə

Yanlışı var, yalanı yox, yarısı düzdü, qalanı yox... Belə deyillər ki, Allah insanı cəmi canlılardan zirək, cəld insanı yaratmışdı. Heyvanlar da insan kimi cəld, zirək olmaq istəyirdilər. Ayı da bu fikirlə əlinə baxanda gördü onun uzun (şəhadət) barmağı yoxdu. Dedi, yəqin insanda bu barmaq var deyə zirəkdi, əgər məndə də olsaydı, bütün yerin altını üstünə çevirərdim, nə qədər vəhşi heyvan var, hamısını basıb əzərdim.

Bu istəklə Ayı Burxanın (Burxan – buddist monqolların sitayiş etdiyi büt deməkdir. Burda ilahi, yaradıcı anlamında işlədilib – Ə.O.) yanına getdi, mənə də ergek (beşinci, uzun barmaq) ver – dedi. Burxan bilirdi ki, buna ergek də versə, törətmədiyi bəd əməl, yaxmadığı kümə qalmayacaq. Dedi: “Sənə ergek də versəm, bütün vəhşi heyvanları basıb əzərsən, meşəni qırıb, torpağı alt-üst edərsən! Olsun, sənə lap ergek də verərəm, amma onda gerek itə də bir silah, yaraq verəm!”.

Burxanın şərti heç Ayının ürəyindən olmadı, ergekdən imtina elədi...

İndi Ayının lap beşinci barmağı olsa da, ondan insan yararlandığı kimi yararlana bilmir. Ona görə ki, Burxanın «İtə silah verərəm» sözü heç vaxt yadından çıxmır.

Barsuk (porsuq) haqqında

Heyvanlar padşahının 7 oğlu vardı: Karaqula (şir), bar (pələng), Ayu (ayı), Barsuk (porsuq), Börü (qurd, canavar),

Şülüzin (sülöysün, vaşak), bir də tülkü. Qardaşlar bir-biriylə çox mehriban dolanırdılar. Bir dəfə bu 7 qardaş sözləşib maral ovuna çıxdılar. Tayqada ov gəzirdilər, birdən gördülər, bir maral aralıda uzanıb yatıb. Qardaşlar dayanıb başladılar öz aralarında çək-çevir eləməyə: biri dedi, maralın üstünə birinci mən gedəcəm, o biri dedi, – mən gedəcəm.

Bu zaman porsuq irəli atılıb: “Birinci mən gedəcəm, – dedi, – mən hamınızdan yaşca böyüyəm”. Qardaşları bir ona, sonra da dönüb bir-birlərinə baxdılar, heç biri heç nə demədi. Porsuq gördü qardaşlarından bir səs çıxmadı, sinərək marala sarı getməyə başladı. Bir az gedəndən sonra geri qarıldı ki: “Ay qardaşlar, quyruğum necə görünür?” Dedilər: “Quyruğun yaman titrəyir”. Porsuq quyruğunu qı-sıb yoluna davam elədi. Bir az gedəndən sonra yenə dönüb soruşdu: “Gözlərim necədi, qardaşlarım?” Qardaşları da qayıtdı ki, “Gözlərin daralıb, balacalaşmış”. Belə deyəndə, porsuq özünü o yerə qoymadı, qardaşlarının qabağında zirək və cəsur bir görkəm alıb maralın üstünə yeridi, bununla demək istədi ki, o boyda heyvandan qorxub çəkinmir. Bunu fikrindən keçirmişdi ki, maral oyanıb ayağa qalxdı. Sürün-sürünə üstünə gələn porsuğu görəndə çevrilib dal ayaqlarıyla qəfildən ona nə təhər təpik ilişdirsə, kollarının arasına düşdü. Birtəhər özünü toplayıb fızılığın arasından çıxanda porsuğun başı keçəlləşmişdi. Elə bu təhərtövürnən özünü qardaşlarının üstünə

saldı. Qardaşları porsuğu bu halda görəndə özlərini saxlaya bilməyib gülüşdülər. Şirə, pələngə, ayıya, canavara, vaşaqa, tülküyə yer elədi ki, porsuq maralı əllərindən çıxartdı, həm də “birinci mən gedirəm” deyə ağır zərbə aldı. “Eh! – dedilər qardaşlar. – Bilmirdin ki, keçəl qalacaqsan?» İndi Altayda bu söz bir zərb-məsəldi.

Dəmbərçək, yanqır, özündənrazı bir adamı yerində oturtmaq istəyəndə deyərlər: “Eey, qardaş! Porsuq özü də bilmirdi ki, keçəl qalacaq. Bilmirsən belə məsəl var?”

Dərd-qəm haqqında

Biri vardı, biri yoxdu, qədim zamanlarda Papuçı adında ilahi qüdrətli bir kişi yaşayırdı. O, dünyanın yaratıcısıydı. Papuçının bir oğlu, bir qızı vardı. Oğlu atasının yaratdığı kişilərin, qızı isə qadınların əməllərini izləyirdi. Onlar bir-biriylə çox mehriban idilər. Bacı-qardaşın əlindən ancaq yaxşılıq, xeyirxahlıq gəlirdi, axır vaxtlar insanlar və heyvanlar arasında peyda olan şər işlərdən, azar-bezardan onların xəbəri yoxdu.

Bir dəfə Papuçının oğlu qəfildən xəstələndi. Atasını ən adlı şaman sayılan Bobur xanı çağırtdırdı ki, xəstə oğluna bir çarə qılsın. Şaman bu işə boyun olub başladı qamlamağa (qamlamaq – şamanların icra etdiyi ayindir – Ə.O.). Qamladı, qamladı, ancaq nə illah elədi, xəstə özünə gəlmədi. Şaman gördü bu xəstə onluq deyil, yığışib getdi evinə. Qam-şaman evinə gedəndə, Papuçı adı bir adam donuna girib,

onun dalınca düşdü. Gəldi, qama çatdı:

– Hardan gəliрсən, – dedi, – qardaş?

O da qayıtdı ki, Papuçının bir oğlu var, xəstələnməmişdi, düz bir ildi ki, onun yanında idim.

Yaradan şamanı dinləyib bir də soruşdu:

– Yaxşı, necə bilirsən Papuçının oğlu sağalacaq, yoxsa yox?

Şaman cavab verdi:

– Çox güman ki, yox. Bəlkə elə indi ölüb. Məndən ötrü nə fərqi, tək bəxşişimi versinlər.

Qam-şaman belə dedi, birdən ona əyan oldu ki, bu elə-belə adam deyil, bəlkə elə Yaradanın özüdür. Ancaq iş-şərdən keçmişdi. Papuçı acı-acı hamının təriflədiyi Bobur xana baxdı, onu balaca bir yarasaya çevirib dedi: “İnnən belə sən ancaq siçanları qamlaya bilərsən!” Otuz ildən sonra Papuçının oğlu öldü. Qızıyla baş-başa ata-bala dərdə, qəmə qərğ oldular. Dərdin, qəmin nə olduğunu yer üzü o gündən tanıdı.

Dünyanın sonu gələndə

Altaylı telengitlər arasında dünyanın sonu barədə belə bir əfsanə dolaşmaqdadır. Əfsanədə deyilir:

“Dünyanın sonu gələndə göy – dəmirə, yer – misə dönəcək. Xalqlar bir-birinə düşmən olacaq. Sərt qayalar parçalanacaq. Qaba ağaclar ovxalanacaq. Kişilər bir barmaq böyüklüyündə olacaq. Ata övladını, övlad atasını tanımayacaq. Sarımsaq başda bitəcək. Bir at başı böyüklüyündə qızıl bir çanaq yemək qiymətində olacaq. Qızıl ayaqlar altına səpiləcək, ancaq

onu yerdən qaldıran insan tapılmayacaq.

Qara torpaq alov-alov yanacaq. Kayrakan, Tanrı Ata insanların qışqırığını eşitməmək üçün qulaqlarını qapadacaq. Yer dağılacaq. Torpaq və toxum yox olacaq. Asilərin güclü səsi insanları sevindirəcək. Təpələr sarsılacaq, yerin dəmir üzəngisi dəlik-deşik olacaq. İynənin gözü parçalanacaq. Xalqın məhşəri görünməyəcək. Soğulcanın qanadları çıxacaq. Qara gözlərdən qan damlayacaq. Bulaqlardan qan axacaq. Yer uğuldayacaq, dağlar yerindən oynayacaq, yamaclar yığılacaq. Göy titrəyəcək, dənizlər təlatümə gələcək. Yer tərsinə fırlanacaq. Yosunlar qopacaq, kül olacaq. Göy yarılacaq, dənizin dalğaları dağ hündürlüyündə qalxacaq, deryaların dibi görünəcək. Dənizin dibində, ayrı-ayrı doqquz yerdə doqquz qara daş doqquz yerindən qırılacaq. Doqquz təkərli doqquz qutu peyda olacaq, hər qutunun içindən dəmir at minmiş doqquz kişi çıxacaq. Onların arasından ikisi başçı olacaq. Başçıların atının qabaq ayaqları qılınc, yalmanları bir nizə olacaq. Ağaca dəyəndə ağac parçalanacaq, canlıya toxunanda canlı yox olacaq. Xalq rahatlıq tapmayacaq. Günəş və Ay sönəcək. Ağaclar kökündən qopacaq. Ata baladan ayrı düşəcək. Bitkilər yox olacaq, toxumlar quruyacaq. Qadınlar sevgililərindən ayrı düşəcək, ərşiz qalacaq. Yer üzündə köngül otu cücərəcək. Bu otdan çəyirtkələr çıxacaq. Çəyirtkələr qabaqlarına çıxacaq insanları, heyvanları yox edəcək. O

əsnada Şal Cimə səslənəcək: “Bu tərəfə bax, Mandı-Şirə. Mənə yardım elə. Əlim köngül otuna çatmır. Köngül otunun kökü sarı qəhvə rəngli bir ilandır”. Lakin Mandı-Şirə cavab verməyib susacaq. “Böyük Kaan xalqını tərk etdi. Qalın aygır ilxısını başına buraxdı. Yarğanlar yıxıldı, sular qurudu. Yaxalı kürk köhnəldi, yaxası yırtıldı. Başlıya baş endirən xalq qaydasız, qanunsuz qaldı. Dünyadan həyat izi silindi. Quşlar sahibi olduğu yuvaları tərk etdilər. Ana baladan, bala anadan ayrıldı”. May Tərə susmağına davam edəcək. Bunu görüb Erlikin iki igidi Karaş və Kerey Yer in altından üstünə çıxacaq. Onlar Yer altından çıxdıkları zaman Ülgenin bahadırları Mandı-Şirə və May Tərə Göydən Yerə enib onlarla savaşıyaqlar. May Tərənin qanından Yer alovlanacaq. Və beləcə dünyanın sonu çatmış olacaq...

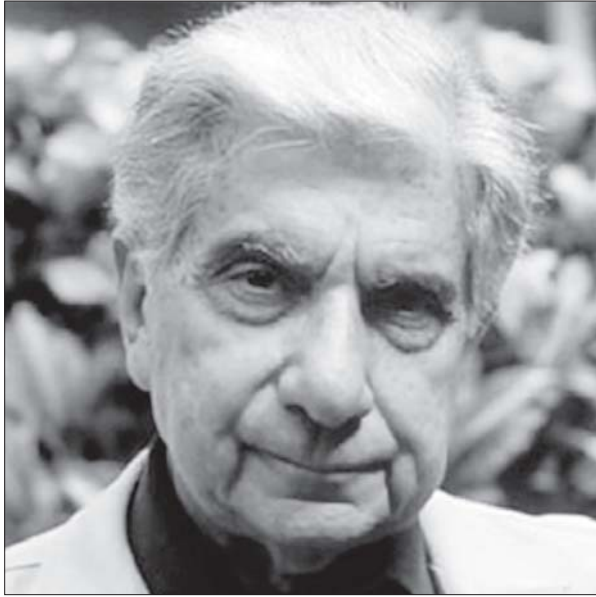

166

2015

Latin Amerikası nəsri. Augusto Roa Bastos

AUQUSTO ROA BASTOS

Paraqvay yazıçısı Augusto Roa Bastos (1917-2005) X. Kortasar, K.Fuentes, Q.Markes, E.Sabato və başqaları ilə birgə ədəbiyyatda «Latin Amerikası bumu»nu yaradanlardan biridir. Yaradıcılığına şair kimi başlamış, lakin «Yarpaqların arasında gurultu» adlı hekayələr toplusu, «Bəşər övladı», «Mən hakimi-mütləqəm» romanları ilə məşhurlaşmışdır. Nəsri tarixi prinsipə əsaslanan, eyni zamanda şifahi poetik ənənənin, mifin imkanlarından istifadə etməklə, onları tamamilə fərqli rakurslarda təqdim edən yazı üslubuna əsaslanır. Xristian dininin mifoloji obrazları və quarani- hindu inanclarının bir-biri ilə səsləşən motivləri yaradıcılığının əsas qayəsini təşkil edir.

KURUPI¹

(hekayə)

– Ora bax, Meliton! – sifətinə qorxu çökmüş qadın pəncərəyə işarə elədi. Təkərlərin taqqıltısı qadının səsini batırırdı. Oturacağa yayxanıb, əllərini qarnının üstündə çarpazlamış halda mürğü döyən kişinin bu səsdən tükü də tərpmədi. Palma liflərindən hörülmüş enli şlyapası sifətini örtüyündən, yalnız yarıaçıq ağızını görmək olurdu – qalın dodaqlarının üstünü tər basmışdı.

Qadın sözlərini təkrarlamalı oldu:

– Bir ora bax, Meliton. Deyəsən, kilsədən çarmıx çıxarırlar!

Kişi güc-bəla gözlərini açıb, onun göstərdiyi səmtə baxdı.

– Hə, xaç yürüşünə çıxırlar, axı bu gün İsa Məsihin anım günüdür, – o, şişkin sifətini ovuşdura-ovuşdura narazılıqla mızıldandı.

Pəncərəyə söykənmiş kişinin enli kürəyi qadının qabağını kəsdiyindən, o, qalxıb başqa oturacağa əyləşdi. Bayırda baş verənləri buradan daha yaxşı seyr etmək olurdu. Digər sənişinlər də başlarını pəncərədən çıxarıb, mərasimi izləyirdilər. Bəziləri qurşağacan çöldəydi. Vaqonda adam az idi – pəncərələrdən hamı baxa

bilirdi. Gördüklərindən heyrətə gələn qadın kırımışca cözünü pəncərədən çölə zilləmişdi.

Qatar dağlıq ərazidə fışafısla sürünürdü.

Xeyli aralıda, tufəng gülləsi məsafəsində nizamsız kütlə ağır-ağır kəndə doğru irəliləyirdi. Ətrafı toz-duman bürüyündən adamlar elə bil təxti-rəvanın ardınca addımlamır, havada uçurdular.

İsa Məsihin izdiham üzərində uçan fiqurunu qatardan aydın görmək olurdu – heykəl qaynaşan qarışqaların arasında uyumuş, pulcuqları günəşdə bərq vuran balığa bənzəyirdi. Dua nidaları, matrakların² yeknəsəq şaqıltısı qatar təkərlərinin səsilə qəribə bir ahəng yaradırdı. Gün işığında rəngdən-rəngə düşən iço³ isti küləkdə yırgalanırdı. Təxti-rəvanın aparıldığı

¹ Paraqvay mifologiyasında şəhvət, ehtiras tanrısı

² şax-şax növü, dini mərasimlər zamanı bəzən zıncırov əvəzinə istifadə olunur

³ dağlıq yerlərdə bitən ot növü

yolda toz göyə qalxmışdı. Arxa tərəfdəki təcəciyin yamacında, küləşlə örtülmüş talvarın altında xaç gözə dəyirdi. Talvarın üstünü almış ilğımabənzər duman bir yerdə qərar tuta bilmirdi – təcəcik sanki ağır-ağır nəfəs alırdı.

– Tupa-Rape Qolqofası... – kişi öz-özünə danışırmış kimi yavaşcadan dedi. Külək onun mis rənginə çalan saçlarını oynadırdı.

– Nə, nə? – qadın soruşdu.

– Tupa-Rape Qolqofası, – saçları mis rənginə çalan kişi təkrarladı, – onlar cüzamlı İsanı aparırlar.

– Cüzamlının İsasını? – qadın kaxırxmış halda soruşdu. İyrəndiyindənmi, dəhşətdənmi, onun sir-sifəti əyildi, dodaqlarının kənarındaki qırıqlar dərinləşdi. O, hələ yaşlanmamışdı, ancaq yaşından qoca görünürdü, artıq gənclik təravətini itirmişdi. Həyat enerjisi aşıb-daşan ərinin yanında lap yöndəmsiz görünürdü.

– İsa yox, onun fiqurunu düzəldən adam cüzamlı idi. – Kişi yenidən oturaçağa yayxandı, çəkməli ayaqlarını arvadının yaraşıqsız ayaqlarının arasına doğru uzadıb, əliylə qarnını ovuşdurmağa başladı. Onun sarı tüklü sifətində tər, his, toz – hamısı birbirinə qarışmışdı. Gözlərinin ağı da mis rəngindəydi.

– Onu düzəldən adam cüzamlı olub? – qadının səsindəki etinasızlıqdan və sönük baxışlarından hiss olunurdu ki, belə şeylərlə o qədər də maraqlanmır. Görünür, sadəcə, sakit oturmaqdan bezmişdi.

– Onu Qaspar Mora adlı bir musiqçi, musiqi alətləri ustası yonub. O, cüzama tutulandan sonra meşəyə çəkilib. Bilirsən, İncildəki ibrətli hekayətlərdən birində Lazar da cüzam olmuşdu. Meşədə bekarçılıqdan tənge gələn Qaspar Mora ağacdan İsa Məsihin fiqurunu yonmağa başlayıb. O, dünyasını dəyişəndən sonra fiquru kəndə gətiriblər.

– İsa Məsihin anım gününü də onunla qeyd edirlər, hə?

– Deyilənə görə, o fiqur möcüzəlidir. İtape sakinləri üçün ondan böyük müqəddəs yoxdur. Cüzamlı musiqçinin ecazkar ruhunun bu fiqurda yaşadığına inanırlar. O ağac parçasında! Bu adamların belə şeylərə nə qədər mübtəla olduğunu keşis mənə danışıb. Onlardan hər şey gözləmək olar. İndiki müharibə zamanında isə lap çılğınlaşdıblar... – o, sanki gələcək bələlardan, ölüm-itimdən xəbər verirdi.

– İşə bax! – qadın dedi.

– Əvvəlcə kuriya¹ bu barədə eşitmək belə istəmirdi. Axı usta xəstəydi. Məsihin fiqurunu kilsəyə gətirməyə qoymadılar. Ancaq dəliqanlılardan biri camaatı kuriyanın üstünə qaldırdı. Yığışıb təcəciyin üstündə Qolqofa düzəldilər. Din xadimləri geri çəkilməli oldular. Kuriya xeyir-dua vermək üçün bir ruhani göndərdi və fiqurun önündə ibadət etməyə icazə verdi. O vaxtdan bu yana anım gününü həmin təcəcikdə keçirirlər. Kaakupədə Müqəddəs Məryəmin xatirəsini necə əziz tuturlarsa,

¹ katolik kilsəsində inzibati orqan

Tupa-Rapedə İsa Məsihin fiquruna da elə pərəstiş eləyirlər. Anım günündə hər tərəfdən zəvvarlar axışıb gəlir.

– Oy-oy! Bunu bilmirdim!

– Ən pisi odur ki, belə günlərdə qumarbazlar da, hər cür yaramaz da möminlərə qoşulur. Deyəsən, burda da qayda-qanun yaratmalı olacağam, – uzaqlaşmaqda olan mərasimi qıyğacı nəzərlərlə süzən Meliton lovğalandı.

– Sən bu barədə mənə heç nə deməmişdin, Meliton, – qadın, elə bil, onun sözlərini eşitmirdi.

– Nə barədə?

– İsa Məsihin heykəli barədə.

– Buyur, ürəyin istəyən qədər bax! Sadəcə, səni təəccübləndirmək istəyirdim.

– İşə bax! İtapeyə məhz anım günündə gəlib çıxdıq.

– Nə olsun? Adi gündür də...

– Ürəyimə damıb, burda başımıza bəla gələcək.

– Bəla? Niyə elə düşünürsən?

– Sənə demişdim axı, pis yuxu görmüşəm.

– Tüpürüm sənin lənətə gəlmiş yuxuna! – o qolaylandı və qadın qeyri-ixtiyari olaraq, dala çəkildi.

– Elə aydın yuxuydu ki... – qadın güclə eşidiləcək səslə pıçıldadı.

– Ağılına yalnız qara-qura fikirlər gəlir... Hamilə qızdan betərsən! Allah bilir, nə yuxu görüb!.. – kişi qəfildən susdu, üzünün qırışığı açıldı. Görkəmindən səyyar tacirə və ya vergi müfəttişinə oxşayan sərnəşinlərdən biri onlara yaxınlaşıb, nəzakətlə soruşdu:

– Mərasimi gördünüz? – sual söhbətə başlamaq üçün verilmişdi. Naməlum adam əcnəbi kimi danışdı.

– Hə, – Meliton cavab verdi və ci-bindən bir siqar çıxarıb qoxladı.

– Mərasimlə burda rastlaşdıq, çünki qatar düz dörd saat gecikir.

– Hə, – Meliton siqarını yandırdı.

– Maraqlı mənzərəydi, – əcnəbi bir qədər təəddüdlə sözüne davam etdi.

– Çəkirsiniz?

– Yox, sağ olun, – üzrxahlıq edən kişi onun təklifindən ürəklənib dedi: – Siz Meliton İsasi deyilsiniz?

– Buyurun, eşidirəm sizi, – Meliton siqardan bir qullab alıb, cavab verdi, – niyə oturmursunuz?

– Yaxşı, oturaram. Ancaq bir dəqiqəliyə, çünki artıq çatırıq. Qatara Vilyarikdə minmişəm. – O, ədəb-ərkanla skamyanın kənarında əyləşdi. – mənə dedilər ki, siz İtapeyə siyasi komissar təyin olunmusunuz.

– Elədir ki, var.

– Gözəl kənddir. Oraya tez-tez yolum düşür. Şey-şüy satıram, başa düşürsünüz də. Ümid edirəm ki, orada gününüz xoş keçəcək.

Meliton İsasi ayaqlarını yığışdırdı – çəkmələrin dabanı döşəmədə sürüşərək cırıldadı.

– Bilmirəm, yaşayıb görərik. – O, baş barmaqlarını enli kəmərinin altına salıb, patrontaşını qarnına doğru sürüşdü. – İndi belə vəzifələr çox təhlükəlidir. Müharibə gedir.

– Əvvəllər burada olmusunuz?

– Bu yaxınlarda olmuşam. İdarədə inventarlaşdırma aparmaq üçün gəlmişdim.

– Başaşağı, dinc camaatdır.

– Baxır nə zaman, kimin rəhbərliyi altında, – yeni təyin olunmuş siyasi komissar özündənrazı halda bəyan etdi, – burada fərarilərin əlindən tər-pənmək olmur. Mənə tapşırılıb ki, onları xoşluqla, ya da zorla cəbhəyə göndərim. Boliviyalıların yolunu kəsmək üçün Çakodaki ordunu möhkəmləndirmək lazımdır.¹

– Keçən ay ilk dəfə bura gələndə sizdən qabaq işləyən Matias Alderete mənə demişdi ki, əli silah tutan hər kəsi artıq cəbhəyə göndərib. Gözdən uzaq yerlərdə belə – fermalarda, sahələrdə hərbi mükəlləfiyyət daşıyan bircə adam da qalmayıb. Hamısını silib-süpürüb, müharibəyə yola salıb...

– Hm! – Meliton İsasi onun sözünü yarıda kəsdi, – Matsias Alderete! O, bacarıqsız çıxdı! Məni də elə ona görə göndərdilər. Mən heç kəsin nazıyla oynamayacağam.

Pəncərənin önündə donub qalmış qadın gözlərini getdikcə yaxınlaşan miskin, yad kəndə zilləmişdi. Tacir qadına diqqət göstərməyi lazım bildi:

– Bəs siz, sinyora, bu barədə nə düşünürsünüz?

Karıxmış qadın gözlərini döyüb, bilmədi nə cavab versin. Gülümsəmək istədi, ancaq qırıq basmış dodaqları büzüşdü, sanki ağlamağa hazırlaşdı.

– Arvadım ilk dəfədir ki, buraya gəlir, – Meliton İsasi dedi, – ancaq əminəm ki, xoşuna gələcək. Ərin əhvalı

yaxşı olanda, arvadın da günü xoş keçir... – O, şaqqanaq çəkdi. – Elədir, Brixda?

– Hə... hə... – qadın dilini sürüdü. Evliliyin dəmir boyunduruğunda gördüyü zülmələr və öz içində çəkdiyi əzablar onun sifətində dərin izlər buraxmışdı.

Tacir eyni nəzakətlə ayağa qalxdı.

– Yaxşı. Çamadanlarımı hazırlamalıyam, don Meliton. Ümid edirəm ki, haçansa mənimlə bir-iki şüşə pivə içməkdən boyun qaçırmazsınız.

– Hə, əlbəttə. – Meliton İsasi də ayağa qalxdı. – Bir bəhanə tapıb oturarıq. Kiçik kənddir, görüşərik.

Kişilər bir-birinin əlini sıxdı.

– Şad oldum, senyora. Həmişə qulluğunuzda hazırım...

Yavaş-yavaş hərəkət edən qatar, nəhayət, vağzalda dayandı. Platformada, demək olar, adam yox idi – hamı xaç yürüşünə çıxmışdı. Yalnız bir neçə küçə alverçisi platforma boyu qaça-qaça sənişinlərə fətir və aloxa² təklif edirdilər.

Meliton İsasi çamadanları pəncərədən perrondakı jandarlara verdi – onlar siyasi komissarı qarşılamağa gəlmişdilər.

– Getdik, – Meliton arvadına səslənib, iri addımlarla çıxışa doğru yönəldi.

O, ayağını pilləkənə qoymamışdan, kəndə bir daha nəzər saldı, sanki fikrində öz yeni taleyini götür-qoy edirdi.

¹ Çako-Borel adlı sərhəd əraziləri uğrunda Paraqvayla Boliviya arasında aparılan müharibədən (1932-1935) bəhs edilir.

² baldan və ədviyyatdan hazırlanan içki

II

Meliton İsasi sözünü tutdu.

Bir neçə gündən sonra İtapedə, bir nəfər də olsun, ordudan yayınan qalmadı. Əlbəttə, onun özünü hesaba almasaq. O, əsgərlik yaşına çatmayan oğlanları da cəbhəyə göndərirdi.

Meliton tələsirdi. Vaxt udmaq, zamanı qabaqlamaq lazım idi. O, doğum, nikah və ölümlərin qeyd olunduğu kitabı etibar etmirdi: axı burada körpələrin, az qala, yarısı bic doğulurdu. Komissar xaç suyuna salınma mərasimlərinin qeydə alındığı kitabla işləməyə qərar verdi. Əmr etdi, kilsədən vərəqləri saralmış, cildi şişmiş iri kitabı gətirdilər. Fərarilərin izinə düşmək üçün bundan yaxşı vasitə fikirləşib tapmaq olmazdı.

– Kimin ki, adı burada yoxdur, deməli, doğulmayıb, – işçilərdən biri dedi.

Köhnə səhifələrdəki qeydlər Böyük müharibədən¹ də əvvəl aparılmağa başlamışdı. Ondan da əvvəlki tarixləri əhatə edən cildləri kilsə şkafinin arxasından tapdılar. Kitabları hörümçək toru və kif basmışdı – məlum məsələdir, onların saxlandığı yer güvə, tarakan və siçanların oylağı idi.

Yasa batmış analar yeniyetmə oğullarını xilas etmək üçün yalvarır, dil tökürdülər.

– Yolda, ya da döyüş meydanında əsgərlik yaşına çatarlars! – gözünü siyahıdan çəkməyən Meliton cavab verirdi, – müharibə uzun sürəcək.

– Yeganə köməyim-dayağım bu

oğlandır, – əynindəki yırtıq-yamaq paltarını toz basmış qarılardan biri etiraz etməyə çalışırdı.

Meliton xahiş-minnətə gələnləri otaqdan qovur, bar-bar bağırırdı:

– Vətən hər şeydən əzizdir! Çıxın otaqdan! Rədd olun! İşim başımdan aşır! Sizin sərəməmləmələrinizi dinləməyə vaxtım yoxdur!

Hər səhər eyni səhnə təkrarlanır, xahişə gələnlər kirimişcə dağılışıb gedirdi.

III

Meliton İsasi arvadıyla birgə komissariatın binası ilə üzbəüz, məktəblə yanaşı, şüşəbəndli evdə yaşayırdı. Məktəbin oymalı sütunları İsa Məsihin fiqurunu düzəltmiş həmin cüzamlı adamın əllərini xatırladırdı.

Brixida İsasi az-az gözə dəyirdi. Onu yalnız İsanın ürəyi formasında pəncərə taxtasında açılmış deşikdən komissariata baxanda, ya da evin arxasındakı bostana baş çəkərkən görmək olurdu. Sısqa, cansız qadını həyat sındırılmışdı, artıq xeyli yaşlı görünürdü.

Onu yalnız yerli tersianlar ordeninin² başçısı, ara həkimi kimi ad çıxarmış qarı, Mikaela bacı yoluxurdu. O, Brixidaya müalicəvi otlar gətirir, ortada dolaşan dedi-qoduları, şayiələri ona çatdırırdı.

Mikaela bacı hər dəfə pasientin yanından çıxanda özünü çəkir, yeni komissarın arvadı ilə yaxınlıq etdiyinə görə qürrələnirdi.

¹ Paraqva ilə Üçlük (Braziliya, Argentina, Uruqvay) arasında müharibə (1864-1870)

² fransiskanlar ordeninin bir qolu)

İtapelilər Melitonu çox tez tanıdı. Onlar komissarı yeni bir bəla, müsibət kimi qəbul edib, öz taleləri ilə barışdılar. Necə ki, başqa fəlakətlərlə – çoxdan alışdıqları qorxu və nifrət hissiylə barışmışdılar.

Meliton İsasi bütün hakimiyyəti öz əlində cəmləmişdi, ədalət məhkəməsinə də özü təmsil edir, bəzən hətta mərhəmətli də olurdu, çünki ərzağın paylanmasına da o, nəzarət edirdi. Onun sərəncamındakı on iki nəfərlik silahlı dəstə asayışı və nizam-intizamı qoruyurdu. Kişilər Çakoda vuruşurdu, qocalar və qadınlar köməksiz qalmışdı. Barışıq məhkəməsinin hakimi qoca, halsız bir adam idi. Meliton onu ələ almışdı, hakim komissarın iradəsindən kənar heç nə eləməirdi. Borxidən olan keşis isə İtapeyə yalnız ayda iki dəfə gəlirdi. Meliton onunla da dostlaşmışdı.

Meliton İsasi rekrutları cəbhəyə yola salmaqla, nizam-intizamı qorumaqla kifayətlənmədi. Tezliklə onun itaətində olan adamların qorxuya düşməsi üçün daha bir səbəb meydana çıxdı. Yeni təyin olunmuş siyasi komissar yeyib-içmək həvəskarı deyildi, qumar da oynayırdı, amma əvəzində cavan qadınlar üçün sinov gedirdi. Qadınlar sehrlə bir qüvvəylə onu özünə cəzb edir, bütün heyvani şəhvətini təlatümə gətirirdi. Meliton İsasi cinsi instinktlərin əlində aciz qalmışdı. Komissarın pozğunluğu, dolub-daşan həyat enerjisi dillərdə dastan olmuşdu.

Qadınlardan tez doyur, bezikirdi. Onda atını minib, ova gedirmiş kimi, gecənin qaranlığında yeni qurbanın axtarışına çıxırdı. Onun nə mühafizə-

çilərə, nə də cangüdənlərə ehtiyacı vardı – insanların canına elə qorxu salmışdı ki, özünü hər yerdə arxayın hiss edirdi. Bəzən ova çıxmaq da lazım olmurdu – o öz qurbanlarını şirniyyatla yoldan çıxarırdı. Ancaq şəkər, peçenyə və ya mateyə tamahsılanan qızlar ona duzsuz gəlirdi. Qorxu, müqavimət – onun ehtirasını alovlandıran, sərgüzəştlərinə məzə qatan belə şeylər idi.

Bəlkə də, özünün nə qədər qəddar, zalım, məkrli adam olduğunun fərqi deyildi. Necə ki, təbiət hadisəsi özünün etinasız, dağıdıcı qüdrətindən xəbərsizdir. Meliton atını hər dəfə başqa bir səmtə çapırdı.

Gecələr komissar atının yəhər-yüyanının dəmirləri cingildəyəndə qarılar xaç çevirirdi. O, yəhərdə özünü çəkib oturur, başı siqar tüstüsü içində görünməz olurdu. Belə vaxtlarda Meliton böyük, qızmış keçiyə oxşayırdı. Kənd camaatının ondan qorxması Melitonun işinə yararlıydı. O, rançolara elə bir ədayla gəlirdi, elə bil, xüsusi dəvət olunub. Baxmayaraq ki, məhəbbət oyunlarının qızgın çağında kürəyinə hər an bıçaq saplana bilərdi. Ola bilsin, onun qurbanları da əvvəl-əvvəl komissarın məhz bu şəkildə cəzalanacağına ümid bəsləyirdilər. İnanırdılar ki, kimsə onların heyfini alacaq, qisas qiyamətə qalmayacaq.

Komissarın dəhşətdən gözləri bərələn, tilsimlənmiş kimi yerində donub qalan qadınların qarşısında peyda olduğu anı təsəvvür etmək çətin deyil. Vaxtsız qonaq daxmanın qapısını təpiyi ilə vurub açır, onun heybətli, iri cüssəsi ensiz kandarı doldururdu. Öləziyə

şam işığında Melitonun alışıb yanan gözləri, ağaran dişləri və şəhvetli gülüşü qadınları sanki hipnoz edirdi. Bəlkə də, belə məqamlarda o, bir çoxunun gözünə məşum gözəllik mücəssəməsi kimi görünürdü. Nəticədə daxildən baş qaldıran şəhvet burulğanına düşür, iradələri zəifləyir, özlərini ələ almağa heyləri olmurdu. Sonra çağırılmamış qonağın kölgəsi hisli çırağın və yeni qurbanının üzərinə gedir, tezliklə daxma qaranlığa qər q olurdu. İlan kimi qıvrılan tərli bədənler gecənin qaranlığında ehtirasla süpürləşməyə başlayırdı...

IV

Beləcə, günlərin bir günü Meliton Krisanto Vilyalbanın arvadı Xuana Rosanı uzaq Kabesa de Aqua rançosunda tapdı. Meliton bilirdi ki, Xuana kiçik yaşlı oğluyula evdə təkdir. Xuana Rosa tez-tez stansiyaya və poçta gəlir, cəbhədə vuruşan ərindən xəbər tutmağa çalışırdı.

Xuana Rosa əsl kənd gözəliydi, sanki otların şirəsi və bulaq suyu ilə yoğrulmuş Quayra əyalət torpağından düzəldilmişdi. Ərgən vaxtlarında Xuana tez-tez rəqs meydançasına yollanardı. Onu görənlər deyirdilər ki, Xuana bir çiyində Ay, o birində Günəş gəzdirir. Xuananın dərindən ölənlər çox idi, ancaq qız Krisanto Vilyalbanı seçdi. Bəlkə, ona görə ki, Vilyalba başqaları kimi qızın arxasınca düşüb, kompliment söyləməyi bacarmırdı və çox çalışqan idi.

Qatar gələnlərində Xuana Rosa da kənddə peyda olurdu. Uşağını həmişə belinə şələləyirdi. Ancaq Krisan-

todan məktub gəlmirdi ki, gəlmirdi. Əri onları ayıran məsafə qədər böyük bir səssizliyə çevrilmişdi. Yalnız müharibənin uzaqlardan eşidilən səsi əsgər analarının və arvadlarının ürəyini dağılayır, dərdlərinin üstünə dərd qoyurdu. Qız kəndə gəlib getməkdən yorulmurdu, ancaq ərindən xəbər-ətər yox idi.

İtəpəyə gələndən bir neçə gün sonra Meliton onu görüb, bir könləndən min könlə aşıq oldu. Yəqin, qızdan ətrafa yayılan işıq gözlərini qamaşdırırdı. Qızla danışmağa başladı. Kişilərin qadınlara dediyi bayağı, şit sözlər söylədi. Deyilənə görə, Xuana Rosa onun sözlərini cavabsız buraxıb və arxasını çevirib. Həqarətlə yox, elə-belə – sanki onu görmürmüş, eşitmirmiş. Onun bu hərəkəti kənardan baxan adamları təsirləndirmişdi.

Meliton çox gözlemədi. Bir axşam Kabesa de Aquada, onun evinin yanında atdan endi.

Ertəsi gün, bəlkə də bir neçə gün sonra Xuana Rosa uşağı ilə birgə komissarlığın mətbəxində ayıldı. Belə şey görünməmişdi, eşidilməmişdi. Hamı çaş-baş qalmışdı. Bilmirdilər nə fikirləşsinslər: axı hamı əmin idi ki, Xuana Rosa Krisantoya xəyanət eiməz. Onun perronda Meliton İsasi ilə necə davrandığını xatırlayan adamlar təəccüb-lərini gizlədə bilmirdilər.

V

Yaşıl pəncərə taxtasının deşiyindən Brixida komissariatın mətbəxinə baxırdı. Ürək formasında olan bu deşikdən ətrafı rahat seyr etmək olurdu,

Brixidanın özü isə, demək olar, görün-mürdü. Xuana böyük qara qazanda polisler üçün ət pörtlədir. O, kerosin bidonunu götürüb, quyudan su götürməyə getdi. Yaş ətəyi baldırlarına yapışmışdı. Əkin sahəsində əyilib-qalxmağa öyrəşmiş Xuana Rosanın incə beli, qıvraq əndamı əvvəlkindən də yaraşlıq görünürdü.

Brixida dodaqlarını bir-birinə sıxıb, qızın hərəkətlərinə göz qoyurdu.

Mikaela bacı tələsmədən portağal soyur, Brixidaya Xuana Rosa haqqında danışdı. Dediklərindən başa düşmək olmurdu, qıza haqq qazandırmaq istəyir, yoxsa ev sahibəsinin xoşu gəlsin deyə, üstünə qoyub danışır. Onun hüznü səsində mömin bəndələrin başçılarına xas gizli bir pafos vardı. O, arabir mənəli-mənəli susur, bu zaman yanaqları səyriyirdi. Sanki Brixidaya hörmət əlaməti olaraq, bildiklərinin hamısını birdən danışdı, onu karıxdırmaq istəmirdi.

– Dreyə Brixida, əvvəllər Xuana Rosa gəzəyən deyildi, abırını gözləyirdi. Amma indi... Kimin ağına gələrdi! Bu işdə şeytanın barmağı var! Əri cəbhədə qan tökür, bu da burada pozğunluq eləyir. Özü də uşağın gözünün qabagında... düz sizin evinizin yanında. Abır-həya qalmayıb!

Brixida gözünü pəncərənin yaşıl taxtasından çəkmirdi. Qürub çağının şəfəqləri ürək formasında olan deşikdən onun solğun sifətinə düşürdü. Brixida elə həminki mənzərəyə tamaşa eləyirdi: qara saçlı gözəl qız ocağın tüstüsündə və qazandan qalxan buğun

içərisində vurnuxur, xörək hazırlayırdı. Kabinetin aralı qalmış qapısından Melitonun çəkmələri görünürdü. Brixidanın gözləri qıyılıraq, ensiz çatdağa bənzəyirdi.

Qarı altdan yuxarı onu süzdü.

– Bəlkə də, ehtiyacdan belə eləyir. Bilmirəm... Onun əyri yola düşəcəyini heç kəs gözləməirdi... – adama elə gəlirdi ki, Mikaela bacı portağal soymur, saç hörür. Namnazik portağal qabığı bıçağın altından sürüşüb çıxaraq, onun dizləri üstündə narıncı ilan kimi qıvrıldı.

– Meliton özündə deyil...

– Əlbəttə, donna Brixida! Xuana Rosa kimi qızlar vicdanlı, namuslu kişiləri yoldan çıxarır. Görürsünüz, belinə yaşıl zoğ bağlayıb? Liana zoğudur. Allah bilir, bəlkə cadu-pitik eləyir... Bəlkə talismanı da var... Nə bilmək olar?..

– İlahi! – dodaqlarının kənarındaki qırıqları barmaqlarıyla hamarlamağa çalışan Brixida kəkələdi.

– Günah qızdadır. Onun qanı xarabdır, lap anasına çəkib! Vaxtilə Mariya Rosa İtapenin bütün kişilərini, hətta kənardan gələnləri belə yatağına salmışdı. Hələ yaşayır, daxması Karoveni təpəsindədir. Cüzam xəstəliyinə tutulub, meşəyə çəkilən Qaspar Morayla yatmağı da özünə rəva bilmişdi... – portağal qabığı günəşdə qıvrılan ilan kimi onun dizi üstündən sürüşüb, döşəməyə düşdü. Yenə yanaqları səyridi.

– İsa Məsihin fiqurunu yonan adamlarla?

– Hə, onunla.

– Deməli, onun qızıdır?

– Hə. İsanın fiquruna saç düzəltmək üçün Mariya Rosa hörüklərini kəsmişdi. Bir müddət kənddə beləcə gəzib dolaşdı, örtüksüz-filansız. Özünü camaata göstərir, bu rüsvayçılıqdan həzz alırdı. Bir sözlə, aqlını itirmişdi. Sonra bu qızı dünyaya gətirdi. Deyirdi ki, qız cüzamlıdır. Ancaq yalan deyirdi. Qaspar Mora artıq dünyasını dəyişmişdi. Xuana Rosa onun ölümündən çox sonra doğulmuşdu. Allah bilir, Mariya onu kimdən doğub... – qarı acgözlüklə portağalı dişinə çəkdi. Portağal şirəsi otağın zəif işığında parıldayan çənəsindən bürüşük sinəsinə damaraq, xurmayı geyiminə ləkə saldı.

– Aman Allah! – Brixida heyrətlə işini çəkdi. Pəncərə taxtasındakı deşik onu həm özünə cəzb edir, həm də qorxuya salırdı.

– Neyləmək olar! – şirəli meyvədən həzz alan Mikaela bacı çeçələ barmağıyla döşlüyünü kənara çəkərək, boğuş səslə dedi. – pozğunluq onun alnına yazılıb.

– Elə ona görə də buraya gəlmək istəmirdim, – Brixida qarıya yox, özünün ah-vay nidalarıyla çölə çıxan sıxıntısına cavab verirdi.

– Yaradan öz sevdiklərini sınağa çəkir, donna Brixida... Möhkəm olun.

– Belə olacağını bilmirdim... Yola çıxmazdan bir neçə gün öncə yuxumda Melitonu gördüm... Qarışq yuxu idi.

Məktəbdə zəng vuruldu – dərslər başa çatdı.

– Yuxu? – qarı qoltuğunun altından çirkli dəsmalını çıxarıb, dodaqlarını sildi.

Sualı cavabsız buraxan Brixida yenidən pəncərə taxtasındakı deşiyə zilləndi. İndi o, qapının arasından Melitonun əllərini və tüklü çiyinini görürdü – komissar çəkmələrini geyinirdi, zəng səsi onu yuxudan oyatmışdı. Meliton çəkməni yalın ayaqlarına zorla geydi.

– Necə yuxu idi, donna Brixida?

Kənarlarını ot basmış yolda məktəblilərin get-gedə artan səs-küyü eşidildi. Toz deşikdən Brixidanın üzünə vurdu. Qadın hər gün təkrarlanan mənzərəyə tamaşa eləyirdi.

Meliton mis rənginə çalan saçlarına əlləriylə sığal çəkə-çəkə küçəyə çıxdı. Yatmaqdan gözləri şişmişdi, ancaq gümrah görünür, gülümsəyirdi. Polislərdən biri, əlində terrere¹ onun yanına qaçdı. O, çöplə terrere sümürə-sümürə məftildən çəkilməmiş çəpərə yaxınlaşdı. Onu gören məktəblilər sakitləşib, pərənpərən düşdülər.

Küçənin ortasında yalnız uzunboylu bir qız qaldı; mürəkkəbə bulaşmış önlüyü olmasaydı, deməzdin ki, məktəblidir. Qız iti addımlarla yeri yirdi, hiss olunurdu ki, qorxur. Meliton onu səslədi. Qız ayaq saxlayıb, gözəl üzünü ona tərəf çevirdi.

– Yaxın gəl, görüm...

Qız utana-utana, ehtiramla ona yaxınlaşdı. Yeri yərəkən rəngli parçadan tikilmiş məktəbli çantasını yelləyirdi. Komissar terrere içə-içə məktəbli qıza nəse dedi. Üz ifadəsindən bilmək ol-

¹ matedən düzəldilmiş soyuq içki

murdu zarafat eləyir, yoxsa ciddidir. Meliton o qədər alçaqdan danışdı ki, Brixida onun bir sözünü belə eşitmədi. Yəqin, zarafatla nəşə dedi, çünki qız güldü. Brixida ərinə baxan qızın mavi gözlərinə diqqət kəsildi – bu gözlər getdikcə canlanır, arsızlaşdı.

Brixida əlinin işarəsiylə qarını yanına çağırırdı.

Mikaela bacı yenidən qalxıb, ürəkşəkili deşikdən baxmağa başladı.

– Bu, Felisita Qoyburudur, Çakoda vuruşan əkizlərin bacısı. İndiki uşaqlarda nə abır-həya var, nə də Allah qorxusu. Təzə-təzə on altı yaşına girib. Bu qız nə tez şeytana uydu... Bacısı Esperansitanın yolunu gedir. Atasını öküz vurub öldürəndən sonra qardaşları onu evdən qovdu. Deyirlər, indi pis yola düşüb, Asunsonun fahişəxanalarında sülənir. Felisita da onun tayıdır. Hələ ki, kor nənəsiylə birlikdə Karovenidə yaşayır. Felisita anadangəlmə yetimdir – anası doğuş zamanı ölüb. Esperansitanı məhv eləyən də elə bu oldu. Atasını Nikanor Qoyburu ona göz verib, işıq vermirdi. Qardaşları da ondan geri qalmırdı, onu qalın kəmərlə döyürdülər. Axırda dözmədi...

Brixida yenə də gözünü pəncərə taxtasındaki deşiyə zilləmişdi.

Felisita Qoyburu əllərini arxasında cütləşdirib, küçəylə üzəuşağı getməyə başladı, dəftərlərini qoyduğu məktəbli çantası yeridikcə dizlərinə dəyirdi. Əlində buynuzdan düzəldilmiş naxışlı qab tutan Meliton İsasi onun arxasınca

baxırdı. O, indi cüyürün böyüyüb, yetişməsini gözləyən ovçuya bənzəyirdi; bilirdi ki, vaxtı gələndə, onu ələ keçirəcək. O, acgözlüklə bir-birinə sıxılmış dodaqlarıyla mate sümürürdü. Ağzındakı borucuq qandan doymuş gümüş zəlini xatırladırdı.

VI

– Aramızda Kurupi var!

Quarani¹ dilində pıçıldaşan qocalar qorxa-qorxa, amma həm də tənəylə siyasi komissara qədim şəhvətpərəst tanrılardan birinin adını vermişdilər.

“Gördün Meliton gəlir, dabanına tüpür, qaç” – kiminsə dediyi bu sözlər dildən-dilə düşmüş, zərb-məsələ çevrilmişdi.

– Hətta mən də bu yaşımda ayıb yerimi əllərimlə örtürəm, öz sərvətimi ondan qoruyuram, – dişsiz qarı Konçe Avay gülə-gülə ağzını marçıldadırdı. Nalayıq zarafatlar çayda diyirlənən çinqil kimi hərlənib-fırlanır, ağızdan-ağıza keçirdi.

İnsanlar qorxu və nifrət hissindən acı gülüşlə xilas olmağa çalışırdılar. Çünki başqa silahları yox idi.

Meliton İsasinin gecə basqınlarından sonra səhəri komissarlığın mətbəxində açan təkçə Xuana Rosa deyildi, neçə-neçə cavan qadın eyni qaydayla komissarın iş yerində peyda olurdu. Onun şəhvətpərəsliyi haqqında söz-söhbət bütün ətrafa yayılmışdı. Kurupi əfsanəsi yenidən canlanmışdı. Adamlara elə gəlirdi ki, bütperəslik dövrünün tanrısı İsa Məsihin heykəli

¹ Hindu tayfası

qoyulan t p d  zühur eləyib,  nk n  bu təpə İtapenin ürəyi idi.

VII

P hriz ayının son həftəsi yaxınlaşdı. Bayram hazırlıqlarını təşkil etmək  n n Borxid n keşiş gəlmişdi. Qocalar  zlic  məşvərət eləyib, keşiş  ağız a mağına qərar verdilər – qoy iş   qarışsın,  z s z n  desin, bu özbaşınalığına, quldurluğına son qoysun. Pai¹ Dositeo Pedrosayla İtape sakinləri adından kəndin  n nüfuzlu adamı Mikaela bacı danışmalıydı.

– Yox, n  danışsınız! Bu mənlik deyil. Yaxınların şəxsi həyatına müdaxilə etmək  d bsizlikdir... – Mikaela bacı boyun qaçırmağına çalışdı.

– Axı bizim həyatımıza müdaxilə edən, qadınlarımızı  z pikanası² ile pərən-pərən salan komissardır, – qoca Apolinario Rodas qəzəblə onun s z n  kəsdi.

– O dünyada, Allah qarşısında cavab verəcək də, – mömin qarı qat kəsmiş t klu buxağını boynundan asdığı t b rr k  sıxıb dedi, – hər kəs  z ruhunun xilas olmasına çalışmalıdır.

– Axı biz, həm də, bir-birimizə kömək el m liyik, Mikaela bacı... – Kon e Avay  d ti üzrə ağızını mar ıldatdı.

– Mən k hn nin adamıyam,  z m bilərəm. N  istəyirsiniz eləyin, məni rahat buraxın. Məni c nc l işlərə qarışdırmayın... – qarı başını aşağı

salıb, arxasını toplaşanlara çevirdi v  veriqli³ əvəzinə qurşağında gəzdirdiyi t sbehi çevirə-çevirə uzaqlaşdı.

İtape sakinləri,  ar-na ar pai Pedrosaya  z tutdular.

Pai Pedrosa isə Mikaela bacının dediklerini təkrarladı. Sanki bir-birinin ağızına t p rm şd l r.

– Pai, belə çıxır ki, onun k sdiyini başa zaval yoxdur? – Apolinario Rados boynunun dalını qaşdı.

– Tanrının ki tanrıya... – pai Dositeo əllərini şışman qarnının üstündə  arpazlayıb, yumşaq səslə cavab verdi.

– Dünya işlərinə qarışmaq mənə yaraşmaz, balalarım. Mən yalnız insanların ruhunun xilas olmasına çalışıram, icmanın maraqlarını g d r m. Böyük məsuliyyət daşıyıram. Bu ağır y k  də mənim boynuma qoymayın. Yaradan buyurur ki, yaxınların g nahlarına bəzən g z yummaq, barmaqarası baxmaq lazımdır. Qoy günahkarın  z  peşiman olsun, haqq yoluna qayıtsın.

– O, haqq yoluna qayıdana kimi başqaları əzab  k r axı, – Apolinario dedi.

Müqəddəs ata əllərini g y  qaldırdı, axşam mehi onun ipək əbasının ətəyini yell di.

– Məndən heç nə xahiş etməyin, Allahın fağır b nd siy m, əlimdən n  gəlir ki?  z miz  g l n cümə g n  hamımız Tupa-Rupey  gedib, Allaha yalvaracağıq ki, möcüzə yaratsın. Biz

¹ qarani dilində keşiş, müqəddəs ata

² dəmir ucluğı olan uzun d y n k

³ m vhumat lıların  zlerine əzab vermək  n n bədənlərinə doladıqları zəncir, asdıqları qıfıl, vurduqları buxov və s.

buna hazırlaşmalıyıq, qardaşlar. Möminlərin silahı – duadır. Böyük cümə günündə dua eləyib, Allahımızdan kömək istəyirik. Mərhəmət və şəfqət sahibi odur.

Müqəddəs atanın nitqindən məyus olan təmənnaçılar sakitcə dağılışıb getdilər. Keşişin eyvanda qaralan gonbul fiquru get-gedə qatılaşan qaranlıqda hələ bir müddət eyvandan çəkilmədi. Yox, sadələvh kənd camaatı nə qədər xahiş-minnət etsə də, o, Melitonla höcətləşəsi, qabağına kötük itələyəsi deyildi. Axı o, siyasi komissarla yaxın idi. Pai Dositeo bilirdi ki, Melitonun arxası güclüdür, nüfuzlu bir məmurun qızına evlidir. Bir dəfə içib sərxoş olmuş Meliton İsasinin özü etiraf etmişdi: “Mənim himayədarım – qaynımdır!” Məhz öz himayədarlarının sayəsində Meliton insanları Çako səhrasında qanına qəltan edən müharibədən uzaq, sakit bir yerdə başını girələyirdi.

– Burada ayıq-sayıq olmaq lazımdır, – keşiş öz-özünə dedi, – mən də səhrada vuruşuram. Ürəklərin, qəlblərin səhrasında. Sadəcə, burada başqa təhlükələrlə üz-üzə qalırsan.

VIII

Hər dəfə pai Dositeo İtapeye gələndə, Kantalisio Sanabriyanın meyxanasında komissarla qumar oynayırdı. Belə axşamlarda Meliton qayğısız, mülayim, söhbətçil bir adama çevrilirdi. Üstəlik, qonaqlığın pulunu

da o verirdi, daha doğrusu, Kantalisioya deyirdi ki, hesabı komissarlıq ödəyəcək.

Belə axşamlarda müqəddəs ata əməlli-başlı kef çəkir, əylənirdi. Onlar gecənin yarısına kimi deyib-gülür, dilxoşluq edirdilər. Adətən, komissar gizlicə Kantalisioyaya əmr edirdi ki, araq şüşələrinin arasından asılmış saatın əqrəblərini geriye çəksin, belə ki, kilsənin səhər zəngi səslənəndə pai Dositeo hələ meyxanada olurdu. Zəng səsini eşidən pai Dositeo yerindən dik atılır, səhər ibadətinin vaxtını ötürməmək üçün başılovlu kilsəyə doğru götürülürdü.

Ancaq həmişə belə olmurdu. Bəzən onlar oyunu yarımçıq qoyub, harasa gedirdilər. Haraya getdiklərini heç kəs bilmirdi, baxmayaraq ki, bunu təxmin etmək elə də çətin deyildi...

– Bilirsiniz, Meliton, kənd keşişinin günü elə də xoş keçmir, – bir axşam Dositeo Pedrosa şikayətləndi.

– Ha-ha! Mən keşiş olsaydım, dərdim olmazdı, kef eləyərdim, – Meliton gülə-gülə onun sözünü kəsdi.

– Nə danışırırsınız, biz komissarlıqdan az iş görmürük, bizim də öz çətinliklərimiz var, – Dositeo qaripoladan¹ bir qurtum içib əlavə etdi, – məsələn, müharibədən bir il qabaq Borxedə başıma bir iş gəlmişdi. Onda çar Solomon rolunu oynamalı oldum.

– Çar Solomon kimi uşağı iki yere parçaladın?

– Yox, əksinə. Qoy deyim. Mən iki müqəddəsin təsvirini, iki heykəli... evləndirməli oldum.

¹ spirtli içki

– İlk dəfədir ki, belə şey eşidirəm, yəni heykəllər də evlənir?

– Əşşi, yox, sadəcə, çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdüm, qan tökülməsin deyə belə bir əmələ qol qoymalı oldum.

– Belə de! O nə həngaməydi ki?

– Bilirsiniz, Borxedə kənd əhalisiylə stansiya qəsəbəsinin sakinləri bir-birinə düşmən kəsilmişdi. Dediym heykəllərə görə. Kəndin hamisi Xilaskardır, stansiyanınki isə Müqəddəs Məryəm. Tərəflərdən hər biri istəyirdi ki, bütün Borxedə məhz onların əziz tutduğu heykəl olsun. Höcətə düşmüşdülər, bir-birinin qanını içməyə hazır idilər. Söz yox, bu mübahisədə dəmir yolunun da rolu az deyildi – yaşayış məskənini dəmir yoluyla ikiyə bölmək nəyə lazımdı axı?

– Düz deyirsiniz, bizdə hər şey baş-ayaqdır.

– Həm stansiyada, həm də kənddə dini bayramları böyük təntənəylə qeyd edirdilər, bir-biriylə bəhsə girmişdilər.

– Yaxşı katoliklərə də elə bu yaraşır.

– Elədir, ancaq o il, ümidlərin Xilaskarı günündə onlar əməlli-başlı qırğına çıxdılar. Artıq bu, rəqabət yox, açıq-aşkar düşmənçilik idi. Hər gün, hər an dəhşətli hadisələr baş verə bilərdi. Baş verdi də. Səhər-səhər kilsənin yanında mərəkə qopdu, qəsəbənin iki sakinini bıçaqladılar. Qan iyi başqalarını da coşdurdu.

– Məlum məsələdir. Böyük korridandan əvvəl novilyada¹ olduğu kimi.

– Günortadan sonra, mərasim

zamanı artıq hamı qan-qan deyirdi. Amvondan² moizə oxuyarkən gördüm, stansiyadan bizə tərəf yüzə yaxın atlı çapır. Kilsədə çaxnaşma düşdü, qəzəblənmiş camaat bayıra axışdı. Bunlar da atlanıb, bıçaqlarını və tapançalarını götürdülər. At ayaqlarının tappılısından yer lərzəyə gəlmişdi. Əsl qırğın gözlənilirdi. Təcili tədbir görmək lazım idi.

– Belə vəziyyətdə tədbir görmək çox xatalı işdir!

– Gözlərimi yumub, Allaha yalvarmağa başladım, ondan kömək istədim. Özümü itirmişdim. Amvondan yerə atıldım, kütləni yara-yara çölə çıxdım və elə keşiş kübbəsində kiminsə atına mindim...

– Eşq olsun, pai Dositeo! – komissar vəcdlə yumruğunu stola vurdu.

– Atı çağırılmamış qonaqlara doğru səyirdim. Onlara çathaçatda yüyəni çəkdim, onlar da dayandılar. Üzlərindən gördüm ki, əynimdəki ibadət libasına hörmətlə yanaşırlar. Ancaq qəzəbindən cilov gəmirən kənd camaatı hay-küylə bizə yaxınlaşmaqdaydı. Odlu su arasında qalmışdım. Adamlara nəsə demək lazım idi, ancaq ağılıma heç nə gəlmirdi. Həyəcandan bədənimi tər basmışdı. Birdən-birə dilə gəlib qışqırdım: “Dava-dalaş lazım deyil... əbəs yerə qan tökməyə nə ehtiyac var, əziz qardaşlarım! Allah öz bəndələrinin ölməyini istəmir, əksinə, onlara həyat, əmin-amanlıq, dostluq əta eləyir! Kənd camaatı ilə stansiya sakinləri

¹ cöngə

² kürsü, minbər

qardaş kimi mehriban yaşaya bilər! Görün sizi kimlər himayə edir – ümidlərin Xilaskarı və Müqəddəs Məryəm!..”

– Əla! – komissar onun sözlərini təqdir etdi.

– Mübahisə düşdü. “Biz istəyirik ki, Borxanın hamisi Müqəddəs Məryəm olsun!”; “Yox, Borxanın yeganə hamisi ümidlərin Xilaskarıdır!” – hərənin ağzından bir avaz gəlirdi.

– Əcəb işdir!

– Onda ağılıma bir fikir gəldi, vaxtı fövtə vermədən qışqırdım: «Qoy ümidlərin Xilaskarı və Müqəddəs Məryəm gözəl Borxa kəndini birgə himayə etsinlər! Onların istəyi belədir, gəlin, biz də bu istəyi yerinə yetirək, onları birləşdirək! «Necə yəni, belə şey olar?» – bağırdılar.

– Doğrudan da, belə şey olar?

– İş də elə bundadır. Müdrik Solomonun fəndindən istifadə etməyi qərara almışdım. Düzdür, ona yüngülvarı dəyişiklik elədim. Atlı dəstələrə işarə verdim ki, bir-birinə yaxınlaşsınlar. Qəzəbli adamlar yaxınlaşıb, üz-üzə dayandılar. Kürəyimdən süzülən soyuq tər, cübbənin altından keçib, ayaqlarımın üstünə damcılayırdı... Azacıq fasilə verib, boğazımı arıtladım və onların etibarını qazanmaq üçün quarani dilində danışmağa başladım, baxmayaraq ki, bu dili elə də yaxşı bilmirəm. “Qulaq asın, Lomita¹... Ümidlərin Xilaskarıyla Müqəddəs Məryəm Borxanı birgə idarə eləyə bilərlər, ancaq bir-

birinə mane olmasınlar deyər, onları evləndirməliyik... Yeganə yol budur! Bəli, senyorlar, onları evləndirmək lazımdır!” – bu sözləri demək üçün bütün iradəmi toplamalı oldum. Üstbaşını toz basmış atlılar təəccüblə üzümə zillənmişdi. “Gəlin, onları elə bu dəqiqə, xristian qaydasıyla evləndirək! Nə deyirsiniz?..” – əlavə etdim.

– Bax, bu başqa məsələ! Bəs nə cavab verdilər?

– Əvvəlcə ortaya dərin sükut çökdü. Onların necə ağır-ağır nəfəs aldığını eşidirdim. Gah bu, gah da o biri dəstəyə baxırdım. Onlar da şübhəylə baxışmağa başladılar, deyəsən, bir az sakitləşmişdilər. Dərindən köks ötürüb, gözləməyə qərar verdim. Nəhayət, kəndlilərdən biri irəli çıxıb: “Yaxşı, – dedi, – belə məsləhətdirsə, biz razıyıq...” “Bəs siz?” – üzümü qəsəbə sakinlərinə tutub, sərt səsle soruşdum. “Biz də razıyıq... – yerbəyerdən səslər eşitdim, – müqəddəs ata belə deyirsə...” Tezliklə ətrafı “ura” nidaları sardı, bir dəqiqə əvvəl bir-birinin qarnını yırtıb, bağırsağını çölə tökməyə hazır olan adamlar indi zarafatlaşır, deyib-gülür, şadlıq eləyirdilər.

– Bu heç çar Solomonun da ağılına gəlməzdi! – komissar şübhəylə yanaqlarını şişirdib, qədəhlərə içki süzdü.

– Kilsəyə yaxın dostlar kimi qayıtdıq. Moizəni oxuyub qurtardım. Xaç yürüşü də əla keçdi, bu yerlərdə hələ belə gözəl mərasim keçirilməmişdi. Ümidlərin Xilaskarı olan xətti-rəvanı kənddən

¹ quarani dilində

stansiyaya, Mükəddəs Məryəmin heykəlini isə stansiyadan kəndə apardılar. Yolun yarısında görüşüb, bir-birilərini dua-sənayla yola saldılar. Sonra gözəl bayram süfrəsi düzəldilər. Ləzzətli qovurma, tuluq şərabi, rəqslər... Qəsəbə sakinləri ilə kəndlilər qardaş kimiydilər.

– Bu barədə bəzi şeylər eşitmişəm, ancaq nəse inanmağım gəlmir!

– Borxeyə yolunuz düşsə, özünüz soruşarsınız...

– Yox, hər şey ola bilər... – Meliton İsasi hələ də şübhədən yaxa qurtara bilmirdi, – buna bənzər hadisə burada da olub, elə deyilmi?

– Hə, bele şeylər olur. İnsanlarla dil tapmağı bacarmaq lazımdır. Heyf ki, kuryada məni düz başa düşmədilər. İki mükəddəsin simvolik nikahına görə ətimi şişə çəkmək istəyirdilər. Hətta kilsədən qovulmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdım. Məsələnin təfərrüatları onları maraqlandırmırdı. Axı mən insanların həyatını xilas etmək üçün bu bicliyə əl atmışdım. Sonra müharibə başladı və hər şey unudulub getdi.

– Pai Dositeo, xarici işlər naziri siz olsaydınız, müharibəyə də ehtiyac qalmazdı.

– Meliton, bəzən zərurətdən doğan əməllər bidət, küfr kimi görünür. Rəhbərlikdən xahiş etmişdim ki, məni döyüş zonasında kapellan vəzifəsinə təyin etsinlər. Amma əvvəlki yerimdə qalmağı məsləhət gördülər. Borxa camaatı da mənə qahmar çıxdı. Odur ki, indi burada ər-arvadın mülkiyyətini qoruyuram... – O, bic-bic gülümsəyərək göz vurdu.

– Bəyəm Mükəddəs Məryəmin heykəli buradadır?

– Yox, nikah mərasimindən sonra onu stansiyadakı kilsəyə qayıtdıq. Onu kənddə saxlamaq nəyə lazımdı? Dedim axı, nikah simvolik mənə daşıyırdı.

– Aydınadır, mükəddəslər ağacdan yonulub, onlar bir yerdə qalmaya da bilər... Ha-ha-ha! – Meliton İsasi cırıldayan kreslodan yırğalandı.

Keşiş eyhamı qulaqardına vurub, əlindəki kartları stolun üstünə qoydu.

– Bilirsiniz, Meliton, – o, bir qədər susduqdan sonra, elə indicə xatırlayıbmış kimi, etinasız səslə dedi, – bu gün səhər bir dəstə yerli sakin gəlmişdi...

– Hm... bilirəm, – komissar gülə-gülə onun sözünü kəsdi, – qızlara görə, hə?

Keşiş həmsöhbətin üzünə baxmadan, başıyla təsdiqlədi.

– Bilirəm, Mikaela bacı deyib. Bu qocalar lap aqlını itirib! Mənə minnətdar olmaq əvəzinə şikayətə gəlirlər. Yazıq qadınlar kişi üzünə həsrət qalıb. Onlara təskinlik verən, ovudan mənəm. Hətta, əziyyətli iş olsa da, əldən-ayaqdan uzaq daxmalara belə baş çəkməyi unutmuram.

– Əlbəttə, əlbəttə, – keşiş mızıldandı, – bilirəm, siz kiminsə tövləsinə girmək həvəsinə düşdünüzsə, sizi nə qıfıl, nə də rəzə saxlaya bilməz.

– Paho, pai Dositeo! Axı siz də məndən geri qalmırsınız! – Meliton əlini dostyana keşişin çiyinə vurdu, – gizlənpaç oynamağa nə ehtiyac var! Sizin zövqünüzə bələdəm... Sizə yeni

hədiyyəm var... keçən dəfəkindən də yaxşı...

– Siz əsl şeytansınız, Meliton! – pai Dositeo qulağının dibinəcən qızardı.

– İstərsəniz, bu gün mənim kabinetimdə gecələyin, ora daha rahatdır.

Meliton keşişin qoluna girdi, meyxanadan bir yerdə çıxdılar.

Kantalisio piştaxtanın arxasından çıxıb, hörümçək toruna düşübmiş kimi, başını bulaya-bulaya meyxananın qapısını bağladı.

IX

Həmin günlərdə Meliton İsasi əvvəlki kimi azğın görünürdü. O, hətta cümə günü xaç yürüşündə iştirak etdi – çiyini xətti-rəvanın altına verdi. Apolinario Rodas və başqaları, Mikaela bacının özü belə Tupa-Rapedən olan İsa Məsihin möcüzə yaratdığına inanmağa başlamışdı.

Ancaq bu möcüzə çox çəkmədi: Meliton İsasi köhnə həyatına qayıtdı.

Kənd Kurupinin heyvani təbiətinə təslim olmuşdu. Felisita Qoyburu yenə də komissarlığın bağında qoca direktor üçün qızılıgül becərirdi. Hər dəfə məktəbin zəngi vurulanda yuxudan ayılan Meliton onunla çəpərin yanında söhbət etməyə gəlirdi. Felisitanın mavi gözləri get-gedə daha çox dumanlanır, baxışlarında dalğın bir ifadə yaranırdı. Bu gözlər onun ehtirasla və iradəsindən güclü olan ovsun-sehrlə gərgin mübarizəsini əks etdirirdi.

Bir dəfə Felisita ətrafına boylana-boylana, oğrun addımlarla Melitonun kabinetinə girdi, qapı onun arxasınca

cırıltıyla bağlandı. Bala cüyür, beləcə, öz xoşuyla tələyə düşdü. Bəli, qız artıq içəridəydi, baxmayaraq ki, bura onun yeri deyildi, o sanki buraya çox uzaqlardan, planetin o başından gəlib düşmüşdü. Şər qarışırdı. Qürub çağının al-qırmızı şəfəqləri bağlı qapıda əks olunurdu.

Brixida pəncərə taxtasının ürək formasında olan deşiyindən baxa-baxa ağlayırdı. Bir qədər sonra, ölü kimi həsirin üstünə yığıldı, damarları çıxmış ayaqları, qolları süst düşdü.

Elə bu an Mikaela bacı otağa girdi.

– Aman Allah!.. – qarı içini çəkdi, – Qoyburu qardaşları qayıdıb-gələndə aləm bir-birinə dəyəcək. Bunu fikirləşəndə adamı dəhşət bürüyür. Onlar Felisitanın xətrini dünyalar qədər istəyirlər!.. O isə pozğunluqla məşğuldur. Oraya girdiyini öz gözlərimlə gördüm, öz gözlərimlə!

Brixida tərpənmirdi. Mikaela bacı ağacdən düzəldilmiş təsbehini oynada-oynada ona yaxınlaşdı.

– Qızın gözü qızıb! Göz görə-görə gedib don Melitonun qucağına girdi. Qızmış düyə! Sən həyasızlığa bax!..

Mikaela bacı elə danışırdı, elə bil, bu məsələdə Brixidanın da günahı var. Ancaq Mikaela bacı əbəs yerə canfəşanlıq eləyirdi – Brixida artıq onu eşitmirdi.

X

Uzaqlarda alovlanan müharibə iki il idi ki, davam edirdi.

İnsanlara elə gəlirdi, müharibə heç vaxt qurtarmayacaq. Bu dava-qırğın

bir il də çəkə bilərdi, on il də, yüz il də. İtapedə heç nə dəyişilməmişdi, zaman burada milçəkləri özünə cəzb edən hərəkətsiz bataqlıq suyuna bənzəyirdi.

Xuana Rosa birdən-birə izsiz-tozsuz yoxa çıxdı.

Felisita Qoyburu hər gün nahar fasiləsində peyda olur, komissarın otağına boylanmağı unutmurdu. Ləzzətlə əsnəyən Meliton bəzən açılıb-yığılan çarpayından ona əl eləyirdi. Bundan xoşhal olan Felisita addımlarını yeyinlədirdi. Yaxın dözülməz istisi qızılıgül kollarını qurutmuşdu. Dərslərdən sonra Felisita Melitonun kabinetinə gəlir, o isə yerindən durmadan çəkməsiylə qapını örtürdü. Artıq gizlətməli heç nə yox idi.

Meliton İsasi artıq gecələr onun-bunun daxmasına «baş çəkmirdi». Hamı çaş-baş qalmışdı – Tupa-Rupadan olan İsa Məsihin eləyə bilmədiyini Felisita eləmişdi. Komissar artıq özünü orabura vurub, tənha qadınların axtarışına çıxmırdı, məşuqələri mətbəxdə polislər üçün yemək hazırlamırdı. Baxmayaraq ki, Meliton onları yanından uzağa buraxmaq istəmirdi. O, hamını unutmuş, yumşalmış, tamamilə Felisitaya qapanmışdı. Daha çığır-bağır salmır, özündən çıxıb, ətrafındakılara çıxmırmırdı. Yalnız Brixidayla danışanda səsini ucaldırdı. Ancaq son vaxtlar onunla da yumşaq davranmağa çalışırdı.

Melitonun əvvəlki qəddarlığından, hiddətindən əsər-ələmət qalmamışdı, anadangəlmə qabalığını isə Felisita axşamlar, kabinetin toranlılığında yumşaldırdı. Bu kimin ağılına gələrdi,

kim buna inanardı? Meliton İsasi, deyəsən, qıza əməlli-başlı vurulmuşdu. Özü də, sevgilisi Xuana Rosa və digər aşnaları kimi yetkin qadın yox, qızlar bulağından yenicə su içmiş, mavi gözlü bir yeniyetmədi. On beş yaşlı quşcuğaz gözünü qan örtmüş qırxyaşlı kor yapalağı ovsunlamışdı.

Bu eşq macərası bir il sürdü. Bundan sonra uzaq Çakoda müharibə qurtardı və ordudan tərxis olunanlar yavaş-yavaş öz evlərinə qayıtmağa başladı.

XI

Qardaşlarının evə qayıtdığını eşidən Felisita əl-ayağa düşdü. Ürəyində sevinc və qorxu hissləri çulğaşmışdı. O, hamiləydi. Felisita qardaşlarından gələn məktubu Melitona göstərdi. Onlar Asunsyonda qələbə paradının keçirilməsini, tərxis kağızlarının verilməsini gözləyirdilər.

Melitonun da canına vəlvələ düşdü.

– Nə qədər ki gec deyil, Borxaya, mamaçanın yanına getməliyik, – o, əməlli-başlı pərt olmuşdu.

– İstəyirəm səndən uşağım olsun, Meliton. Bu mənim ən böyük arzumdur! Amma... qorxuram. Mənə kömək elə, elə şərait yarat ki, uşağı dünyaya gətirə bilim.

– Bilmirsən ki, bu mümkün deyil? – Meliton hirsle qışqırdı, – axı mən sənə evlənə bilmərəm!

– Elə isə, məni başqa yerə apar! Burdan çıxıb gedək...

– Gec-tez qardaşların bizi axtarıb tapacaqlar. Yerin deşiyindən də olsa.

Onda ya onlar mənə güllələyəcəklər, ya da mən onların işini bitirəcəyəm.

– Neyləmək olar... Allah bilən məsləhətdir, – taleyi ilə barışan Felisita hönkürüb ağladı, – sənə, ya qardaşlarımla həyatı bahasına uşaq doğmaq istəmirəm.

Əvvəlcə Mikaela bacının məsləhətiylə türkəçarəyə əl atdılar. Qarı komissarlığa bir qucaq müalicəvi ot gətirdi. Bu otları qazanda qaynadıb, suyunu Felisitaya içirtməyə başladı.

Dərslərdən sonra Felisita yenə də komissarın kabinetinə baş çəkirdi. Ancaq artıq eşqbazlıq etməyə yox, Mikaela bacının hazırladığı həlimi içmək üçün gəlirdi. Öz pəncərəsindən hər şeyə göz qoyan Brixida Felisitanın inilti-zarılığını eşidirdi – öyüyən, yediklərini qaytaran Felisitanın orqanizmi müqavimət göstərir, qız bətnindəki dölü sala bilmirdi.

Mikaela bacı Melitonun kabinetində baş verənləri bütün təfərrüatıyla Brixidaya çatdırırdı.

– Heç nə kar eləmir, bilmirəm ona nə verim. Nə gənəgərçək yağı, nə kinə, nə də ingilis yağı kömək eləyir... Əlac qalır sonuncu vasitəyə. Ancaq buna ürək eləmirəm, qız çox zəifdir...

– Yazıq qız! – Brixida pıçıldadı; o, qızın halına ürəkdən acıyırdı.

– Yazıq?.. – Mikaela bacı kəkələdi, – yazıq-filan deyil, abırsızın, həyasızın biridir! Ona əcəb olur. Gəl, indi beləsinə kömək elə! Ona yazığınızı gəlməsin, donna Brixida!

– Düz deyirsən, ancaq indi o da mənim kimi bədbəxtdir...

XII

Bir ay sonra Felisita Qoyburu bir dəri, bir sümük qalmışdı. Gözəl mavi gözləri öz təravətini itirmiş, gizində axıtdığı göz yaşlarından qıpqırmızı olmuşdu. Qız göz önündəcə yaşlanmışdı. Onun üzündə gah ümid işartıları görünür, gah da çıxılmazlıq, məyusluq ifadəsi yaranırdı. Felisita ilk dəfə bütün iztirablardan daddı, rüsvayçılığın nə olduğunu bildi, qəm badəsini son damlasınacan içdi. Özü də, bacısı Esperiansita kimi damla-damla yox, birnəfəsə içməli oldu. İndiyəcən eşitmədiyi, bilmədiyi ağrı-acıyla başbaşa qaldı. Bu, müalicəsi mümkün olmayan dəhşətli yanıq ağrısını xatırladırdı.

Meliton İsasi ondan da betər günə düşmüşdü. O, heç yerdən kömək gəlməyəcəyini bilə-bilə, su burulğasında çabalayan adama bənzəyirdi. Yenə də ətrafındakılara hirsələnir, kükrəyib-əsirdi, ancaq bu ona yüngüllük gətirmirdi. Get-gedə daha da əsəbi olurdu. Əyyaşlığa qurşanmışdı, bütün günü içirdi. Bir ay bundan qabaq yanağından qan daman Melitonun sifəti şişib, bozumtul-bulanıq rəng almışdı. Kürən saqqalı bataqlıq yerlərdə bitən cod yarpaqlı kolluqları xatırladırdı. Bəzən o, Felisitayla birlikdə saatlarla kabinetdən çıxır, ümitsizcəsinə qızın gur saçlarını öpüb-oxşayırdı. Ancaq aşiq-məşuq ehtirasıyla yox, qızının ölümcül xəstəliyə tutulduğunu bilən bir ata nəvazişiyə.

Onun atalıq qayğısı, narahatlığı Felisitanı ovutmaq əvəzinə, dərдинin

üstünə dərd qoyurdu. Yəqin ki, bütün xoşagəlməzliklərə baxmayaraq, hələ də Melitonu sevirdi. Qız kürəyini güclü və hökmlü bir adama söykəmək istəyirdi – onu tovlayıb, yoldan çıxardıqı vaxtlarda Meliton məhz belə bir adam idi. Komissarın xarakterindəki dəyişiklik Felisitanı utandırmağa başlamışdı. Meliton ağlayıb-sıtqadıqca qız başa düşürdü ki, artıq onu əvvəlki kimi sevə bilməyəcək. Qorxudan aqlını itirmiş sərxoş Meliton onu döyüb-söysəydi, təhqir etsəydi, bundan yaxşıydı – Felisita, heç olmasa, öz dərdini unudar, cismani ağrı qəlbinin sızılıtlarını azaldardı.

– Ağlama, Meliton... Hər şey yaxşı olacaq... – Felisita onun pırlaşmış saçlarını sıgallayaraq, ovutmağa çalışırdı. Əslində isə bu, qana dönmüş ürəyin giley-güzarından başqa bir şey deyildi. Qız öz sevgilisini sakitləşdirmək fikrində deyildi – onsuz da, yaxşı heç nə gözləməirdi – sadəcə onun başını qatmaq, bir növ başının altına yastıq qoymaq istəyirdi. Onunla birgə özünə də laylay çalır. Neyləməli, ümitsiz yaşamaq məcburiyyətini birtəhər ört-basdır etmək lazım idi. Beləcə, pozğunluqla sadədilliyin mübarizəsində qələbə çalan tərəf sonuncu oldu, ancaq bu qələbə saf ürəkli bir insanın müsibəti, bütün arzularının puç olması hesabına başa gəldi.

XIII

Küləkli, zülmət gecələrin birində Meliton qızı da götürüb, aradan çıxdı. Qaçqınlar dolanbac cığırlarla kənddən uzaqlaşdılar.

Qaranlıqda yox olan iki kölgəni yalnız Brixida görmüşdü.

Neçə gün idi ki, nə Meliton, nə də Felisita gözə dəyirdi. Əvvəlcə fikirləşdilər ki, komissar qızı zorla qaçırıb. Müharibənin qurtarmasından, siyasi komissarın yox olmasından ürəklənən insanlar müxtəlif ehtimallar irəli sürürdü. Artıq onlar əvvəlki kimi gizləndə pıçıldaşmırdılar. İndi üzler qəzəbdən alışmış-yanır, ağızlardan qeyzli nidalar eşidilirdi.

– O alçaq bir daha qayıtmayacaq. Felisitanı hardasa gizlədib, özü isə əkilərin qorxusundan qaçıb, aradan çıxıb, – qoca Apolinario bazarın ortasında toplaşanlara dedi.

– Qoyburu qardaşları onu bağışlamayacaqlar, yerin deşiyində də olsa, tapıb öldürəcəklər, – kimsə əlavə etdi.

– Xaricə qaçsa, canını qurtara bilər.

– Uzağa qaça bilməz, – Apolinario dedi, – qorxağın, ürəksizin biridir. Ancaq dünyanın o başına da getsə, əkilər onu tapacaq. Qoyburu qardaşları yerigöyü ələk-vələk eləyəcəklər, intiqam almayınca ürəkləri soyumayacaq.

– Onun əlindən hamı yanıqlıdır, – yaşlı arvadlardan biri dedi, – Krisanto Vilyalba... başqaları!

– Yazıq Meliton İsasi! Onun yerində olmaq istəməzdim!

– Ancaq o alçaq çox hiyləgərdir, ondan nə desən çıxar, bir də gördün, özü onları güdüb, öldürməyə başladı...

– Onları Çakoda düşmən öldürə bilməyibse, bu murdar da öldürə bilməyəcək...

XIV

Karoveni təpəsindəki daxmada Felisitanın nənəsini dərd götürmüşdü – o, yoxa çıxmış nəvəsinin xiffətini çəkir, gecə-gündüz dua eləyir, Allaha yalvarırdı. Günlər bir-birini əvəzləyir, Felisitadan isə səs-soraq çıxmırdı. Əkizlər bu gün, sabah gələcəkdi. Təpənin yamacında İsa Məsihin heykəlinin qulluğunda dayanan Mariya Rosa tez-tez qonşusuna baş çəkir, ona təsəlli verməyə çalışırdı. Bir dəfə əli hər yerdən üzülmüş kor qarı şikayətləndi:

– Allah niyə belə müsibətlər göndərir, başa düşmürəm!

– Donna Emerensiana, – Mariya Rosa dedi, – Allah yalnız bəxtəverlik əta etsəydi, insanlar onun varlığını unudardı...

– Mən nəvəmi itirmişəm, Mariya Rosa! Sən bunu başa düşməzsən! – qarının kor gözləri yaşla doldu, dərdli vaxtlarında olduğu kimi, qararı dilində öz-özünə danışmağa başladı.

– Mən də qızımı itirmişəm... – iyirmi ildən çoxdur ki, qara saçları İsa Məsihin heykəlini bəzəyən divanə qadın mızıldandı. İndi onun saçları tamamilə ağarmış, lap seyrəlmişdi. Ancaq gözləri, onu dünya möhnətindən xilas edən İsa Məsihin eşqinə, əvvəlki kimi şövqlə parıldayırdı.

– Əkizlər yoldadır, hər an gələ bilirlər... Felisita isə yoxdur!

– Hə, burda deyil...

– Heç olmasa, onu əzizləyib-oxşayırdım, indi o da yoxdur!

– İnsanları hər yerdə çarmıxa çəkirlər, onlar bu vəziyyətdə necə sağ qala bilər?... – divanə qadının üzü kül rəngindəydi, ancaq gözlərində hələ də keçmiş ehtiraslar közərməkdəydi.

– Səni eşitmirəm, Mariya Rosa... – kor qadın şikayətləndi.

– Felisita öz xaçını da götürüb gedib...

– Yazıq, zavallı balam! Hələ uşaq idi, nə yaşı vardı ki! Qardaşları gəlib, dünyanı dağıdacaqlar! Bu qədər vuruşdular, qan tökdülər, nə üçün, nəyin uğrunda? Onlar orada ölümün üzünə dik baxdılar, amma burada rüsvayçılıqla üzleşəcəklər, bu isə ölümdən betərdir!

– Tupa-Rapeli İsa Məsih onlara kömək edər, məsləhətlərini əsirgəməz... Necə ki, ölüm ayağında Qaspar Moraya dayaq oldu, ona təsəlli verdi, ovundurdu.... – Mariya Rosa yalnız son sözlərini ispanca dedi.

– Əkizlər iman gətirməyəcəklər, ona ibadət etməyəcəklər, Mariya Rosa, – qarı təəssüflə bildirdi, –ona heç vaxt inanmayıblar. Ataları da inanmırdı. Öküz buynuzuyla Nikanorun qarnını yırtanda, o bədbəxt İsa Məsihi lənətləyirdi. Nikanor da, əkizlər də deyirdilər ki, İsa kəndə bədbəxlik gətirir, çünki kəndliləri itaətə öyrədir.

– Elə isə... – divanə qadın sözünü axıracan demədi, sanki birdən-birə

gözlərinin işığı söndü. Qocalıqdan beli bükülmüş qadın ayaqlarını sürüyə-sürüyə kokos ağaclarının arasındakı daxmasına doğru üz tutdu.

Meliton İsasının qayıdışını yalnız Mariya Rosa gördü. Meşəyə odun yığmağa getmiş qadına elə gəldi ki, yuxu görür. Komissar atın belində tək idi, deyəsən, hara getdiyini özü də bilmirdi. O, az qala hədəqəsindən çıxmış gözləriylə Felisitani axtarırdı, ancaq o heç yerdə gözə dəymirdi. Hər halda, Mariya Rosa ona rast gəlməmişdi. Qadın bir də gördü ki, bir-birinə bənzəyən iki kölgə döngədə kəmənd atıb, onu atdan saldı... Ancaq dəli qadının sözlərinə heç kəs inanmadı, hamı bilirdi ki, onda qarabasmalar olur. Bunu özü də bilirdi, odur ki, gördüklərini tez də unudurdu. Yəqin, o gün gördükləri də qarabasmaymış. Qadın gözlərini sildi və hər şey yox oldu, vəssalam! Heç bir yuxu köhnə kabusları kölgədə qoya bilməz! Reallığın özü belə onun qarşısında geri çəkilir, təslim olur!

XV

Mikaela bacı başılovlu Brixidanın yanına qaçdı.

– Əkizlər gəlib! – dili dolaşa-dolaşa xəbər verdi.

– Kim?

– Qoyburu qardaşları!..

– İlahi! – Brixida əlləri ilə ağzını tutub, yavaşcadan içini çəkdi.

– Onları bir təntənəylə qarşılayırlar ki! Hamı stansiyaya yığılıb...

Bir azdan yeni gələnlərin şərəfinə atılan fişənglərin səsi, «ura» nidaları eşidildi.

– Axırımız nə olacaq! – qarı sızlıl-damağa başladı, – mənim axırım nə olacaq, donna Brixida, indi mən neyləyəcəyəm? Şeytan yoldan çıxardı, günah sahibi oldum... Mən bunu sizə və don Melitona görə elədim. Don Meliton isə gəlib çıxmaq bilmir! O haraya yox olub axı? – qarı qarıyla pəncərə arasında vurnuxur, tülkü görmüş toyuq kimi hövllənirdi. Qardaşların qorxunc kölgəsi kabus kimi qarıya dinclik vermirdi.

Otağın ortasında donub-qalmış Brixida Mikaela bacını biganə baxışlarla süzürdü. Brixida titrəyən əllərlə ağzını tutmuşdu, gözləri sanki şüşədən idi. Mikaela bacının qurşağından sallanan təsbeh yellənir, bərkdən şaqqıldayırdı. Brixida əllərini ağzından çəkib, qarnının üstündə çarpazladı.

– Yuxu!.. – o mızıldandı, – yuxum çin olur!

Mikaela bacı yaxınlaşıb, əlini onun çiyinə qoydu və yalvarışlı səslə dedi:

– Bircə yolumuz var, donna Brixida... Tupa-Rupeli İsa Məsihə pənah gətirmək lazımdır. Bizim dadımıza yalnız o çata bilər... Siz gerek ona yalvarasınız.

– Mən...

– Bilirəm, siz ona inanmırsınız, – qarı donquldandı, – iki ildir İtapədə yaşayırsınız, ancaq bir dəfə də olsun, onu ziyarət etməmişiniz. Müqəddəs cümə günündə belə xaç yürüşünə çıxmadınız... Bilə-bilə ki, o, möcüzələr

yaradandır. Çoxlu görünməmiş möcülələr yaradıb. Təpənin yamacına qoyulduğu vaxtdan bu yana, pai Mais ona xeyir-dua verəndən sonra kimləri zillətdən xilas etməyib... Sizi əmin edirəm, donna Brixida... Nahaq yere ona inanmırsınız...

– Mən inanıram...

– Elə isə, niyə dayanmısınız?

– Yaxşı, gedib ziyarət edərim, – nəhayət, Brixida qərara gəldi; daha güclü birisindən kömək diləmək ehtiyacı onu hərəkətə gətirdi, gözlərində ümid qığılcımı parladi.

– Mən də sizinlə gedəcəyəm. Çiyinizə bir şey salın, yola çıxacaq.

– Yox, indi yox, Mikaela bacı...

– Axı tələsmək lazımdır!..

– Bu gecə gəlməsələr, sabah axşam gedərik...

– Axşamı gözləməyə nə ehtiyac var?

Brixida bir müddət susub, cavab vermədi. Başını aşağı saldı. Nəhayət, öz sirrini acizane açmalı oldu:

– İstəmirəm məni görsünlər, baxışlarını üzümə zilləsinlər!.. Mənə nifrət eləyirlər. Mən bunu hiss edirəm... Ona görə də evdən çıxmıram...

– Siz heç kəsə pislik eləməmişiniz. Sizin barənizdə heç kim pis şeylər danışmır.

– Mənə nifrət eləyirlər, vəssalam. Özüm özümə nifrət edirəm.

– Bunlar uydurma şeylərdir! – Mikaela bacı Brixidanın əlini sıxıb, ona ürək-dirək verməyə çalışdı.

– Yox, uydurma-filan deyil...

– Yaxşı, deməli, sabah gedəcəyik?

– Hə...

– Gələrim, birgə gedərik.

– Allah köməyiniz olsun, Mikaela bacı.

– Ancaq bu gecə ayıq-sayıq olun, – qarı kahinsayağı sərt səsle dedi, komissarlığın binasına hücum çəkə bilərlər... Yerinizdə olsaydım, əsgərləri çağırardım.

– Komissar Melitondur. O da yoxdur.

– Elə ona görə deyirəm! – qarı qeyzləndi, – istəsəniz, yolüstü əsgərlərə dəyib, vəziyyəti onlara başa salaram.

– Lazım deyil. Onların burda nə işi var!

– Qayda-qanunu qorumaq onların işidir.

Brixida yenə də utana-utana, xəcalətlə qarıya baxdı, ancaq bu dəfə heç nə demədi. Ya danışmaq istəmirdi, ya da deməyə sözü qalmamışdı.

– Tezliklə görüşənədək, donna Brixida. Gedib kilsəyə də baş çəkməliyəm. Sabahdan novena¹ başlayır. Yaxşı, mən getdim. Allah günahlarımızdan keçsin! Bizi qada-bələdan uzaq eləsin!

Mikaela tütün rəngli örtüyünə bürünüb, ayaqlarını sürüyə-sürüyə çıxıb getdi. dəhlizin o başında təsbeh səsi kəsildi. Brixida yavaş-yavaş pəncərənin önünə gəldi. Mikaela bacı polisleri danlayırdı – boş-avara polisler komissarlığın yanındakı skamyada oturub terrere içirdilər. Küçədən qarının səsi eşidilirdi:

– Deyəsən, kefdəsiniz, heç utanıb-qızarırsınız?

¹doqquz gün dalbadal oxunan dualar

Polislər könülsüz hərəkətə gəldilər. Bəziləri ayağa qalxıb gərnəşməyə başladı.

– Donya Brixida komissarın adından əmr eləyir ki, don Meliton gələnə kimi karabinlərinizi doldurub, keşikdə dayanasınız. Aydındır?

– Oldu! – cavan polislərdən biri ucadan səslənib, yoldaşlarına bic-bic göz vurdu.

Zarafatdan xoşhal olan cavan polislər qımıldandılar.

– Qoyburu qardaşları gəlib, komissarlığı gülləbaran eləyə bilirlər.

– Çakoda güllə atmaqdan bezməyiblər? – uzundraz, yöndəmsiz polis dedi.

– Bura Çako deyil. Gəlib buranı gülləyə tutsalar, sizin dərinizə kor qəpik də verən olmayacaq.

Əsgərlər piqqıladaşdı.

– Sizə deyiləni eləyin. Donna Brixidanın evindən muğayat olun.

– Baş üstə, senyor serjant! – caydaq polis dabanlarını qəsdən bir-birinə vurdu.

Qarı dodağının altında deyinə-deyinə yola düzəldi.

XVI

Brixida əynini geyinib, Mikaela bacını gözləyirdi. Özünə bəzək-düzək verməmişdi. Getdikcə həyəcanlanırdı. Sakit, bürkülü gün mübhəm təhdidlərlə doluydu. Brixida tez-tez pəncərəyə yaxınlaşıb, bayır-bacaya göz gəzdirdi. Günəş artıq qüruba enirdi. Komissarlığın bağlı qapısında əks olunan gün işığı get-gedə solğunlaşaraq, nəhayət,

Felisitayla Melitonun xəlvətə çəkildiyi vaxtlarda olduğu kimi, bənövşəyi rəngə çalmağa başladı. Yolun kənarında köhnə, əzik bir ayaqqabı tayı atılıb qalmışdı. Palçıqdan hörülmüş barının yanındakı qızılgül kolları tamamilə qurumuşdu. Komissarlığın pəncərəsindən içeridəki tufənglərin parıltısını sezmək olurdu. Portağal ağaclarının yarpaqları arasında cırcıramaların axşam nəğməsi səslənməyə başlamışdı.

Mikaela bacı hələ də gəlib çıxma-mışdı.

Qürub çağının qızılı boyaları tünd qırmızı rənglə əvəzləndi. Torpaq istidən buğlanır, bürkü pəncərədən içəriyə vururdu. Cırcıramaların səsi, bir an da olsun, kəsilmirdi.

Günəş işığı ilə birgə Brixidanın səbri də tükənməkdəydi. Qadın birdən-birə sakitləşdi – bu, çıxılmaz vəziyyətdə olduğunu anlayan insanın rahatlığı idi. Bir qədər də gözlədi. Nəhayət, qarının gəlməyəcəyini yəqinləşdirəndən sonra, qara örtüyünü çiyinə salıb, arxa qapıdan bayıra çıxdı. Melitonla Felisitanın getdikləri cığıra düşdü. Sonra yola çıxıb, təpəyə doğru irəliləməyə başladı. Axşam toranlığı, yolun tozu və örtük sifətini gizlətdiyi üçün başını aşağı salıb yeriyən yorğun yolçuya bənzəyirdi. İnsan iyi alan itlərin arabir hürüşməsi olmasaydı, varlığından xəbər tutan belə olmazdı – o indi cisimsiz kölgəyə, bəzən tozlu yolların burulğanında gözə görünən xəyalətə bənzəyirdi.

Bir azdan Karovenidən olan dəli qadınla rastlaşdı. Gözlərinin odu

sönmüş, saçları bozarıb kül rəngi almış Mariya Rosa daxmasına çırpı aparırdı. Qadınlar bir-birinə baxdı. Dəli ayaq saxlayıb, əlini qaldırdı, sanki onu nə barədəsə xəbərdar etmək istəyirdi. Ancaq heç nə demədi. Brixidanın üzünə zillənmiş baxışlarda məşum, nəhs nəsə vardı.

Brixidanın xəyalı uzaqlardaydı, buna baxmayaraq dumanlı şəkildə hiss etdi ki, Mariya Rosa müəyyən mənada ondan üstündür. Bu dəli qadına qıbtə etdi. Brixida onun səsini heç vaxt eşitməmişdi; əl hərəkətləriylə təkrarladığı xəbərdarlığı da başa düşmədi. Ola bilsin, sadəcə, onu salamlayırdı...

Mariya Rosanın sirli bir işartıyla canlanan gözləri yenidən ölgünləşdi. Donqarlaşmış belinə şələlədiyi çır-çırpı şaqıldadı – qarı yoluna davam etdi. Brixida isə arxadan titrək bir səs eşitdi, quarani dilində Həlak olanların himnini oxuyurdular:

– Elə etməliyəm ki, yenidən öz səsinə qovuşsun sümüklərim...

Brixida təpənin yamacına çatanda artıq şər qarışırırdı. Ətrafda ağ kəpənlər uçuşur, bulaq suyunun şırıltısı eşidilirdi. Səma saman rəngindəydi. Hər şey məxməri kölgəyə bürünmüşdü.

Ayaqqabısının dabanı yerə bata-bata yeriyan qadın yoluna davam etdi. Təpə sanki onun qarşısında əyilib, işini yüngülləşdirmək istəyirdi. O, yalnız birçə dəfə başını qaldırıb, yuxarı baxdı. İsa Məsihin fiquru toranlıqda güclə sezilirdi, qürub vaxtının şəfəqləri öləziyan ocağın işığını xatırladırdı.

Brixida ayaqlanıb bərkimiş meydançaya gəlib çıxdı. Yenidən canına vəlvələ düşdü. O, İsa Məsihin üzünə baxmağa ürək eləmədi. Axı buraya ilk gəlişi idi. Özü də adi kənd sakini kimi yox, oğru kimi, gözlərdən gizlənməz gəlmişdi. Tanrıya səcdə etməyə yox, xahiş-minnətə gəlmişdi. O, küləşlə örtülmüş çardağın önündə diz çöküb, üzünü İsa Məsihin heykəlinə tutdu:

– İstəyirəm biləsən!.. Səndən yalnız bir diləyim var – qoy o qayıdıb gəlsin! Onu mənə qaytar, yalvarıram!

Brixida metaldan düzəldilmiş kiçik xaç çıxardı, onu öpüb, dua etməyə başladı. Birdən-birə hansısa çevrənin qapandığını hiss etdi, o, bu çevrənin içində qalmışdı. Hələ bilmirdi bu qaçılmaz ölümə işarədir, yoxsa nicat əlamətidir? Buna baxmayaraq, rahatlandı. Hər halda artıq əvvəlki kimi utanmırdı.

Brixida bir daha əlindəki xaçı öpüb, yavaş-yavaş başını qaldırdı. Ancaq baxışlarında məğrurluqdan əsər-əlamət yox idi. Əksinə, ərinin ikrahla susduğu və ya yeddimərtəbəli söyüşlərlə onu kötəklədiyi vaxtlarda olduğu kimi, baxışında müti, mülayim bir ifadə vardı. Əri onu söyüb-döyərəkən, qadın taleyin ona bəxş etdiyi bu yeğane xoşbəxtlikdən həzz alırdı – kötək yeməyi diqqətin bir forması sayırdı.

Qəfildən qorxuya düşən qadının gözləri tez-tez qırpılmağa başladı. O, qaranlığa öyrəşmiş gözlərinə inana bilmirdi, bəlkə də, inanmaq istəmirdi. İsa Məsihin ayaqlarında çəkmə var idi. Brixida qeyri-ixtiyari əlinin arxasıyla

gözünü sildi. Ovcunda tutduğu itiuclu dəmir xaç yanağını cızdı. Qadın bir az da yuxarı baxanda gördü ki, İsa Məsihin əyninə qanlı paltar geydirilib. Diqqət yetirib, nə görse yaxşıdır: böyük, qara xaçdan sallanan Melitonun cəsədidir. Onu kəmənd ipiylə bərk-bərk xaça sarımışdılar. Qanlı maskanın altından bir cüt irilənmiş, sapsarı saralmış göz bəbəyi Brixidanın üzünə zillənmişdi. Ölümün hökmüylə, ilk dəfəydi ki, bu gözlərdə sakit, insani bir ifadə yaranmışdı.

Qadını dərd götürsə də, var gücünü toplayıb, yerindən qalxdı və çarmıxa yaxınlaşaraq, göz yaşından islanmış üzünü Melitonun çəkməsinə söykədi. Brixida bu çəkmələri yaxşı tanıyırdı. Onun sinəsindən qəfil bir çığırtı qopdu, qadın bağıra-bağıra qaçmağa üz qoydu.

Yarğanın kənarında ayağı ilişən Brixida tappılıyla yerə yığıldı. O, lazımsız əşya kimi otluğa atılmış heykələ ilişmişdi. Sonra qadının bədənini kiçik çayın kənarındakı kolluqlara ilişənəcən daş-kəsəkli yamacla üzüşəyi yumbalandı.

192

2015

HERMAN HESSE

XX əsr alman ədəbiyyatının parlaq simalarından biri. Kamil insan, mükəmməl düşüncə axtarışlarını bədii problem səviyyəsində önə çəkən ustad sənətkar. "Demian", "Yalquzaq", "Muncuq oyunu", "Narsiss və Goldmund" romanlarının müəllifi. 1946-cı ildə Nobel mükafatına layiq görülüb.

XOŞBƏXTLİK HAQQINDA

İcazə verin sizə xoşbəxtlik və bu sözün mənim üçün hansı məna kəsb etməsi barədə bir-iki kəlmə danışım. Yaşa dolmuş adamlar xoşbəxtliyi nə vaxt, neçə dəfə və necə hiss etdikləri barədə düşündükdə, haqlı olaraq, öz uşaqlıq illərini xatırlayırlar. Çünki xoşbəxtliyi yaşamaq üçün zamandan və onun yaratdığı qorxu-hürküden qurtulmaq, ümidlərdən azad olmaq lazımdır. Ona görə ki, əksər insanlarda bu qabiliyyət illər keçdikcə korşalır. Xoşbəxtlik yalnız uşaqlıqda – yenidən yaşantısı çox çətin olan saatlarda və ya anlarda yaşanır. Hətta həmin o uşaqlıq illərinə yaxşıca baş vurduqda belə, xatirələr bu parıltının qızıl kimi heç də həmişə xalis olmadığını üzə çıxarır. İşdi-şayəd belə bir xatirə yada düşsə, əvvəlcə adama elə gəlir ki, söhbət həftələrdən, günlərdən və ya ən azından bircə gündən – milad bayramından, yaxud ad günündən, ya da tətilin ilk çağlarından gedir. Ancaq uşaqlığın bircə gününü yaddaşda yenidən canlandırmaq üçün minlərlə təsviri bir araya yığmaq lazım gəlir və onları yetərinə bir yerə toplamaq üçün yaddaşa nə bir, nə də yarım gün bəs etmz. Amma bunlar günlərin, saatların və ya dəqiqələrin təəssüratları

olub–olmamasına baxmayaraq, mən xoşbəxtliyi bir neçə dəfə yaşamışam və hətta sonralar da, yaşımın ahıl çağında belə, bir anlığa da olsa, ona yaxınlaşmışam. Lakin xatirələrimdə canlandırıdığım, sorğu-sual etdiyim və araşdırdığım həyatın bahar çağlarının həmin o xoşbəxt dəqiqələrindən biri daha çox yaddaşıma hopub. Bu mənim məktəb illərimin xatirəsidir və onun gerçəkliyi, ululuğu, mifikliyi zamandan, ümiddən və həqiqət qorxusundan tamamilə azad olması bir-neçə dəqiqədən çox davam edə bilmzdi.

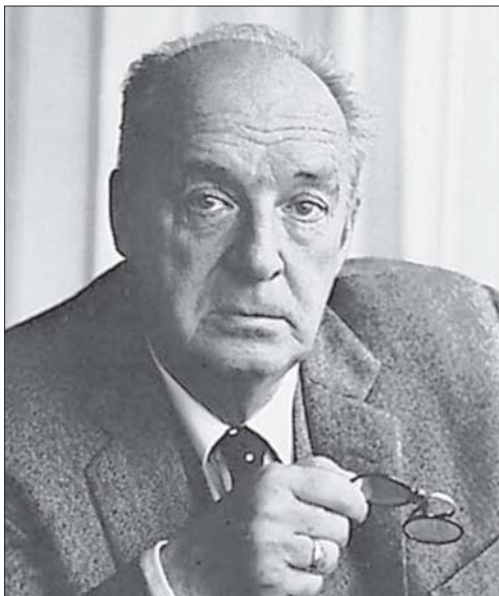
Bir səhər yuxudan ayıldım. Təxminən on yaşında, çılğın bir oğlan idim. Qeyri-adi, bəxtiyarlıq dolu xoş hisslər içimi günəş kimi işıqlandırdı. Sanki bu an, bu gözəl yuxudan ayılan kimi nəse yeni, möcüzəli bir şey baş vermişdi. Mənim uşaq dünyam yeni və sirr dolu ilahi bir hala düşdü, təzə bir işıq aləminə, mühitə daxil oldu, sanki bütün gözəl həyat özünün mənə və dəyərini yalnız indi, bu erkən səhər çağında kəsb etdi. Nə dünən, nə də sabah haqqında bir şey bilirdim: bugünün xoşbəxtliyi məni öz ağuşuna alıb xəfifcə oxşayırdı. Bu xoşuma gəldi, qəlbim və ruhum heç bir maraq göstərmədən, hesab sormadan onu daddı. Bu dad içimə yayıldı və mənə ləzzət etdi. Səhər idi. Hündür pəncərəmizdən qonşu evin damı üstündən görünən mas-maviyə bələnmiş aydın səmaya baxdım. O da mənə bəxtəvər göründü, elə bil göy üzü özündə nəse bir qeyri-adilik gizlədirdi, sanki buna görə ən gözəl libasını geymişdi. Çarpayımından baxanda bundan artıq görmək mümkün deyildi: yalnız bu əsrarəngiz səma və qonşu evin uzanıb gedən damıydı. Ancaq tünd-qırmızı-qəhvəyi kirəmitdən olan bu darıxdırıcı, bomboş dam da sanki gülürdü. Onun dik, kölgə düşmüş əyri müstəvisində rənglər xəfifcə oynayırdı və bu qırmızı çalarların arasında bircə dənə göyümtül şüşə kirəmit çox canlı görünürdü. Adama elə gəlirdi ki, o, sübh vaxtı xəfifcə parlayan səmanı sevinclə əks etdirməyə çalışır. Bu səma, damın bir qədər əyri kənarları, qəhvəyi rəng və

yeganə şüşə kirəmitin apaçıq mavisi gözəl və sevincək bir halda öz aralarında sanki dil tapmışdılar. Deyirdin ki, bu məxsusi səhər saatlarında onların bir-birinə gülümsəmək və mehribançılıq etməkdən savayı başqa niyyətləri yoxdu. Damın qəhvəyi, səma və şüşə kirəmitin mavi rənglərinin də niyyəti bu idi. Onlar bir-biri ilə oynayırdılar, kefləri saz idi. Onları belə görmək, bu oyunlarına qatılmaq, səhər şəfəqini, bəxtiyarlıq hissini öz içindən keçməsinə duymaq yaxşıydı və bu, adama ləzzət edirdi. Beləcə yuxudan sonrakı rahatlıq hissini təsiri altında yerimdə uzanıb qalmışdım. Sanki əbədiyyətə qovuşmuşdum. Ömrümdə buna bənzər bir xoşbəxtlik daddığım yadıma gəlmirdi. Beləsi heç olmamışdı. Dünya öz axarındaydı. Bu xoşbəxtliyin yüz saniyə və ya on dəqiqə davam etdiyi bütün zamanların xaricindəydi. Qanadlarını çırpan mavi quş kimi, o, əsl xoşbəxtliyin eyni idi. Lakin öteri idi. Zaman onu da yuyub apardı. Amma altmış il ərzində yatdığı ənginlikdən oyadılıb gətirilmək üçün kifayət qədər dərinde və həm də əbədi idi. Bu xoşbəxtlik məni əhatə edən bəzi şeylərin bir-biriylə həmahəngliyindən savayı heç nə deyildi. O həm də mənim heç bir dəyişiklik ummayan, təmənnəsiz, bəxtiyar mövcudluğumla səsleşirdi. Xoşbəxtliyin əbədiliyi bu dəfə gözəlliyin coşqusuyla və ondan da çox aşılıb-daşan sevinc hissini təsiri ilə qeyb olurdu. Qımıldanmadan yerimdə uzanıb qalmışdım və səhərin sakit işığı içimə dolub məni özünə

çəkirdi ki, lap uzaqdan qeyri-adi parlaq, açıq qızılı rəngli bir alətin başdan-başa cəzbedici və oyadıcı sədalarındaki aşib-daşan sevinc bu sakitliyi pozdu: bu, şeypur idi. Tam ayıldım. Çarpayımnda dikələndə, musiqi artıq gurlayırdı. Bu, dar küçələrlə addımlayaraq çalan şəhər orkestri idi. Olduqca nadir, həyəcanlandırıcı sevinc dolu bu hadisə uşaq kimi eyni zamanda üzümə həm güldü, həm də, necə deyərlər, elə hönküdü ki, sanki bu ilahi saatin bütün xoşbəxtliyi və sehri bir-birinə qovuşaraq ətrafa axdı, geri – keçmişə döndü. Cəld yerimdən sıçradım. Bayram təlaşından uçuna-uçuna qonşu otaqlara cumdum ki, pəncərələrdən küçəyə baxa bilim. Maraqdan və orada olmaq arzusundan başım gicəllənirdi. Sevinclə açıq pəncərəyə dirşəklənərək orkestr yaxınlaşdıqca ucadan səslənən

musiqiyə qulaq asdım, qonşu evlərin və küçələrin oyanaraq canlandığına, üzlərlə, bədənlərlə və səslərlə dolduğuna tamaşa etdim, qulaq asdım. Həmin anda birdən hər şeyi – yuxumla ayılmağım arasında hiss etdiyim bəxtiyarlıqda nəyi tamamilə unutduğumu dərk etdim. Anladım ki, bu gün məktəb yoxdur, əvəzində bayram günüdür. Məncə imperatorun ad günü idi. Yürüşlər, bayraqlar, musiqi və ağlaşılmaz şənliklər olacaqdı. Bu düşüncə ilə geri qayıtdım, yenidən gündəlik həyatımıza hökm edən qanunların diqtəsi altına düşdüm. Hətta bu gün adi bir gün yox, musiqi sədalarının mənə oyatdığı bayram günü olsa belə, artıq bu səhər sehrinin gözəlliyi, ilahiliyi keçib-getdi və cüzi hey-rətimin arxasından zamanın, dünyanın, yeknəsəqliyin dalğaları şahə qalxdı.

VLADİMİR NABOKOV

Yazıçılığın sıradan bir peşə yox, həm də fəvqəladə təsir mənbəyi olduğu məlumdur. Həyatın mürəkkəb cizgilərini çözmək, müxtəlif zövqlü oxucu auditoriyasına nüfuz etmək baxımından yaradılan hər bir gerçək ədəbi əsərin önəmi böyükdür. "Yazıçılıq sənəti əgər bəri başdan dünyanı təxəyyülün anbarı kimi görmürsə, o tamam faydasız bir işdir", – görkəmli rus yazıçısı V.Nabokov bunu heç də təsadüfən söyləmir. O, həmçinin deyir: "Yazıçı dünyanın xəritəsini tərtib edən və buradakı təbii nəsnələrə ad verən ilk insandır." Bütün bunlarla yanaşı, "yazıçı ən böyük sehrbazdır" fikri də Nabokova məxsusdur. Təqdim etdiyimiz bu essədə yazıçı-oxucu münasibətlərinə işıq salan ədib, ədəbiyyatda hansı pəydestal üzərində və necə əzəmətlə dayandığını da nümayiş etdirir. Bəlkə heç özü də bilmədən...

YAXŞI OXUCU VƏ YAXŞI YAZIÇI

“Yaxşı oxucu olmaq üçün nə etməli?” və ya “Yazıçılara qarşı nəzakət” –mühazirələrimi təxminən belə bir yarımbaşlıq altında ümumiləşdirmək olardı. Çünki bir neçə Avropa şedevrini sevgiyə çözmək, detalları üzərində dayanıb incələmək istəyirəm. Yüz il əvvəl Flober bir məktubunda sevgilisinə belə yazmışdı: “Comme l’on serait savant si l’on connaissait bien seulement cinq a six livres” – yəni, “İnsan beş-altı kitabı yaxşıca öyrənib bilsəydi, alim olardı”.

Oxucu təfərrüatlara diqqət etməli və onlara sevgiyə yanaşmalıdır. Parlaq günəş işığında təfərrüatları bircə-bircə toplayandan sonra, ümumiləşdirmənin solğun ay işığına bənzər ziyasında gəzişmək olar. Hazır ümumiləşdirmələrlə oxumağa girişmək, işə axırdan başlamaqdı və kitabdan onu başa düşmədən uzaqlaşmaqdı. Məsələn, “Madam Bovari”nin burjuaziyanın tənqidinə həsr olunmuş bir kitab olduğunu oxucu qabaqcadan bilirdi, onu bu yöndən oxumaq – yazıçıya bundan bəzər haqsızlıq ola bilməz. Yadda saxlamaq lazımdır ki, sənət əsəri – yeni bir dünyanın yaradılmasıdır. Yəni ilk işimiz bu olmalıdır: bu yeni dünyaya, bizə əvvəldən tanış olan aləmlə birbaşa

əlaqəsi olmayan tamam təzə bir mövcudluq kimi yanaşmaq. Yalnız bu yeni dünyanı təfərrüatı ilə öyrənəndən sonra, onun başqa aləmlərlə və bilginin digər sahələri ilə əlaqəsini araşdırmalıyıq.

İndi isə başqa bir sual: hər hansı roman bizə ölkələr və onların tarixi haqqında məlumat verə bilərmi? Doğrudanmı adamlar sadələvhəcəsinə inanırlar ki, kitab klublarının bizə tarixi roman adıyla sırımaq istədikləri palaz-palaz bestsellerlərdən keçmiş haqqında nəse öyrənmək olar? Bəs şedevrlər necə? Həyat haqqında bilgisi, vur-tut, keşişin qonaq otağı ilə məhdudlaşan Ceyn Ostinin, baronetlər və bağ memarlığı ilə zəngin mülkədarlar İngiltərəsi haqqında təsvirlərinə güvənə bilərmi? Yaxud “Soyuq ev”ə – fəvqəladə London təsvirlərinin fonunda bu qeyri-adi sevgi hekayəsinə İngiltərə paytaxtının yüz il əvvəlki təhlili deyə bilərmi? Əlbəttə, yox. Eyni irad bu qəbildən olan başqa romanların hamısına aiddir. Həqiqət ondan ibarətdir

ki, möhtəşəm romanlar əzəmətli nağıllardır. Və bizim haqqında danışacağımız romanlar böyük nağıllardır.

Zaman və məkan, mövsümlərin rəngi, əzələlərin və zehnin hərəkətləri – bütün bunlar dahi yazıçılar üçün gündəlik həqiqətlərin gəzərgi kitabxanasından borc götürülmüş ənənəvi fikirlər deyil, usta sənətçilərin özünəməxsus formada ifadə etməyi öyrəndikləri orijinal kəşflərdir (inanıram ki, bu barədə istənilən qədər fikir yürütmək olar). Ortabab yazıçılara klişeni boyamaq qalır: onlar dünyanı yenidən kəşf etmək zəhmətinə qatlaşmır, eləcə ənənəvi qəliblərdən nəyisə sıxıb çıxarmağa çalışırlar. Bu, ortababların bəlli çərçivə içində, müxtəlif kombinasiyalarda istehsal etdiklərinin öteri cazibədarlığı ola bilər. Bu da ona görədir ki, ortabab oxucular bu öteri qabıq altında öz mötədil fikirlərini görürlər. Amma planetləri dövr etdirən, insanı yatarkən formalaşdıran və bu zaman, necə deyərlər, ayaqlar altında qabırğaları əzilən həqiqi yazıçıların əlində hazır qəliblər olmur: onlar bu dəyərləri məcburən özləri yaradırlar. Yazıçılıq sənəti əgər bəri başdan dünyanı təxəyyülün anbarı kimi görmürsə, o tamamilə faydasız bir işdir. Bu dünyanın materialı kifayət qədər real ola bilər (gerçəklik nə qədər mümkündürsə), amma o, qəbul edilmiş bütövlük halında olmur: bu xaosdur, yazıçı isə ona “haydı!” deyir və dünya alışıb-yanmağa başlayır. Bu zaman o, sadəcə, görünən və səthi hissələrilə deyil, hüceyrələrinə qədər dəyişmiş

olur. Yazıçı dünyanın xəritəsini tərtib edən və buradakı təbii nəsnelərə ad verən ilk insandır. Bu giləmeyvələri yemək olar. Yolda rastına çıxan o xallı heyvanı əhliləşdirmək də həmçinin. Ağacların arasındakı bu gözəl gölün adı bundan sonra qoy “Mirvari”, ya da daha şairanə desək, “Axar göl” olsun. O duman, əslində, bir dağdır və onu fəth etmək lazımdır... Usta sənətçi insan ayağı dəyməmiş yamacadırmaşır, tərədə, küləkli zirvədə bir nəfərlə qarşılaşır – sizcə kiminlə? Təngnəfəs olmuş xoşbəxt oxucu ilə. Ordaca oxucu ilə yazıçı qucaqlaşır, əgər kitab əbədiyyətə qədər davam edəcəksə, onlar həmişəlik bir-birinə sarılmış qalacaqlar.

Mühazirəyə gələrkən ləngidiyim əyalət kollecində bir dəfə kiçik test keçirdim. Oxucunun kimliyini öyrənmək üçün on təyin təklif etdim. Tələbələr yaxşı oxucunu müəyyənləşdirməkdən ötrü həmin təyinlərdən dördünü seçməliydilər.

Oxucu kitab klublarından birinə üzv olmalıdır.

Oxucu özünü kitabın qəhrəmanı ilə eyniləşdirməlidir.

Oxucu diqqətini sosial-iqtisadi aspektlərə yönləndirməlidir.

Oxucu hərəkət və dialoqla zəngin kitabı, başqa kitablardan daha üstün tutmalıdır.

Oxucu əvvəlcədən kitab əsasında çəkilmiş filmə baxmış olmalıdır.

Oxucu yetkinləşməkdə olan yazıçı olmalıdır.

Oxucunun fantaziyası olmalıdır.

Oxucunun yaddaşı olmalıdır.

Oxucunun lüğəti olmalıdır.

Oxucunun bir az bədii zövqü olmalıdır.

Tələbələrin çoxu sentimental eyniləşdirməni, hərəkəti və sosial-iqtisadi aspektləri, yaxud tarixiliyi seçdilər. Əlbəttə, sizin də təxmin etdiyiniz kimi, yaxşı oxucu, fantaziyası, xəyal gücü, yaddaşı, lüğəti və bir az da bədii zövqü olan kəsdir – bu zövqü, fürsət düşən kimi, özümdə və başqalarında inkişaf etdirməyə çalışıram.

Əvvəlcədən deyim ki, “oxucu” sözünü geniş mənada işlədirəm. İşin qəribə tərəfi odur ki, insan ancaq bir kitabı yenidən oxuya bilər. Yaradıcı oxucu – əsəri təzədən oxuyandır. Niyə belə olduğunu deyim: bir kitabı ilk dəfə oxuyanda, gözlərimizi soldan sağa, hər səhifədə, hər sətirdə zəhmətlə gəzdirmək prosesi, bu qarışıq fiziki işin özü, əsərin məkan və zaman baxımından nə haqqında olduğunu öyrənməyimiz, bizim estetik dərk etmə mexanizminin arasına girir. Bir rəsme baxanda, o, kitabda olduğu kimi dərinlik və inkişaf elementləri ilə zəngin olsa da, gözlərimizi müəyyən formada hərəkət etdirməyə ehtiyac qalmır. Bir rəsmlə ilk təmasımızda zaman elementi rol oynamır. Kitab oxuyanda isə onunla tanışlıq üçün vaxta ehtiyac var. Bizim elə bir fiziki orqanımız yoxdur ki, (rəsme baxarkən gözlərimizin etdiyi kimi) bütöv rəsmi birdən qavrasın, sonra isə tefərrüatlardan ləzzət alaqsın. Amma

ikinci, üçüncü və ya dördüncü oxunuşda kitabla, müəyyən mənada rəsmlə olduğu kimi davranırıq. Eyni zamanda, fiziki gözü, təkamülün o əcaib şedevrini, onun daha əcaib uğuru olan təfəkkürlə qarışdırmamalıyıq. Bir kitab – istər bədii, istər elmi (bu ikisi arasındakı sərhəd düşünülüyü qədər şəffaf deyil) hər şeydən əvvəl bizim ağılımıza təsir edir. Ağıl, təfəkkür, beyin, onurğanın titrəyən zirvəsi – kitabı anlamaq üçün yeganə vasitələrdir. Yaxud yeganə olmalıdırlar.

İndi isə gəlin, başqa bir məsələyə baxaq: kitablardan düşən günəş şüası ilə qarşılaşanda, dayaz oxucunun ağılı necə işləyir. Əvvəlcə oxucunun şübhələri əriyib yoxa çıxır və pis-yaxşı, o, oyunun havasına girir. Xüsusilə də, əgər kitab gənc oxucunun hədsiz ciddi hesab etdiyi kəslər tərəfindən təriflənibsə, onu oxumağa başlamaq çox vaxt çətindir; amma bir dəfə cəhd edilsə, mükafatı müxtəlif və bol olur. Usta yazıçı kitabını yaradarkən, öz fantaziyasından istifadə edibsə, oxucunun da öz xülyasını işə salmaq məcburiyyəti tamamilə təbii və ədalətlidir.

Oxucu fantaziyasının ən azı iki növü var. Baxmaq görə mütaliə vaxtı onlardan hansı tələb olunur. Bunlardan birincisi – kasıb emosional hisslərdə özünü göstərən və həmişə şəxsi olan aşağı səviyyəli fantaziyadır. (Emosional mütaliənin birinci növü, öz növbəsində bir neçə yarım-növə bölünür.) Kitabdakı bir vəziyyətdən bərk mütəəssir oluruq: kitab bizim, ya bir tanışımızın başına

gəlmiş hansısa əhvalatı xatırladır; yaxud, oxucu əsasən öz keçmişinə aid nostalgiya ilə xatırladığı həyat tərzini, bir mənzərəni, bir ölkəni andığı üçün əsərə dəyər verir. Ya da, oxucu kitabdakı bir xarakterlə özünü eyniləşdirir (bu, oxucunun edə biləcəyi ən bərabər müqayisədir). Bu sayaq aşağı səviyyəli fantaziya oxucularda görmək istəmədiyim şeydir.

Bəs oxucunun istifadə etməli olduğu doğru vasitə hansıdır? Bu vasitə, şəxsi olmayan fantaziya və bədii zövqdür. Fikrimcə, oxucu və yazıçı tənəkkürü arasında bədii baxımdan ahəngdar tarazlıq yaranmalıdır. Bir az kənarda dayanmaq və bu haldan zövq alarkən, həm də şedevrin daxili materialından həvəslə, ehtirasla, göz yaşları və sarsıntı ilə ləzzət duymalıyıq. Bu söhbətlərdə, əlbəttə, bütünlüklə obyektiv olmaq mümkün deyil. Dəyərli olan hər şey mütləq müəyyən qədər subyektivdir. Məsələn, sizin burada oturmağınız, bəlkə də mənim tənəkkürümdən başqa bir şey deyil. Və bəlkə də mən sizin kabusunuzam. Demək istəyirəm ki, oxucu fantaziyasını harda, nə vaxt cilovlamalı olduğunu bilməlidir və o, bunu yazıcının ona təklif etdiyi spesifik dünyaya açıq şəkildə sahib olmağa çalışaraq, həyata keçirməlidir. Mövcud olanları görməli və eşitməli, otaqları, paltarları, yazıcının yaratdığı insanların hallarını gözümüzdə canlandırmalıyıq. “Mansfield park”da Fanny Praysın gözələrinin və balaca soyuq otağının döşəməsinin rəngi önəmlidir.

Hamımızın qavrayışı fərqlidir. Sizə təzəcə deməliyəm ki, bir oxucunun

qavrayışını, ya da özündə inkişaf etdirəcəyi ən yaxşı qavrayış forması bədii ilə elmi olanın qarışığıdır. Kitaba münasibətdə şövq, ehtiras hədsiz subyektivliyə gətirib çıxaracaq, hökm verərkən elmi soyuqqanlılıq isə intuisiyanı kölgədə qoyacaq. Sözümlərin canı budur ki, əgər gələcəkdə oxucu olacağı ehtimal edilən şəxs bədii ehtirasdan və səbrdən tamamilə məhrum dursun, onun möhtəşəm ədəbiyyatdan zövq alması çətin məsələdir.

Ədəbiyyat neandertal bir vadidən “Canavar! Canavar!” deyə-deyə qaçan bir oğlanın küreyində qurd nəfəsini hiss edə-edə yüyürdüyü gün yaranmayıb; ədəbiyyat bir oğlanın “Canavar!” deyib qışqırdığı, amma arxasınca heç nəyin gəlmədiyi gün yaranıb. Tez-tez yalan danışdığı üçün o zavallı oğlanın axırda canavara yem olması ikinci dərəcəli məsələdir. Burada önəmli olan başqa şeydir. Baxın: uzun otlar arasındakı gerçək canavarla, uydurulmuş hekayədəki canavar arasında sayrışıb parıldayan bir ortaq var. Bu ortaq, bu ədəbiyyatdır.

Ədəbiyyat kəşfdir. Fiksiya – fiksiyadır. Bir hekayəyə həqiqi hekayə demək, həm sənətə, həm də gerçəkliyə təhqirdir. Hər böyük yazıçı – böyük fırlıdaqçıdır. Ən böyük fırlıdaqçı elə Təbiətin özüdür. Təbiət daim aldadır. Təbiətdə möhtəşəm bir sehr və hiylə sistemi var. Yazıçı, sadəcə təbiətin iziylə gedir.

Bircə anlıq “canavar” deyə qışqıran oğlana qayıdaq. Belə demək olar: sənətin magiyası oğlanın fantaziya-

sında yaratdığı canavarda, onunla bağlı xülyasında idi; axırda o şuluq oğlanın özü bu dünyada olmayanda, haqqında danışılanlar mağara tonqalı ətrafında ibrətamiz hekayəyə çevrildi. Amma sehrbaz olan həmin oğlanın özü idi. Kəşf eləyən o idi.

Yazıçını üç rakursdan qiymətləndirmək olar: Hekayəçi, Müəllim, Sehrbaz – böyük yazıçılarda onların hər üçü birləşir. Amma yazıçının böyüklüyü üçün Sehrbazlıq daha vacibdir.

Biz hekayəçiyə əylənmək, ən sadə zehni həyəcan, zamanın və məkanın uzaq yerlərində dolaşmaq üçün müraciət edirik. Bir az fərqli olanlar isə, illah da ortabab təfəkkürlülər yazıçıdakı Müəllimi axtarırlar. Təbliğətçi, tərbiyəçi, peyğəmbər – artan sıra belədir. Müəllimin yanına tək cə nəsihət üçün yox, birbaşa bilgi üçün də, adi həqiqətlər üçün də gedə bilərik. Nəşəli Paris, ya da hüznü Rusiyadakı həyat haqqında nəse öyrənmək üçün fransız və rus yazıçıları oxuyan insanlar tanımışam. Nəhayət, böyük yazıçı həmişə böyük sehrbazdır və bax bu yerdə onun dühasının fərqi mağiyasını qavramağa, üslubunu, bədiiliyini, romanlarının və ya şeirlərinin strukturunu təhlil etməyə çalışanda, həqiqətən həyəcanlı məqama yetişmiş oluruq.

Böyük yazıçının üç tərəfi – mağiya, hekayə, nəsihət vahid və bənzərsiz bir parıltının bütövlüyündə əks olunmağa meyllidir, çünki sənətin sehri hekayənin sümüklərində, düşüncənin iliyində məskunlaşa bilər. Bizdə dərin bədi sarsıntı yaradan “Mansfild parkı”

kimi, yaxud Dikens bədiiliyinin zəngin axarı kimi, quru, saf və nizamlı düşüncə şedevrləri var. Mənə elə gəlir ki, bir romanın keyfiyyətini yoxlamaq üçün ən yaxşı formul elmi intuisiya ilə poeziyanın sintezidir. O sehdən həzz almaq üçün ağıllı oxucu düha məhsulu olan bir əsəri ürəyi ilə, ağılla deyil, onurğasıyla oxuyur. Oxuyarkən müəyyən məsafədə dayanmağımıza baxmayaraq, sirri faş edən titrəmə məhz orada yaranır. Bundan sonra həm hissi, həm də sənətinin intellektual zövqlə kağızdan necə evcik düzəltməsini, bu evin dəmirdən və şüşədən necə qəsre çevrilməsini izləyə bilirik.

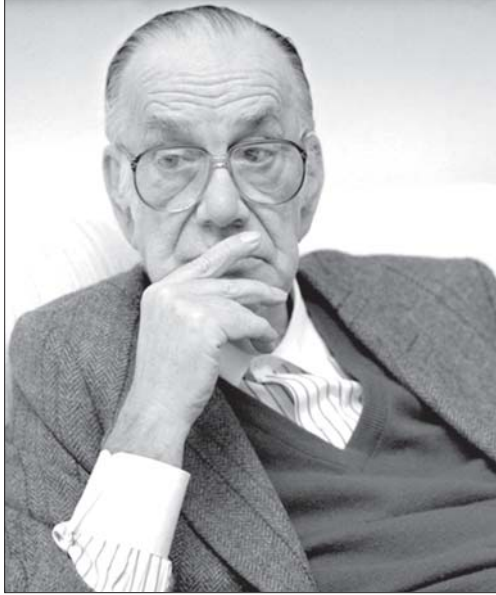

202

2015

Roman. Kamilo Xose Sela

KAMILO XOSE SELA

“Paskual Duartenin ailəsi” (1942), “Arı yuvası” (1951), “İki ölü üçün mazurka” (1983) romanlarının müəllifi, Nobel mükafatı laureatı (1989-cu ildə).

“Xəzər”in oxucularının nəzərinə çatdırdığımız “Paskual Duartenin ailəsi” romanı İspaniyada qadağan olunduğundan, roman ilk dəfə kiçik tirajla Argentinada nəşr edilib və müəllifinə dünya şöhrəti qazandırıb. Roman ayrı-ayrı ölkələrdə yüz otuz dəfə nəşr olunub və bu günə qədər İspaniyada əcnəbi dillərə çevrilmiş kitabların siyahısında birincidir.

“PASKUAL DUARTENİN AİLƏSİ”

(roman, sonu)

12

– Səni beş barmağım kimi tanıyırım!

– ...

– Sənin bədəninin yağışlı havadan qorxur!

– ...

– Yay günəşindən də!

– ...

– Dekabr sazağından da!

– ...

– Çaxmaq daşı kimi bərk döşlərimi onun üçün bəsləmişdim!

– ...

– Şaftalı kimi təzə-tər ağızımı ondan ötrü bəsləmişdim!

– ...

– Sənin üçün iki uşaq dünyaya gətirməmişdim ki, atın şıltaqlığına dözsünlər, gecələr qapı-pəncərədən əsən küləyə dözsünlər!

– ...

O, havalanmışdı, çölpişiyi kimi qızmışdı... Haqlı tənəni dinməzəcə qəbul elədim.

– Sən də qardaşının tayısan!

Arvadım mənə zərbəni namərdcəsinə, ancaq ləzzətlə vurdu...

Əgər çöldə tufana düşmüşüksə,

qaçmaq mənasızdı – onsuz da islanıb, lap bərk yorulacağıq. İldırım bizi təşviş salacaq, ürəyimiz daha şiddətlə döyünəcək.

– Atan Esteban quyruğunu qorxudan necə qısdığını görəydi!

– ...

– Sənin qanın durudu, torpağa düşən kimi hopur!

– ...

– Arvadın gör səninlə necə danışır!

– ...

O, sakitləşəcək, ya yox? Günəş hamı üçün işıq saçır, ancaq albinosun gözünü qamaşdıran işıq zəncinin heç vecinə də deyil.

– Bəsdir!

Ay parçasına oxşayan oğlumun on bir aylığında ölümündən sonra, anam mənə qəlbimdəki kədərə görə danlamağa ürək eləməirdi.

Bunları ona açıqca dedim.

– Od bizim ikimizi də yandıracaq, ana.

– Nə od?

– Sizin oynadığınız od.

O, təəccüblə üzümə baxdı.

– Nəyə görə deyirsən?

– Ona görə deyirəm ki, biz kişilər çox qəddar oluruq.

– Əlinizdən də heç nə gəlmir.

– Hər şey gəlir!

Nə o başa düşürdü, nə anam. Arvadım mənə baxırdı, mənimlə danışırdı... Ax, əgər o mənə baxmasaydı!

– Bilirsənmi, canavar kolluqda necə vurnuxur, qırğın buludlara necə baş vurur, ilan daşların arasında necə pusquda durur?

– ...

– Kişi onların hamısından qəzəblidi!

– Bunları mənə niyə deyirsən?

– Elə-belə!

İstədim deyəm: “Çünki sizi öldürəcəyəm!”

Ancaq bu sözləri dilimə gətirə bilmədim.

.....

Mənimlə baxışları belə ismətli qadınlara təhqir sayılacaq əxlaqsız, qaragün bacım qaldı.

– Eşitdin?

– Hə.

– Heç vəchlə inanmazdım!

– Mən də.

– İtirilmiş adam olduğumu heç vaxt düşünməzdim.

– Sən itirilmiş adam deyilsən.

Külək kolları yırğalayır, uşaqları öldürüb dənizə tərəf uçan həmin külək... Pəncərə tayı yanıqlı səslə cırıldadı.

Rosario doluxsundu.

– Niyə deyirsən ki, itirilmiş adamam?

– Mən demirəm.

– ...

– Bu qadınlar deyir.

Alovun şöləsi nəfəs almış kimi qalxıb enirdi; mətbəx asetilen qoxuyurdu, kəskin iy əsəblərimi qıcıqlandırır və o vaxtlar həyəcədən xali olan mənim bu zavallı, məhkum bədənimi lərzəyə gətirirdi.

Bacımın rəngi qaçmışdı; yaşadığı həyat öz amansız nişanəsini onun gözlərinin altına həkk etmişdi. Məni sevdiyi qədər, mən də onu sevirdim.

– Rosario, bacım...

– Paskual...

– Hər ikimizi pis günlər gözləyir.

– Hər şey yoluna düşər...

– Allah özü kömək olsun!

Anam sözə qarışdı:

– Onun necə yoluna düşəcəyini görmürəm.

Arvadım rişxəndlə gülümsəyib, ilan kimi zəhərini tökdü.

– Əgər ümid Allaha qalıbsa, bundan da pisi olmaz!

Allah hamıdan ucadı və onun qartal kimi iti gözləri var; ən xırda şey də nəzərindən qaçmaz.

– Əgər Allah hər şeyi yoluna qoysa?

– O bizi çox da sevmir...

Bəzən səbəbsiz yerə öldürürsən; bunu öz təcrübəmdən yaxşı bilirəm. Hərdən də istəmədən öldürürsən. Sadəcə, nifrət ələyirsən, amansızcasına nifrət ələyirsən, bıçağı açıb, düşmənin yatdığı çarpayıya sarı ayaqyalın gedirsən. Gecədi, ancaq pəncərədən ay işığı düşdüyündən hər şey aydın

görünür. Öləsi adam çarpayıda uzanıb. Sən ona baxırsan, necə nəfəs almasını eşidirsən, heç bir təhlükə gözləmiş kimi sakitcə uzanıb qımıldanmır da. Yataq otağı bərbad haldadı, döşəmənin cırıltısı səni qorxudur; öləsi adam oyanıb, qanlı sonluğu tezləşdirə bilər. Düşməni adyalı üzündən azca kənara atıb, o biri böyrü üstə çevrilir; yox, oyanmayıb. Onun bədəni adyalın altında olduğundan böyük görünür. Ehmalca əylirsən, çəkinə-çəkinə əlini ona toxundurursan. O yatır, bərk yatır; heç nədən xəbər tutmayacaq...

Ancaq belə öldürmək olmaz, belə öldürmək alçaqlıqdı. Fikirləşirsən, geri dönəsən... Yox, mümkün deyil. Hər şey çoxdan həll olunub; bircə an çəkəcək və sonra...

Geri qayıtmaq olmaz. Səhər açılacaq, gün işığında səni yerə mıxlayacaq baxışlarına dözə bilməyəcəksən.

Kənddən çıxıb səni heç kimin tanımadığı, nifrətinin təzədən alovlanmayacağı yerə qaçmalı olacaqsan. Nifrət illər ərzində yaranır, sənə artıq uşaq deyilsən və nifrətin çoxalıb nəfəsini tutanda həyat səni tərk edəcək. Ürəyin kədərə daha tab gətirməyəcək, əllərin gücsüz halda yanına düşəcək...

13

Ən azı bir ay yazmadım. Döşəyin üstündə uzanıb, boş-boşuna vaxtımı keçirirdim, vaxtsa hərdən yel kimi uçur, hərdən də sürünürdü, – onda xəyala qapılırdım, azadlığı olmayan adam üçün bu, yeganə məşğuliyyətdi; tavanın qopub tökülən yerlərinə baxıb, onları

nələrə oxşadırdım və bu uzun ay ərzində çəkdiyim dərd-qəmə, iztirablara baxmayaraq, əvvəlki illərlə müqayisədə həyatdan daha artıq zövq alırdım.

Günaha batmış qəlbin dinclik tapması, cadar-cadar olmuş torpağa yağış yağması kimidi; quruyan torpaq münbitləşir, bəhrə verir. Ona görə belə deyirəm ki, çox, lazım olduğundan da çox illər ərzində dincliyin – göylərin xeyir-duası olduğunu, qorxu içində yaşayan biz zavallıların bel bağladığı ən qiymətli xeyir-dua olduğunu anlamamışdım. İndi sevgiyə dinclik içimi nurla dolduranda, onlardan elə həvəslə, elə sevincə həzz alıram ki, qorxuram – halbuki ömrümün sonuna az qalıb, çox az qalıb! – vaxtım çatana qədər bu sevinc tükənə. Əgər həmin dinclik qismətimə bir neçə il əvvəl düşsəydi, hökmən rahib olardım, çünki bu dinclikdə o qədər işıq, o qədər səadət var ki, yəqin, onda da mənə xoş gələrdi. Ancaq Allah bunu istəmədi, indi dustağam, hökm başımın üstündən asılıb və bilmirəm nə yaxşıdı – hər şey birdən qurtarsın, ya ölümqabağı əzablarım uzansın, çünki heç nəyə baxmayaraq onu çox qiymətləndirirəm və həyatım rahat keçsəydi – əgər belə də olursa – bəlkə də, az qiymətləndirirdim. Mənim nə demək istədiyimi başa düşərsiniz.

Düşüncələr içində yaşadığım bu bir ay ərzində çox şeydən – kədər və sevincdən, inamdan, nifrətdən və ümitsizlikdən keçdim... İlahi, sınaqlara çəkdiyən bədən nə qədər zəifdi! Haldan-hala düşəndə qızdırmalı kimi əsirdim,

gözümdən yaş tökülürdü. Otuz gün durmadan eyni şey haqqında düşünmək, öz vicdanını ələk-vələk eləmək, daim əzab çəkmək ki, keçmiş pisliklərinə görə cəhənnəmə düşəcəksən... – bu, həddindən artıqdı. Mən üzündən mehribançılıq yağan zahidə, göydəki quşa, sudakı balığa, hətta kolluqdakı yırtıcı heyvana həsəd aparıram – onları yaddaşı narahat eləmir. Keçmişinin günahla dolu olması pisd! Dünən tövbə elədim – keşişi özüm çağırdım. Santyaqo Luruenyanın atası, mehriban, kədərli və qarışqa kimi çalışqan, saçları tökülmiş qoca keşişciyəz gəldi.

O buranın kapellanıdı, bazar günləri yüzrlərlə qatıl, beş-altı keşikçi, üç-dörd rahib üçün ibadət eləyir.

Onu ayaq üstə qarşılıdım.

– Sabahınız xeyir, müqəddəs ata.

– Salam, övladım. Deyirlər, mənı çağırmissən.

– Bəli, senyor, çağırmissəm.

O yaxınlaşıb alnımdan öpdü. Coxdandı heç kim mənı öpmürdü.

– Tövbə eləmək istəyirsən?

– Bəli, senyor.

– Övladım, sən mənı sevindirirsən.

– Mən də şadam, müqəddəs ata.

– Rəbbim bağışlayandı, o çox xeyirxahdı...

– Bəli, müqəddəs ata.

– Həm də yolunu azmış adam haqqa tapınanda xəşbəxt olur...

– Bəli, müqəddəs ata.

– ... eləcə də valideynin üzünə ağ olan övlad ata ocağına qayıdanda.

O, nəvazişlə əlimdən tutub suta-

nasının üstünə qoydu və sanki onu yaxşı anlamağım üçün gözlərimə baxdı.

– Etiqad – qəlbimizi həyatın zülmətindən keçirib aparın işıqdı.

– Bəli...

– Bu, ağrıyan qəblər üçün ecazkar məlhəmdi...

Don Santyaqo həyəcanlı idi, hürkmüş uşaqtək səsi titrəyirdi. Müqəddəslər kimi sakitcə gülümsəyirdi.

– Tövbə nə olduğunu bilirsənmi?

Cavab verməyə qorxub, yavaşca dedim:

– Elə də yox.

– Utanma, övladım, bunu heç kim anasının qarnında öyrənmir.

Don Santyaqo nələrisə izah elədi; onları axıra kimi başa düşmədim, ancaq, yəqin, doğru olardı, çünki doğruya oxşayırdılar. Günortadan, az qala, axşamacan söhbət elədik; söhbətimiz qurtaranda gün artıq batmışdı.

– Tövbə et, övladım, Tanrı adından günahlarını bağışlayıram... Mənimlə birlikdə dua et: ata, oğul və müqəddəs ruh xatirinə...

Don Santyaqo mənə xeyir-dua verəndə, var gücümle çalışırdım başımda pis fikirlər olmasın və sizi əmin edirəm ki, xeyir-duanı ürəkdən qəbul elədim. Həyatımda xəcalət hissi çox keçirmişəm, ancaq beləsi olmamışdı.

Bütün gecəni gözümü yummamışam, yerimdən yorğun, əzgin durmuşam, sanki mənı yaxşıca kötəkləyiblər. Ancaq rəisdən bu qədər kağız almışamsa, ruh düşgünlüyündən xilas

olmaq üçün kağız qaralamaqdan savayı başqa yol yoxdusa, hekayəmə yenidən girişməyə çalışaram, dayandığım yerdən davam eləyib, öz xatirələrimi axıra çatdıraram. Görək gücüm yetəcəkmi, buna isə çox güc lazım olacaq. Fikirləşəndə ki, hadisələrin gedişatını bir az sürətləndirməliyəm, onda da hekayəm yarıda qalacaq, necə deyərlər, şikəst olacaq – səbrim tükənir, ancaq hövsələli olmağa çalışaram, çünki indikitək, yeni tələsmədən, bütün diqqətimi toplayıb yazanda, hekayəm o qədər də aydın olmur, necə gəldi yazanda isə elə rabitəsiz, yöndəmsiz alınacaq ki, onu heç doğma atası, yeni özüm də tanımayacağam. Yaddaşın vacib rol oynadığı bu mövzular çox incə yanaşma tələb eləyir, hadisələri dolaşırsam, onu heç cür qaydaya sala bilmərəm, bir o qalar ki, kağızı cırıb, təzədən yazmağa başlayasan, bundan isə hər vəhclə qaçmaq istəyirəm; ikinci dəfə yazdığımın heç vaxt yaxşı olmayacağına özümü inandırmışam. Əsas şeyləri yarıtma-dığıma, ikinci dərəcəliyə isə yaxşı alındığına görə, ola bilsin, mənim bu cəhdimi lovğalıq sayacaqsınız və istənilən savadlı adamın atüstü elədiyini bacarmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxmağıma istehzayla gülümsəyəcəksiniz; ancaq nəzərə alsanız ki, az qala, dayanmadan dörd ay sərəsər yazmaq, məndən həyatımdakı başqa işlərlə müqayisə olunmayacaq dərəcədə çox böyük güc tələb eləyir, onda, yəqin, mənim fikirlərimə haqq qazandırarsınız.

Həyatda hər şey ilk baxışda görün-düyü kimi deyil; ona görə nəyəse girişəndə, nəyinsə üzərində işləyəndə, elə qəribə, hətta naməlum tərəfləri açıılır ki, bizim ilk təəssüratımızın hərdən izi-tozu da qalmır; əvvəlcədən təsəvvür elədiyimiz insanlar, fikrimizdə hansısa məlumatlara əsaslanıb getdiyimiz şəhərlər də belədir, – əslini görəni kimi, əvvəlkinə dərhal unudursan. Yazımla da məhz belə oldu – səkkiz günə öhdəsindən gələcəyimi düşünürdüm, bu gün isə üstündən artıq yüz iyirmi gün keçir və öz sadələşməyimi xatırlayaraq rişxəndlə gülürəm.

Düşünürəm, peşman olduğun pis işlərdən danışmaq günah deyil. Don Santyaqo dedi ki, əgər təsəlli tapırsan, bunu eləyə bilərəm. Doğrudan da, təsəlli tapdığım üçün, – don Santyaqo da, yəqin, ehkamlardan baş çıxarır, - hekayəmi davam etdirməkdə küfr görmürəm. Bəzən kədərli həyatımı bütün dəqiqliylə danışmaq məni ağrıdır, ancaq tarazlıq üçün dəqiqələr də olur, ürəkdən sevinirəm; ona görə ki, danışanda öz keçmişimdən nə qədər uzaq olduğumu hiss eləyirəm, elə bil yad adam haqqında kimdənsə eşitdiyimi danışır. Necə olduğu ilə, təzədən yaşamağa başlasam necə ola bilir arasında fərq nə qədər böyükdü! Ancaq olanla barışmaq lazımdı, keçənləri qaytarmaq olmaz, boynuna bir iş götürməsənə, dalından qaçma; indən belə çalışmaq lazımdı, keçmiş təkrarlanmasın, mən də çalışaram, doğrusu, dustaqxana da mənə kömək olur. Həyatımın sonunda

özümü həddindən artıq mülayim göstərməyə çalışmayacağam, yoxsa nə dediyiniz qulağıma çatır: artıq gecdi, batan adam saman çöpündən yapışar; yaxşısı budur belə sözlər deyilməsin, buna baxmayaraq, istəyirəm hər şeyi yerli-yerində danışam və sizə bildirəm ki, həyatım lap əvvəldən indiki kimi dinc keçsəydi, nümunəvi ailə başçısı olardım.

Hekayəmi davam etdirirəm. Bir ay yazmamaq – ömrünün sonuna az qalmış adam üçün uzun fasilə, narahat yaşamağa öyrəşən üçün isə həddindən artıq istirahətdi.

14

Yır-yığışa vaxt sərf eləmədim: elə işlər var ki, gözləmir, qaçmaq da onlardan biridi. Pulu mücrüdə pul kisəsinə, azuqəni dağarcığıma, pis fikirlərisə quyunun dibinə ataraq, gecənin qaranlığında oğru kimi baş götürüb yola çıxdım və hara gəldi getdim. Bu minvalla, dan yeri söküləndə, yorğunluqdan ayaqlarım sızıldayanda, üç ligə yaxın yol qət eləmişdim. Ləngimək istəmirdim – bu yerlərdə məni tanıya bilərdilər, ona görə yol kənarındakı zeytunluqda gözümün çimirini aldım, kəmərimin altını bərkidib, rast düşəcək qatara minmək üçün yoluma davam elədim. Rastlaşdığım adamlar mənə təəccüblə baxırdılar – görünür, səyyaha oxşayırdım, yolüstü kəndlərin uşaqları isə, dəlinin, qaraçının dalınca qaçırarmış kimi, maraqla xatirinə dalımca düşürdülər. Könlümə toxunmayan bu

narahat baxışlarda, onların nadincliyində həm də bir şəfqət hiss olunurdu və əgər o vaxt qadınlardan taundan bəter qorxmasaydım, üstümdə olan xırda-xuruşdan onlara hədiyyə verərdim.

Qatarı Don-Benitoda yaxaladım, paytaxtda ləngiməmək üçün Madridə bilet aldım; ordan hansısa limana gedib, Amerikaya üzmək istəyirdim. Səfərim xoş keçdi – mindiyim vaqon babat idi, kiminsə görünməz əliylə dartılan mələfənin üstündəymiş kimi yırğalanan çöllər isə məndən ötrü təzə şeydi. Madridə çatdığımızı anlayıb qatardan düşəndə, paytaxt mənə hələ o qədər uzaq gəlirdi ki, ürəyim uçundu – nəse sən gözlədiyindən tez başa çatanda həmişə belə duyğu keçirirsən.

Madriddəki oğurluqlar barədə çox eşitmişdim, bizsə gecə çatmışdıq, oğrular və fırlıdaqçılar üçün məni soymaq çox asandı, ona görə mənzil tapmağı səhərə saxlayıb, gecəni skamyada mürgüləmək qərarına gəldim; vağzalda skamyaya çox idi. Belə də etdim – girişdəki basırıqdan aralıda bir skamyaya seçib, yerimi rahatladım, özümü Tanrıya tapşırıb ölü kimi yuxuya getdim, ancaq uzananda fikirləşirdim, kəklik kimi bir gözümlə yatıb, o birisiylə keşik çəkəcəyəm. Az qala, səhərə qədər bərk yatdım, ancaq oyananda sümüklərim soyuqdan, rütubətdən elə sızıldayırdı, vağzaldan dərhal çıxdım. Küçədə tonqalın başına yığılmış bir dəstə fəhləyə yaxınlaşdım; məni dostcasına qarşıladılar, tonqalın yanında canımı qızdırma bildim. Əvvəl-

əvvəl söhbət alınmırdı, sonra sözümlə tutdu, onlar pis adama oxşamırdı və Madriddə dostum olmadığından, böyrümdəki avaranın birini çıxarıncaya qədər yolladım; o çıxarıncaya qədər mənə, nə yanımdakılara bir damcı da qismət olmadı – cavan oğlan zirək çıxdı, pulu götürüb ilim-ayaq itdi. Uşağın bu hoqqasına gülsələr də, qonaqlıq fikrindən daşınmamışdım, çünki onlarla dost olmaq mənə xeyriməydi. Səhəri açılmasını gözləyib hamısını qəhvəxanaya apardım, südlü qəhvə sifariş elədim; buna görə mənə minnətdar oldular, rəğbətlerini qazandım. Arada mənə söhbət saldım, Anxel Esteves adlı biri vur-tut on reala gündə iki dəfə yeməklə öz evində mənə sığınacaq verməyə razı oldu. Əvvəl-əvvəl bu mənə çox da baha görünmədi, ancaq Madriddə yaşadığım müddətdə, əlavə on real da itirdim, çünki aludə olduqları kartda arvadıyla birgə axşamlar mənə udurdular.

Madriddə ləngimədim, iki həftədən az qaldım, az pul xərcləməyə çalışaraq bütün vaxtımı əyləncələrə və Poçt küçəsində, Böyük meydanda özüm üçün münasib qiymətə xırda-xuruş almağa sərf elədim. Axşam gün batanda peseta xərcləməyə Gömrük küçəsindəki kafe-şantana gedirdim, şam yeməyinə qədər orda oturub “Cənnət konsert”inin aktyorlarına baxırdım; sonra durub Estevesin Telka küçəsindəki çardağına yollanırdım. Mən gələndə o, adətən, evdə olurdu. Arvadı tərəvəzli ət qızartması gətirirdi. Yeyirdik, sonra hər axşam çardağa

təşrif buyuran iki qonşunun iştirakıyla kürə qoyulmuş stolun arxasında oturub, ayaqlarımızı az qala kömürəcn uzadaraq, səhər açılana kimi kart oynayırdıq. Belə həyat mənə ürəyim-cədi və əgər kəndə qayıtmaq fikrim qəti olmasaydı, Madriddə pulumu son qəpiyinə qədər xərcləyərdim.

Çardağa çıxan mənzil göyərçin yuvasına oxşayırdı; ancaq pəncərəsi açılmırdı, kürə isə gecə-gündüz yandığından, stolun ətrafında oturmaq elə də pis deyildi. Mənə ayrılan otaqda döşəyimin tuşunda tavan aşağıydı, buna öyrəşənə qədər başım həmişə unuduğum tirə dəyirdi. Amma tədricən öyrəşdim, artıq yataq otağındakı girintixıxıntıları əzbər bilirdim, yerimi lap gözüyumulu da tapardım. Hər şey verdişdən asılıdı.

Estevesin cavan arvadı Konsepsiyon Kastilyo Lopes ötkəm, məlahətli, işvəkar bir qadındı, deyilənə görə, madridlilərin hamısı bu cürdü; bu balaca qadın məndən çəkinib eləmədi, nə barədə desən danışdı, ancaq ona bir xeyli yaxınlaşanda, məlum oldu ki, onunla dil tapmaq mümkün deyil və nəse ummağa dəyməz. O öz ərini sevirdi və ondan ötrü dünyada ərindən yaxşı kişi yox idi, amma heyf, bizim tərəflərin qadınlarından çox fərqlənsə də, olduqca qəşəng, ürəyəyatan qadındı. Mənə heç bir bəhanə vermirdi, özüm də necəsə çəkdiyimdən, tədricən məndən uzaqlaşdı, axırda o qədər əlçatmaz oldu ki, haqqında düşünməyi belə yadırdım. Əri onu sultan kimi qışqanırdı və deyəsən,

arvadına elə də etibar eləmirdi, çünki onu pilləkənə çıxmağa da qoymurdu; yadımdadı, bir bazar günü hardan ağılına yerləşdisə, məni də özləriylə birgə Xəlvət bağda gəzməyə dəvət elədi. Gəzdiyimiz müddətdə arvadını dinc qoymadı – ona baxma, buna baxma; o isə ərinin tənələrini məmnunluqla, hətta təbessümlə qarşılayırdı, bu da məni lap çaşdırırdı, çünki belə şey mənim üçün gözlənilməz idi. Bağdakı balaca gölün ətrafında gəzişəndə Esteves qarşından gələn bir kişiylə ağızlaşdı, özü də elə tez-tez danışırdılar, elə ifadələr işlədirdilər, onların qışqıra-qışqıra dediklərinin heç yarısını başa düşmədim, intəhası, aydınlı ki, bu mərəkəyə səbəb kişinin Konsepsiyona baxmasıydı. Məni hələ də bir şey təəccübləndirir: bir-birlərinə ağızlarına gələnə desələr də, sözdən işə keçməyə cəhd göstərmirdilər. Ana söyüşü, əclaf, qurumsaq, bağırsağını tökərəm – ortada isə bir şey yoxdu, ən maraqlısı da bu idi. Buna öyrəşmədiyimdən onların qəribə adəti məni qorxutdu; təbii ki, mən söhbətə qarışmadım, ancaq lazım olsa, yoldaşımın tərəfini saxlayacaqdım. Bir-birlərini söyməkdən bezəndə, aralanıb hərə öz yolu ilə getdi, məsələ də bununla qurtardı.

Daha buna sözüüm yoxdu! Əgər biz kəndçilər şəhərlilər kimi boğazımıza güc versəydik, dustaqxanalar boşalıb, kimsəsiz adaya oxşayardı!

İki həftə sonra, Madridi düz-əmelli tanımamış – bu şəhəri bir dəfəyə tanıya bilməzsən, – nəzərdə tutduğumu

eləmək üçün yola düşmək qərarına gəldim; aldığım balaca çamadana sığışan yükümü yerbəyer elədim, qatara bilet alıb, son dəqiqəyə kimi məndən ayrılmayan Estevesin müşayiətiylə vağzala yollandım – gəldiyim yox, başqa vağzala; La Korunyaya yola düşdüm, mənə demişdilər ki, Amerikaya üzən gəmilərin marşrutu orda kəşişir. Limana səfərim kənddən Madridə gəlişimdən çox çəkdi, – məsafə uzun idi, ancaq yolun xeyli hissəsi gecəyə düşdüyündən, mən də elə adam deyiləm ki, taqqılıtdan-tuqqultudan yata bilməyəm, vaxt düşündüyümdən də tez keçdi; tezliklə dənizin sahilinə yetişdik və dəniz mənə o qədər nəhəng göründü ki, dünyada heç nə məni bu qədər sarsıtmamışdı.

Elə bəzi işlərimi sahmana salanda, cibimdəki pulun Amerikaya gedib çatmağa bəs edəcəyini düşünməkdə necə sadələvh olduğumu anladım. O vaxta qədər gəmi səyahətinin qiymətini öyrənmək ağılıma gəlməmişdi! Agentliyə gəlib, gözlüyə yaxınlaşdım, ordan məni başqasına yolladılar; həmin yerdə üç saata yaxın gözlədim və xidmətçiye yaxınlaşıb, hara getməyin yaxşı olacağını və bunun neçəyə başa gələcəyini soruşmaq istəyəndə, o heç nə demədən, arxasını mənə çevirib, dərhal da əlində kağız yenə mənə tərəf döndü.

– Marşrutlar, qiymətlər... Gəmi La Korunyadan hər ayın beşində və iyirmisində yola düşür.

Onu başa salmaq istədim ki, gəmi səfərim barədə danışmaq istəyirəm, ancaq xeyri olmadı. Elə soyuq tərzdə sözüümü kəsdi ki, özümü itirdim.

– Xahiş edirəm, gecikməyəsiz.

Gəminin yola düşəcəyi günləri təkrar eləyə-eləyə əlimdəki kağızla ondan aralandım. Nə edəsən!

Yerləşdiyim evdə bir artilleriya serjantı da qalırdı; o, agentlikdən aldığı kağızı mənə izah eləməyə başladı, ancaq qiyməti və ödəmə şərtlərini deyən kimi ürəyim düşdü, çünki o saat hesabladım ki, heç biletin yarısına da pulum çatmır. Məsələ qəliz idi, çıxış yolu da tapmırdım; serjant isə – adı Adrian Noqeyra idi – mənə həvəsləndirirdi, özü dənizin o tərəflərini gəzdirdiyindən, dil-boğaza qoymadan Havana, hətta Nyu-York haqqında danışdı. Nə gizlədim, ağzımı açıb qulaq asırdım, doğulandan heç kimə hələ bu qədər paxıllığım tutmamışdı, ancaq başa düşəndə ki, söhbətin qıcıqlandırmaqdan savayı mənə başqa xeyri yoxdu, günlərin bir günü daha bu haqda danışmamasını xahiş etdim, çünki vətəndə qalmaq qərarına gəlmişdim; o çaşdı, amma bütün qalisiyalılar kimi nəzakətli və təmkinli olduğundan, bir də mənimlə bu barədə danışmadı.

Bundan sonra nə edəcəyimiz barədə bir xeyli baş sındırdım; kəndə qayıtmaqdan başqa vəziyyətdən istənilən çıxış yolu mənə məqbul olduğundan, əlimi hər işə atdım; vağzalda çamadan, bənddə yük daşdım, “Dəmiryolu” mehmanxanasının mətbəxində işlədim, bir müddət tütün fabrikində qarovulçu oldum, nəhayət, Apaşkanın Tutuquşu küçəsində, yuxarı qalxanda sol əldəki evində

nökərçilik elədim, intəhası, əsas işim şuluqluq salmaq istəyənləri vaxtında fahişəxanadan bayıra atmaqdı.

İl yarım Apaşkaqıldə qaldım, ondan da əvvəl artıq yarım ildi evdən uzaqlarda sərgərdan dolaşmışdım. Bütün bunlar ona gətirib çıxardı ki, evimi, orda qoyub gəldiklərimi daha tez-tez xatırlamağa başladım; əvvəl bu ancaq gecələr, mətbəxdə salınan yerimə uzananda olurdu, ancaq get-gedə xeyallar qəsdimə durdu, axırda qüssə mənə elə bürüdü ki, – La Korunyada belə deyirlər, – yol kənarındakı evdə nə vaxt olacağımı gözləməyə daha səbrim çatmadı. Fikirləşirdim ki, evdə mənə yaxşı qarşılayarlar – vaxt hər şeyi sağaldır – və qayıtmaq istəyi nəmişlikdəki göbələk kimi içimdə böyüməyə başladı. Borc verdiyim pulları yığıb – bu, zəhmətsiz ötüşmədi, inad göstərməsən, heç nə əldə eləyə bilməzsən, – günlərin bir günü, Apaşka başda olmaqla, bütün himayəçilərimlə xudahafizləşib, səfərin xöşbəxt sonluğunu qabaqcadan duyaraq yola düşdüm, intəhası, evdə olmadığım müddətdə iblisin mənim ailəmlə, arvadımla öz istədiyini kimi davrandığını onda hələ bilmirdim. Açığını deyim ki, cavan, gözəl arvadımın tərbiyəsindəki qüsurların ucbatından ərəsiz dayana bilməməsində təəccüblü bir şey yoxdu; evdən qaçmağım mənim ən böyük günahımdı, gərək heç vəchlə belə etməyəydim, buna görə Tanrı mənə cəzalandırdı, özü də çox rəhmsizcəsinə...

Qayıtmağımdan yeddi gün keçmişdi və məni üzdən də olsa mehribancasına qarşılayan arvadım xəyallarımın üstündən xətt çəkdi:

– Səni soyuq qarşıladığımı unuda bilmirəm.

– Yox, nə danışırısan!

– Axı mən səni gözləməirdim, başa düşürsən? Qayıdacağına ümidim yox idi...

– Bəs indi sevinirsən?

– Hə, indi şadam...

Lolanı elə bil dəyişmişdilər.

– Məni heç vaxt yadımdan çıxarmamısan?

– Heç vaxt. Yoxsa niyə qayıdırdım? Arvadım yenə susdu.

– İki il çoxdu...

– Çoxdu.

– İki ildə Yer çox fırlanır...

– İki dəfə. La Korunyada bir dənizçi mənə belə dedi.

– La Korunyadan mənə danışma!

– Niyə?

– Ona görə. Görüm, La Korunya bataydı!

Bunu deyəndə səsi bərk çıxdı, gözləri meşə kimi qaraldı.

– Çox fırlanır!

– Çox!

– Sənsə burda oturub fikirləş ki, bəlkə hər şey qaydasına düşdü!

– Özgə nə sözün var?

– Heç nə!

Lola acı-acı ağladı. Zorla eşidiləcək səslə etiraf elədi:

– Mənim uşağım olacaq.

– Yenə uşaq?

– Yenə.

Mən donub qaldım.

– Kimdəndi?

– Soruşma!

– Soruşmayım? Kefim istəyir, soruşuram! Mən sənın ərinəm!

O, var gücüylə qışqırdı:

– Yaxşı ərsən! Ölümümü istəyirsən, iki ildi məni atmısan, məndən qaçırsan, elə bil cüzamliyam! Ər...

– Sus!

Sussan daha yaxşı olar, – vicdanım deyirdi. Qoy vaxt öz axarıyla getsin, uşaq doğulsun... Qonşular arvadımın necə gəzdüyündən qeybət eləsinlər, mənə üstəndən aşağı baxsınlar, məni görəndə pıçıldışınsınlar...

– Senyora Enqrasıyanı çağırmaq?

– O artıq mənə baxıb.

– Nə dedi?

– Hər şey yaxşıdı.

– Yox, onu demirəm...

– Bəs nəyi deyirsən?

– Belə... Gərək bunu üçümüzün aramızda yoluna qoyaq.

Arvadım mənə yalvarışla baxdı.

– Paskual, doğrudanmı eləyərsən?

– Lap o yana da keçərəm, Lola. İlk dəfə deyil.

– Paskual, heç hansını belə çox istəməmişəm, hiss eləyirəm ki, o, yaşayacaq...

– Məni rüsvay etmək üçün!

– Bəlkə, xəşbəxtliyin üçün, axı camaat bilmir!

– Camaat? Ağızlarına içki dəyən kimi biləcəklər!

Lola hürkmüş uşaq kimi gülümsədi, – baxanda adamın ürəyi ağrıyırdı.

- Bəlkə heç bilmədilər!
- Biləcəklər!

Allah görür ki, mən zalım deyiləm, ancaq elin adəti adamı eşşəyin noxtası kimi tutub buraxmır. Əgər mənim kişiliyim bağışlamağa icazə versə – bağışlayardım, ancaq dünya həmin dünyadı, axına qarşı üzmkəse əbəsd.

- Yaxşısı çağırmaqdı!
- Senyora Enqراسیانی?
- Hə.

– Yox, Allah xatirinə! Həmişə qanirin doğacağıam?

Ayaqlarımdan öpmək üçün döşəməyə yığıldı.

- Təki istə, canımı verərəm sənə!
- Mənə lazım deyil.

– Səni incitdiyimə görə qanıma, gözlərimi verərəm!

- Lazım deyil.

– Döşlərimi, saçımı, dişlərimi verərəm! Nə istəsən verərəm, birce ona toxunma, mən onunla nəfəs alıram!

Ağlayıb ürəyini boşaltmasına imkan vermək yaxşı olardı – qoy əldən düşənəcən ağlasın, sonra sakitləşib ağlını başına yığar.

Görünür, alçaq aradüzəldən anam hər şeyin baskarıydı – gizlənilib qarşıma çıxmağa çalışırdı. Əlbəttə, həqiqət acı olar! Anam mənimlə bacardıqca az danışdı, mən bir qapıdan girəndə, o biri qapıdan çıxırdı, yeməyimi vaxtında verirdi, belə şey nə əvvəl, nə sonra olmuşdu (dərək eləmək ağırıdı, ancaq canlarına qorxu salmasan, səni rahat yaşamağa qoymazlar!). Elə yumşalmışdılar ki, hətta utanmağa başlamışdım. Lola barədə onunla

danışmaq istəmirdim – bu ikimizə aid idi, öz aramızda həll eləməliydik. Lolanı çağırıb dedim:

- Sakit ola bilərsən.
- Nədi ki?
- Senyora Enqراسیانی heç kim çağırmayacaq.

O, vağ quşu kimi yerində dondu.

- Sən çox mərhəmətlisən, Paskual.
- Sən düşündüyündən də mərhəmətliyəm.

– Məndən də mərhəmətlisən.

– Məsələ onda deyil. Uşaq kimdəndi?

- Soruşma!
- Lola, bilməyim yaxşıdı.
- Sənə deməyə qorxuram.
- Qorxursan?
- Sən onu öldürəcəksən.
- Onu belə çox sevirсэн?
- Mən onu sevmirəm.
- Onda niyə demirsən?

– Çünki qan tökmək sizdə nəsillicədi.

Bu sözlər mənə köz kimi yapışdı, mənimlə də qəbirə gedəcək.

– Bəs and içsəm ki, heç nə eləməyəcəyəm?

- İnanmaram.
- Niyə?

– Çünki belə şey ola bilməz, Paskual, sən kişisən!

– Şükürlər olsun, ancaq mən sözümdə də möhkəməm.

Lola qucağıma atıldı.

– Bundan sonra heç nə olmaması üçün həyatımı verərəm!

- Sənə inanıram.
- Təki məni bağışlayasan!

– Səni bağışlayıram, Lola, ancaq adını deyəcəksən...

– Hə.

Rəngi ağardı, sifəti haldan-hala düşdü. Evə bədbəxtlik gətirdiyimə görə mənə dəhşətli qorxu bürüdü. Lolanın başını əllərimin arasına aldım, sıgalladım, sadıq ərin deyə biləcəyi ən xoş sözləri dedim, neçə əzab çəkdiyini anlayaraq, sualımdan bayılacağından qorxub onu özümə sıxdım.

– O kimdi?

– Ədəbaz!

– Ədəbaz?

Loladan səs çıxmadı.

O ölmüşdü – başı sinəsinə düşmüşdü, saçları üzünə dağılmışdı... Oturduğu yerdə tarazlığını hələ bir an da saxladı və xırda daşlardan bəzək vurulmuş mətbəxin döşəməsinə sərildi...

16

Əqrəblərin sinəmdəki yuvası dağıldı, damarımın hər damcı qanından mənə sancan ilanlar baş qaldırdı.

Arvadımın qatilini, bacımı rüsvay edəni, mənə hər şeydən çox dərd gətirən adamı axtarmağa başladım. Gizləndiyinə görə onu tapmaq asan deyildi. Tülüngü mənim gəlişimdən xəbər tutmuşdu, dörd ay Almendrale-xoda gözə görünmədi. Onu tutmaq üçün “Yeni Madrid” fahişəxanasına gedib, Rosario ilə görüşdüm... Necə də dəyişmişdi! Qocalmışdı, üzü vaxtsız qırışmışdı, gözləri çuxura düşmüşdü, saçları yapırılmışdı. Baxanda ürəyim

sıxıldı, axı vaxtilə çox gözəl idi.

– Sənə nə lazımdı?

– Bir nəfəri axtarıram.

– Əgər düşməndən qaçırsa, demək, pis adamdı.

– Hə...

– Əgər gözlənilən görüşdən yayınırsa, demək, pis adamdı.

– Hə... O hardadı?

– Bilmirəm. Dünən getdi.

– Hara getdi?

– Bilmirəm.

– Bilmirsən?

– Yox.

– Doğru deyirsən?

– Gün kimi doğrudu.

Yalan danışana oxşamırdı. Və mənə olan sevgisini, Ədəbazı atıb, qayğıma qalmaq üçün evə qayıtmağıyla sübut elədi.

– Bilmirsən, uzağa gedib?

– Mənə heç nə demədi.

Əlac yoxdu, qəzəbimi boğmalı oldum. Əclafa olan acığı bir bəxtsizdən çıxmaq kişiyyə yaraşmaz.

– Sən nə baş verdiyini bilirdin?

– Hə.

– Bilə-bilə də susdun?

– Kimə deyə bilərdim?

– Heç kimə...

Doğrudu, deyəsi bir adam yoxdu. Elə acılar var, hamıya toxunmur, heç kimə demədən gərək onu tək çəkəsən. Başına gələnləri hər kəsə danışmaq olmur, səni başa düşməzlər.

Rosario mənimlə getdi.

– Burda bir gün də qalmaq istəmirəm. Yorulmuşam.

Evə hürkək, hər şeylə barışmış

halda qayıtdı; həm də çalışqandı, onu heç vaxt belə görməmişdim. Mənim qayğıma qaldığına görə əvəzini verə bilmədim, ən pisi də odur ki, əfsuslar olsun, indi heç verə bilməyəcəyəm. Çalışırdı, həmişə təmiz köynəyim olsun, təsərrüfatı idarə eləməyinə də söz ola bilməzdi, üstəlik, üçdən-beşdən də mənim üçün qənaət eləyirdi, gec gələndə yeməyimi isti saxlayırdı... Belə həyat ürəyimcə idi! Gündüzlərim qu tükü kimi yüngüldü, gecələrim monastırdakı kimi sakitdi, əvvəlki pis fikirlər elə bil yaxamdan əl çəkirdi. La Korunyadakı narahat həyatım uzaqda qalmışdı, bıçaq davalarım isə tamam yadımdan çıxmışdı. Lolanın xatirəsi ürəyimdə yara kimi sızılıdasa da, tədricən bu yara da qaysaq bağlayır, keçənlər yavaş-yavaş unudulurdu. Ancaq məni inadla təqib eləyən bəxtim, uğursuz bəxtim onları təzədən yada saldı.

Martinetanın yeməxanasında bu haqda mənə senyorito Sebastyan dedi.

- Ədəbazi görmüsən?
- Yox, nədi ki?
- Heç. Deyirlər, onu görənlər olub.
- Kənddə?
- Elə deyirlər.
- Yalan danışma!

– Qardaş, üstümə qışqırma. Əşitdiyimi deyirəm. Sənə niyə yalan danışmalıyam?

Onun yalan deyib-demədiyini dərhal aydınlaşdırmalıydım. Evə sarı götürüldüm, ayağım yerə dəymirdi. Kandarda anamla toqquşdum.

- Rosario hanı?

– Evdədi.

– Təkdi?

– Hə, nədi ki?

Cavab verməyib mətbəxə keçdim

– Rosario horra qarışdırırdı.

– Ədəbaz hanı?

Rosario elə bil diksindi, başını qaldırıb sakitcə – hər halda, üzdən belə görünürdü – dilləndi:

– Bunu məndən niyə soruşursan?

– Çünki o, kənddədi.

– Kənddə?

– Belə dedilər.

– Bura gəlməyib.

– Doğru sözüdü?

– And içirəm!

And içməyə də bilərdi, doğru deyirdi – o hələ gəlməmişdi, ancaq bir azdan özünü xoruz kimi darta-darta peyda oldu.

Qapıda keşikdə durmuş anamla rastlaşdı.

– Paskual evdədi?

– Nəyinə lazımdı?

– Elə-belə. Bir məsələ haqqında danışmaq lazımdı.

– Bir məsələ haqqında?

– Hə, ikimizə aid olan bir məsələ haqqında.

– Keç içəri. O, mətbəxdədi.

Ədəbaz başında kepka, mahnı zümzümə eləyə-eləyə içəri keçdi.

– Salam, Paskual.

– Salam, Pako! Kepkanı çıxar, küçədə deyilsən.

Ədəbaz kepkasını çıxartdı.

– Buyuracaqsan.

Özünü tox tutmağa çalışsa da, alınmırdı; qorxduğu bilinirdi.

– Salam, Rosario!

– Salam, Pako!

Bacım qorxaq təbəssümlə gülümsədi; bundan ürəyim bulandı. O da gülümsədi, amma rəngi ağarmışdı.

– Bilirsən nəyə gəlmişəm?

– Eşidirəm.

– Rosarioyu aparmağa!

– Elə də fikirləşirdim. Yox, Ədəbaz, Rosarioyu apara bilməyəcəksən.

– Apara bilməyəcəyəm?

– Yox.

– Mənə kim mane olacaq?

– Mən.

– Sən?

– Hə, mən. Nədi, səncə xırda maneədi?

– Elə də böyük deyil...

Həmin dəqiqə kərtənkələ kimi soyuq idim və öz hərəkətlərimi dəqiq hesablaya bildim. Cəld çevrildim, məsafəni gözəyarı ölçüb, keçən dəfə olduğu kimi alınmasın deyərək, ona sözünü deməyə imkan verməyib, kətilli sifətinə elə zərblə çırpıdım ki, çultək ocağın qapağının üstünə düşdü. Qalxmağa cəhd elədi, bıçaq çıxardı, üzünü alışıb yanırdı, baxmaq belə dəhşətliydi; ancaq qalxa bilmədi. Onu sürüyüb yolun kənarına atdım.

– Sən mənim arvadımı öldürmüşsən...

– O, pozğun idi!

– Qoy olsun, ancaq sən onu öldürdün. Sən bacımın namusunu ləkələdin...

– Mənə çatanda onda namusdan əsər-əlamət yox idi!

– Qoy olsun, ancaq sən onu məhv

elədin! Bəlkə ağlını başına yığasan? Sən dava axtarırdın, payını da aldın. Səni şikəst eləmək, qabırğalarını qırmaq istəmirdim...

– Eybi yox, bitişər, onda...

– Onda nə?

– Səni güllələyib, it kimi gəbərdəcəyəm!

– Özünü gözlə, mənim əlimdəsən!

– Sən məni öldürməzsən!

– Öldürmərəm?

– Yox.

– Nəyə görə belə əminsən?

– Çünki beləsi hələ anasından olmayıb!

Oğlan ürəklənmişdi.

– Gedəcəksən?

– Nə vaxt istəsəm, onda gedəcəyəm!

– İndi get!

– Rosarioyu mənə qaytar!

– Yox!

– Qaytar, yoxsa öldürərəm!

– Səndə o hal hardadı! Payını almısan, rədd ola bilərsən!

– Vermirsən?

– Yox!

Ədəbaz bütün gücünü toplayıb, ayağımdan yapışdı, məni yıxmaq istədi. Boynundan tutub aşağı basdı.

– Rədd ol burdan!

– Getmirəm!

Əlbəyaxa olduq, onu yerə yıxıb, dizimi sinəsinə qoydum.

– Söz verdiyimə görə səni öldürmərəm, – dedim.

– Kime söz vermişən?

– Lolaya.

– Deməli, o məni sevib?

Xalis həyasız idi. Dizimlə bir az sıxdım... Şişdəki ət kimi sinəsindən fışılı eşidildi... Ağzından qan gəldi. Mən qalxanda, onun başı heysiz halda yana düşdü...

17

Üç il həbsdə qaldım, ağrı kimi uzun çəkən üç il, heç vaxt sona çatmayacağı fikirləşsəm də, sonralar onu yuxu kimi xatırladım. Üç il hər gün dustaqxananın çəkməçi emalatxanasında işlədim, gəzinti vaxtı həyətdə özümü günə verdim, saatların necə sürünüb keçdiyini üzüntüylə seyr elədim. Həbs müddəti qurtarana qədər saatları saymağım, bədbəxtlikdən, özümü yaxşı aparmağıma görə yarımçıq qaldı.

Özümü pis aparmaq istəməyəndə belə qaragün bəxtim, sizə artıq dediyim kimi, sanki məni təqib eləməyi xoşlayırdı, hər şeyi elə düzüb qoşurdu ki, elədiyim xeyirxahlıq da könlümə rahatlıq gətirmirdi. Bunu düşünmək ağrıdı, ancaq rahatlıq gətirməməyi bir yana, üstəlik, o məni daha pis əməllərə sövq eləyirdi. Əgər özümü pis aparsaydım, mənə kəsdikləri iyimi səkkiz ili Çinçilada qalardım, bütün məhbuslar kimi çəkmə tikərdim, qüssədən dəli olardım, hər şeydən ümidimi kəsərdim, Tanrının işəklərini yamanlayardım və sonda dünyaya nifrət eləyərdim, intəhası, elədiyimin günahını yuyaraq və yeni qanlı cinayətlərdə təqsirim olmadan orda oturardım, qoy lap qəfəsdə, qıfıl altında olum, di gəl, özündən əvvəl doğulmuş günahından savayı günahı olmayan

körpə kimi cəlladdan qorxmazdım. Əgər özümü bütün dustaqlar kimi az-çox babat aparsaydım, iyirmi səkkiz ilim on dörd, ya on altı ilə çevrilərdi; o vaxta qədər anam öz əcəllilə ölərdi, bacım Rosario isə artıq cavan olmazdı, demək, gözəl olmazdı, gözəl olmayan da xatasız olardı, mən, sizdən və bütün cəmiyyətdən şəfqət görməmiş yazıq, bəxtsiz adam isə dustaqxanadan quzu kimi fağır, adyal kimi yumşaq çıxacaqdım və güman ki, yeni rəzilliklərin də daha qorxusu olmazdı. Nə biləsən, bəlkə, hardasa indi rahatca yaşayırdım, dolanışığımı çıxarırdım, keçmişini unutmağa çalışıb, yalnız gələcək barədə düşünürdüm; nə biləsən, bəlkə, bunları eləməyi bacarıcaqdım... Ancaq özümü çox yaxşı aparırdım, ürəyim partlasa da, gülümseyirdim, dəridən-qabıqdan çıxıb əmrləri yerinə yetirirdim; mən ədalət məhkəməsinə mütəəssir etdim, müdiriyyətin rəğbətini qazandım... və məni buraxdılar, qapıları üzümə açdılar və müdafiəsiz vəziyyətdə şərin qucağına atdılar. Mənə dedilər:

– Sən cəzanı çəkdin, Paskual, mübarizəyə, həyata qayıt, səbrli ol, hamıyla qayna-qarış...

Mərhəmət göstərdiklərini düşünüb, məni birdəfəlik məhv elədilər.

İndiki və sonrakı iki fəslə ilk dəfə yazanda bu fikirlər ağıma gəlməmişdi, ancaq inansanız da, inanmasanız da, həmin o iki fəsili oğurladıqlarını deməyə məcburam (hələ də bilmirəm niyə); o səbəbdən, həm məni incidən, heç cür bəraət qazandırılmayacaq belə alçaq-

lığa görə, həm də oğurluğun təkrar olunacağı qorxusu yaddaşımı gücə salmağa, fikirlərimi süzgəcdən keçirməyə məcbur eləyir və peşmançılıq çəkməmək üçün, – günahlarım böyük olmasa da, iradəmin zəifliyi ucbatından çəkdiyim peşmançılıqlar bəsimdi, – çox düşünəndən sonra onları qələmimdən çıxdığı kimi saxlayıram, siz də yazılanlar barədə ürəyiniz istədiyitək mühakimə yürüdə bilərsiniz.

Azadlığa çıxanda çölləri düstaq-xanada təsəvvür elədiyimdən kədərli gördüm. Xəyalımda gül-çiçəklə örtülən yamyaşıl çölləri, əlində çaxır tuluğu, başında ancaq yaxşı fikirlər bərəkətli qızılı zəmilərdə mahnı oxuya-oxuya səhərdən axşama qədər çalışan kəndliləri gözümün qabağına gətirdim; əvəzində qəbirsanlıq kimi çılpaq, qupquru, müqəddəs Veronika gününün səhəri kiçik kənd kilsəsi kimi kimsəsiz, baxımsız biyaban gördüm.

Çinçila da nəyinsə dərdini çəkən bütün lamançılılar kimi qaraqabaq, sakinlərin başını çölə çıxarmadığı sönük, maraqsız balaca bir şəhərdir; qatara oturub öz kəndimə, evimə, ailəmə getmək üçün nə qədər vaxt lazımsa, orda bir o qədər ləngidim. Kəndi yenə öz yerində görəcəkdim, evim günün altında daş-qaş kimi parıldayacaqdı, çox sonra gələcəyimi gözləyən ailəm tezliklə yanlarında olacağımı unamırdı, Tanrı bu üç ildə bəlkə də anamın ürəyinə rəhm salmışdı, sevimli, müqəddəs bacım məni görəndə sevincdən hoppanacaqdı.

Qatar Çinçilada bir neçə saat ləngidi. Təəccüblüdü ki, illərlə gözləyən adamın bir-iki saat gözləməyə səbri çatmır, ancaq məhz belədi – qatarın yubanması qanımı qaraldır, özümdən çıxarırdı, elə bil vacib bir işə gecikirdim. Stansiyada obaş-bubaşa gedib gəldim, bufetə dəydim, bayırda gəzişdim... Qatardan xəbər-ətər yox idi – yəqin, haralardasa sürünürdü. Stansiyanın arxa tərəfində, bir az aralıda görünən dustaqxananı xatırladım; adama boş görünürdü, ancaq ağızına qədər doluydu və bu talesiz insan yığnağını ömür boyu təsvir eləsəydin, kağız çatmazdı. Rəisi, onunla son görüşü yadıma saldım. Ağarmış bıqları, səma kimi mavi gözləri olan keçəl kişiydi; don Konrado deyə çağırırdılar. Onu ata kimi sevirdim, mənə həmişə ürək-dirək verirdi. Son görüşümüzdə məni kabinetinə çağırmışdı.

– Gəlmək olarmı, don Konrado?

– Gəl, oğlum.

Yaş, xəstəlik artıq onu üzmüşdü, bizə “oğullarım” deyə müraciət eləyəndə hətta səsi titrəyirdi. Stolun o biri başında yer göstərdi, keçə dərisindən tənbəki kisəsini uzadıb, papiros kağızları kitabçasını çıxararaq, onu da təklif elədi.

– Çəkirsən?

– Sağ olun, don Konrado.

Don Konrado güldü.

– Sənilə tüstü çox olanda danışmaq yaxşıdır, heç olmasa, yöndəmsiz sifətin görünməz!

Bərkdən güldü, gülüşü öskürəyə çevrildi, sonra öskürəkdən boğuldu,

sifəti şişib pomidor kimi qızardı. Əlini yeşiyə soxub, iki qədər, bir şüşə konyak çıxardı. Mat qaldım: doğrudu, mənimlə həmişə yaxşı davranırdı, ancaq hələ belə şey olmamışdı.

– Nə olub, don Konrado?

– Heç nə oğlum, heç nə... Di iç, azadlığının sağlığına!

Onu yenə öskürək tutdu.

– Mənim azadlığımın? – təkrar soruşdum.

Əliylə susmağımı işarə elədi. Bu dəfə əksinə oldu – öskürək gülüşə sevrildi.

– Hə! Siz lotuların bəxti gətirir!

Bu xəbəri mənə verdiyinə görə sevinirdi, qapını açıb məni azadlığa buraxa biləcəyi üçün xoşhal idi. Əgər dustaqxanada qalmağımın daha yaxşı olduğunu bilsəydi! Çinçilaya təkrar qaydanda bunu ağılsızınaraq etiraf etdi.

– Di yaxşı, zarafatı qurtaraq! Oxu...

Azadlığa çıxmağım barədə əmri mənə tərəf itələdi. Baxdım, ancaq inana bilmirdim.

– Oxudun?

– Bəli, senyor.

Don Konrado qovluğu açıb, iki eyni cür kağız – cəzanı çəkdiyim haqqında şəhadətnamə çıxardı.

– Götür, bu sənindi. Bununla istədiyin yerə gedə bilərsən. Bura qol çək. Mürəkkəb ləkəsi salma.

Sənədi iki qatlayıb, pul kisəmə qoydum... Mən azad idim! Həmin dəqiqə nə hisslər keçirdiyimi deyə bilmirəm. Don Konrado ciddi görkəm aldı; yaxşı yol arzulayıb, düzlükdən,

təmizlikdən danışdı, hiddətimi cilovlamaq üçün bir neçə məsləhət verdi, onlara əməl etməklə pis hadisələrdən qoruna bilərdim, axırda isə dustaqlara kömək məqsədilə Madriddə yaranmış xeyriyyə təşkilatından – məhbusların islah olunması üzrə Qadınlar komitəsi adından mənə iyirmi beş peset verdi.

Zəngi basıb nəzarətçini çağırdı. Sonra əlimi sıxdı.

– Əlvida, oğlum. Tanrı səni qorusun.

Sevincdən başımı itirmişdim. O, nəzarətçiyə tərəf çevrildi.

– Muniyos, bu cənabı çıxışa qədər ötürün. Ancaq əvvəlcə dəftərxanaya gedin, ona çatacaq səkkiz günlük maddi yardım var.

Muniyosla bir daha rastlaşmadım, amma don Konrado ilə üç il yarım keçəndən sonra görüşdük.

Qatar, nəhayət, gəldi – bu həyatda gec-tez hər şey gəlib çatır, yalnız təhqir olunmuşların bağışlanmasından savayı. Kupemə keçib, gün yarım yırğalana-yırğalana mənə son dərəcə tanış olan, yolboyu gözümün önündən çəkilməyən stansiyamıza gəlib çatdım. İlahidən başqa gəldiyimi bilən yox idi, intəhası, qəribəydi, qəfil xəyalımda canlandı ki, perron adamları doludu, hamı sevinir, əllərini qaldırır, dəsmalını yelləyib mənə salamlayır, adımları qışqırır.

Qatardan enəndə soyuq iliyimə işlədi. Stansiyada heç kim yox idi. Qaranlıq düşmüşdü. Rəis senyor Qreqorio bir yanında yaşıl, o biri yanında qırmızı işıq yanan yağ fənəri və tənəkə başlıqlı kiçik bayrağı əlində tutub, qatara yol verdi.

Bu saat dönüb məni tanıyacaq, təbrik eləyəcək.

– Lənət şeytana, Paskual, sənsən!?

– Mənəm, senyor Qreqorio. Azad olunmuşam!

– Yox a!

O dönüb, daha mənə fikir vermədən öz budkasına girdi. Yəqin, məni anlamamışdı, istədim arxasınca qışqıram: “Azad olunmuşam, senyor Qreqorio! Mən azad olunmuşam!”

Ancaq bir az tərəddüd edib, fikrimdən daşındım.

Qulaqlarım guyuldadı, gözlərim doldu. Azad olunmağım senyor Qreqorionun vecinə deyildi.

Çiyнімdə yol sandıqçası stansiyadan çıxdım, kəndimizin yanından ötüb, birbaşa şoseyə aparən cığıra buruldum; evim orda idi. Çox kədərliydim; bütün sevincimi senyor Qreqorio öz biganəliylə məhv elədi. Əbəs yerə qovmaq istədiyim pis fikirlər, duyğular axınla üstümə gəldi. Buludsuz aydın gecəydi və hər şeydən xəbərdar yumru Ay göyün ortasına mıxlanmışdı. Canıma işləyən soyuq barədə düşünməməyə çalışırdım.

Yolun təxminən yarısında, irəlində, cığırın solunda qəbiristanlıq görüdü; azacıq da olsa dəyişməyən, budağında bayquş vağıldayan hündür sərv ağacıyla, çiy kərpicdən tikilmiş qaramtlı barının içində necə qoyub getmişdimsə, eləcə dururdu. Bu qəbiristanlıqda atamın tutulduğu quduzluqdan, Marionun kəmağıllıqdan, arvadımın sahibsizlikdən, Ədəbazın isə həyasızlıqdan canı qurtarmışdı. Bu qəbiris-

tanlıqda mənim iki oğlum – vaxtından əvvəl doğulan, bir də vur-tut on bir ay yaşayan ay parçası balaca Paskual çürüyürdü.

Kəndə gecənin bir yarısı qəbiristanlığın yanından keçərək qayıtdığıma görə ürəyim sıxılırdı; görünür, qəsdən belə olmuşdu ki, insanların miskinliyi barədə düşünüm.

Kabus kimi uzun, çox uzun kölgəm məndən irəlində gedirdi, torpağa sıxılıb, yola uyğunlaşırdı – gah yol boyu uzanır, gah da qəbiristanlığa baxmaq istəyirmiş kimi bəriyə dırmaşırdı. Addımımı yeyinlədəndə, kölgə də yeyinləyirdi, mən dayananda – o da dayanırdı. Göy qübbəsinə baxdım – bir əlcə də bulud yox idi. Yolun sonunacan kölgəm mənimlə gedəcəkdi.

Anlaşılmaz bir qorxu içimi sardı; sanki skeletlər qəbirdən çıxıb necə getdiyimə baxırdılar. Başımı qaldırmağa ürək eləməyib addımımı yeyinlətdim; bədənəm də, sandıqçam da elə bil çəkisini itirmişdi. Özümdə heç vaxt olmadığı qədər güc hiss elədim. Və birdən götürüldüm; zənciri qırmış dəli kimi qaçmağa başladım. Evə çatanda nəfəsim kəsilirdi, addım atmağa belə heyim qalmamışdı...

Sandıqçanı yerə atıb üstündə oturdum. Səs-səmir eşidilmirdi; yəqin, anamla Rosario gelişimdən, azadlığa çıxdığımdan, onların iki addımlığında olmağımdan xəbərsiz yatırdılar. Bəlkə, bacım yatağına girəndə tezliklə azad edilməyim üçün çox xoşladığı “Tanrım, rəhm et” duasını oxumuşdu! Bəlkə, bu dəqiqə mənim xiffətimi çəkərək,

kamerada taxta uzanıb, həyatda həqiqətən sevdiyim yeganə insanı – onu xatırladığımı yuxuda görür! Bəlkə, yuxuda qorxudan səksənir.

Mən isə burda, azadlıqdayam, həyatı yenidən başlamağa, ona təsəlli verməyə, əzizləməyə, təbəssümünə sevinməyə hazırım.

Bilmirdim neyləyim. Qapını döysəm, qorxardılar, gecənin bu vaxtı qapı döyməzlər, heç qapı açmağa da ürək eləməzlər. Ancaq səhərə qədər sandıqçanın üstündə oturub gözləmək də olmazdı.

Bərkdən danışa-danışa yoldan iki adam keçirdi; səsləri şən, qayğısız idi, yəqin, Almendralexodan, öz qızlarının yanından gəlirdilər. Onları tanıdım: Martinetanın qardaşı Leon və senyorito Sebestyan idi. Nəyə görə onları görəndə tezcə gizləndim.

Onlar evin – mənim yaxınlığımdan keçdilər; danışmaları aydınca eşidilirdi.

– Görürsən, Paskualın başına nə gəldi.

– Onun yerində hamı o cür hərəkət eləyərdi.

– Arvadına qahmar çıxdı.

– Əlbəttə.

– Üç ildi Çinçilada yatır, qatarla bir gündən çox yoldu...

Sevinc hiss elədim; qanovdan sıçrayıb onları qucaqlamaq istədim, ancaq özümü saxladım – dustaqxana mənə hissələrimi cilovlamağa öyrətmişdi.

Onların keçib getməyini gözlədim, hesabıma görə, bir xeyli uzaqlaşanda, qanovdan çıxıb qapıya tərəf getdim. Sandıqça yerdə qalsa da, sezmə-

mişdilər. Onu görsəydilər, yaxına gələrdilər, mən də çıxıb söhbət etməli olardım, elə bilərdilər onlara görə gizlənirəm, onlardan qaçırım.

Daha tərəddüd eləməyə dəyməzdi; qapıya yaxınlaşıb iki dəfə döydüm. Cavab verən olmadı. Bir neçə dəqiqə gözlədim. Bu dəfə bərk döydüm. Evdə işıq yandı.

– Kimdi?

– Mənəm!

– Sən kimsən?

Anamın səsi idi. Niyə yalan danışım – eşidəndə sevindim.

– Mənəm, Paskualdı.

– Paskual?

– Hə, ana, Paskualdı.

Qapını açdı; lampanın işığında ifritəyə oxşayırdı.

– Sənə nə lazımdı?

– Necə yəni nə lazımdı?

– Hə də, nə lazımdı?

– İçəri keçmək. Özgə nə lazım olardı ki?

Özünü qəribə aparırdı. Niyə mənimlə belə danışdı?

– Sənə nə olub, ana?

– Heç nə, nədi ki?

– Donub qalmısan.

Gəlişimə anamın sevinmədiyinə əminəm. Keçmiş nifrətim yenidən baş qaldırdı. Onu içimdə boğmağa çalışdım.

– Bəs Rosario hanı?

– Getdi.

– Getdi?

– Hə.

– Hara?

– Almendralexoya.

– Yenə?

– Yenə.

– Kiməsə qoşulub?

– Hə!

– Kimə?

– Axı sənə nəyinə lazım idi?

Dünyam başıma uçmuşdu. Pis görürdüm; yuxuda olduğumu fikirləşdim. Bir müddət susduq.

– O niyə getdi?

– Getdi, vəssalam.

– Məni gözləmək istəmədi?

– Belə tez qayıdacağını bilmirdi.

Həmişə səni xatırlayırdı...

Zavallı Rosario, necə bəxtsiz oldu!

– Yeməyə heç nə tapmırdınız?

– Elə də olurdu.

– Ona görə getdi?

– Kim bilir!

Yenə susduq.

– Onunla görüşürsən?

– Hə, tez-tez gəlir. Axı həmin adam da burda qalır.

– Həmin adam da?

– Hə.

– O kimdi?

– Senyorito Sebastyan.

Dedim, indi öləcəyəm. Pul verərdim ki, yenə dustaqxanada olam.

18

Qayıtdığımı eşidən kimi Rosario mənimlə görüşməyə gəldi.

– Gəldiyini dünən eşitdim. Nə qədər sevindiyimi təsəvvür eləyə bilməzsən!

Ondan bu sözləri eşitmək mənə çox xoşdu!

– Təsəvvür eləyirəm, Rosario, elə özümdən götürürəm. Axı mən də səni təzədən görmək istəyirdim!

Biz sıxılırdıq, elə bil on dəqiqə əvvəl tanış olmuşduq. Özümüzü heç nə olmamış kimi aparmağa çalışırdıq. Bir az sonra söhbəti davam etdirmək üçün soruşdum:

– Necə oldu ki, yenidən getdin?

– Getdim, vəssalam.

– Elə çətin idi?

– Asan deyildi.

– Gözləyə bilmədin?

– İstəmədim.

Səsi boğuq çıxdı.

– Yenə dərd çəkmək istəmədim.

Hər şey aydın oldu.

Biçarə, onsuz da, artıqlamasıyla dərd çəkmişdi.

– Bu söhbəti qurtaraq, Paskual.

Həmişəki kimi kədərlə, məzlumcasına gülümsədi; həyatda bəxti gətirməyən yaxşı adamlar belə gülümsəyirlər.

– Söhbəti dəyişək... Sənə qız tapmışam.

– Mənə?

– Hə.

– Qız?

– Hə, nədi ki? Sənə təəccüblü gəlir?

– Yox... Ancaq qəribədi. Məni kim sevər?

– Kim desən... Mən ki səni sevirem!

Bacımın öz sevgisini izhar eləməsi, mənim üçün qız axtarmasını eşitmək xoş idi. Ağılına gör nə gəlmişdi!

– Bəs o kimdi?

– Senyora Enqrasıyanın bacısı qızı.

– Esperansa?

– Hə.

– Suyuşirin qızıdır!

– Səni hələ evlənməmişdən əvvəl sevir.

– Heç hiss elətdirməyib!

– Nə istəyirsən, hərənin öz xasiyyəti var.

– Bəs sən ona nə dedin?

– Heç nə. Sənin nə vaxta gələcəyini demişdim!

– Mən də gəldim...

– Çox şükür!

Rosarionun mənim üçün tapdığı qız həqiqətən gözəldi. Lola kimi deyildi, daha çox əksi idi, onunla Estevesin arvadı arasında bir qadıncı, diqqətlə baxanda üz cizgiləri bacımı xatırladırdı. Otuz-otuz iki yaşı olardı, ancaq bu yaşı verməzdin, yaxşı qalmışdı, gənc qıza oxşayırdı. O çox möhvumatçı idi, qəzavü-qədərə inanırdı, bu da biz tərəflərdə az görünəndi, qaraçı kimi tapdığına qane olurdu, ancaq beynində həmişə eyni şeydi: “Nəyisə dəyişdirməyə ehtiyac varmı? Tanrının yazısı belədi!”

O, mərhum atasının ögey bacısı senyora Enqrasiya ilə təkədə yaşayırdı, çünki hələ uşaqkən ata-anadan yetim qalmışdı və balaca vaxtından üzüyola, fağır olduğundan kiminləsə mübahisə elədiyini heç kim görməmişdi, xətrini çox istədiyi bibisindən isə heç danışmağa belə dəyməz. Çoxlarından səliqəli geyinirdi, üzü alma rəngindəydi və bir müddət sonra mənim arvadım – ikinci arvadım olanda elə səliqə-səhman yaratdı ki, onun sayəsində ev tanınmaz dərəcədə dəyişdi.

İlk dəfə onunla təklikdə görüşəndə ikimiz də karıxmışdıq; söhbətin nədən

gələcəyini bilirdik, altdan-altdan bir-birimizə göz qoyurduq.

Biz tək idik, ancaq bu heç nəyi dəyişməzdi; bir saata yaxın təklikdə qalsaq da, hər keçən dəqiqə sözə başlamaq daha çətin olurdu. İlk atəşi o açdı:

– Sən kökəlmisən.

– Ola bilsin...

– Rəngin də ağarıb.

– Elə deyirlər...

Özümü məhraban, söhbətçil göstərmək üçün bütün gücümü toplusam da, heç nə alınmırdı; key kimiydim, elə bil nəsə məni basıb əzirdi, ancaq həmin vaxt keçirdiyim hisslər heç zaman yadımdan çıxmaz, o xoş duyğulardan ayrılmaq mənim üçün ağırdı.

– O yerlər yaxşıdı?

– Pısdı.

Susdu. Kim bilir nə fikirləşirdi!

– Lolanı tez-tez xatırlayırdın?

– Xatırlayırdım. Niyə yalan danışım?

Bütün günü iş-gücüm xatırlamaqdı, elə hamını xatırlayırdım. Hətta Ədəbazi da!

Esperansanın rəngi qaçdı.

– Qayıtdığına görə çox şadam.

– Hə, Esperansa, məni də gözlədiyinə görə şadam.

– Səni gözlədiyimə görə?

– Hə, bəyəm gözləməmişən?

– Sənə kim deyib bunu?

– Deyiblər. Hər şey məlumdu!

Səsi titrədi, həyəcanı dərhal mənə də keçdi.

– Rosario deyib?

– Hə. Bunda pis nə var ki?

– Heç nə.
Gözləri doldu.
– Mənim haqqımda nə fikirləşdin?
– Nə düşünsəydim? Heç nə!
Əyilib əlini öpdüm. O, əlini çəkmədi.
– Mən sənə kimi azadam,
Esperansa.
– ...
– İyirmi il əvvəl olduğu kimi.
Esperansa çəkinə-çəkinə mənə baxırdı.
– Hələ qocalmamışam, gələcəyimi düşünməliyəm.
– Hə.
– İş-gücümü, evimi, həyatımı necə quracağımı düşünməliyəm... Sən doğrudanmı mənə gözləmişən?
– Hə.
– Bəs niyə bunu mənə demirsən?
– Mən axı dedim.
Doğrudan demişdi, ancaq onu təkrar eşitmək mənə xoş gəlirdi.
– Yenə de.
Esperansa bibər kimi qızardı. Səsi qırıldı, dodaqları, burun pərələri küləkdəki yarpaq, günəşdən ləzzət alan payızbülbulünün boğazı kimi titrədi.
– Mən səni gözləyirdim, Paskual. Hər gün dua eləyirdim ki, tezliklə qayıdasan. Allah səsimi eşitdi.
– Elədi.
Yenə əllərini öpməyə başladım. Tutulan kimi olmuşdum. Üzündən öpməyə cəsarət eləmədim.
– Bəs sən... sən...
– Hə.
– Nə soruşmaq istədiyimi bilirsən?
– Hə. Demə.

Birdən sanki gül kimi açıldı.

– Məni öp, Paskual...
Səsi boğuş, xırıltılı çıxdı.
– Səni çox gözləmişəm.

Onu bərk-bərk, qızgıncasına, başqa heç bir qadına hiss etmədiyim ehtiramla öpdüm, o qədər çox öpdüm ki, dodaqlarımı ayıranda ona qarşı qəlbimdə ən vəfalı sevgi doğulmağa macal tapmışdı.

19

Artıq iki aydı evli idim, anamda yenə həbsimdən əvvəlki hərəkətləri, biciklləri sezməyə başladım. Onun soyuqluğu, tikanlı sözləri, özü kimi təpədən dırnağa yalançı söhbətləri qanımı coşdururdu. Arvadımdan zəhləsi gedirdi, ancaq necəsə bununla barışmalı idi – başqa yol yoxdu! – və öz kinini gizlətmədiyindən, boğaza yığılmış Esperansa məsələni qarşımda qəti şəkildə qoydu. Mən də başa düşdüm ki, bizi ancaq torpaq ayırmalıdı. Torpaq ayırmalıdı – bunu iki halda deyirlər: ya köçüb başqa yerə gedirsən, ya da iyirmi qarış dərinliyinə...

Köçmək haqqında dəfələrlə düşünmüşdüm, ağılıma La Korunya, Madrid, ya da bir az yaxın yer – əyalətin paytaxtı gəlmişdi, ancaq dərd onda idi ki, qorxaqlıqdanmı, qətiyyətsizlikdənmi bunu hər dəfə sonraya saxlayırdım. Hətta o qədər sonraya saxladım ki, nəhayət, yola çıxanda özümdən və xatirələrimdən savayı heç kimlə torpaqla ayrılmağıma lüzüm olmadı...

Bircə öz günahımdan gizlənməyə torpaq azlıq eləyirdi, torpaq o qədər

böyük və geniş deyildi ki, yaşayış yerimi dəyişib vicdanımın naləsini eşitməyəm...

Mən torpaqla öz kölgəmdən, adımdan, xatirələrimdən, hətta öz bədənimdən daldalanmaq istəyirdim; kölgəsiz, xatirələrsiz, adsız və bədənsiz məndən çoxmu şey qalacaqdı?

Başqa hallarda həyatdan qəfil silinmək, yoxa çıxmaq yaxşıdı, yer ayrılığa girərsən, tüstü kimi havaya qarışasan. Belə olmur, ancaq olsaydı, mələklərə çevrilərdik, cinayətlərin və günahların girdabından qurtulardıq, bu xarab olmuş ətin ağır yükündən azad olardıq; sizi inandırırım, əgər kimsə öz dəyərsiz canının üstündə əsərə qəlbimizə toxunub onu daima bizim yadımıza salmağa çalışmasaydı, biz onu heç vaxtlə xatırlamazdıq. Heç nə iyrənc keçmişin cüzamı ilə çürümüş vicdan qədər, şərdən vaxtında ayrılmayan peşmançılıq xorası qədər pis qoxumur, biz ümidləri çiçəkləməyə macal tapmamış məhv olanların zibilliyində iylənirik, bizim miskin həyatımız – özü də çoxdan! – gör nəyə çevrilib!

Bizi yolumuzdan azdıran bütün yaramaz niyyətlərimiz kimi, qətl barədə fikir də canavar kimi astaca, ilan kimi hiss olunmadan sürünüb yaxınlaşır. Həyatımızı dəyişən fikirlər, ümumiyyətlə, qəfildən gəlmir; gözlənilməzlik yalnız ayrı-ayrı anları məhv eləyir, ötüb keçəndən sonra isə bizə uzun ömür qoyur. Divanəliyin ən betəri – dərdin divanəliyi çölə duman kimi, ağ ciyəərə vərəm kimi həmişə tədricən, hiss

olunmadan gəlir. Durmadan, dayanmadan, ancaq yavaş-yavaş, tələmədən yaxınlaşır. Bu gün biz onu hiss eləmirik, bəlkə, sabah da, birisi gündə, bir ay da hiss etməyəcəyik. Ancaq bir ay ötəndən sonra hiss eləyirik ki, ağzımızın dadı qaçıb, xatırladıqlarımız bizə ağır gəlir – xəstəlik peyda olub. Günlər keçir, gündüzləri gecələr əvəzləyir, biz adamayovuşmaz, qardınmız oluruq; beynimizdə fikirlər doğulur, kim bilir, bəlkə buna görə başımızı qoparacaqlar ki, onun qorxunc əməlinin qarşısını alsınlar. Bəzən həftələrlə heç bir dəyişiklik olmur, ətrafdakılar qaraqabaqlığıma öyrəşir və bizim qəribə davranışımıza artıq təəccüblənmirlər. Ancaq şər qəfil ağac kimi boy atır, cana-qana gəlir və biz daha adamlarla salamlaşmırıq, onlara isə yenə qəribə görünürük, ya elə bilirlər eşqə düşmüşük. Biz arıqlayırıq, çənəmiz sallanır, nifrət ürəyimizi qurudur, yad baxışları sinirmirik, vicdanımız əzab verir, amma eybi yoxdu, əzab verir, daha yaxşı, qoy versin. Gözümüz ağrıyır, zəndlə baxanda, acı yaşla dolur. Düşmənin nifrətimizin aşırdaşlığını sezir, ancaq özündən müştəbehdi – hissiyat aldatmır. Bəla vaxta-vədəyə baxmır, hər doğulan hissini şüşə qırıqları səpilmiş qəlbimizdə dizin-dizin sürünməyinə imkan veririk. Cüyür kimi nədənsə diksinib yana sıçrayırıqsa, səsdə olan qulağımız yuxularımızı qaçırırsa, deməli, şər bizi tamamilə cənginə alıb, çıxış yolu yoxdu, şəfa tapmaq mümkünsüzdü. Və biz yixilirik, sürətlə aşağı uçuruq, həyatda

bir daha ayağa dura bilməyəcəyik. Bəlkə lap son anda, kəlləmayallaq cəhənnəmə vasil olmamışdan əvvəl azca dikələ bildik... Dəhşətli azardı...

Milçəklər cəmdəyin iyinə yığışan kimi, anam da səbrimlə oynayıb məni haldan çıxarırdı. Udduğum kədər ürəyimi zəhərləmişdi; başımda elə fikirlər dolaşırdı ki, hikkəmdən özüm ehtiyat eləməyə başladım. Anamı görmək istəmirdim. İçimdə həmin ağrı, baxışlarımı dumanlandıran tufanqabağı həmin narahatlıqla bir-birinə oxşayan günlər sürünüb gedirdi.

Silaha əl atmağı qərara aldığım gün o qədər dilxor, onu al qana boyamağın xeyirliyə olmayacağına o qədər əmin idim ki, anamın ölüm fikrinin özü məni bir zərrə belə təlaşa salmırdı. Bu, sadəcə, alın yazısı idi, olacağa çarə yoxdu, mən vur-tut icraçıyım və hətta istəsəm də, bundan qaça bilməzdim, çünki fikrimi dəyişmək, onun baş verməməsi üçün indi əlimin belə kəsilməsinə razı olduğum hadisənin olmaması mənə mümkünsüz görünürdü, onda isə buğda səpdiyi zəminin qayğısına qalan kəndçi kimi hər şeyi yerli-yerində ölçüb-biçmişdim.

Məsələ artıq həll olunmuşdu. Özümü ürəkləndirmək, qüvvə toplamaq üçün gecələr yatmayıb, eyni şey haqda düşünürdüm; qarğıdalı yarpağı kimi enli, uzun tiyəli, ortasında novçası olan, sədəf dəstəyinin onu döyüş xəncərinə bənzəttdiyi ov bıçağını itiləmişdim. Gün təyin eləmək qalırdı ki, onda tərəddüd etməyəsən, geri çəkilməyəsən, heç nəyə baxmadan

sona qədər gedəsən, soyuqqanlılığını saxlayasan... sonra rəhm etmədən dalbadal zərbələr endirmək və çox-çox uzaqlara, La Korunyaya, heç kimin heç nə bilmədiyi, rahat yaşayacağım yerə qaçmaq, ümid etmək ki, adamlar məni unudacaqlar və həyatımı təzədən qurmağa imkan verəcəklər.

Vicdanım mənə əzab verməyəcək – səbəb yoxdu. Yalnız elədiyimiz ədalətsizliyə – döydüyümüz uşağa, vurduğumuz qaranquşa görə əzab çəkirik. Ancaq nifrətin çəkib apardığı, hansısa bir fikrin kefli kimi arxasına düşüb getdiyimiz işə görə heç vaxt peşman olmuruq, vicdanımız heç vaxt əzab vermir.

1922-ci ilin 10 fevralı idi. Həmin il 10 fevral cümə gününə düşmüşdü. O vaxta xas günəşli hava idi, yadımdadı ki, aşıq-aşıq oynayan uşaqlar həmin gün meydanda həmişəkindən çoxdu. Məni fikir götürmüşdü, amma özümü ələ almağa çalışdım və bunu bacardım. Geri çəkilmək heç cür mümkün deyildi, məni məhvə, ölümə, bəlkə də, intihara aparacaqdı, meyitimi bəlkə də Quadiana çayından, ya qatarın altından tapacaqdılar... Yox, geri çəkilmək olmazdı, irəli, yalnız irəli getmək lazımdı. Bu indi mənim üçün şərəf məsələsiydi.

Arvadım, görünür, nəse hiss eləmişdi.

– Nə eləmək istəyirsən?

– Heç nə. Nədi ki?

– Bilmirəm, nəse qəribəsən.

– Özündən söz uydurma.

Sakitləşdirmək üçün onu öpdüm;

son dəfə öpdüm. Bunu o vaxt bilmirdim; bilsəydim sarsılırdım.

– Məni niyə öpürsən?

Donub qaldım.

– Niyə də öpməməliyəm?

Onun sözləri məni fikirləşməyə məcbur elədi. Deyəsən, məsələnin nə yerdə olduğunu başa düşürdü, hər şeyi duyurdu.

Günəş həmişə batdığı yerdə qürub etdi. Şər qarışdı. Şam elədik. Onlar yerlərinə girdilər. Mənsə, həmişə olduğu kimi, kömürü qurdalaya-qurdalaya ocağın böyründə qaldım. Martineta meyxanasına çoxdandı baş çəkmirdim.

Gözlədiyim vaxt yetişdi. İndi özümü ələ alıb, məsələni bacardıqca tez bitirməliydim. Gecə qıسادı, hər şey gecə qurtarmalıydı və səhər açılanda kənddən çox-çox uzaqda olmalıydım.

Qulaq verdim. Səs-səmir yox idi. Arvadım yatan otağa girdim – yatırdı. Qoy yatsın. Anam da, yəqin, yatırdı. Mətbəxə qayıdıb, ayaqqabımı soyundum; döşəmə soyuqdu, xırda daşlar dabanıma batırdı. Bıçağı çıxartdım, ocağın işığında gün işığında olduğu kimi parıldayırdı.

O, üzünü balınca söykəyib mələfəyə bürünmüşdü. Üstünə tullanıb bıçağı soxmaq qalırdı. Tərpənməyə, qışqırmağa belə macal tapmayacaq... Əlim artıq ona çatır, o isə bərk yatır və heç ağına da gəlmir ki, – ilahi, öz aqibətindən qurbanın heç vaxt xəbəri olmur! – başına nə gələcək. Özümü toparladım, hətta əlimi də qaldırdım – ancaq qolum yenə yanıma düşdü.

Gözümü yumub zərbələr endirmək istədim. Yox, belə olmaz: gözüyumulu zərbə endirmək riskli – zərbə boşa da gedə bilər... Gözlərini geniş açıb, zərbəni bütün varlığımla hiss edərək endirməlisən. Və sakit olmalısən, sakitliyini qorumasın, ancaq anamı görəndə, deyəsən, həyəcanlanmağa başladım. Vaxt keçirdi, mənə heykəl kimi bir yerdə dayanıb hələ də məsələni bitirməyə ürək eləməirdim. Necə olsa da, anam idi, məni dünyaya gətirmişdi, bircə buna görə onu bağışlamaq olardı. Yox, elə məni doğduğu üçün onu bağışlaya bilmirdim. Məni dünyaya gətirsə də, heç vaxt qayğıma qalmayıb. Boş yerə vaxt itirməyə dəyməz, cəsarətə gəlib məsələni bitirmək lazımdı. Elə an oldu ki, əlimdə bıçaq ayaq üstə yatdım, sanki canlı surətdə cinayətin özüydüm... Özümü ələ almağa, toparlanmağa, diqqətimi cəmləməyə çalışdım. Bacardıqca məsələni tezəcə bitirmək, buralardan baş götürüb ayağım tutduğu qədər qaçmaq istəyirdim. Taqətdən düşmüşdüm; onu, yuxusunu qoruyuramış kimi artıq xeyli vaxtdı yanında dayanmışdım. Ancaq mən axı onu öldürməyə, məhv eləməyə, xəncər zərbələriylə canını almağa gəlmişdim!

Bir saat da beləcə dayanaram. Yox, heç də yox, bu mənim qüvvəm xaricindədi, bu mənim ürəyimi üzürdü. Fikirləşdim ki, gedim. Ancaq otaqdan çıxanda birdən səs salsam, oyanıb məni tanıyacaq! Yox, gedə də bilməzdim; ölüm qaçılmazdı... Vəziyyətdən yeganə çıxış – vurmaq, məsələni

tezəcə bitirmək üçün rəhm etmədən dalbadal zərbələr endirməkdi.

Amma vura da bilmirdim... Sanki ümitsiz halda bataqlığa batıb qalmışdım. Palçıq artıq boğazıma çatmışdı. Pişik balası kimi boğulacağam... Öldürmək halında deyildim, məni elə bil iflic vurmuşdu.

Getmək üçün yerimdən tərpendim. Döşəmə cırıldı. Anam çarpayıda çevrildi.

– Kim var burda?

İndi doğrudan da başqa çıxış yolu yoxdu. Üstünə atılıb onu çarpayıya sıxdım. O dartınıb yerində döndü... Hətta boğazımdan yapışmağı da bacardı. Dəli kimi çığırırdı. Biz tutaşdıq; bu, təsəvvürünüzə gətirə bilməyəcəyiniz ən şiddətli çarpışma idi. Biz vəhşi heyvanlar kimi nərildəyirdik, ağızımızdan selik axırdı... Çarpayıda eşələnəndə, içəri girməyə cəsərət etməyən, rəngi meyit kimi ağarmış arvadımı qarının ağzında gördüm. Əlindəki lampanın işığında anamın sifəti nazaretlinin cübbəsi kimi bənövşəyi idi... Biz hələ də çarpışırdıq; paltarım cırılmışdı, yaxam-başım açılmışdı. Ölümə məhkum olunmuş bu qadın şeytanın özündən də möhkəmiydi. Onu susdurmaq üçün bütün gücümü topladım. Azı on beş dəfə onu qamarladım, hər dəfə də əlimdən çıxdı. Məni cırmaqlayırdı, əl-ayaq atırdı, dişləyirdi. Bir an sol döşüm ağzına keçdi və onu dişləriylə qopardı. Elə həmin anda da fürsət tapıb xencəri boğazına sapladım...

Qan sifətimə fısqırdı. O, bətn kimi isti idi, dadı isə eynən qoyun qanının dadıydı.

Onu itələyib qapıya tərəf cumdum. Kandarda arvadımla toqquşdum; lampa söndü. Çölə atılıb, dayanmadan bir neçə saat qaçdım. Çöldə hava sərin idi və elə bil bu məni bir az yüngülləşdirdi.

Mən dərindən nəfəs aldım...

Yazını köçürənin daha bir qeydi

Paskual Duartenin əlyazması burda sona çatır. Bu sətirlərdən sonra onu asıblar; yeni qəhrəmanlıqlarından yazmağa vaxtı qalıb, yoxsa əlyazma itib – nə qədər çalışsam da, aydınlaşdırma bilmədim.

Artıq dediyim kimi, əlyazmanı tapdığım Almendralexo aptekinin sahibi Lisensiat don Benigno Bonilyo sonrakı axtarışlarda mənə əlindən gələn köməyi elədi. Aptekin altını üstünə çevirdim, hətta çini bankalara, butulkaların arxasına, şkafların altına, çay sodası yeşiyinə də baxdım. Cürbəcür təmtəraqlı adları əzbər öyrəndim, məsələn: cütçü və donuzotaran Sakarias oğlunun mazi, şəfqət mazi, donuz yaxması, yunlu heyvanın dırnaq mazi; xardal yaxmasından məni öskürək tutdu, pişikotu ürəyimi bulandırdı, naşatır spirti gözlərimi yaşartdı, ancaq nə qədər axtardımsa, müqəddəs Antoniyə nə qədər dua elədim ki, əlimə nəsə keçsin, görünür, bu nəsə yox idi, çünki ona rast gəlmədim.

Paskual Duartenin son illəri barədə heç bir məlumatın olmaması təəssüf

doğurur. Sadə hesablama aparsaq aydın olar ki, yenə Çinçila dustaqxanasına düşəndən sonra (öz sözündən belə çıxır), 35, hətta 36-cı ilə qədər orada qalıb. Onda əminliklə demək olar ki, məhbəsdən müharibə başlayana qədər qayıdıb. Ancaq onun kəndində baş verən 15 günlük inqilab müddətində nə kimi fəaliyyət göstərdiyini öyrənmək mümkün deyil; bircə bizim qəhrəmanın cinayət başında yaxalandığı senyor Qonsales de la Rivanın qətlini istisna etsək, bundan artıq heç nə, qətiyyənlə heç nə öyrənmək mümkün olmadı və yeri gəlmişkən, hətta onun cinayətləri barədə də yalnız bu cinayətlər baş verdiyi üçün bilirik, ancaq bu cinayətlərin səbəbi, nədən doğduğu, hansı məqsədlə edildiyi – çünki Paskual inadla susurdu, yalnız çox nadir hallarda ağızını açıb danışdı – bizə məlum deyil. Yəqin, onun edamı bir az ləngisəydi, öz memuarında bu mövzuya toxunub bütün təfərrüatıyla axıra çatdırardı, ancaq bu baş verməyib və son günlərindəki boşluğu yalnız bədi təxəyyüllə doldurmaq olardı, bu da kitabın həqiqiliyiylə bir araya sığışmazdı.

Paskual Duartenin don Xoakin Barreroya məktubunu eyni bənövşəyi mürəkkəblə yazılan XII və XIII fəsillərin qələmə aldığı dövrə aid etmək olar; bu sübut edir ki, Paskual, dediyi kimi, öz hekayətini heç də dayandırmayıb və məktubu bilərəkdən elə hazırlayıb ki, vaxtı çatanda öz təsirini göstərsin, – bu ehtiyatlılıq ilk baxışda göründüyü kimi bizim qəhrəmanın unatqan, taleyin

sındırdığı adam olmadığını sübut edir. Belə olduğunu kağız bağlamasının hansı yolla Badaxos həbsxanasından senyor Barreronun evinə düşdüyü də tamamilə aydın göstərir, çünki bu haqda bizə kağız bağlamasını göndərməyi öz üzərinə götürən jandarmeriya kapralı Sesareo Martin danışır.

Qəhrəmanımızın həyatının son dəqiqələrini imkan daxilində aydınlaşdırmaq üçün Badaxos həbsxanasının keçmiş kapellanı, hal-hazırda Marasledə (Badaxos) icma keşişi Santyaqo Luruenyeyə və bir vaxtlar Badaxos həbsxanasında sırası jandarmeriya, indi isə kapral rütbəsində La-Vesilye (Leon) postunun rəisi don Sesareo Martinə məktubla sorğu göndərdim. Cinayətkarın ədalət məhkəməsinə börcünü ödəmək vaxtı çatanda, bu iki şəxs öz xidməti vəzifələrini yerinə yetirmək üçün onun yanında olmuşdu.

Bu da onların məktubları.

Marasela (Badaxos),
9 yanvar 1942-ci il.

Möhtərəm və hörmətli senyor.

Sizin keçən ayın 18-də iltifat edib göndərdiyiniz və mənə xeyli gec çatan məktubu, həmçinin bədbəxt Duartenin makinada yazılmış 359 səhifəlik xatirələrini elə indicə almışam. Bütün bunları mənə Badaxos həbsxanasının indiki kapellanı, cavanlıq illərində Salamank seminariyasında sizin itaətkar bəndənizin yoldaşı olmuş don David Freyre Anqulo yollayıb. Zərfi

açan kimi vicdanımı sakitləşdirmək üçün bu sətirləri yazıram, davamını isə əgər Tanrı məsləhət bilsə, sizin təlimatınız və öz marağım naminə sabaha, məktuba əlavə olunmuş kağız bağlamasını oxuyandan sonraya saxlayaram.

(Aydın 10-da davam eləyirəm.)

Duartenin etiraflarını indicə birnəfəsə oxudum (ancaq Herodota inansa, bu cür oxu verdiyi ziyanlıdır). Təsəvvür eləyə bilməzsiniz ki, o məndə necə dərin təəssürat oyadı, qəlbimdə necə silinməz iz buraxdı. Sizin itaətkar bəndənizin qiymətli məhsulu yığan əkinçi sevinciylə bu adamın son tövbəsini qəbul etməsi də təəssüratın gücünü azaltmır. Yəqin, çoxları bu adamı gərəşən sayacaq (onun kamerasına çağırılarda mən də elə düşünürdüm), ancaq ürəyinin dərinliklərinə nüfuz edəndə, həyatın onu qorxutduğu, hürküdüyü bir quzu olduğunu bilirsən.

Hazırlıq mərhələsinə gəlincə, onun ölümü xristianlara örnək ola bilərdi, ancaq son anda soyuqqanlılığını saxlamağı bacarmayıb təlaşlandı. Bu da zavallıya əzab verdi, bir az mətanətli olsaydı, həmin əzabdan qurtulardı. Edama qədər özünü əzmlə, sakit aparması məni heyran elədi və həyəte çıxarılanda bərkdən: “Tanrı istədiyi kimi olsun”, – deyib öz ibrətamiz itaətkarlığıyla hamını heyrətləndirdi. Əfsus ki, şeytan onun son anını oğurladı, əgər elə olmasaydı, ölümüylə, heç şübhəsiz, müqəddəslərdən sayıla bilərdi. Həmin ölüm onu görənlər üçün

ibrət oldu (çünki, bayaq dediyim kimi, bu adam öz soyuqqanlılığını itirdi), mən isə gördüklərimdən insanları rəhmlə sağaltmaq üçün nəticə çıxardım. Ümid eləyirəm ki, rəbbim öz müqəddəs dərgahında ona rahatlıq bəxş edəcək!

Senyor, mənim hüsn-rəğbətimi və səmimi salamlarımı qəbul etməyinizi rica edirəm.

keşiş S. Laurenye

P.S. Fotoşəkil barədə xahişinizi yerinə yetirmək imkanında olmadığımı və sizin hara müraciət etməyinizi bilmədiyimə görə təəssüflənirəm.

Bu bir məktub. Bu isə o biri məktub.

La Vesilya (Leon), 12.1.42

Möhtərəm senyor.

18 dekabrda yazdığınız məktubu aldığımı bildirirəm və ümid edirəm ki, hal-hazırda yuxarıda göstərilən tarixdə olduğu kimi sağ və salamatsınız. Bu havada donsam da, bunu heç ən qəddar quldura da arzulamıram, şükürlər olsun ki, sağ və salamatam. Xidməti işləmlə əlaqədar heç bir maneə görmədiyim üçün, indi sizi maraqlandıran məsələyə keçirəm, belə bir maneə olsaydı, müsaidənizlə, bir kəlmə də danışmazdım.

Haqqında yazdığınız adı çəkilən Paskual Duarteni xatırlayıram, uzun bir müddət ərzində o, keşişini çəkdiyimiz ən məşhur dustaq idi. Mənə var-dövlət belə versələr, onun ağlının yerində olduğunu deməyə dilim gəlməz,

çünkü çıxartdığı hoqqalardan aydınca görünürdü ki, ağılı yerində deyil. Tövbə edənə qədər hər şey yaxşı gedirdi, ancaq bir dəfə tövbə etməyə bənd idi ki, onda iztirablar və vicdan əzabı özünü bürüzə versin və bunlardan tövbə etməklə yaxa qurtarmaq qərarına gəldi. Axırda belə alındı ki, birinci günlər anasının qətlinə görə, ikinci günlər cənab qraf Torremexiyani, üçüncü günlər daha kimisə öldürdüyünə görə tövbə eləyirdi, bir sözlə, bu bədbəxt həftənin yarısını öz xoşu ilə oruc tuturdu, ağzına bir tikə də almırdı və elə arıqlamışdı ki, boğazını məngənədə sıxmaq üçün, məcə, cəllada elə bir güc-filan lazım olmayacaqdı. O, bütün günü durmadan yazırdı və heç bir narahatçılıq yaratmadığına görə, rəis ürəyinin yumşaqlığından bizə tapşırırdı ki, dustağın yazması üçün nə lazımdısa verək, o da nəfəs dərmədən ürəyini boşaldırdı. Bir dəfə məni yanına çağırıb, Meridaya, don Xoakin Barrero Lopesə yazdığı ağız yapışdırılmamış zərfi (dedi ki, ürəyinizdən keçsə, oxuya bilərsiniz) göstərdi və baş açmadım məndən xahiş, ya əmr etdi:

– Məni aparanda, bu məktubu götürün, kağızları səliqəylə toplayıb, hamısını bir yerdə bu senyora göndərin, başa düşdünüz?

Sonra gözümə elə müəmmalı tərzdə baxdı ki, canıma vic-vicə doldu:

– Tanrı buna görə sizə əvəzini verər, mən ondan xahiş eləyəyəm!

Bunda pis bir şey görməyib, onun xahişini yerinə yetirdim, çünki mər-

humların son istəyinə hörmət etməyə öyrəşmişəm.

Onun ölümünə gəlincə, sizə bir şeyi deyəcəyəm: çox adi və miskin bir ölümdü. Əvvəl-əvvəl özünü çəkib, hamının qarşısında bəyan etdi: “Tanrı bilən məsləhətədi!” Belə ki, çaşıb qaldıq, ancaq çox tezliklə bütün ədəb qaydalarını untdu. Eşafotu görəndə huşunu itirdi, ayılında isə fəryad qopartdı ki, ölmək istəmir, onu öldürməyə haqları yoxdu; axırda onu kətilə sürüyüb aparmalı oldular. Həbsxana kapellanı, həqiqətən müqəddəs insan olan Santyaqo atanın uzatdığı xaçı son dəfə öpdü və öz həyatını ən şərəfsiz, ən biabırçı vəziyyətdə sona çatdırdı: ətrafdakılara hörmət qoymadan tüpürür, təpik atırdı, ölüm qarşısında qorxaqlığını hamıya açıb göstərirdi. Xahiş eləyirəm, kitab çap olunanda, mümkünsə, mənə bir yox, iki nüsxə yollayın – ikincini bizim leytenant üçün, o, mənə vəd edib ki, əgər etiraz etməsəniz, bağlamanın haqqını ödəyəcək. Xahişinizi yerinə yetirdiyimə ümid edirəm, həmişə qulluğunuzda hazırım.

Sesareo Martin

Məktubunuz mənə gec çatdığına görə, tarixdə bu cür fərq alınıb. Məktubu mənə Badaxosdan yollayıblar, onu yalnız bu ayın 10-da, şənbə günü, yəni srağagün almışam. Sağ olun.

Bu cənabların dediklərinə mən daha nə əlavə edə bilərəm?

**Madrid,
yanvar, 1942-ci**

232

2015

Ədəbi mozaika

FİTSCERALDIN YENİ HEKAYƏSİ TAPILIB

Amerika yazıçısı Frensis Skott Fitsceraldın Priston universitetinin arxivindən tapılmış "Hərərət" hekayəsi ilk dəfə bu ilin noyabrında çap olunacaq. Bu haqda "The Teleqraf" agentliyi xəbər verir.

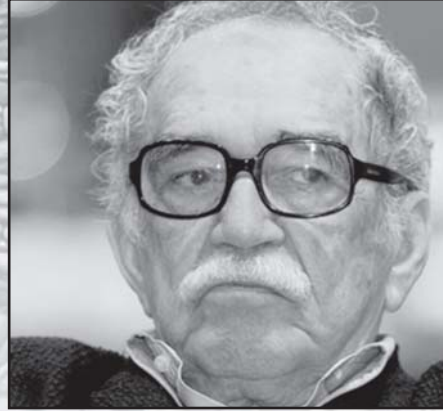
1939-cu ilin iyul ayında yazılmış səkkiz min sözdən ibarət "Hərərət" adlı bu hekayənin epistolıq janrdə avtobioqrafik əsər olduđu bildirilir. Hekayədə Los-Ancelesdə yaşayan və alkoqolizmdən əziyyət çəkən yazıçı Emmet Monsenin həyat tarixçəsindən söhbət açılır.

Hekayədə çox güman ki, Fitsceraldın başına gələnler, üzləşdiyi maliyyə çətinlikləri və alkoqola hədsiz aludəçiliyi öz əksini tapıb.

"The Teleqraf" agentliyi əlyazmanı üzə çıxarmış "The Standart" jurnalının redaktoru Endryu Ciliyə istinadən bildirir ki, "Hərərət" "dialoqlarla işlənmiş bir qədər romantik və qismən dramatik hekayədir. Lakin onda Vudxaus üslubunda yazılmış çılğın komediya təsiri də duyulur".

"Məni hekayənin kifayət qədər mürəkkəb və məzəli olması heyran etdi. Biz Fitscerald haqda fikirləşəndə, onun "Böyük Getsbi" və "Zərif gecə" faciə romanlarını xatırlayırıq. Amma "Hərərət" hekayəsi göstərir ki, Fitscerald, yaxşı məzhəkələr də yarada bilərmiş", – deyə Endryu Cili qeyd edir.

Frensis Skott Fitscerald Amerika ədəbiyyatında "itirilmiş nəslin" önəmli yazıçılardan biri hesab olunur. O, 1920-ci illər Amerikasının "caz dövrü" haqda bir sıra romanlar yazıb.

ODA DAVAMLI KİTAB

ABŞ hərəraclarından birində Rey Bredberinin oda davamlı cildlə üzələnmiş “Farenheytlə 451 dərəcə” romanının bir nüsxəsi satılıb. Adı gizli saxlanılan alıcı nadir nəşrə görə 17,5 min dollar ödəyib.

Hərərac nümayəndəsinin bildirdiyinə görə, bu kitab 1953-cü ildə nəşr olunmuş ilk 200 nüsxədən biridir. Nüsxələrin çoxu şəxsi kolleksiyalarda və bəzi təşkilatların himayəsi altında saxlanılır. Hər nüsxə asbestlə cildlənmişdir. Bununla belə, kitabın vərəqləri adi kağızdandır. Agentliyin nümayəndəsi qeyd edib ki, bu vaxta qədər hərəraclarda həmin nadir kitabın bir neçə nüsxəsi satılıb. O, həm də Rey Bredberinin bu kitabına dünya kolleksiyaçıları arasında böyük maraq və tələbat olduğunu bildirib.

“Farenheytlə 451 dərəcə” romanında hadisələr gələcəkdə cərəyan edir, öz dəyərləri olan və bu dəyərləri sarsıda bilən hər şeylə mübarizə aparan totalitar bir cəmiyyət təsvir olunur. Əsərin qəhrəmanı Qay Monteğin vəzifəsi həmin dəyərləri şübhə altına alan köhnə kitabları yandırmaqdır.

Yeri gəlmişkən, Farenheytlə 451 dərəcə, təxminən 233 dərəcə Selsiyə bərabərdir. Kağızın alışması üçün hərərətin məhz bu dərəcəyə çatması lazımdır...

Q.Q.MARKES KUBANIN “MƏXFİ AGENTİ” OLUB

Sən demə, ABŞ-ın Federal Təhqiqat Bürosu (FTB) görkəmli yazıçını iyirmi ildən artıq izləyibmiş. Bu xəbəri “Vaşinqton Post” qəzeti yayıb.

Verilən məlumata görə, FTB Markesi 1964-cü ildən, Kubanın informasiya agentliyi olan Prensa Latinainin əməkdaşı kimi, arvadı və oğlu ilə birgə Nyu-Yorka gələn gündən güdürmüş. O vaxt Markesin 33 yaşı vardı, Kubanın əfsanəvi lideri Fidel Kastronun dostu və silahdaşı hesab edilirdi. Yazıçı haqda dosye həmin vaxtdan başlayaraq növbəti 24 il ərzində toplanıb. FTB bu məlumatların 137 səhifəsini artıq yayımlayıb, 133 səhifəsi isə indi də məxfi saxlanılır.

Qeyd edək ki, Markes heç bir siyasi təşkilata mənsub olmayıb.

Qabriel Qarsia Markes 2014-cü il aprelin 17-də, 87 yaşında, 30 ildən artıq ömür sürdüyü Mexikoda vəfat edib.

233

2015

AQATA KRİSTİNİN OXUCULARA MƏLUM OLMAYAN ON ƏSƏRİ NƏŞR EDİLƏCƏK

Bu nadir tapıntı barədə Culus Qrin məlumat verib. Tanınmış teatr prodüseri yazıçıyla bağlı, əvvəllər tədqiq olunmamış şəxsi arxivlərə müraciət edib. Tapılmış materiallar arasında beş pyes, bir neçə birpərdəli dram əsəri və dünya şöhrətli yazıçının nəşr edilmiş məktublarının əlyazmaları var. Ədəbiyyatşünasların ehtimal etdikləri kimi tapılmış əsərlərin yarısından çoxu sirli qətl hadisələriylə bağlıdır.

Aqata Kristinin yeni tapılmış dram əsərləri onun pərəstişkarlarına yazıçının mürəkkəb xarakterlər, maraq çəkən qarşıdurmalar aləminə baş vurmaq imkanı verir. Ekspertlərin ehtimalına görə, tapılmış

pyeslər tədqiq edildikdən sonra Böyük Britaniyanın ədəbiyyat xəzinəsində layiqli yerini tutacaqdır. Onun səhnəyə ilk dəfə 1956-cı ildə çıxan məşhur "Sıfır saati" romanı əsasında yazılmış pyesinin daha erkən – 1945-ci il variantının əldə edilməsi tədqiqatçıların uğurudur.

Bununla yanaşı, o dövrün detektiv yazarlarının ailə arxivlərindən də bəzi aktyorlar, o cümlədən, Ralf Riçardson haqda yazıçının müfəssəl qeydləri olan şəxsi məktubları da üzə çıxmışdır. Əldə edilmiş bütün bu qiymətli materialların bu ilin sentyabrında ayrıca kitab şəklində nəşr olunması haqda məlumat yayımlanıb.

BULQAKOVUN ƏLYAZMALARI MƏHV OLMAQ TƏHLÜKƏSİYLƏ ÜZ-ÜZƏ

Görkəmli rus yazıçısı Mixail Bulqakov həyat reallıqlarını mistik müstəvidə təqdim edən nadir yazıçılardan biri olub. Elə bil indi həyatın amansız ironiyası onun əlyazmalarını sınağa çəkir.

Rusiyanın baş kitabxanasının (keçmiş Lenin adına kitabxana) direktoru Aleksandr Visly ölkənin kitab xəzinəsinin üzləşdiyi təhlükəli vəziyyət və problemlər haqda danışib. O, kitabxananın malik olduğu dünyada yeganə nüsxə olan bir sıra eksponatlarının yaxın zamanlarda yararsız hala düşə biləcəyini qeyd edib.

Direktorun sözlərinə görə, söhbət Mixail Bulqakovun "Master və Marqarita" əsərinin

əlyazmasından gedir. Yazıçı adi məktəbli dəftərində yazırmış. O zamankı texnologiyaların mükəmməl olmaması üzündən kağızlar indi saralmağa başlayıb və əgər tezliklə bərpa işləri görülməsə, dəyərli əlyazmalar qısa zamanda ovulub tökülə bilər. Təcili tədbirlər görülməsiylə bağlı yüksək qurumlarda qərar verilsə də, Rusiyada bu işi həyata keçirə biləcək müəssisə yoxdur. Odur ki, hələlik bu sahədə heç bir praktiki addım atılmayıb.

A.Visly onu da bildirir ki, belə dəyərli əlyazmalar və nadir nəşr nümunələri, təkcə mərkəzdə deyil, Rusiyanın digər böyük kitabxanalarında da eyni aqibəti yaşamaqdadır. Bir neçə onillikdən sonra, belə əlyazmalar yalnız xatirələrdə qalacaq, bu işə gələcək nəsillər üçün böyük itki olacaq.

ROMANÇILIQ PEŞƏSİ

Məşhur yazıçılar öz yazı üslubları, yaradıcılıqlarının müxtəlif xüsusiyyətləri barədə oxucuları məlumatlandırırlar. Yapon yazıçısı Haruki Murakami də bu baxımdan pərəstişkarları üçün açıq olan söz ustalarındandır. Bu günlərdə Yaponiyada onun yaradıcılıq problemlərinə həsr olunmuş yeni kitabı nəşr olunub.

Kitab “Romançılıq bir peşə kimi” adlanır. Əsasən, avtobiografik esselərdən tərtib edilən bu toplu yazıçılıq peşəsinin incəliklərinə həsr edilib. Əvvəlki kitablarından fərqli olaraq, H.Murakaminin bu əsəri hələ ki, heç bir hay-küyə səbəb olmayıb, ədəbi ictimaiyyət tərəfindən sakit qarşılanıb. Kitabın ilk tirajı 100 min nüsxə nəşr edilib və onun 90 minini “Kinokunya” kitab mağazaları şəbəkəsi alıb. Bununla belə, şəbəkənin rəhbərliyi heç də kitabın satışı üzərində monopoliya yaratmaq

fikrində olmadığını, sadəcə, ədəbi nümunələrin yeni satış üsulunu sınaqdan keçirməyi planlaşdırdıqlarını bəyan edib.

“Kinokunya” Murakaminin yeni toplusunu kiçik kitab mağazalarına paylamağı, bununla da vasitəçiləri sıxışdırıb bazardan çıxarmağı qarşısına məqsəd qoyub. Şirkət rəhbərinin dediyinə görə, “vasitəçilər kitab ticarətinin inkişafına maneçilik törədir, qiymətlərin süni şəkildə qalxmasına səbəb olurlar”.

Qeyd edək ki, Murakami çox populyardır. Yazıçının son əsərlərindən biri – “Solğun Tskuru Tadzaki və onun iztirablı illəri” romanının tirajı milyon nüsxədən artıq olmuş və əsər Yaponiyada 2013-cü ilin bestsellerinə çevrilmişdi.

Haruki Murakami dünyanın məşhur söz ustalarından və Nobel mükafatına ən layiqli namizədlərdən hesab olunur. Ədibin əsərləri dəfələrlə müxtəlif beynəlxalq mükafatlar almış, qırxdan çox dilə tərcümə edilmişdir.

SEVGİ QƏLƏBƏ ÇALIR

Biz ucu-bucağı görünməyən yalanlar dünyasında, həqiqi miqyası heç kime məlum olmayan bir tilsim içindəyik. Umberto Ekonun oxuculara yenicə təqdim etdiyi "Sıfır nömrəsi" adlı romanını oxuyanlar buna əmin olacaq...

Dünya şöhrətli yazıçı Umberto Ekonun çoxdan gözlənilən bu romanı öz pərəstişkarlarını sözün həqiqi mənasında heyrətləndirəcək: əsərin mətni yığcamdır, adətən, altı yüz səhifəlik romanlar yazan müəllif bu dəfə iki yüz əlli səhifəylə kifayətlənib. Əsər bir qəzetin redaksiyasında baş verənləri açıb göstərir. Orada çalışanların fikrincə, ətraf aləmdə baş verənləri açıb-ağartmağa ehtiyac yoxdu, özünə hörmət edən qəzet xəbərləri uydurmaqla oxucularını həqiqətdən yayındırmalıdır. Onlar Mussolinidən tutmuş üzü bəri bütün tarixi şəxslər barədə yalan

informasiyalar verməklə işlərini bitmiş hesab etmirlər. İş o yere gəlib çatır ki, qəzetin Smei soyadlı redaktoru Kolonna soyadlı bir yazıçını öz qabaqcıl təşkilatı barədə kitab yazmağa dəvət edir. Hadisələrin qarışıq xətlə inkişaf etməsi və gözlənilməz məqamları ilə zəngin olan bu roman Eko oxucusunu iki məsələdə qane edir: birincisi, əsər əvvəlki kimi son dərəcə ustalıqla qələmə alınmış; ikincisi, axırda yenə sevgi qələbə çalır...

“BOZUN 50 ÇALARI”NIN YENİ VERSİYASI

Ədəbiyyat və kino aləmində kifayət qədər mübahisələrə səbəb olmuş bu əsər haqda müxtəlif fikirlər səslənməsi onun müəllifini bir daha hərəkətə gətirib. Yəni o bu dəfə əsəri bir ayrı aspektdən işıqlandırmışdır.

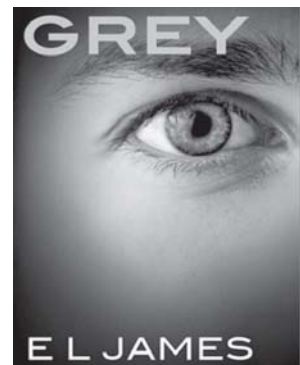
E.L.Ceyms “Bozun 50 çaları”nın yeni variantını yazıb. Romanda hadisələr əsərin baş qəhrəmanının dilindən verilib.

“Bozun 50 çaları” trilogiyası geniş ekranlara çıxmağa macal tapmamış, dünya şöhrətli bestsellerin müəllifi xanım E.L.Ceyms romanı yeni variantda çap etdirib. O, əsərin bu versiyasında eyni tarixçəyə əsas qəhrəmanlardan ikincisinin – Kristian Qreyin gözüylə baxmağı təklif edir. Məlum olduğu kimi, əvvəlki nəşrdə hadisələr əsərin xanım qəhrəmanının

dilindən nəql olunurdu. Yeni variantda isə oxuculara cənab Qreyin dəhşət dolu aləminə nüfuz etmək şansı verilib.

E.L.Ceyms heç bir əllaməlik etmədən yeni romanına sadə bir ad qoyub: “Qrey”.

İndi nəşirlər alternativ variantın gətirəcəyi kommersiya uğurunun intizarını dadırlar. Ehtimal edilir ki, “Bozun 50 çaları”nın oxucuları bu əsəri, piştaxtalardan dərhal “süpürəcəklər”. Kitabın elektron variantı da tezliklə pərəstişkarların ixtiyarına veriləcək.

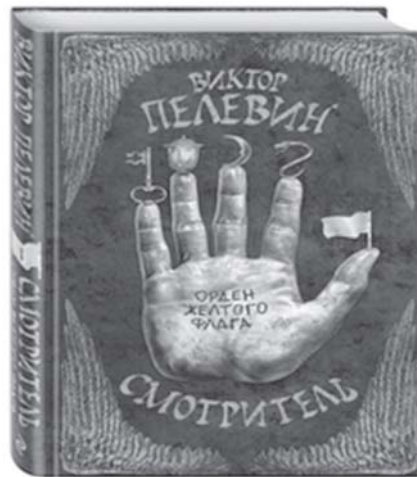
“BAXICI” ROMANI İŞIĞ ÜZÜ GÖRDÜ

Deyirlər, payız fəslı mütalıə üçün ideal hesab edılır. Pəncərə arxasındakı qızılı yarpaq tükümü, sərin-soyuq havalar adamı yalqızlığa çəkilib qıraətə qurşanmağa sövq edır. Məhz təbiətın sentimentallığa kökləyən belə bir məqamında tanınmış rus yazıçısı Viktor Pelevinın ikicildlik “Baxıcı” romanının işıq üzü görməsi oxucularına bir sürpriz hesab edlə bilər...

Müasir rus ədəbiyyatının qalmaqallı mistik yazarı Viktor Pelevinın birinci hissəsi “Sarı bayraq ordeni”, ikinci hissəsi isə “Dəmir uçurum” adlanan yeni nəşr edilmiş “Baxıcı” adlı ikicildlik əsəri müəllifin sayca on üçüncü romanıdır.

Yazıçı həmişə olduđu kimi, yeni romanında da öz ənənəsinə sadıq qalaraq oxucunu fantaziyasının gücüylə yaratdığı

ölkəsinin alternativ tarixinə inandırmağa çalışır... Əsərdə I Pavel dönəmiylə bağlı mürəkkəb gedişlər, üçüncü minillik və onun qoruyucuları barədə mistik mətnlər var.

XƏZƏR 3 /2015

Dünya ədəbiyyatı dergisi
Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi

Çapa imzalanıb:13.10.2015. Kağız formatı: 60x84 1/8.
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi: 30. Sifariş . Tiraj: 500.
Qiyməti: 7 AZN

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi
Bakı, Ə.Topçubaşov küçəsi, 74.

Təqdim olunmuş hazır fayldan “Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya”
müəssisəsinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
Ünvan: Bakı, AZ 1052, Fətəli Xan Xoyski küç., 121^A